

**TÜRKMENISTANYŇ MILLI MEDENIÝET «MIRAS» MERKEZI
TÜRKMENBAŞY ADYNDAKY TÜRKMENISTAN MILLI
GOLÝAZMALAR INSTITUTY**

TÜRKMEN DILINE NEPIS SOWGAT

التحفة الزكية في اللغة التركية

**Arap dilinden terjime eden
we çapa taýýarlan
Guwanç Çaryýew**

AŞGABAT «MIRAS» 2005

UOK 80+09
T90

T90 Türkmen diline nepis sowgat, A.: Türkmenistanyň milli medeniýet
«Miras» merkezi, 2005, 296s.

REDAKTOR

R.Geldiýew, dil-edebiýat ylymlarynyň kandidaty

Garaşsyz we Baky Bitarap Türkmenistanyň ilkinji we ömürlük Prezidenti Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň howandarlygynda we gönüden-göni tabşyrygy esasynda türkmen dilinde ilkinji gezek neşir edilýän «Türkmen diline nepis sowgat» atly bu kitap XIV asyrdaky ýaşap geçen näbelli ýazaryň eseridir.

Türkmen dilini ýeňillik bilen öwrenmegiň kada-kanunlaryndan durýan bu kitap dilimiziň gözelleşmegine we baýlaşmagyna uly itergi berer. Kitap Stambulyň «Baýezit» kitaphanasynda saklanýan ýeke-täk golyazma nusga esasynda arap dilinden türkmen diline terjime edildi.

TMMMM №52

TDKP №139

2005

KBK81

© Türkmenistanyň milli medeniýet
«Miras» merkezi, 2005ý.
Çaryýew G., terjime, çapa
taýýarlama, sözsoňy, 2005 ý.
Geldiýew R., Çaryýew G., sözsoňy,
2005 ý.

***Garaşsyz we baky Bitarap Türkmenistanyň
Ilkinji we Ömürlik Prezidenti
Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň
howandarlygynda neşir edilyär.***

GEÇMIŞIŇ ÝAŇY — GELJEGIŇ DAŇY

Türkmeniň ykbal asmanyndan nur saçýan Garaşsyzlyk halkymyza diňe bir Altyn eýýamyň altyn gapysyny açyp bermän, eýsem onuň asyrlaryň jümmüşinden gözbaş alýan ýol-ýörelgelerini, däp-dessurlaryny, edim-gylymlaryny täzeden dikeltmeklige, medeni we ruhy miraslarynyň il-günüň köňül ganatyna öwrülmegine hem giň mümkinçilik berdi. Bu bolsa häzirki türkmen döwletiniň berk taryhy binýat esasynda gurulýandygyny alamatlandyrýar.

Türkmen topragy münlerçe ýyllaryň dowamynda dünýä medeniýetiniň umumy taryhy üçin ähmiýetli wakalaryň mesgeni boldy. Bu toprak ekerançylyk, maldarçylyk, ylym, medeniýet we sungat sallançagy boldy. Alymlar biziň eýýamymyzdan 6 mün ýyl öň türkmenleriň atababalarynyň öňdebaryjy bilimleri özleşdirendigini nygtaýarlar. Irki ekerançylyk zamanasyndaky türkmen jemgyýetleri Garadepe, Göksüýri, Ýylgynly ýaly oturymly ýerleri — ajaýyp ýadygärlikleri miras goýdy. Gadymy oguz-türkmen döwleti, Parfiýa zamanasy, seljuk türkmenleriniň döreden onlarça döwletleri, osman türkmenleriniň soltanlyklary we beýleki türkmen döwletleri adamzadyň syýasy taryhynda özboluşly adalat baýdagy bolup pasyrdady. Hut şonuň üçin hem Türkmenistany

dünýä taryhynyň ösüşinde Hytaýyň, Mesopotamiýanyň, Müsüriň hatarynda goýýarlar. Ata-babalarymyz dünýä gymmatlyklarynyň arasynda özboluşly, milli öwüşgin bilen lowurdaýan ruhy we medeni baýlyklary bize miras galdyrdy.

Medeni miras — bu perzendiň üstünde kökenek gerýän türkmen enesiniň hüwdüsidir, agras türkmen gojasynyň pendiniň nesihatydur. Mukaddes topragy gany bilen goran gaýduwsyz gerçeğiň iň soňky demdäki wesýetidir, naçar doganyň gerçeğiň jesedini ýuwýan aýy gözyaşydyr.

Medeni miras — bu türkmeniň şan-şöhratdan doly geçmişine buýsanjydyr, şu gününe söýgüsidir, ertirine ynamydyr.

Medeni miras — bu gadymy hem müdimi halkymyzyň asyrlaryň dowamynda hoşalap çöplän paýhas hakydasdyr, şu gününe ygtybarly ynamydyr, ertirine ýol çelgisidir. Mahlasy, medeni miras türkmeniň geçmişidir, barlygydyr, dowamatydyr.

Türkmen halkynyň gadymdan gözbaş alyp gaýdýan edebi akabalarynyň, sungat däpleriniň adalaty, erkinligi, agzybirligi, mertligi we bitewiligi wasp etmedik döwri bolan däldir. Bu gün şol asylyly däpler biziň beýik Garaşsyzlygymyzyň beren süýji miweleri, rõwşen ertiriniň mukaddes umytlary bilen birleşip, türkmen abraýynyň, mertebesiniň has-da belende göterilmegine hyzmat etmelidir.

Ruhnamada belläp geçişim ýaly, *«Biz türkmen halkynyň mirasdüşerleri hökmünde ata-babalarymyzyň taryhyň gatlarynda galan medeni, edebi gymmatlyk-*

laryny tapmalydyrys, täzeden jana getirmelidiris. Bu ata-babalarymyzyň önünde biziň ogullyk borjumyzdyr». Biz ata-babalarymyzyň önündäki şol ogullyk borjumyzy berjaý etmek maksady bilen hem Türkmenistanyň milli medeniýet «Miras» merkezini döretdik.

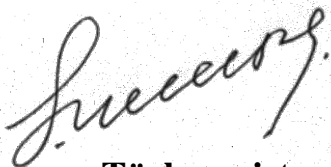
Asyrlaryň gatlaryna siňen medeni mirasymyzy düýpli öwrenmek, Ruhnamanyň ruhunda ylmy esasyda özleşdirmek, dünýäniň dürli künjeginde beýik döwletleri döreden halkymyza degişli miraslary tapmak, olary täzeden jana getirmek, ajaýyp kitaplara öwürüp, gaýtadan halkymyza hem-de dünýä ýaýmak «Miras» merkeziniň işgärleriniň önünde duran gaýragoýulmasyz borçdur!

Eziz halkym!

Siziň eliňizde «Miras» merkeziniň taýýarlan kitaby. Bu kitabyň biziň ata-babalarymyzyň döreden ruhy we medeni gymmatlyklaryna teňne kalbyňyza teselli berjekdigine ynanýaryn. Käbelerimiz hem kyblalarymyz hakyndaky ýüreklerimiziň töründäki gyzgyn söýginiň oduny alawlandyrjakdygy mende ýakymly duýgy döredýär.

«Miras» merkeziniň çykarjak kitaplarynyň höwrüniň köp boljakdygyna ynanýaryn we oňa ak ýol arzuw edýärin.

Işiň rowaç, ýollaryň ýagty bolsun!

**Türkmenistanyň Prezidenti
Saparmyrat TÜRKMENBAŞY.**

MÄHRIBAN WE REHIMDAR ALLANYN ADY BILEN

Eý, Alla, maňa ýardam et! Dogry ýollaryň gapysyny açýan, erbetliklerden halas edýän Alla öwgüler bolsun! Allatagala ertirki gün bize uly şepagat etjek pygamberimiz Muhammede, onuň maşgalasyna, ýakynlaryna, ýaranlaryna jennetde ebedi galmaklaryna sebäp bolýan salawat ibersin. Adam haýwanlardan düşüňjesi we dili bilen tapawutlanýar. Biliň, dil ynsanlaryň özara gatnaşygy üçin aňrybaş zerur serişde we guraldyr. Türkmen dili barada ençeme kitap ýazyldy. Men hem özümden öň geçenleriň däbine eýermek isledim. Bu kitaby ýazmagymy isleýän dostlarymyň haýyşyny kabul edip, Allatagaladan özüme kömek we ýardam diledim. Allanyň hemaýat we ýardam bermegi bilen bu iş aňsatlaşdy, men kitaby ýazyp gutardym. Kitaby birnäçe bölümlere böldüm. Adyna «Türkmen diline nepis sowgat» diýip at goýdum.

Kitaby ýazanymda men gypjak şiwesine daýandym. Çünki ol häzirki wagtda ýörgünlidir. Diňe zerur ýagdaýynda türkmen diline salgylandym. Kitapda türkmen dilinde aýdylýan sözüň önünde «diýýärler», ýagny, «türkmenler diýýärler» diýip ýazdym. Men Beýik Biribara daýanyp öz sözüme başladym...

Bölüm. Gypjak şiwesinde jemi 23¹ harp bar. Bularyň 19-sy asyldyr.²

¹ Golýazmada 22 harp ýazylypdyr.

² 19 harpyň ýerine 18 harp bar, bu ýerde ş harp galdyrylypdyr (ýazylymandyr).

ص	س	ز	ر	ج	ت	ب	ا
s	s	z	r	j	t	b	elip

ي	و	ه	ن	م	ل	ك	ق	غ	ط
ý	w	h	n	m	l	k	k	g	t

Olardan dördüsi özara goşulyşýarlar, «b» sesi «f» sesi bilen goşulyp «p» sesini, «j» sesi «ş» sesi bilen goşulyp «ç» sesini, «k» sesi hem «n» bilen goşulyp, bogazdan gelip, burundan çykýan «ñ» sesini emele getirýärler. Andalusly ussat halypa, meşhur alym Şerefeddin Abu Haýýan Muhammet ibn Ýusup ibn Aly ibn Haýýan¹, – Alla oňa rehmet etsin! – özüniň türkmen diline bagyşlap ýazan kitaplarynda bular barada ýörite ýazypdyr. «Her bir dil üç bölümiň üsti bilen öwrenilýär. Birinjisine — her bir sözün aýry-aýry manysyna dogry düşündiriş berýän bölüme **·ilm al-luga** (leksikologiýa) diýilýär. Ikinjisine — sözleriň dürli şekillerini öwrenýän bölüme **·ilm at-tasri:f** (morfologiýa) diýilýär. Üçünjisine — sözleriň özara utgaşyş aýratynlyklaryny öwrenýänine, ýagny arap sözleýiş ylmy-na **·ilm an-nahw** (sintaksis) diýilýär» diýip ýazýar.

Biliň, Alla size üstünlik bersin! Işlikler üç zamanda üýtgedilýär, olar öten, geljek we häzirki zamanlardyr. Işlikleri ýöňkeme bilen üýtgetmeklik hem üçe bölünýär, olar menlik — **al-mutakallim**, senlik — **al-muhatab** we olluk — **al-gaýib** ýöňkemeleridir.

Biliň, türkmen dilinde hereket ýokdur (ýagny, arap dilindäki sözleriň üstünde we aşagynda goýulýan hereketler ýaly). Hereketleriň ýoklugy netijesinde bulam-bujarlyk döremegi mümkin. Hat okalanda hiç hili kynçylygyň we düşünmezligiň bolmaz-

¹ Bu ýerde Abu Haýýanyň ady Şerefeddin ýazylypdyr. Ýöne beýleki çeşmelerde Esireddindir. Seret: Ýslam ensiklopediýasy, 4 jilt, 29-njy bölüm, Stambul 1945, 30-30 sah.

lygy üçin, olar (türkmenler) arapça hat ýazanlarynda at, işlik ýa-da ownuk böleklerden sözlem düzenlerinde hereketlerini goýupdyrlar. Üstün hereketinden soňra *elip*, astyn hereketinden soňra *ýa*, otur hereketinden soňra *waw* ýazylypdyr.

Atlara mysallar

Arapça	Köne türkmen dilinde	Okalyşy	Häzirki zaman türkmen dilinde aňladýan manysy
هَوَاءَ	يَال	<i>ýel</i>	ýel
سَنَةِ	يِل	<i>ýyl</i>	ýyl
طَرِيقَةَ	يُول	<i>ýol</i>	ýol

Işliklere mysallar

Arapça	Köne türkmen dilinde	Okalyşy	Häzirki zaman türkmen dilinde aňladýan manysy
لَطَخَ	يَاقْ	<i>ýak</i>	syçrat
ارم	يِقْ	<i>ýyk</i>	zyň, taşla, okla
احش	سُوقْ	<i>sok</i>	sok, doldur, dyk

Ownuk bölekler mysallar

Arapça	Köne türkmen dilinde	Okalyşy	Häzirki zaman türkmen dilinde aňladýan manysy
في	دَا	<i>-da, -de</i>	-da, -de
مع	بِلَا	<i>bile</i>	bile
علي	أُوسْتْ	<i>üst</i>	üst, üstünde

Dört ses önden belli harplar bilen berilýär. Bularyň üçüsiniň nokady aşagynda, dördünjisi bolsa, *nuna kaf* harpynyň goşulmagy bilen emele gelyär. Mysal üçin: قنكر اناك – *gyňyr eňek* gyňyr eňek, kejeňek. Biliň, düýp işlikler buýruk şekilinde bolýar. İşlikleriň hiç bir görnüşini buýruk şekilsiz göz önüne getirip bolmaz. Buýruk işligi iki hili, ýagny, nädogry — **‘yllatly** we dogry — **sahi:h**¹ bolýar. Eger Beýik Alla ýol berse, şu aýratynlyklar beýan ediler. Men ähli zadyň Allatagalanyň eradasy bilen bolýandygyna ynanýaryn we oňa daýanyýaryn. Ähli işimi Hudaýa tabşyryýaryn. Goý, Allatagala biziň ählimizi öz penasynda aman saklasyn!

¹ Arap dilinde asyl söz hökmünde işligiň nämälim şekili alynýar. Eger işligiň nämälim şekilinde uzyn çekimli ses aňladýan و ي harplary bolsa, bu işlige **‘yllatly** — nädogry diýilýär. Eger işligiň nämälim şekilinde uzyn çekimli ses aňladýan و ي harplar bolmasa, onda oňa **sahyh** — dogry diýilýär.

HEMZE BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

Arapça	Köne türkmen dilinde	Okalyşy	Häzirki zaman türkmen dilinde aňladýan manysy
الله	تَانْكَرِي	Taňry	Alla, Taňry
أَوَّلُ	إِلْكُ	ilk	ilkinji
آخِرُ	صُونُكُ	soň	soň
أَمَانُ	تَوْرَانْ لِكُ	düzenlik	düzgünlilik
إِنْسَانُ	كِجِي	kiji	kişi
أَبُ	أَطَا	ata	kaka, ata
أُمُّ	أَنَا	ene	ene, eje
أَخُ	قَارْدَاشُ	gardaş	gardaş, dogan
أَخْتُ	قَرَزْ قَارْدَاشُ	gyz gardaş	gyz dogan, uýa
أَرْمَلَةٌ	طُولُ	dul	dul
أَمَةٌ	قَرْنَاقُ وَ قَارَاوَأشُ	gyrnak, garawaş	gyrnak, keniz
إِمْرَأَةٌ	أُورَاتُ وَ اَبْجِي	awrat, epçi	arwat, aýal
آدَمُ	مَعْرَبُ ¹	...	adam
أَبْيَضُ	أَقْيُ	ak	ak

¹ Ýazar golýazmada arapça Adam sözünüň garşysynda türkmençesini ýazman, onuň ýerine معرب, ýagny, araplaşdyrylan diýip ýazypdyr. Sözlüklerde Adam sözi has at diýlip ýazylan: Ferit Develloğlu osmanlıca-türkçe ansiklopedik lüğat; X.К.Баранов. Большой арабско-русский словарь.

أَسْوَدُ	قَارَا	gara	gara
أَحْمَرُ	قَزِيلُ	gyzyl	gyzyl
أَصْفَرُ	صَارِي	sary	sary
أَخْضَرُ	يَاشِلُ	ýaşyl	ýaşyl
أَزْرَقُ	كُوكُ	gök	gök
أَبْلَقُ	أَلَا	ala	ala
أَسْمَرُ	قَارَا يُوُوزُ	garaýuwuz	garaýagyz
أَمْرَدُ	يِلْمَاغَايُ وَ صَاقَالْسِزُ وَ يِلْمَانَقُ	ýylmagaý, sakgalsyz, ýylmanak	sakgalsyz, ýylmanak
أَجْرُودُ	كُوسَا	köse	köse
أَعْسَرُ	صُولَاغَايُ وَ صُولَاقُ	solagaý, solak	çepbekeý
أَكُولُ	طَامَاقُ صَاوُ بِيگَانُ وَ بِييِ جِي	damaksaw, ýiýegen, türkmenler «ýiýiji» diýýärler	damaksow, iýegen, iýiji
أَجْهَرُ	شَاشِي	şaşy	çaşy
أَجْلَحُ	كَاشَالُ وَ كَلُ	keşel, kel	kel
أَقْرَعُ	طَارُ	daz	daz, sakar
أَسْبَحُ	كَالُ	kel	kel
أَعْمَا	كُورُ	kör	kör
أَعُورُ	صُوقُورُ	sokur	sokur, bir gözi kör
أُحُولُ	قِيلَاجِرُ	gylçyr	çaşy gözli
أَعْمَشُ	شَابَاقُ لِي	şabakly	çylpykly, gözi kütelişen, şowa kör
أَخْشَمُ	طُومَاوُ وَ طَمَاغُ	dümew, dümeg	dümew

اَطْرُوشُ	صَانَكُرُو و صَاغِر	sañraw, sagyr	ker
اَخْرَسُ	تِل سِز و كَلَكُوا	dilsiz, kelegu	dilsiz, kekeç
اَفْقَمُ	قِنِكِرُ اُنَاكَ	gyňyr eňek	kejeňek
اَعْلَمُ	يَزْتَقُ طَوَطُقُ لِي	ýyrtyk dodakly	dodagy ýirik
اَفْلَحُ	مَآيِرُوقُ و قَوْلَانُ	maýruk, golan	maýryk, köwlen
اَشَلُّ	شَوْلَاقُ	şolak	çolak
اُحْدَبُ	بُوكُرِي	bükri	bükür
اَعْرَجُ	اَأَقْصَاقُ	agsak	agsak
اَبْنَةُ	بُولُوجُ و اِرَانْجُ لِي و قَوْلَامُ جَا	boluç, irençli, gulamça	ýigrençli, gulamça
اَحْدَاثِي	قَوْلَامُ بَارَا و اُولَانْجِي	gulampara, owlançy	beçebaz, oylançy
اَسِيرُ	طُوطْصَاقُ	tutsak	tussag
اَرَتْ	بَالْتَاكَ ¹	peltek	peltek
اُمُّ الرَّأْسِ	تُوبَا و بَيْنِي	tüpe, beýni	depe, beýni
اَلْاُخْذَعَيْنِي	يَالْ كَا و جَاكَ	ýalka, çege	boýnuň iki gapdalyndaky damar
اَنْفُ	بُورُنُ	burun	burun
اَذَنُ	قَوْلَاقُ	gulak	gulak
اِبْطُ	قَوْلُطُوقُ	goltuk	goltuk
اَصْبَعُ	بَارْمَاقُ	barmak	barmak
اَنْثِيَيْنِ	طَاشَاقُ و قُوطَاقُ	taşak, kotak	erkek jyns organy
اَلْيَةِ	قُوَيْرُوقُ	guýruk	guýruk

¹ Golyazmada bu söz أَرَتْ ýazylypdyr. Emma aslynda bolmalyy أَرَتْ.

أَجْرٌ	مُوزِدٌ وَ مُوزٌ	muzd, muz ikinci söz «d» harpsyz ýazylýar	muzd
--------	------------------	--	------

Atlaryň reňkini aňladýan sözler

الْأَبْيَضُ	بُوزٌ	boz	boz
الْأَسْهَبُ	بُوزٌ	boz	boz
أَخْضَرُ	تَامِرُ بُوزٍ وَ قِرَاطُ	demir boz, gyr at	demir boz, gyr at
أَدَمُّ	قَارَا	gara	gara
أَشْفَرُ	آلَ	al	al
أَبْلَقُ	آلَا	ala	ala

At esbaplary

أَمَازِين	يُؤُورُ لَوْقٍ وَ تَكَالْتِي	ýüwürlük, tekelti	içirgi, tekeltgi
إِنْرِيمُ	طَوْعَا	toga	toka

Ýer we oňa degişli atlary

أَرْضُ	يَارُ	ýer	ýer
أَسُّ	مُورَطُ	murt	fundament, esas, düýp
أَسَدُ	أَرَسٌ لَّانَ	arslan	arslan
أَرْزَبُ	طَاوْشَانُ وَ قِيَانُ	tawşan, gyýan	towşan
أَنْزَرُ	إِزُ	yz	yz
أُوْكِي	أَنَازُ	anaz	hüwi
أَنْ يَسَّةُ	إِتْلَاقَا	itlakaz	alahekik

أَبُو فَصَادَةٌ	أَبْرَاشُ	abraş	dag geçişi
أَبُو رَرِيْقْ	صَاغْصَاغَانْ	sagsagan	alahekik
العَقْعَقْ	صَاغْصَاغَانْ	sagsagan	alahekik
أَبُو فَرْوْ	أَنْقُوطْ	ankut	kaştan agajy
أَبُو قِرْدَانْ	يَابْ أَقْ	ýapak	ak gogur
إَوْزْ	قَازْ وَ نُوبَا قَازْ	gaz, tübe gaz	gaz, guba gaz
إِبْرَةْ	إَيْنَا وَ إِنْكَنَا	iýne; türkmenler «iň- ňe» diýýärler	iňne
أَطْلَسْ	قَاقَاجْ	kakaç	geografik atlas
إِزَارْ	جَاطِرْ	çatyr	örtgi, izar (içki geýim)
إِسْطَارْ	أَوْسَاكْ	ösek	atyşgir
إِسْفِيدَاجْ	كِرْشَانْ وَ أَوْبَا	kirşen, üpe	kirşen; urpak, ak reňk
إِيرِيْقْ	قَوْمَغَانْ وَ كُوكَاوُورْ	kumgan; türkmenler «kükewür» diýýärler	küýze, golça

Iýmit atlary

أُرُرْ	طُوطُورْ غَانْ وَ بِرَنْجْ وَ بُوطْقَا	tuturgan; türkmenler «birinç» diý- ýärler, süýtde bişirlen tüwä «butka» diýýärler	tüwi, bürünç
--------	---	---	--------------

إِدَامٌ	قَاطِقٌ	gatyk	jaz (nahara goşulýan)
إِجَاصٌ	قَارَا إِرَاكٌ	gara irik	garaly
إِقْطٌ	قُورُوطٌ وَ بِشَلَاقٌ	gurut; türkmenler «pyşlak» diýýärler	gurt, tworog
إِنْفَحَةٌ	مَايَا وَ يُومُورٌ	maýa, ýumur	maýa, hamyrmaýa

Wagt we orun ahwalaty

أَيْنَ	قَائِدَا	kaýda	nirede
أَمْسَ.	ثُونَا	tüne	düýn
أَوَّلُ أَمْسَ.	أَصْرَا كُونُ	asra gün	öňňün
الْآنَ	إِمْدِي	imdi	şindi, häzir, şu wagt

Taraplar

أَسْفَلَ	أَشَاغَا	aşaga	aşak
أَمَامَ	إِلْكَارِي وَ أَوْتَا	ilgeri, öte	öň, öňünde, ileri, öte

Öten zaman işligi

أَرْسَلَ	إِبْدِي	yýdy	iberdi, gönderdi
أَبْتَلَ	أُولُودِي أُوْيُوشُ بُولُضُ	ölüdi; türkmenler «öýüş boldy» diýýärler	öllendi, öl boldy
إِنْخَدَعَ	أَلْدَانْدِي	aldandy	aldandy
إِخْتَلَفَ	أُولَاقْتِي	ulakdy	üýtgedi

إِنْحَدَرَ	إِنْدِي	indi	indi
تَدَلَّى	صَالِئِي	salyndy	sallandy
إِتْبَهَ	أُوَيَانُضِ	oýandy	oýandy
أَكْرَمَ	أُوُورْ لَادِي و أَاغُرْ لَادِي	awurlady, agylady	hormatlady
أَوْلَمَ	صِيْلَادِي	syýlady	sylady, hödür- kerem etdi
أَضَافَ	قُونَاقْلَادِي	gonaklady	gonak aldy, myhman aldy
أَهْدِي	أَرْمَاغَانُ بَارِي	armagan berdi	sowgat berdi
أَكَلَ	يَادِي وَاغِيْرَا يِلْتِي	ýedi, agyza ýiltdi	ýýdi, agza eltdi
أَزُورَ	قَارْلَدِي وَاغُورَا طُورِي	garyldy, bogaza durdy	garyldy, bogazda durdy, düwnüdi
أَبْطَأَ	كَاچِكْتِي	gejikdi	gijikdi
إِلْتَجَأَ	سِيْنِيْدِي وَاغِيْدِي	syýyndy; türkmenler «sygyndy» diýýärler	bukuldy; sygyndy
أَغَاثَ	بُولُوشْلَادِي وَاغِيْ بُلُشْتِي	boluşlady, boluşdy	kömek etdi, boluşdy
أَعَانَ	بُولُوشْلَادِي وَاغِيْ بُلُشْتِي	boluşlady, boluşdy	kömek etdi, boluşdy
أَعَابَ	إِلْكَلَادِي وَاغِيْ بُرْكُلَادِي	ilikledi, bürkledi	käýedi, ýazgardy
إِنْتَخَا	أَرْلَانْدِي	arlandy	ulumsy boldy, gedem boldy
إِسْتَخْرَجَ	قَارَا طَانِقُ بِلْدِي	gara tanyk bildi	gazyp aldy

إِسْتَرَاَحَ	تِنْكَلَانْدِي وَ تَنْشُ بُولْدِي وَ طَنْدِي	tiñlendi, tinş boldy, tyndy	dynç aldy, rahatlandy, dyndy
إِسْتَرْجَا	أَوْمُصُونْدِي	umsundy	ymsyndy, umyt etdi
إِسْتَهَى	صُوقْلَانْدِي	soklandy	isledi, arzuw etdi, höwes etdi
إِتْسَعَ	يَايْنْدِي وَ صِيْنْدِي وَ صِغْنْدِي	ýaýyndy, syýyndy, sygyndy	giñedi, ýaýyldy
إِرْتَجَفَ	سَاژْ كَانْدِي	sezkendi	titredi, tisingindi
إِسْتَعْجَلَ	أَحْقَقْتِي وَ تَارْ لَادِي	ajykdy, tezledi	äwdi, tizleşdi, howlukdy, gyssandy
إِنْكَلَحَ	أُونْكَودِي وَ صِرْ نُصْدِي	öñüdi, syrynsydy	çytyldy, gamaşdyrdy
إِنْتَظَمَ	تُوزْ أُنْدِي وَ تُزْ لَادِي	düzendi, düzeldi	düzeldi, düzgünleşdi
أَنَّ	إِنْكَلَادِي	iñledi	iñledi
إِسْتَقَامَ	أُونْكَدِي وَ طَغْرْ لَادِي	oňdy, dogryldy	oňdy, dogry boldy
إِتَّحَدَ	بِرْ كَتِي	birikdi	birikdi
إِلْتَامَ	بِرْ كَتِي	birikdi	birikdi
إِلْتَفَتَ	قَايِرْ لَادِي وَ قَيْقُطِي	gaýyrlady, gaýykdy	öwrüldi; ünsli boldy, dykgatly boldy
إِخْتَلَّ	سُورْ تُودِي	sürtüdi	sürtüdi; gaşady
إِنْكَأَ	سُورْ تُونْدِي وَ سُيْكَأْنْدِي	sürtündi, süýkendi	sürtündi, süýkendi; gaşandy
إِتْكَأَ	سُيْكَأْنْدِي وَ سُورْ تُونْدِي	süýkendi, sürtündi	süýkendi, sürtündi; gaşandy

إِسْتَمَرَ	طَوَّقَطَايِي	togtady	togtady
تَبَّتْ	طَوَّقَطَايِي	togtady	togtady
إِتَكَّى	طَايَانْدِي	daýandy	daýandy
سَوَّى	تُوَزْدِي	düzdi	düzledi; üstünlik gazandy
أَفْلَحَ	يَالشَّيْدِي وَ أُونُكْدِي	ýalşydy, oňdy	oňdy, ýalçady
أَوْصَى	أَسْمَارُ لَايِي	asmarlady	asmarlady, buýurdy
أَوْفَى	أَوْتَايِي	ödedi	ödedi; üzülišdi
أَسْلَفَ	بُورْشُ بَارْدِي	borş berdi	karz berdi
أَلْقَى	قُوْشْتِي	goşdy	goşdy
أَحْضَرَ	أَانِقُ لَايِي	anyklady	taýýarlady
إِفْتَكَّرَ	أَانُكْدِي	aňdy	aňdy, pikirlendi; düşündi
أَدَّنَ	مَانُكَلَايِي	mañlady	azan aýtdy
أَعْطَى	بَارْدِي	berdi	berdi
إِنْدَمَا	قَانَانْدِي وَ قَنْدِي	ganandy, ganady	ganady
إِنْفَجَرَ	صِطْنَدِي وَ دَشِلْنَدِي	sytyndy, deşildi	ýaryldy, deşildi, sytyldy
أَفْسَدَ	أَزْدِرْدِي وَ أَرْضَطْتِي	azdyrdy, arzatdy	azdyrdy, azgynlyga ýüz urdy
إِحْتَشَى	قُوْرُوقْتِي وَ كَايْكِطْدِي	gorukdy, keýkitdi	gorkdy, haýykdy
خَافَ	قُوْرُوقْتِي وَ كَايْكِطْدِي	gorukdy, keýkitdi	gorkdy, haýykdy
إِنْصَدَمَ	طُوْقُونْدِي	tokundy	tokundy
إِنْضَرَبَ	طُوْقُونْدِي	tokundy	tokundy

إِنْدَقْ	طَوَقُونْدِي	tokundy ¹	tokundy
أَطْفَأْ	سُوْوُونْدُوْرْدِي	söwündürdi	söndürdi
أَوْقَدَ	يَاْنْدِرْدِي	ýandyrdy	ýandyrdy, ýakdy, otlady
أَشْرَقَ	دُوْغْدِي	dogdy	dogdy (gün, aý we ýyldyzlar)
أَبْهَثَ	قَاطَا قَالْدِرْدِي وَ بَايِلْطِي	gata galdyrdy, baýyltdy	geň galdyrdy, haýran etdi
أَصْلَحَ	تُوْرَاتِي	düzetdi	düzetdi, bejerdi
عَدَلَ	تُوْرَاتِي	düzetdi	düzetdi, bejerdi
سَوَّى	تُوْرَاتِي	düzetdi	düzetdi, bejerdi
إِنْتَبَهَ	أُوْيَانْدِي	oýandy	oýandy
أَنْبَهَ	أُوْيَاتِي	oýatdy	oýatdy
إِحْتَلَمَ	تُوْشْ كُوْرْدِي	düş gördi	düşýş gördi, gara basdy
إِغْتَسَلَ	صُوْ قُوْوُونْدِي وَ يُوْونْدِي	su guýundy, ýuwundy	suw guýundy, ýuwundy
إِشْتَدَّ	بَارَكْ دِي وَ قَطْدِي	berkdi, gatydy	berkedi, gatady
إِنْحَسَرَ	صِرَالْنْدِي	syzaldy	gatyşdy, goşuldy
إِغْتَاظَ	بَاكِرْدِي وَ قَاقْتِي	bekirdi, türkmenler «kakdy» diýýärler	gaharlandy, gazaplandy

¹ Golýazmada setirleriň arasynda: «Bu söz haýaty we ş.m. zatlary süsdi, ýykdy manyda hem ulanylýar» diýen sözlem bar.

غضب	بَاكَرْدِي وَ قَاقْتِي	bekirdi, türkmenler «kak-dy» diýýärler	bekedi, gatady; gaharlandy, gazaplandy
إِنْبَعَجَ	يِمْرَلْدِي	ýimrildi	ýemrildi
إِنْخَرَقَ	يِرْنَدِي	ýirindi	ýirikdi
إِنْكَسَرَ	صِنْدِي	syndy	syndy
إِنْقَصَفَ	كَارْتِنْدِي	kertindi	kertindi
إِنْمَطَّ	صُورُونْدِي وَ سُونْدِي	süründi, süýndi	süründi, süýndi
إِنْفَرَقَ	أَيْرِنْدِي	aýryndy	aýryndy
إِسْتَحَا	أُوْيَالْدِي وَ أُوْطَانْدِي	uýaldy, utandy	uýaldy, utandy
إِسْتَشَاكَ	تِشِكْتِي	tişikdi	şübhelendi
إِنْشَاكَ	إِلْدِي	ilindi	ildi; ýaryldy
أَوْتَرَ	قُوزْدِي وَ كِرْشِلْدِي	gurdy, kirişledi	gurdy, kirişledi
أَخْطَأَ	أَزْدِي	azdy	azdy
تَاهَ	أَزْدِي	azdy	azdy
أَدْرَكَ	يَاْتِشْتِي	ýetişdi	ýetişdi
لَجَقَ	يَاْتِشْتِي	ýetişdi	ýetişdi
أَعْتَقَ	أَزَاطِي	azatdy	azat etdi, boşatdy
أَفْتَا	قِرْدِي وَ تَكْتِي	gyrdy, tüketdi	gyrdy, tüketdi
إِسْتَكَنَّ	أُونْكَلْدِي	oňuldy	oň boldy, gowulaşdy, düzeldi
إِنْصَلَحَ	أُونْكَلْدِي	oňuldy	oň boldy, gowulaşdy, düzeldi
إِنْدَمَلَ	يِرْنَدِي ¹	ýirindi	bitdi

¹ Golýazmada munuň türkmençesi solak ýazylan.

إِنْعَلَّ	يِيْغْلَانْدِي	ýiglendi	igledi
إِنْسَمَّ	أَوُولَانْدِي	awulandy	awulandy, zäherlendi
أَرَى	كُورْسَاتِي وَ كُورْكَازْدِي وَ كُورْكُوزْدِي	görsetdi, görkezdi, türkmenler «görközdi» diýýärler	görkezdi
إِبْتَدَاءَ	بَاشْلَادِي	başlady	başlady
أَنْشَأَ	بَاشْلَادِي	başlady	başlady
إِرْتَعَدَ	تِئْرَادِي وَ قَالِدِرَادِي	titredi, galdyrady	titredi, galdyrady
إِنْتَفَضَ	سِلْكِنْدِي	silkindi	silkindi
إِنزَعَجَ	طِرْبِلْ دَادِي	tyrpyldady	aladalandy, terpendi
الْقِي	قَوْشْتِي	goşdy	goşdy
إِنْهَرَ	إِرْغَانْدِي	yrgandy	sandy rady, yrandy
أَحَبَّ	سُوَيْدِي	söydi	söydi
أَعْجَبَ	بَايَانْدِي وَ بَاكْنْدِي	beýendi, türkmenler «begendi» diýýärler	begendi
إِنْقَطَعَ	أُزُونْدِي وَ كَاسِنْدِي	üzündi, kesindi	üzüldi, kesildi
إِنْسَلَّتْ	صُوْوُورُونْدِي وَ صُوْوُورُولْنْدِي وَ صِيرْلْنْدِي	sowurundy, türkmenler «sowuruldy, syýryldy» diýýärler	sogruldy, syryldy

إِنْمَلَصَ	صُوُورُ وُئِدِي و صُوُورُ وُلْدِي و صِيرْلَدِي	sowurundy, türkmenler «sowuruldy, syýryldy» diýýärler	sogruldy, syryldy
أَنكَرَ	طَائِدِي	tändi	inkär etdi, dändi, döndi
إِنْضَمَّ	يِيْنْدِي و يِيْغَلْدِي	ýýýyndy, ýygyldy	ýygnandy, ýygyldy
إِتْسَعَ	يَايْنْدِي و كَانِكَلْدِي	ýaýyndy, geñildi	ýaýyldy, giñeldi
إِنْتَفَشَ	قَابَزْدِي	gabardy	gabardy
إِنْدَارَ	أَيْلَانْدِي	aylandy	aylandy
إِنْدَارَ	دَكْرُنْدِي	degrindi	dolandy
إِجْتَرَّ	كُوشَانْدِي	gäwşendi	gäwüşedi
إِدْعَى	صَاوْلَادِي	sawlady	sawlady, talap etdi, söz aýtdy
إِنْشَرَخَ	خُوش كُورْدِي	hoş gördi	hoş gördi, şatlandy
إِحْمَرَ	طُوطُوقْتِي	tutukdy ¹	gyzardy
إِنْهَضَمَ	سِنْدِي و يِيْدِي	sindi, ýiýidi	siňdi
أَرْوَحَ	طِنَشْتِي	dynyşdy	dynç berdi
أَظْلَمَ	قَارَانْغِي دِي	garangydy	garaňkyrady
إِخْتَلَطَ	قَرِيدِي و قَاطِلْدِي و قَارْلَدِي	garydy, gatyldy, garyldy	garyşdy, gatyldy, garyldy
إِنْحَدَبَ	بُوكْرَايْدِي و بُوكُولْدِي	bükreýdi, büküldi	bükür boldy, büküldi
أُخْرَبَ	بُوزْدِي	bozdy	bozdy

¹ Golýazmada setirleriň arasynda «Bu söz günň gyzarmagyna aýdylýar» diýlip ýazylan.

أَنْقَلَا	قَوُورُونْدِي و قَاوُورُونْدِي و قَاوُورُولْدِي	gowurundy, gawrundy, gawruldy	gowrundy, gowruldy
إِنْشَوَى	شِشْ لَانْدِي و سُكْلَنْدِي	şışlendi, söklündi	çişlik bişirindi
إِنْشَوَى	بِشْتِي	bişdi	bişdi
إِنْقَلَبَ	شَاوْرَانْدِي و أَقْطَارَانْدِي	şewrendi, agdarandy	jowrandy, agdaryldy
أَفْرَخَ	بَالَالَادِي	balalady	jüýjeledi
إِنْذَاقَ	طَاطِنْدِي و طَاطَانْدِي	dadyndy, dadandy	datdy, dadyndy

«B» - «ب» HAPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER BÖLÜMI

بَصِيرٌ	بَقَانٌ	bakkan	bakagan, bakan, göryän
بَاقِيٌّ	قَالْعَانُ	galgan	galgan
بِكْرٌ	قَزْ	gyz	gyz
بِكَارَةٌ	قَزْلَقُ	gyzlyk	gyzlyk
بَاغٌ	قَوْلَاشُ	gulaş	gulaç
بَطْنٌ	قَارَنُ	garyn	garyn
بَضْرٌ	طَلَاقُ	dylak	dylylyk
بِرْطِيلٌ	قَارَنُ	garyn ¹	para, berim
بُوُ	شَالُوا وَكُورَا	şalu, göwre	albaý, göwre
بَرَكَتٌ	قُوطُ	gut	gut, bereket
بَعْضٌ	بِرَارُ	birer	biraz, bir-birden
بِرَاقُ	تُكُورُوكُ	tükürük	tüýkülik
بَوْلٌ	سِيْدِكُ وَ سِيْكَكُ	sidik, sigek	siýdik
بَطِيٌّ	كَاجِرَاكُ	keçrāk	haýal, äwmezlik, agras
بَخِيلٌ	قَزْ غَانْشُ	gyzganş	gysganç
بَهْلَوَانٌ	جَانْ بَازُ	janbaz	janbaz, akrobat, gimnast

¹ Golýazmada bu söz zzygider iki gezek gaýtalanýar. Bu arap sözi «çalgı daşy», «külin» we «para, berim» diýen manylarda gelýär.

بَلِيدٌ	مُونُكْ	müñ	güñ
بُهْلُول	أَبْدَالٌ	abdal	masgarabaz
بَلَطٌ	شَايَا	şayá	düşelen, çaydyrma
بَارِدَةٌ	أَوْشَامَاكْ	üşemek	üşemek
بُرُودَةٌ	صُوتَمَاقْ	sowutmak	sowuk
بَرْدٌ	صُوقُ	sowuk	sowuk
بَارِدٌ	صُوقُ	sowuk	sowuk
بَدْرٌ	أَيُّ طُولُونُ	ay dolun	dolan ay
بَنَاتٌ نَعَشُ	يَتَكِرُ و يَتَكِرُ	ýitger, ýitgir	ýedigen
بَرِيَّةٌ	يَابَانَ و قُولَاتُوزُ و قِرْ	ýaban, gulatuz, gyr	ýaban, gyr
بَحْشٌ	تَالِكْ و تَاشِكْ	delik, deşik	dilik, deşik
بَحْرٌ	تَانِكِرُ و عُومَانُ تَانِكِرُ	deñiz, uman deñiz	deñiz, umman
بِرْكَةٌ	كُولُ	köl	köl
بَيْرٌ	قُويُو	guýu	guýy
بُورِيٌّ	چِرَا	çyra	balyk
بَنَى	صَاوَابُ	sawab	balygyň bir görnüşi
بُلْطَى	سَارْطَابَانَ	sartaban	Nil derýasynda ýaşayan balyk
بَطَارُخْ	أَوْغُولْدُوقُ	ogulduk	oguldyk, işbil
بَارٌ	طُوغانُ	dogan	dogan, elguş
بَاشِقُ	قِرْغِي و قُورْ غَاشْ و اَطْمَجَا	gyrgy, gurgaş, atmaça	gyrgy
بُومَةٌ	أُوْگُو	üğü	baýguş
بَطٌ	أُورْدَاكْ و أُورْدَا	ördek, örde	ördek
بَلْشُونُ	أَوْغَازُ	ogaz	hokgar, gogur

بِجَاغُ	قُوطَانُ	gotan	gotan
بِلَارِج	كَالَاكُ	kelek	leglek
بَحْ	قَارَا قَازُ وَ طَالَا قَازُ	gara gaz, tala gaz	gaz
بَيْضُ	يُومُرُوطَا	ýumrutga	ýumurtga
بَخْتَى	بَاسْرَاكُ وَ إِنْ كَانُ تَاوَا وَ بَيْسْرَاكُ	besrek, ingen tewe, biýserek	esrek; inen, düýe
بَقْرَة	إِنَاكُ وَ صِغْرُ	inek, sygyr	sygyr
بَقْرُ الْوَحْشِ	صِيْنُ وَ صِغْنُ	syýyn, sygyn	sugun
بَهِيْمَة	طَوَارُ وَ دُوَارُ	tuwar, dowar	dowar
بَرْغَالِي	صَاوُرُ وَ صَغْرِي	sawru, sagry	sagry
بَغْلُ	قَاطِرُ	gatyр	gatyр
بُرْغُوثُ	بُورْشَا	bürşe	büre
بَرْغَاشُ	إِيَازُ	iýez	çybyn
بَقْ	قَانْضَالَا	gandala	tagtabit, gandala
بَعُوضُ	سُورِي شِيْنُ	süri şybyn	çybyn, aýakçy
بَنَاتُ أَوَى	قَارَسَاقُ وَ شَاقَالُ	garsak, şagal	garsak, şagal
بَلَحْ	يَاشُ قُورْمَا	ýaş gurma	hurma
بَرْقُوقُ	كُوكَانُ وَ أَرَكُ وَ إِرَكُ وَ أَرَكُ وَ كُوكَامُ	köken, erik, irik, erük, «kökem» hem diýýärler	garaly; erik
بُنْدُقُ	شَاتْلَاوُوكُ وَ شَاتْلَاوُوقُ	şetlewük, has dogrusy «şatlawuk» diýilýär	pyntyk

بَطِيخٌ أَخْضَرٌ	قَارْبُوزٌ وَ قَوُوزٌ	garpuz; sary we beýleki reňklilere «gawun» di- ýip aýdylýar	garpyz; gawun
بَصَلٌ	صُوغَانٌ	sogan	sogan
بِزْرٌ	أَوْزَلُوقٌ وَ تُوُوزْ شُوكٌ	urluk, tűwürşük	tohum; düwünçek,
بَقْلٌ	تَارَا	tere	däneli ösümlükler, galla, däne
بِرْوَمةٌ	بُورَاوُ وَ بُرْغِي	buraw, burgy	buraw; burma, ağaç dyky
بَرَمٌ	بُورْدِي ¹	burdy	işdi, бүkdürdi, burdy
بَابْتُوزَة	تَامَانٌ	temen	temen
بُوقٌ	بُورْغَا وَ قِرْطَقٌ وَ بُورِي	burga, gyrtlyk, bory	surnaý, tųýdük, bory
بَرِيدِي	إِيلْجِي	ilçi	ilçi
السَّاعِي	إِيلْجِي	ilçi	ilçi
بِسَاطٌ	كُيُوزُ وَ خَالِي وَ كِيْزُ	küyüz, haly, kiýiz	haly, keçe
بُقْجَا	شُولْغَالِقُ	şulgalyk	bukja
بِطَانَة	أَسْطَارُ	astar	içlik, daýanç, astlyk
بَدَنٌ	بُويي وَ بُويو وَ تَن	boýy, boýu, ten	boý, ten, beden
بَلْخَش	لَغْلٌ	lagl	lagl
بَرْمِينٌ	تُوَيْرَا وَ أُولُومَاشْكَا	toýra, ulu meşke	dub agajynyň gozasy

¹ Ýazar bu işligi atlara degişli bölümde ýazypdyr.

بَسْتَان	بَاقْجَا	bakja	bag-bakja
بَيْت	اوي و او	öý, türkmen- ler «ew» hem diýýärler	öý
بَاب	قَابُو	gapu	gapy
بَلَد	كَانَتْ	kent	kent; şäher
بِحِينَ	إِرْ	ir	ir bilen, ir
بَعْدُ	صُونْكَرَا	soňra	soňra
بَعِيدُ	يِرَاقُ	ýyrak	yrak, uzak, daş

Öten zaman işligi

بَاعَ	سَاطِي	satdy	satdy
بَارَكَ	قُوطُلُولَادِي	gutlulady	pata berdi, gutlady
بَهَتْ	قَاطَا قَالَدِي و بَاقَا قَالَدِي و دَانَرَدِي	gata galdy, baka galdy, danrydy	geň galdy, geň-taň gördi
بَرَطَعَ	طُوبُورْشُوقُ لَادِي	toburşuklady	çapdy, tapyrdady
بَرَقَ	تُوكُورَدِي	tükürdi	tüýkürdi
بَلَّ	يِيْتِي و اَصْلَادِي و اِصْلَادِي	ýibitdi, türk- menler «asla- dy, yslady» hem diýýärler	ezdi, öledi
بَخَرَ	تُوتُوزَدِي و بُوغَلَاتِي	tütüzdí, türkmenler «buglatdy» hem diýýärler	bugartdy, tütetdi
بَرَدَ مِنْ الشِّتَاءِ	أُوشُودِي و صُوءُوتِي	üşüdi, sowutdy	üşedi
بَرَدَ	أَكَادِي و اِكَالَدِي	egedi, igeledi	sowuklady, sowady

بَحَّ	بُورُوكْتِي و بُرُكْدِي	pürükdi, pürkdi	horlady; pürkdi, syçratdy
بَعَثَر	طُورُ دُورْدِي	tozdurdy	tozdurdy; çaňatdy, tozatdy
بَدَرَ	شَاشْتِي و صَاشْتِي	şaşdy, saşdy	çaşdy; duýdansyz geldi, birden geldi
بَدَدَ	تُوكْتِي	dökdi	dökdi
بَالَ	سِيْدِي	siýdi	siýdi
بَالَا	قَايِرْدِي	gaýyrdy	gaýgyrdy, alada etdi
بَاضَ	يُومُرُ و طَلَاْدِي	ýumrutlady	ýumurtgalady
بَكَرَ	طَانَكْ لَادِي	taňlady	daňlady, ir turdy
بَغَى	يِغْلَادِي و يِلَادِي	ýyglady, türkmenler «ýylady» diýýärler	aglady, ýyglady
بَعَثَ	أَبَارْدِي و يِبَارْدِي	apardy, türkmenler «ýiberdi» hem diýýärler	apardy, iberdi
بَلَعَ	يُوطِي	ýutdy	ýuwutdy
بَغُضَ	يَاكُورْدِي	ýaňurdy	ýigrenji boldy
بَصَرَ	بَاقْتِي	bakdy	gördi, bakdy
بَنَى	يَابْتِي	ýapdy	gurdy, bina etdi
بَيَّضَ	أَاغْرَاتِي	agratdy	agartdy
بَقَى	قَالْدِي	galdy	galdy
بَخَشَ	تَالْدِي و تَاشْتِي	deldi, deşdi	deşdi, dildi
بَشَرَ	سُوْؤُنْجْ لَادِي و مُوشْطْ لَادِي	söwünçledi, türkmenler «muştlady» diýýärler	buşlady, söýünjiledi

بَحَلَ	قَزْ غَانْدِي	gyzgandy	gysgandy
بَدَلَ	أَلَادِي وَ دَكْشِيرْدِي	alady, degşirdi	çalyşdy; degşirdi
بَقَبَقْ	قَابَارْدِي وَ بُورُوتِي وَ شُوقَرَادِي	gabardy, burutdy, şokrady	gabardy, jokrady, köpürjikledi
بَرَكَ	جُوكْتِي وَ بُوكْتِي وَ يُوكُونْدِي	çökdi, bükdi, ýükündi	çökdi
بَعَبَعْ	بُوزْ لَادِي وَ كُوكَرَادِي	bozlady, kükredi	1) samrady 2) kükredi, bozlady; sakyrday
بَخْلَقْ	كُوزِي طَارَارْدِي وَ بُلَارْدِي	gözi dazardy, bölerdi	gözünü petretti, mölerdi, gözini tegeledi

«T» - «ت» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

ثريا ¹	أولنكاز و يادي گار	Ülker, Ýediger	Ülker; Ýedigen
تل	ثوبًا و دبا	tüpe, depe	depe, baýyr
تراب	طوبراق	toprak	toprak
تبن	گاؤوک و صامان	kewük, türkmenler «saman» diýýärler	sypal, saman
تيار	اقين	akyn	akym
تيار	تلاز	talaz	tupan, sil
تخت	الط	alt	aşak
تروس حديد	تامر قالقان	demir galkan	demir galkan
تركاش	قورمان	gorman	sagdak
تليس	شوال	şuwal	çuwal
تخت	طابجاق و باجك	1) tapçak 2) beçik	1) hökümdar tagty 2) beşik, sallanjak
تاجر	تاچك و بازركان	täçik, bezirgen	täjir, bezirgen
تقىمة	طارطق	tartyk	hödür; sowgat
تيس	تاكا	teke	teke

¹ Golýazmada bu söz «t» harpy bilen başlanýan sözlere degişli bölümde getirilipdir. Emma bu söz «s» harpy bilen başlanýar.

تَمْرٌ	خُورْمًا و قُورْمًا	hurma, gurma	hurma
تَمَّ	قُو و قُوغِي و قُووي	gu, türkmenler «gogy, go-wy» diýýärler	guw
تَيْنٌ	إِنْجِرٌ	injir	injir
تَخَارِيسٌ	شَابُوا	şabu	lal
تِكَّةٌ	إِلَارْسِكُ	ilersik	bag, uçgur
تَفَّاحٌ	أَلْمَا	alma	alma
تَفْلٌ	تُوبٌ	tüb	tüýkülik
تَخِينٌ	قَالِنْ	galyn	galyň, ýogyn
تَرْجُمَانٌ	طِلْمَاجٌ و دِلْمَاجٌ	tilmaç, dilmaç	dilmaç, terjimeçi
تَوَامٌ	إِكِّزٌ	ikkiz	ekiz
تَعِيسٌ	يُونُ طَوْلِي و يُونُطُ	ýuntawly, türkmenler «ýunt» diýýärler	betbagt; gyzylymtyl-goňur

Öten zaman işligi

تَابَ	تَانْكَرِيَا قَايْتِي	Taňryýa gaýytdy	Taňra sygyndy, toba etdi
تَغَطَّى	يَابُنْدِي و أُوْرْتُونْدِي	ýapyndy, örtüdi	ýapyndy, örtüdi
تَمَّ	طُوكَانْدِي	tükendi	tükendi, tamamlandy
تَرَبَّ	طُوبْرَاقْلَادِي	topraklady	topurlady, tozan basdy

تَمَرَّغَ	أَوْنَادِي وَ أَغْنَادِي	awnady, türkmenler «agnady» diýýärler	agynady
تَحَدَّثَ	سُوزْ لَادِي	sözledi	sözledi
تَكَلَّمَ	سِيلَادِي	söýledi	sözledi
تَدَخَّرَجَ	يُوْوَ الْأَنْدِي	ýuwalandy	togalandy
تَدَحَّرَ	يُوْوَ الْأَنْدِي	ýuwalandy	togalandy
تَدَلَّى	إِنْدِي	inindi	indi, asyldy
تَرَجَّا	أَوْمْدِي وَ أَوْمْضِي	ümdi, umdy	umyt etdi; isledi, arzuw etdi
تَمَنَّى	أَوْمْدِي وَ أَوْمْضِي	ümdi, umdy	umyt etdi; isledi, arzuw etdi
تَمَكَّنَ	أُورْنَائِي	ornatdy	ornaşdy
تَجَشَّأَ	كَأَيْغِرْدِي	gäýgirdi	gägirdi
تَتَاوَبَ	أَسْنَادِي وَ إِسْنَادِي	esnedi, isnedi	pallady, äsñedi
تَفَاوَقَ ¹	أَنْجَقِرْدِي	ynçygyrды	hynçgyrды
تَنَفَّسَ	طُنْدِي	tyndy	dem aldy, demikdi
نَطَقَ	طُنْدِي	tyndy	demikdi; gepledi, sözledi
تَنَحَّحَ	قَاقْصِرْدِي وَ سُومُولْدَادِي	gaksyrды, türkmenler «sümüldeđi» diýýärler	asgyrды, gark urdy
تَنَحَّمَ	قَاقِرْدِي	gakyrды	gakylyk tüýkürdi
تَمَطَّطَ	كَارْنْدِي	gerindi	gerindi
تَكْسَلَّ	إِرْنْدِي	irindi	irindi, ýaltandy

¹ Golýazmada تفاهق «doldurdy» diýen manyny berýär. «Hynçgyrды» sözünüň arap dilinde ýazylyşy şeýle bolmaly: تفاقق.

تَحَرَكَ	تَابِرَانْدِي	deprendi	deprendi
تَعَلَّمَ	أَوْرَانْدِي و أَوْكُرَانْدِي	öwrendi, türkmenler «ögrendi» diýýärler	öwrendi
تَعَصَّصَ	سُوْيَانْدِي و قُولَاْدِي	söýendi, gollady	söýendi, goldady
تَفَلَّتَ	إِسْفِنْدِي	yşkyndy	gaçyp gitdi
تَسَرَّبَ	سِرْقَتِي	syrykdy	syrykdy; duýdansyz aralaşdy
تَبَعَّرَقَ	شَايْفَالْدِي و شَايْفَالْضِي	şeýfeldi, şayfaldy	ýaýradyşdyrды, dargatdy
تَحَجَّجَ	صِلْطَادِي و بَاهَانَا اِيْلَادِي	syltady, türkmenler «bahana eýledi» diýýärler	özünü aklady; bahana etdi
تَحَسَّرَ	أَكْنَادِي و أَكُونْدِي	eknedi, ökündi	gynandy, ökündi
تَبَعَ	أُوَيْدِي	uýdy	uýdy
تَسَمَّى	أَطَانْدِي و أَدَانْدِي	atandy, adandy	atlandyryldy, at dakylды
تَلَّمَ	أَوُورُونْدِي و أَجْنْدِي	awurundy, açyndy	jowrandy, awundy, dert çekdi
إِنْوَجَعَ	أَوُورُونْدِي و أَجْنْدِي	awrundy, açyndy	dert çekdi, awundy
تَحَنَّاءَ	قِنَادِي و قِنَالَانْدِي	gynady, gynalandy	hyna boýady, hynalady
تَعَذَّبَ	قِنَانْدِي	gynandy	gynandy, azap çekdi

تَعَبَ	أَرْدِي وَاَرْضِي و طَالِدِي و يُرْلِدِي	erdi, ardy, taldy, ýoruldy	ardy, ýoruldy, ýadady
تَوَهَّمَ	أَوْرُوكْتِي	ürükdi	ürkdi, gorkdy
جَفَلَ	أَوْرُوكْتِي	ürükdi	ürkdi, gorkdy
تَعَرَّى	يَالَانْشُ لَادِي و يَالَا غَانْشُ بُولْدِي	ýalanşlady, türkmenler «ýalaganş boldy» diýýärler	ýalañaçlandy, ýalañaç boldy
تَزَوَّجَ	أُوَيْلَانْدِي وَأَوْلَانْدِي	öýlendi, türkmenler «ewlendi» diýýärler	öýlendi
تَخَلَّى	يُورُولْدِي و يُورُولْضِي	ýörildi, ýoruldy	ýoruldy
عَيَّى	يُورُولْدِي و يُورُولْضِي	ýörildi, ýoruldy	ýoruldy
تَأَسَّفَ	صِنْدِي	syndy	gynandy
تَوَسَّلَ ¹	يَالْ بَارْدِي	ýalbardy	ýalbardy
تَعَثَّرَ	يُوقْصُولُ لَانْدِي	ýoksullandy	ýoksul boldy
إِفْتَقَرَ	يُوقْصُولُ لَانْدِي	ýoksullandy	ýoksul boldy
تَخَنَّفَ	تُوكْلَانْدِي و كُوتْلَانْدِي	töklendi, götlendi	hunsa boldy
تَضَاعَفَ	صِيرِي لَانْدِي	saýrylandy	keselledi
تَمَارَضَ	خَاصِطًا لَانْدِي و إِكْلَانْدِي	hastalandy, iglendi	hassa boldy, keselledi, igledi

¹ Golýazmadaky تَدَخَلَ sözünüň terjimesi «ýalbardy» diýen manyny aňlatmaýar, şonuň üçin تَوَسَّلَ sözünüň ýerine توسَّلَ diýip aldyk.

تَخْتَر	صَالِنَانْدِي	salynandy	1) aldady 2) gopbamsyrady
تَجَنَّن	تَالِي لَانْدِي	dälilendi	däliredi
تَهَلَّل	أَبْدَال لَانْدِي	abdallandy	şatlandy, begendi
تَمَلَّكَ	شَار لَانْدِي و شِيرَالَانْدِي	1) şarlandy 2) şyralandy	1) patyşalygy dolandyrdy 2) haly gowulaşdy
تَعَوَّق	طَنْدِي	tyndy	gijikdi, gijä galdy
تَجَهَّز	يَار اقْلَانْدِي	ýaraglandy	ýaraglandy
تَخَبَّطَ العَسْكَرُ	طَائِي قَالْدِي	taý galdy	derbi-dagyn edildi
تَخَلَّطَ	قَاطِشْقَارَا بُولْدِي	gatyşgara boldy	goşuldy, gatym- garym boldy
تَبَرَّأَ	بَارْدِي	bezdi	halas boldy; inkär etdi
تَفَرَّجَ	طَامَشَا أَيْلَادِي	tamaşa eýledi	tomaşa etdi, seýle çykdy
تَشَقَّلَبَ	تُونُكُ شِيدِي	toňşydy	agdaryldy, düñderildi
تَزَحَلَقَ	صِيرِنْدِي	syýryndy	togalandy, taýdy
تَرَنَخَ	يَبِينْدِي	ýypyndy	ýapyşdy
تَوَضَّأَ	أَوْضَرُ أَلْدِي	awdaz aldy	täret kyldy
تَمَسَّحَ	سِيلَانْدِي	silendi	süpürindi; mesh etdi
تَصَدَّىءَ	بَاصِلَانْدِي	paslandy	poslady
تَرَوَّقَ	بَارَانْدِي و كُونَانْدِي و طُونَانْدِي	bezendi, türkmenler «gönendi, tonandy» diýýärler	bezendi

تَنَعَّمَ	قُونَانْدِي و كُونَانْدِي	gonandy, gönendi	gönendi; bolçulykda ýaşady,
تَمَشَى	يُورِي بَارْدِي	ýöri bardy	gitdi, ýöräp gitdi
تَهَرَّبَ	قَاشَا بَارْدِي	gaşa bardy	gaçdy, gaçyp gitdi
تَوَقَّفَ	طُورُوقْتِي	durukdy	durdy
تَطَرَّقَ	يُولُوقْتِي	ýolukdy	ýol tapdy
تَبَعَ	إِيَارْدِي	yýardy	uýdy, boýun boldy
تَفَارَقَ	أَيِّرِلْشَنِي	aýrylyşdy	aýrylyşdy
تَسَلَّقَ	يَارْمَاشَنِي	ýarmaşdy	ýarmaşdy, dyrmaşdy
تَقَيَّأَ	قُوصْتِي	gusdy	gusdy
تَغَوَّطَ	صِشْتِي	syşdy	syçdy
تَكَرَّشَ	بُورُوشْنِي	bürüşdi	bürüşdi, ýygryldy
إِنْقَبَضَ	بُورُوشْنِي	bürüşdi	bürüşdi, ýygryldy
تَعَلَّقَ	أَصْنَدِي و إِلْنَدِي و صَلْنَدِي	asyndy, ilindi, salyndy	asyldy, ildi; sallandy
تَلَفَ	شُورُودِي	şürüdi	çüýredi
تَخَرَّبَ	بُوزْ لَانْدِي	bozlandy	bozuldy
تَكَرَّسَ	يُومَغَاقْلَانْدِي	ýumgaklandy	ýumrugyny gysdy
تَمَآيَلَ	إِيْلِنْدِي	iýilindi	egildi; yrgyldady
تَحَرَّسَ	سَاقْنَدِي و صَاقْلَانْدِي	sakyndy, saklandy	gorandy, saklandy
تَزَاحَمَ	قِصْطَاشْنِي و صِقْنَشْنِي	gystaşdy, syknaşdy	biri-birini gysdy, özara gysyşdy
تَقَوَّى	كُوجْلَانْدِي	güçlendi	güýçlendi
تَصَادَمَ	طُوقُونُوشْنِي و طُوقُوشْنِي	tokunuşdy, tokuşdy	tokunuşdy, biri-biri bilen çaknyşdy
تَأَخَّرَ	أَطْقَارِي قَالْدِي	atkary galdy	gijikdi, gijä galdy,

تَقَلَّقَ	قَائِلًا لَأَنْدِي وَجَلِيلًا لِنَدِي	gaýgalandy, çalynlandy	gaýgylandy
تَدَلَّى	صَالًا لِنَدِي	salandy	sallandy, asyldy
تَفَرَّطَ	دَارَ دَاغَانَ بُولَدِي وَبَارَا بَارَا بُولَدِي وَأَوَانَدِي وَ أُشْنَدِي	dardagan boldy, para-para boldy, uwan- dy, uşandy	owrandy, bölündi, para-para boldy
تَعَمَّمَ	صَارَ لِنَدِي	sarandy	sarandy
تَوَاجَهَ	يُوزُ لَأَشْتِي	ýüzleşdi	ýüzleşdi
تَثَلَّمَ	كَاتِلَدِي	gädildi	gädildi
تَقَطَّعَ	طُورَ لِنَدِي وَ طُوغَرَا لِنَدِي	dorandy, türkmenler «dograndy» diýýärler	dogrally, bölündi; dograndy
تَمَرَّقَ	يَزِطِنَدِي	ýyrtyndy	ýyrtyldy; ýyrtdy
تَخَلَّصَ	قُوطَقَارَدِي	gutkardy	gutuldy, halas boldy
تَسَنَّجَ	بُيُوقَتِي	boýukdy	boýady, boýaldy
تَنَاقَضَ	أُيُوقَصِرَادِي وَ أُيُقَلِّشْتِي	uýuksyrady, uýuklaşdy	ymyzgandy, irkildi
تَعَفَّصَ	بَالْشِيرَايَدِي	balşyraýdy	turşady, ajady
تَشَبَّكَ	إِلْتِشْتِي	ilitişdi	ilişdi, garyşdy
تَلَاقَا	طَابِشْتِي	tapyşdy	tapyşdy
تَبَايَعَ	صَاطِشْتِي	satyşdy	satyşdy
تَاهَ	أَزْدِي	azdy	azdy
تَوَكَّلَ	إِيشَانَدِي	yşandy	töwekgellik etdi; ynandy

تَقَالَقَ	اِنْجَتِي وَ اَوْشَانْدِرْدِي	ynjytdy, türkmenler «öşendirdi» diýýärler	ynjytdy, üýşendi; gaýgylandy
تَفَرَّقَ	شَاطَلَانْدِي	şatlandy	barmagyny şyrkyldatdy

«S» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER - «ث»

تَلَجَّ	قَارَ	gar	gar
تَدَّى	أَمَجَاكَ وِ إِمَجَاكَ	emjek, imjek	emjek
تَارَ	أَوْجَ	öç	öç, ar
تَنَاءَ	أَلْقَشَ وِ أَلْعَشَ	alkyş, algyş	alkyş
تَعَبَانْ	إِلَّآنْ وِ أَجْدِيحَا وِ صَاغَصَاغَانْ وِ صَنَزَرَاغَانْ وِ صَاوُولَجَاقْ وِ صُغُلْجَانْ	ylan, ajdyha, sagsagan, sanzagan, sawulçak, soguljan	ýylan; aždarda; soguljan
تَوْبُ	طُونُ	don	don
تَخِينْ	قَالِنْ	galyn	galyň
غَزِيرُ	قَالِيْنْ	galyn	galyň
تَوْمُ	سِرْمَسَاقْ وِ سَارْمَسَاقْ	syrymsak, sarymsak	sarymsak
تَقَالَةْ	أَوُورُجُوقْ وِ أَغْرَجَقْ	awurçuk, agyrçak	agyrlyk, agram
تَقِيلْ	أَوُورُ وِ أَغْرَ	awur, türkmenler «agyr» diýýärler	agyr
تَغْلَبْ	تُولَكِي	tülki	tilki
تَوْرُ	بُوغَا وِ أَوْكُوزُ	buga, öküz	buga, öküz

ثَنَى الْإِبِلَ	كَاشَاكَ	keşek	köşek
ثَنَى الْبَقَرَ	قُونَا وَ دُونَا	kuna, duna	tana
ثَنَى الْغَنَمَ	قُوْيُونُ	goýun	goýun
ثَنَى الْمَعَزَ	إِكْشِي وَ أَجْكِ وَ كَاجِي	ikşi, ečki, geçi	geçi
تَخِينُ بِالْجِرَاحِ	يَارَالِي	ýaraly	ýaraly, agyr ýaraly
ثَابِتٌ	طُوقُطَابِتْرُ وَ تُورَ ابِتْرُ	togtapdyr, tuzapdyr	berk, pugta, sarsmaz; anyk, ynamdar
تَارَةً ¹	كَاهَ	gäh	gäh, kämahal

Öten zaman işligi

ثَقَبَ	تَشْتِي وَ تَالْدِي	deşdi, deldi	deşdi, dildi, dürttdi
ثَقُلَ	أَوُورْدِي وَ أَغْرْدِي	awurdy, türkmenler «agyrdy» diýýärler	agyr boldy

¹ Golýazmadaky bu arap sözi تَارَةً däl-de تَارَةً bolmaly.

«ج» - «J» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

الْجَنَّةُ	أَجْمَاقُ	uçmak	uçmah
جَهَنَّمَ	طَامُو وَ طَامِي	tamu, tamy	dowzah, tamug
جَوْرَاءُ	أَرْقُ طَاقُ	aryk tak	Ekizler (ýyldyz)
جَلِيدٌ	بُوزُ	buz	buz
جَبَلٌ	طَاوُ وَ طَاعُ	daw, türkmenler «dag» diýýärler	dag
جَزِيرَةٌ	أُوطَرَّاشُ وَ أَدَا	otraş, ada	ada
جُرْفٌ	يَارُ	ýar	kert gaýa, eňaşak kenar
جِسْرٌ	كُوبْرِي	köpri	köpri
قَطْرَةٌ	كُوبْرِي	köpri	köpri
جُحْرٌ	إِنْ	in	hin
جَوًّا	إِشْكَارِي وَ إِشَارِي	işkeri, türkmenler «işeri» diýýärler	içeri
جَدٌّ	أَوْبْكََا وَ دَا دَا	öpke, dāde	ata, baba
جَدَّةٌ	دَادَا وَ أَبَا	dāde ¹ , ebe	ene, mama

¹ Bu türkmen sözi arap sözünüň garşysynda ýazylsa-da ýalňyşdyr, arap sözünüň aşagynda ýazylyan – أَبَا ebe sözi dogrudyr.

جِلْدٌ	تَنْ وَ تَارْ وَ كُونْ وَ دَرِي	ten, ter, gön, deri ¹	ham, deri, gön
جَفَنٌ	قَابَاقُ	gabak	gabak
جَبْهَةٌ	مَانْلايِي وَ اَلِي	mañlaý, alyn	alyn, mañlaý
جَنْبٌ	يَانْ	ýan	ýan, tarap, gapdal
جُبَّةٌ	كُودَا	göwde	göwre
جَرَبٌ	قُوطُورُ	gotur	gotur
جُدْرِيٌّ	شِشَاكُ	şişek	mama dişän
جِسْمٌ	تَنْ	ten	ten, beden
جُرْنٌ	كَالِي	keli	jülge, howuz, howdan, harman
جَفِيرٌ	قَالِي وَ قِي	galyn, gyn	gyn
جِرَابٌ	طَاغَارْجُقُ وَ طَاغَارْجُقُ	tagarçyk, tagarçuk	tagarçyk, meşik, sanaç; halta
جَرَّةٌ	جُومَلَاكُ وَ شُولْمَاكُ	çömlek, türk- menler «şöl- mek» diýýärler	küýze, golça
جُلْجُلٌ	جَنَّاكُ	jaň, çanragy	jaň
جُوْحٌ	جَاكْمَانْ	çäkmen	çäkmen
جِلَّةٌ	تَارَاكُ	tezek	tezek
جَمْرٌ	كُوزُ وَ قُوزُ	köz, gor	köz, gor
جَنِينٌ	بِرْكِصْطُوَانْ	bargystuwan	düwünçek
جَلْمٌ	طُورُ وَ نِطَايُ	toruntaý	gyrgy
جُمْرٌ	بُورْكُوتُ وَ كَاجْكَونُ	bürgüt türk- menler «geçgün» diýýärler	bürgüt

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda: birinji – adam hamy; ikinji – deri; gön; üçünji – ýüňli deri diýen ýazgy bar.

جَارِحُ	تَامِرْ طِرْنَاقُ	demirdyrnak	demirdyrnak, wagşy guş, ýyrtyjy guş
جَنَاخُ	قَانَاطُ	ganat	ganat
جَرَادُ	جَاكَازِ تِكََا وَ صَارَانْجَقَا وَ جَاكَزْكََا	çekertige, türkmenler «saraңçyka, çekürge» diýýärler	çekirtge
جَرُؤُ	كُوجُوكُ وَ اُورُوقُ وَ اَنُوكُ	güjük, uruk, enük	güjük
جَارْبُوعُ	يَالْمَانُ	ýalman	ýalman
جَامُوسُ	صُو صِيْرُ وَ قَارَا صِيْرُ	su syýyr, gara syýyr ¹	gäwmiş, ýabany sygyr
جَحْشُ	قُوْدُوقُ	goduk	goduk, kürre
جَمَلُ	تُؤْوَا	düwe	düýe
جَرَائُ	يُوكْزُوكُ وَ يُورُوكُ	ýügrük, ýürük	ýüwrük, ýyndam
جَوْهَرُ	كُوْهَارُ	göwher	göwher
جَزَرُ	كَاشُورُ	käşür	käşir
جَدِيدُ	يَانْكِي وَ يَانْغِي	ýaňy, türkmenler «ýangy» diýýärler	ýaňy, täze
جَرِيدُ	أَغَاشُ	agaş	agaş
خَشْبُ	أَغَاشُ	agaş	agaş
جَوْزُ	قَوْزُ	goz	hoz

¹ Golýazmada setirleriň arasyndaky sözleme görä, ý harpynyň ýerine g harpy goýup ýazsa-da bolýar, ýagny صُو صِيْرُ su sygyr; قَارَا صِيْرُ gara sygyr diýip ýazylan.

جُبْن	جِطْ و بَائِنَر	çykyt, türkmenler «peýnir» diýýärler	peýnir
جَرِيش	بُورْ غُونُ و يَارْمَا و كُجَا و بُورْ غُولُ	burgun, ýarma, köje, türkmenler «burgul» diýýärler	ýarma, köje
جَدْرُ	طَامُورُ و طَامَارُ	damur, damar	damar, kök
جَارُ	قُنْشُ	gonş	goňşy
جِنْسُ	كُوكُ	kök	kök, jyns
جُورَةُ	قُوقَازُ و جُوقُورُ و قُوغُرُ	kokaz, türkmenler «çukur , koguz» diýýärler	çukur, howuz
جُفُولُ	أُورْ كَاكَانُ و أُورْ كَاكَ	ürkegen, ürkek	ürkegen, ürkek, gorky
جِبْعَانُ	أَاجِقُ و أَاشُ و أَاجِي	açyk, aş, açy	aç
جَاسِرُ	زَهْلَايُ	zahlaý	batyr, edermen
جُمُعَةُ	أَينِنَا	eýne	Anna günü
جِهَةٌ	يَانَا	ýana	ýan, ugur
جِيرُ	كِيرَاشُ و كِيرَاجُ	kireş, kireç	hek
جُمُعُ	بُولَاكَ و بُلَاغُ	bölek, böleg	ýygnama, toplama
جُزْءُ	أُولُوشُ	ülüş	ülüş, paý
النَّصِيبُ	أُولُوشُ	ülüş	ülüş, paý
جُبُّ	أُورُو	uru	1) ury 2) guýy
جَوَابُ	يَنْطُ	ýanut	jogap

جَمَاعٌ	قَارُو سِكْمَاكْ	garu sikmek	är-aýal gatnaşygy
جَمَادُ	قُورُو وَ طُونُ	guru, don	gury, doň

Öten zaman işligi

جَاءَ	گَالِدِي	geldi	geldi
جَبَذَ	جَاكْتِي	çekdi	çekdi
جَرَّ	جَاكْتِي	çekdi	çekdi
جَرَبَ	صِنَادِي	synady	synady
جَاعَ	أَلْجَتِي	ajydy	ajykdy
جَمَعَ	يِيْدِي وَ يَغْدِي وَ دَرْدِي	ýyýydy, türkmenler «ýygdy, derdi» hem diýýärler	ýygnady, düýrdi, jemledi; ýygdy, tirdi
جَرَبَ	قُوطُورْلِي بُولْدِي	goturly boldy	goturlady
جَرَى	يُؤُورْدِي وَ يُوكُورْدِي	ýüwürdi, türkmenler «ýügürdi» hem diýýärler	ýüwürdi, yglady
جَدَّدَ	يَانْكُرْتِي وَ يَانْكِلْدِي	ýeňritdi, ýeňiledi	ýañadan etdi, täzeledi
جَازَ	كَاشْتِي وَ أَشْتِي	geşdi, aşdy	geçdi, aşdy
جَفَلَ	أُورُوكْتِي	ürükdi	ürkdi, gorkdy
جَابَ	گَالْتَرْدِي وَ گَاتَرْدِي	geltirdi, getirdi	getirdi
جَفَّ	قُورُودِي	gurudy	gurady
جَمَدَ	طُونَكْدِي	doňdy	doňdy
جَلَّدَ	بُوزْلَادِي	buzlady	doňdurdy, buza öwrüldi

جَهَرَ	يَارَاقْلَادِي	ýaraglady	ýaraglady
جَتَّى	بَاغْدَاشْ أُولُتُورْدِي و جُوكُتْدِي و سُكُتْدِي	bagdaş olturdy, çökdî, sökütdi	aybogdaş gurup oturdy, dyza çökdî
جَانَبْ	يَانَاشْتِي	ýanaşdy	ýanaşdy
جَاءَ عَلَى غَفْلَةٍ	كَانَاتَا كَالْدِي	kenete geldi	duýdansyz geldi
جَاءَ كَمَاتَه أَي مَرَّةً أُخْرَى	يَانَا كَالْدِي	ýene geldi	ýene geldi
جُنْ	تَالُورْدِي	dälürdi	däliredi
جَبْ	كَاسْتِي	kesdi	kesdi
جَسْ	يُوقَادِي و قَارْمَادِي و قَارْمَالَادِي و صِفَالَادِي	ýokady, ¹ garmady, garmalady, türkmenler «syfalady» hem diýýärler	sypalady, aňtady, bilişdirdi; gözledi, arady
جَزْ	قِرْقُ دِي	gyrkdy	gyrkdy
جَرَدَ	قَارِ دِي و قَاصِدِي	gazydy, gasydy	gazady, gaşady
جَسَرَ	زَهْلَايْ لَادِي	zahlaýlady	batyr boldy, edermen boldy

Has dogrusyny Allatagala bilýär!

¹ Golýazmada sahypanyň aşagynda arapça ýazylyan sözlem bar. Şol jümlede *yokady* sözünüň «gözledi, arady», *garmady* sözünüň «bir zadyň nämedigini bilmek üçin gözleg işini geçirdi» we *garmalady* sözünüň «ýiten bir zady tapmak üçin gözledi» diýen manylarynyň bardygyny aýdylýar.

«H» - «ح» HAPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER BÖLÜMİ

حَاصِرٌ	صَارَتْ وَطَاطْ	sart, tat	sart, şäherli
حَمَاءٌ	كُويَا وَ قَايِنُ أَنَا	güýe ¹ we gaýyn ene	gaýynene
حَمُو وَ هُو الصِّهْرُ	كُويَاوُ وَ كُويَاكِي	güýew, türk- menler «gü- ýegi» hem diýýärler	gaýynata
حَاجِبٌ	قَاشْ	gaş	gaş
حَنَّاكُ	أَنَّاكُ	enek	eňek
حُلُقُومٌ	بُورَازُ وَ أُونَاشْ وَ بُورَازُ	bowaz, üneş, türkmenler «bogaz» hem diýýärler	bogaz, bokurdak
حَقَاءُ	بِشْ	byş	bil
حلقة الدبر	بُورُوكُ	büzük	büzük, artbujak deşigi
حِسْ	أُونُ وَ سَارَاكُ	ün, sezek	1) ses, üýn 2) syzma
حَيَاءُ	آرُ وَ آرَلِي	ar, türkmenler	ar, arly, haýa

¹ Bu söz gelniň däl-de diňe giýewiniň gaýynenesi diýen manyny berýär. Şonuň üçin كُويَا güýe we قَايِنُ أَنَا gaýynene diýlip ýazylypdyr.

		«arly» hem diýýärler	
حياة	يَاشَمَاقُ و تِرْلَمَاقُ و دِرْلَمَاقُ	ýaşamak, tirlemek, dirlemek	ýaşamak, dirilik
حَبَقُ	أَوْصَرَاقُ	osrak	osrak
حَاقِنُ	قَصِبَبَزُ	gysypdyr	buşukmany saklama
حِيلَى	بَاهَانُ لِي و صِلْطَالِي و شِلْتَقُ	bahanly, syl- taly, türkmenler «şyltak» hem diýýärler	bahanaly, mekir; şyltakçy
حَرَامَى	أَوْرُو و أَوْغُر و أَوْغُرُ	owru, türkmenler «ogry, ogru» hem diýýärler	ogry
حَلِيمُ	يَاوَأَشُ	ýawaş	ýuwaş, ümsüm
حَافٍ	يَالَانُ أَيْاقُ	ýalan ayak	ayakýalaňaç, ayakýalaň
حَيْنَةَ	نَازَانِي	nezeni	wagt
حُزْنُ	قَايَغَامَاقُ و قَايَغِيرَمَاقُ	gaýgamak, gaýgyrmak	gaýgyrmak, gaýgylanmak
حَبَّةٌ	تَانَا و تَوَكُ و دَانَا	tene, tög, däne	däne, tohum
حُفْرَةٌ	جُوقُورُ	çukur	çukur
حُدْرَةٌ	إِيْشُ	iniş	iniş, ýapgyt
حَصَاً	بُورْشَاقُ	burşak	ownuk, çagyl
حَجَرُ	طَاشُ	daş	daş
حَرُ	إِيْسِي	yssy	yssy

حلبا	سُوبِي	söpi	düyäniň iýýän otunyň bir görnüşi
حَدِيدُ الظَّهْرِ	تَامِرْ وَ شُوِيُونْ	demir, şuyun ¹	demir, çoyun
حَرَاثْ	صَابَانْجِي	sabançy	ýer sürýän
حَائِلْ	أُوْكُوْتُوْبْتُوْرْ وَ كُسْنِيْيْتِيْرْ	ükütüptür, kösnüýüptür	üýtgan; nesilsiz, tohumсыз, tök
حَامِلْ	يُوْكَلِي	ýükli	agyraýak, göwreli, hamyla
جَمْلْ	يُوكْ	ýük	ýük
حَبْلْ	يِبْ	ýip	ýüp
حِمَصْ	نُوقُوْطْ وَ لَابَلَابُوْ	nokut, türkmenler «leblebü» hem diýýärler	nohut, lewlewi
حَوْلِيْ الْحَيْلْ	يَابَاغْلِي	ýabagly	ýapaga, taý
حَوْلِيْ الْإِبِلْ	بُوْطَا	bota	bota, köşek
حَوْلِيْ الْبَقَرْ	طَانَا وَ دَنَا	tana, dana	tana, göle
حَوْلِيْ الْمَعَزْ	شِشَاكْ	şişek	işşek
حَلَقَةٌ	تِكْرَاكْ وَ طَوْقَا	tigrek, toka	toka, halka, ýüzük
جَبْرَةٌ	قِصْرَاقْ	gysrak	gysrak
جِصَانْ	أَيَغِرْ	aýgyr	aýgyr
جِمَارْ	أَشَاكْ وَ قَوْلَانْ	eşek, gulan ²	eşek, gulan
حَارَكْ	إِيْقْ وَ قَنِيْقَا	yýyk, goýka	yk, ýal

¹ Golýazmada bu sözün aşagynda «hytaý demri» diýip ýazylan.

² gulan sözünün üstünde «ýabany» diýen söz bar.

حَافِرٌ	طُونْيَاقٌ وَ بَاشَا وَ طُونْيَاقُ	tonýak, başa, toýnak	toýnak
جِرَامٌ	أَيْلٌ وَ قَوْلَانٌ	eýil, golan	guşak; golaň (gara öýüň bilinden daňylýan ýüp)
جِدَاجَةٌ	بَاكْتَارُ وَ بَوُطُ	bektär, bawut	kejebe
حَرِيرٌ	يِبَاكُ	ýipek	ýüpek
حَاشِيَةٌ	شَاوَرَا وَ شَوُورَا	şewre, şöwre	gyra, gaýmasy, gaýma; gyra, çet; çöwre
حَلَقَةٌ الْأَذُنُ	سِزْغَا وَ إِصْرَقَا	syzga, türkmenler «ysyrga» hem diýýärler	ysyrga, gulakhalka
حَانَكُ	طُوقُوجِي وَ جُولْحَاجِي	tokuçy türkmenler «çulhaçy» hem diýýärler	dokmaçy
حَرَامٌ	مُورْدَارُ	murdar	myrtar, haram
حَدٌ	يَيْتِي	ýiti	ýiti
حَافَةٌ	قِرِي	gyry	gyra, ýaka
حَرْفٌ	بِرْ بُوشَقَاقْلِي	bir buşgakly	bir ýüzi ýiti
حَطَبٌ	أَوْطُونُ	odun	odun
حَرَّاقُ	قَوُ	gow	gow, ýakyjy
حَصِيرٌ	يَاكَانُ	ýeken	eken, boýra
حَجَلٌ	كَأَكَلِكُ	käklik	käkilik
جِدَاهُ	تَاوُلْكَأَجُ وَ تُوُلْكَأَجُ وَ دَوُلْكَأَجُ	tewlügeç, tüwlügeç türkmenler «dewlengeç» hem diýýärler	çaý-çaňňalak

حَمَامٌ	أَوَكَارُ جِينُ وَ كُوَكَارُ جِينُ	ökerçin, türkmenler «gögerçin» hem diýýärler	gögerçin, kepderi
حَصْرِمٌ	قَوْرُقُ ۞	körek	körek, bişmedik, üzüm
حُرْمَةٌ	كُولْتَا	külte	külte
حَلِيبٌ	سُوتُ	süt	süýt
حَامِضٌ	إِكْشِي وَ أَجِي	ikşi, ajy	turşy; ajy
مُرٌ	إِكْشِي وَ أَجِي	ikşi, ajy	turşy; ajy
حُلُوٌ	طَاطَلِي	datly	datly, süýji
حَبْسٌ	قَارَانُ لِي أُوِي وَ زَنْدَانُ	garanly öý, zyndan	türme, zyndan
حَمَامٌ	يَلِي سُو وَ إِلِي سُو	ýyly su, yly su	ýyly suw
حَائِطٌ	طُوَوَارُ وَ دَوَارُ	tuwar, türkmenler «diwar» hem diýýärler	diwar, haýat
حَيْضٌ	ضُونُ	dun	aybaşy
حِكَايَةٌ	يُومَاقُ	ýomak ¹	ýomak
حَزْوَةٌ	شُورُشَاقُ	şürşek	matal; tapmaça
حَاضِرٌ	أَنَقُ	anyk	gatnaşýar, taýyn
حِنَاءٌ	قِنَا	gyna	hyna
حَوْضٌ	أَوْلَاقُ	awlak	howuz
حَصَادٌ	بِجَاقُ	pyçak	uly pyçak; orakçy
حَاجَةٌ	كَارَاكُ	gerek	gerek

¹ Bu sözi ýuwmak diýip okap bolany üçin, şu türkmen sözünüň aşagynda arapça غسل «ýuwmak» diýen sözi ýazylypdyr.

Öten zaman işligi

حَامَى	يَانْ بَاصْتِي و قُورُودِي	ýan basdy, gorudy	goldady; gorady
حَلَّ	شَاشْتِي	şeşdi	çöşdi, çöşledi
حَكَّ	قَاشِدِي و سُورُوتِي	gaşydy, sürütđi	gaşady, sürtdi
حَمَرَ	قَرَارَدِي	gyzardy	gyzardy
حَزَنَ	قَائِغَارَدِي و قَائِغَرَدِي	gaýgardy, gaýgyrđy	gaýgyrđy, gynandy
حَفَرَ	قَارَدِي	gazdy	gazdy
حَمَى	قِرَشْتِي	gyzyşdy	gyzyşdy
حَرَدَ	كُوسْتِي	küşdi	gaharlandy
حَمَلَ	كُوتُورَدِي	götürdi	göterdi
حَرَثَ	صَابَانَدِي و صَابَانَلَدِي	sabandy, sabanlady	sürdi
حَسَّ الْخَاطِرَ	سَارَدِي	sezdi	syzdy, duýdy
حَرَسَ	سَاقَنَلَدِي	saklady	saklady, gorady
حَلَقَ	يُولُودِي	ýoludy	syrđy
حَمَدَ	مَاقَطَادِي	magtady	magtady, öwdi
أَثْنَى	مَاقَطَادِي	magtady	magtady, öwdi
حَرَقَ	كُويَدِي و كُيُنْدُرَدِي و أَجَدِي	1) köýdi, türkmenler «köýündirdi» diýýärler 2) açydy	1) köýdi 2) iki satanyň arasy bişdi, awuşady
حَرَقَ	قِصْتِي	gysdy	gysdy, dar boldy

حَلَبَ	صَاوْدِي وَ صَاغْدِي	sawdy, türkmenler «sagdy» hem diýýärler	sagdy
حَنِثَ	يَالْتَعَانُ أَأَنْتَ إِجْدِي	ýalgan ant içdi	ýalandan ant içdi
حَشَّ	أَوْرْدِي	ordy	ordy
حَطَّ	يَاَزْدِي	ýazdy	ýazdy, düşedi
حَلَفَ	أَأَنْتَ إِجْتِي	ant içdi	ant içdi
حَسَى	سُقْتِي وَ تَقْتِي	sokdy ¹ , dykdy	sokdy, dykdy
حَالَ	أَوْكُوتِي	ügütdi	päsgel berdi; üýtgedi
حَنَّ مِنْ الْحَنُو	أَسِرْكَالَايْ وَ أَسِرْكَادِي	esirkeledi, esirkedi	örän yhlasly isledi, hyjuwly ýapyşdy
حَوْلَ	طَاشِدِي	taşydy	kese seretdi, gyýa bakdy
حَصَلَ	قَارَ أَنْدِي	gazandy	gazandy
حَسَبَ	صَاعَانْدِي	saandy	sanady, hasaplady
حَدَّثَ	سُوزْ لَادِي	sözledi	sözledi
حَرَكَ	تَابِرَاتِي	deprettdi	deprendi
حَبَا-حَبَى	أَمْكَاكْتَلَايْ وَ إِمْكَالْدِي	emgekledi, imekledi	emedekledi
حَزَرَ	كَارْتِي	keritdi	kertdi
حَنَّا	قِنَالَايْ	gynalady	hynalady

¹ Golýazmada bu sözüň aşagynda عَصْر – سِقْمًا sykma diýip ýazylan arapça söz bar.

«خ» - «H» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

خَالِقٌ	يَارَاتِقَانْ وَ دُرْتْ چي	ýaratkan, dörütçi	Ýaradan, Alla, Ýaradyjy
خُسُوفٌ وَ الْكُسُوفُ	طُوطُولْمَاقْ	tutulmak	aýyň we günüň tutulmagy
خِيَلَاءُ	صَابَا صَابَا يُورُورُ	saba saba ýürür	öwünmek, buýsanmak
خَلْقٌ وَ عَالَمٌ	إِلْ كُونُ وَ دُرْكُ	il- gün, dörük	il-gün; döredilen, ýaradylan
خُنْثَى	أَرَّاسِكْ وَ أَرَّسِكْ	eresik, ärsik	hunsa, ärsek
خَدٌّ	يَانَاقْ	ýanak	ýaňak
خَالٌ	مَانَكْ	meň	meň, hal
خَاصِرَةٌ	أَوْجَا وَ بِيغْنُ وَ بِيغْنُ	uja, bygyn, bykyn	uja, bil, bykyn
خُلُقٌ	قَلْغِي وَ دَارْدُ	gylgy, dard	häsiýet, gylyk, ahlak
خَصْلَةٌ	هُونَارُ	hunar	tapawutly häsiýet
خَوْفٌ	قُورُوقْمَاقْ	gorukmak	gorky
خَوَافٌ	قُورُقَاقْ	gorkak	gorkak
خِرَاءُ	صِشَاقْ	syşak	syçak
خَفِيفٌ	يَانِكُلْ وَ يُوَقَا وَ يُونُكُولُ	ýeňil, ýuka, ýünül	ýeňil, ýuka
خَبِيثٌ	طِمَارْ سِقْ	tymarsyk	erbet, pis, nejis

حَمْلٌ	يُون طَاوْلِي	ýuntawly	ýöntem; ýalta
تَعْيِسٌ	يُون طَاوْلِي	ýuntawly	ýöntem; ýalta
حَطِيئَةٌ	يَازِقْ	ýazyk	ýazyk, günä
حَدْمَةٌ	طَابُو	tabu	hyzmatkär
حَبِرٌ	أَكُو وِ إِيي وِ إِيي	egü, igi, türkmenler «iýi» hem diýýärler	iýi, eýi, ýagşy, eý, gowy
خَلَاصٌ	أَمَايْ	umaý ¹	dynmaklyk, halas bolmaklyk
خَاصٌ	إِنَاقْ	ynak	hususy, şahsy
خِيَّةٌ	طَاقْ وِ يِلْمْ وِ سِرْ طَلْنْ	tak, ýylym, türkmenler «syrytlan» hem diýýärler	gapan, duzak
خُبْزٌ	أَوْتَمَاقْ وِ بُورْ صَاقْ	ötmek, bursak	çörek, bogursak, pişme
خَسٌّ	مَارُولْ	marul	ajybalgar, kress-salat
خَرْدَلٌ	قَشْ وِ قِجْ	gyş, gyç	hardal, sary gülli ösümlük
خَرُوبٌ	إِشْكَ مُونُوزِي وِ كَاشِي	işke monuzy, keşi	çowdary ösümligi
خَوْخٌ	شَافْطَالِي	şaftaly	şetdaly
خَبِيصٌ وِ مَا فِي مَعْنَاهُ	بُولَا مَاجْ	bulamaç	1) bulamak (nahar) 2) bulaşyk, garymgatym
خَمْرٌ	شَاغَرْ	şagyr	çakyr, şerap
خَلٌ	سِرْكََا	sirke	sirke

¹ Golýazmada bu sözüň aşagynda «aýal» sözi bar. Göwreli aýalyň çaga dograndan soňky ýagdaýyna hem aýdylýar.

خَرِيرُ الماء	جِرْلَابُ أَقَارَ	çyrlap akar	şyrlap akar
خُصْرَة	شِمَان و شِمْكَان	şimen, şimgen	çemen; ýaşyl
خَشَب	أَعَاش	agaş	agaç
خَوْص	يَابِرَاق	ýaparak	ýaparak
خُلْد	نَامَان صُوقُور و كُستَبَك	naman sokur, köstebek	körsyçan
خِنْزِير	ضَانَكُغُور	daňguz	doňuz
خُنْفُس	أُونُكُور و طُنْغُزْدَن قُرْطِي	uňuz, tonguzdan gurty	tezek tomzagy
خَيْل	يِلْقِي	ýylky	ýylky, at
خَصِي	طَاشَاق سِر و قُوطَاق سِر	taşaksyz, gotaksyz	agta, biçilen
خَيْط	يِب	ýip	ýüp, ýüplik
خَزَام	بُورُونْدُوق	burunduk	burundyk, halka
خَزَر	مُونْشُوق و مُونْجُوق	monşuk, monjuk	monjuk
خَرْج	أَرَطْمَاق	arytmak	artmak, arassalamak
خَوْدَة	يَاشِيق و أَشِيق	ýaşyk, aşyk	gelin, aşyk
خَاتَم	يُوزُوك	ýüzük	ýüzük, halka
خَف	إِتِك	itik	ädik
خَال	بُوش	boş	boş
خَرِيف	كُور	güz	güýz
خَلْف	أَطْقَارِي	atkary	yz tarap, artky, ýeňseki
خَطْوَة	أَطْلَام و أَصِم	ätlem, ädim	ätlem, ädim
خَلْوَة	يَاوْلَاق و أَغ	ýawlak, ug	ýalňyzlyk, ýekelik; gizlin ýer

خِرْقَة	بُوزُ و شُوبَرَاكْ و بِرْ	böz, şüprek ¹ , biz	mata, biz, çüprek
خَافَقَة	شَارَا	şara	pasyrdamak; titremek
خَتَم	طَامْعَا و يُوزُقْ	tamga, ýuzak	tagma, ýüzük, möhür
خَشِنْ	إِرِي و إِرِكْ	iri, irik	iri; gödek; hyrsyz
خَبَبْ	يَالْدِي و يِلْمَكْ	ýeldi, ýelmek	çapgyr, ýüwrük, ýortmak
خَرْجْ	جِقْشْ	çykyş	harajat, çykdayj

Öten zaman işligi

خَلَقْ	يَارَاتِي و دُرْتِي	ýaratdy, dörüttdi	ýaratdy, dörettdi
خَبَأْ	طُومَالَادِي و يَاشَرْدِي و صَاقْلَادِي و كِرْلَادِي و صَاقْنَدِي	tomalady, ýaşyrdy, saklady, gizledi, sakyndy	gizledi, bukdy, ýygşyrdy, ýaşyrdy, saklady
خَالِلْ	بِيْدِي و أَلْعَارْدِي و أَلْقَارْدِي	biýidi, ulgar- dy, ulkardy	beýgeldi, ulaldy
خَزَمْ	بُرُنْدُوقْ لَدِي	burunduklady	burundyklady, bur- nuna halka dakylady
خَلَا	قُوْبْدِي	goýdy	goýdy
خَدَعْ	أَلْدَادِي	aldady	aldady
خَلَا	بُوشَانْدِي و بُوشْ بُولْدِي	boşandy, boş boldy	boş boldy, boşady

¹ بوزُ böz sözünün üstünde «täze», شوبراكْ şüprek sözünün üstünde «esgi, köne çüprek» sözleri ýazylan.

تَفَرَّغَ	بُوشَانْدِي وَ بُوشْ بُولْدِي	boşandy, boş boldy	boş boldy, boşady
خَلَّلَ	سِزْلَادِي	syzlady	turşady; duzlady; sirkä öwrüldi
خَيْطَ	تِكْتِي	tikdi	tikdi
خَلَّصَ	قُوطْكَارْدِي وَقُوطْوُلْدِي	gutkardy, gutuldy	halas etdi; gutardy
خَضَّ	يَايْقَادِي وَ شَالْنَعَادِي وَ شَالْنَقَادِي	ýaýkady, şal- gady, türkmen- ler «şalkady» hem diýýärler	ýaýkady (başyny ýaýkady) çaykady, silke di
خَشَّشَ	شَلْصِرَادِي	şaldyrady	şaňlady; çeşme şildiredi
خَرَبَشَ	طِرْنَادِي وَ طِرْمَادِي	dyrnady, dyrmady	dyrnady; dyrmady
خَافَ	قُورُوقْتِي	gorukdy	gorkdy
خَسِرَ	أُوطُوزْدِي	utuzdy	utuldy, zyýan çekdi
خَاصَمَ	صَاوَأَشْتِي وَ طَالَأَشْتِي	sawaşdy, dalaşdy	dawalaşdy; dalaşdy, tersleşdi
خَنَقَ	بُودِي وَ بُوْغْدِي	body, türkmenler «bogdy» hem diýýärler	bogdy
خَرَجَ	چَقْتِي	çykdy	çykdy
طَلَعَ	چَقْتِي	çykdy	çykdy
خَلَطَ	قَاتِي وَ قَارْدِي	gatdy, gardy	gatdy; gardy
خَطِفَ	قَابْتِي وَ يَاْغْمَالَادِي	gapdy, türk- menler «ýag- malady» hem diýýärler	gapdy; äkitdi, ýagmalady, talady

خَدَمَ	طَابُو أَيْلَادِي	tabu eýledi	hyzmat etdi
خَتَمَ	طَامَعًا أَيْلَادِي	tamga eýledi	tagma basdy
خَطَا	أَطْلَادِي	ätledi	ätledi
خَبَرَ	بِشَرْدِي	bişirdi	bişirdi
سَوَى الطَّعَامَ	بِشَرْدِي	bişirdi	bişirdi
خَلَعَ	صُوْيُورُ غَادِي و طُوْيُورُ قَادِي	soýurgady, taýurkady	patyşany tagtdan düşürdi, taýdyrdy
خَاضَ	بُؤَا أَيْلَادِي	büwe eýledi	batdy, çümmdi
خَابَ	بُوشَ قَائِيَّتِي	boş gaýytdy	boş gaýtdy, şowsuz- lyga duçar boldy
خَانَ	أَوُورُ لَادِي	awurlady	ogurlady, hyýanat etdi
سَرَقَ	أَوُورُ لَادِي	awurlady	ogurlady, hyýanat etdi
إِخْتَلَسَ	أَوُورُ لَادِي	awurlady	ogurlady, hyýanat etdi
خَرَقَ	يِرْدِي و يِرْطِي	ýirdi, ýyrtdy	ýirdi, ýyrtdy
خَدَرَ	أَوُيُودِي	uýudy	küteldi, gowşady, agyryny duýmady
خَنِثَ	تُوقْلَادِي و كُوتْلَادِي	tökledi, götledi	hunsa boldy
خَرَبَ	بُوزُ وَلْدِي و طُوزُ وَلْدِي	bozuldy, tozuldy	bozuldy, harap boldy, tozdy
خَدَرَ	قَرُلْدِي	goruldy	kesekilerin garaýsyndan gorandy

Has dogrusyny Allatagala bilýür!

«د» - «D» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER BÖLÜMI

ذَهْنٌ ¹	أُونْكُوزُ	öňüz	ýat, huş, aň, zehin
ذَهْنٌ ²	مِيلِيي و بَيْنِي	miýi, beýni	beýni
دَمْعٌ	يَاشُ	ýaş	1) gözýaş 2) ömür, ýaş
عُمُرٌ	يَاشُ	ýaş	1) gözýaş 2) ömür, ýaş
دَمٌ	قَانٌ	gan	gan
دُبُرٌ	كُوتٌ	göt	göt, syrt
دُحْنٌ	طَارِي	dary	dary
دَقِيقٌ	أُونٌ	un	un
دَائِيَّةٌ	قَامٌ	gam	göbek ene, eneke
ذَرَا ³	سُورَاتٌ	süret	kakadylan et
دُهْنٌ	يَاؤ و يَاعٌ و يِلْكٌ و قِرْطُسٌ و أُوزْكَاجُ يَلَوِي	1) ýaw, türkmenler «ýag» hem diýýärler 2) ýilik	1) ýag 2) beýniniň ýiligi 3) at ýagy 4) düýäniň örküç

¹ Bu söz «ذ» zal harpy bilen başlanýan bölüme degişli. Ýöne ol «د» dal harpy bilen başlanýan bölümde berlipdir.

² Bu söz «ذ» zal harpy bilen başlanýan bölüme degişli. Ýöne ol «د» dal harpy bilen başlanýan bölümde berlipdir.

³ Bu söz «ذ» zal harpy bilen başlanýan bölüme degişli. Ýöne ol «د» dal harpy bilen başlanýan bölümde berlipdir.

		3) kыrtys 4) örkeç ýawy	ýagy
دَيْنٌ	بُورْشُ	borş	borç, bergi
دُنْيَا	جَهَانٌ	jahan	jahan, dünýa, älem
دُمَلٌ	شِيبَانٌ	şiban	çyban; düwürtlük
دُبُّ	أَيُّو	aýu	aýy
دَلَقٌ	صُوصَمَارُ و صَاكْصَارُ و صِنْصَارُ	susmar, sagsar, synsar	samyr, samyr derisi
دُودٌ	قُورُطُ و سُولُوكُ و صُوءُلْشَانُ و كُويَا	gurt, sülük, sowulşan, güýe	gurt, sülük, soguljan, gurçuk, güýe
دِيكٌ	حُورَازُ	horaz	horaz
دَجَاجٌ	طَاوُوقُ و كَاكَلِكٌ	1) tawuk 2) käklik	1) towuk 2) käkilik
دَبُوسٌ	جُوكْمَارُ و بُولَاؤُ و مَايْطِي و صَارَانَا و جُومُوقُ و تَاكَانَاكَ و دُوقْمَاقُ و بِلَكِينُ	çokmar, bulaw, maýty, sarana, çomuk, tegenek, dokmak, bilekedin	çokmar, serdesse, ýogyn taýak, degenek, tokmak
دَلُو	قَوَا و قَاشُو	koga, türk- menler «kaşu» hem diýýärler	bedre
دَرَقَةٌ	قَالْتَقَانُ	galkan	galkan, sowut
دَيْلٌ ¹	أَتَاكَ	etek	etek
دُولَابٌ	شِقْرَاقُ	şykrak	jykyr, halkalaýyn tigr, çarh

¹ Bu söz «ذ» zal harpy bilen başlanýan bölüme degişli. Ýöne ol «د» dal harpy bilen başlanýan bölümde berlipdir.

دَفْتُ	دُومَرِي وَ دُودُوكُ	dümri, türkmenler «düdük» hem diýýärler	dep, deprek
دَسْقَارِي	تَاكَانَا	tekene	1) agaçdan ýasalan uly gap 2) gaýyk
دُخَانُ	تُونُونُ	tütün	tütün, tüsse
دِيبْسُ	بَاكْتَمَارُ	bekmez	toşap
دِرْهَمُ	أُورِي وَ أَغْرِي وَ يَارْمَاقُ وَ أَقْجَا	awry, türkmenler «agry, ýarmak, akça» hem diýýärler	pul
دَوَاءُ	أَوَطُ	ot	derman
دَوْلَةٌ	كَازَاكُ	gezek	gezek, nobat
دُعَاءُ الْخَيْرِ	أَلْقِشُ	alkyş	alkyş
دُعَاءُ الشَّرِّ أَيْ اللَّعْنَةُ	قَارُ غِشْ	gargyş	gargyş
دَفْعَةٌ وَاجِدَةٌ	بِرْ أُوْورْدَا وَ بِرْ أُوْغُورْدَا	bir owurda, türkmenler «bir ogurda» hem diýýärler	bir owurtda, bir saparda, birden

Öten zaman işligi

دَفْتُ	فَاقَتِي	kakdy	1) kakdy 2) göz gypdy, gaş kakdy
--------	----------	-------	-------------------------------------

غَمَزَ	قَاقَتِي	kakdy	1) kakdy 2) göz gypdy, gaş kakdy
طَقَطَقَ	قَاقَتِي	kakdy	1) kakdy 2) göz gypdy, gaş kakdy
دَارَ	أَيْلَادِي و شَاوَرَادِي و أَيْلَنْدِي و شُورُنْدِي و دَكْرُنْدِي و جَاوُرُونْدِي	aýlady, şewredi, aýlandy, şewründi, degrindi, çewründi	aýlandy, pyrlandy
دَاسَ	بَاصْتِي	basdy	basdy
دَفَنَ	كُومْدِي	gömdi	gömdi
دَهَنَ	يَاوَلَادِي و يَاغَلَادِي	ýawlady, türkmenler «ýaglady» hem diýýärler	ýaglady
دَفَعَ	إِتْتِي و إِتَا بَارْدِي	itdi, iteberdi	itdi, itiberdi, itekledi
دَمَعَ	يَاشَارْدِي	ýaşardy	gözýaş etdi, gözi ýaşardy
دَحْدَرَ	إِنْدِرْدِي	indirdi	indirdi
دَبَغَ	أَيْلَادِي	eýledi	eýledi
دَخَلَ	كِرْدِي	girdi	girdi
دَلَّى	صَالَاثِيرْدِي	salandyrdy	sallady
دَاخَ	تَاژَكْنْدِي	tezkindi	boýun egdi, tabyn boldy
دَحْرَجَ	يُوَوَالَادِي	ýuwalady	togalap goýberdi
دَاوَى	طِمَارْ لَادِي	timarlady	timarlady, bejerdi
دَبَّرَ	بَاشْقَارْدِي و بَشْرْدِي	başkardy, başardy	başardy

دولب	بَاشْقَارْدِي و بَشَرْدِي	başkardy, başardy	başardy
ذَرَفَ ¹	طَامْدِي	damdy	damdy
نَقَطَ	طَامْدِي	damdy	damdy
دَامَ	قَالْدِي	galdy	galdy
بَقِيَ	قَالْدِي	galdy	galdy
إِنْقَطَعَ	قَالْدِي	galdy	galdy
تَأَخَّرَ	قَالْدِي	galdy	galdy
دَفِيَءَ	إِسْنِدِي	ysyndy	ýylandy, çoýundy
دَرَا	صُوُورْدِي و صَوْرْدِي	sowurdy, sawardy	sowurdy, dargatdy
ذَبَلَ ²	صُوُولْدِي	sowuldy	soldy, sowuldy, süllerdi
دَائِمٌ	يَانَا كَالِر و يَانَزَاكَ كَالِر	ýene gelir, ýenzek gelir	ýene gelir; hemişelik, mydamalyk
دَرَسَ	يَانَشِيدِي و بَاصْتِي	ýenşidi, basdy	harman döwdi, döwek döwdi, basdy
دَعَا مِنْ الدَّعْوَةِ لَامِنْ الدُّعَاءِ	أُونْدَادِي	ündedi	ündedi, çagyrdy

¹ Bu söz «ذ» zal harpy bilen başlanýan bölüme degişli. Ýöne ol «د» harpy dal bilen başlanýan bölümde berlipdir.

² Bu söz «ذ» zal harpy bilen başlanýan bölüme degişli. Ýöne ol «د» dal harpy bilen başlanýan bölümde berlipdir.

«ذ» - «ZAL» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

ذِرَاعٌ	أَرْضِينَ وَقَوْلٌ	arşyn, gol	arşyn, gol
ذَنْبٌ	قُوَيْرُوقٌ	guýruk	guýruk
ذَكَرٌ	سِكٌ	sik	ujyt, erkegiň jyns organy
الذَّكَرُ	إِرْكَاكٌ	erkek	erkek (her haýwanyň erkeğine aýdylýar)
ذَنْبٌ	بُورِي	böri	böri, möjek
ذُبَابٌ	شِبِينٌ	şibin	siňek
ذَهَبٌ	الْأُطِينُ	altyn	altyn, gyzyl
ذَوْقٌ	طَاطَمَاقٌ	datmak	datmak, tagam
ذَكِيٌّ	زَرَكَ وَ زَرَكَ	zerek, zirek	akylyly, zehinli, ukyply
ذَنْبٌ	صُوشٌ	suş	suç, günä, ýazyk
ذَاكَ	أُولٌ	ol	ol, şol

Öten zaman işligi

ذَبَحَ	بُوُوُوزْ لَادِي وَ بُوُغَازْ لَادِي	bowuzlady, türkmenler «bogazlady» hem diýýärler	öldürdi, soýdy, bogazlady
ذَاقَ	طَاطِي	datdy	datdy

ذَهَبَ	گاتِي	getdi	gitdi
رَاحَ	گاتِي	getdi	gitdi
ذَابَ	إِزْدِي وَاُزْدِي وَاِزْدِي وَاُزْدِي	izdi, ezdi, irdi, erdi	ezdi, eredi

«R» - «R» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

رَسُولٌ	بَايْعَانُ بَارُ و إِيلَجِي	paýganbar, ilçi ¹	pygamber, ilçi
رَشِيدٌ	أُونَاطُ	onat	oňat, dogry
رَعْدٌ	كُوكْرَاكُ	kükrek	gök gürrüldisi, kükremek
رَابِيَةٌ	ثُوبًا و دَبَا	tüpe, depe ²	depe, baýyr
رَمْلٌ	قَوْمٌ	gum	gum, çäge
رَمَادٌ	كُولُ	kül	kül
رُوحٌ	جَانُ	jan	jan, ruh
رِيحُ الْبَطْنِ	شَانْشُوا و صَانْجِي	şanşu, sançy	sanjy, iç ýellenmesi, içege ýelleri
رَجُلٌ	آرُ	är	är, kişi
رَأْسُ	بَاشُ	baş	baş, kelle
رَقَبَةٌ	بُيُونُ و بُيُونُومُ	1) boýun 2) boýnum	1) boýun 2) boýnum
رِيَّةٌ	أَبْكََا و أَوْبَكُنُ	öbke, öbken	öýken
رَأْسُ الْمِعْدَةِ	قُورُ صَاقُ	gursak	gursak, döş, kükrek

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda «Birinji — pygamber, ikinji — ilçi, resul manysynda» diýip ýazylan sözlem bar.

² Golýazmada bu söz ikinji gezek gaýtalanýar (8b sahypanyň, 9-njy setirde).

رُكْبَةٌ	تِزْ	dyz	dyz
رَجُلٌ	أَيَّاقٌ	aýak	aýak
رَمَصٌ	إِرِينْ	irin ¹	iriň
رِيَالَةٌ	سِلَكٌ وَ صَائِرٌ	silk, salýaz	tüýkülik
رُتَّةٌ ²	بَالْتَاكٌ	peltek	1) ýyrtyk-ýirik aýakgaplar 2) peltek
رَاعِي	كُونُوجِي وَ أُوْكُوتْ جِي	kütüji, ögütçi ³	çopan
رَائِبٌ	إِكْجِي	ikçi	turşy, kesilen, çüýrän (süýt)
رَائِقٌ	طُونُوقٌ	tonuk	arassa, dury, açyk
رَقْرَاقٌ	صَائِي صُو وَ صِغَاصُوَا وَ دُرِي	saý su, syga su, dury	çeşme, çay; dury suw
رَطْبٌ	يَاشَن	ýaş	ýaş, täze, ter
رَائِحَةٌ	يِي	ýi	ýakymly ys
رُقْعَةٌ	يَامَاوُ	ýamaw	ýama
رَكْبٌ	أُوزَانْكِ	üzengi	üzeňni
رُكْبٌ	تِزْلُكٌ	dyzlyk	dyzlyk
رِيشٌ	يُونُكٌ وَ تُونُكٌ	ýüň, tüg	ýelek, per
رَبَابٌ	أُولُوقٌ وَ أُوْغُلُوقٌ وَ إِقْلُوقٌ	oluk, türkmenler «ogluk, yklyk» hem diýýärler	kemençe bilen çalynýan saz guraly

¹ Golýazmada bu söz (29a sahypanyň 1-nji setirde) ikinji gezek gaýtalanýar.

² Golýazmada bu söz رُتَّةٌ ýazylypdyr. Emma aslynda bolmaly Rütte.

³ Golýazmada bu sözün aşagynda «degirmençi, kilwan» sözi ýazylan.

رَصَاصٌ	قُورُ غَاشِنُ و قُورُ شُونُ	gurgaşyn, gurşun	gurşun
رَطْلٌ	بَاطِمَانُ	batman	batman (ölçeg birliği)
رُغْوَةٌ	كُوبُوكُ	köpük	köpük, köpürjik
رِيْمٌ	كُوبُوكُ	köpük ¹	köpük, köpürjik
رَفٌّ	إِلْكَأُورُ و سَرَكَانُ	ilgewür, serken	tekje
رُوشُنُ	بَاجَا و تَن لَكُ	baja, tünlük	ýagtylyk üçin deşik, tüsse üçin deşik
رَكَّةٌ	صَاوُورُ شُوقُ	sawurşuk	kemakyllylyk, huşsuzlyk
رَاهِبٌ	كَاشِشُ	keşiş	keşiş, ruhany
رِهَانٌ	أَوْجُ	öç	jedel etme; girew
رَهْنٌ	طُوصِنَاقُ و طُوطُو و طُطْسَاوُ	tusnak, tutu, tutsaw	girew, girewe goýma
رَعْدَةٌ	تِيتْرَامَاكُ	titremek	titremek
رَأًى	أُوُوتُ و أُوُكُوتُ	öwüt, türkmenler «ögüt» hem diýýärler	öwüt, pähim, ündew
رُقْتِيَا	أَوْصُونُ	owsun	owsun, jadylama
رَاوُوقُ	سُوزُ كُوشُ	süzgüş	süzgüş
رَأْسُ الْغُصْنِ	بُورُ شُوكُ و بُورُ شَاكُ	bürşük, bürşek	pürçük, zülp
رَحْمٌ	كَازْكَاسُ و قَارْطَالُ	kerkes, gartal	maslykçy, dazzarkel guş

¹ Golýazmada setirleriň arasynda bu sözüň etiň gowurylýan wagtyndaky çykýan köpürjigi aňladýandygy diýip ýazylan.

رُمَحْ	سُونُكُوا	süñü	naýza
رَزَّةٌ	طَوْعًا	toga	toka
رَفِيعٌ	إِلْتِكَا	ilşige	1) meşhur 2) beýik, belent
رَفِيقٌ	نُوكَارُ	nöker	nöker, ýoldaş
رَهْوَال	يُورَعَا	ýorga	ýorga
رَغِيفٌ	قَالَاشْ و صُمُنْ	kalaş, somun	köke, çörek
الْقَرْصَةُ	قَالَاشْ و صُمُنْ	kalaş, somun	köke, çörek
رَخِيسٌ	أَوْشُوزُ	uşuz	ujyz, arzan
رَقْدَةٌ	يَاطِشْ	ýatys	uky

Öten zaman işligi

رَجَعَ	قَائِيَّتِي و تُونْدِي	gaýytdy, döndi	gaýtdy, döndi, dolandy
رَفَرَفَ	طَالِبِي و طَالِبِيْنِي	talpydy, talapyndy	şarpyldatdy, ganat kakdy
رَشَّ	سَابْتِي	sepdi	sepdi
رَقَصَ	سَاكِرْدِي	segirdi	segirdi, raks etdi, tans etdi
رَقَدَ	يَاطِي	ýatdy	ýatdy
رَقَدَ اللَّبَنُ	أَوْيُوطِي	uýutdy ¹	uýady
رَبَّى	بَاسْلَادِي	besledi	besledi, terbiýeledi, ösdürdi
رَاقَبَ	كُوزَاتِي و كُوزَلَادِي	gözetdi, gözledi	gözetledi, gözledi, barlady
رَأَى	بَاقَتِي	bakdy	bakdy, gördi

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda اُوِيْدِي uýady sözi hem ýazylan.

رَاقَ	سُوژِدِي وَ طُونْدِي	süzdi, tondy	süzdi, durlady, arassalady
رَكِبَ	مِنْدِي	mindî	mündi
رَمَى	بِرَاقْتِي وَ كَامِشْتِي وَ صَالْدِي وَ يِقْتِي	byrakdy, kemişti, saldy, ýykdy	1) zyňdy, taşlady, oklady 2) ýazgardy, aýyplady 3) atdy 4) üstünlik gazandy
رَبَحَ	أَصْلَامُ لَادِي وَ أَصِّ أَيْلَادِي	aslamlady, assy eýledi	gazandy, peýda gördi
رَفَعَ	قَالِدِرْدِي	galdyrdy	galdyrdy
رَبَطَ	بَايْلَادِي وَ بَاغْلَادِي	baýlady, türkmenler «baglady» hem diýýärler	daňdy, baglady
رَفَسَ	تَاثِّي	depdi	depdi
رَجَمَ	طَاشْلَادِي	daşlady	daşlady
رَحِمَ	أَسِرْكَادِي وَ يَارْلُغَادِي وَ يَارْلُغَادِي	esirkedi, ýarylgady, ýarlygady	bagyşlady, ýalkady
رَحَلَ	كُوشْتِي	göşdi	göçdi
رَسَمَ	بُيُورْدِي	buýurdy	buýurdy
أَمَرَ	بُيُورْدِي	buýurdy	buýurdy
رَسَمَ أَى أَلْقَى	قُوشْتِي	goşdy	goşdy
رَاهَنَ	أَوْجَاجْتِي	öçeçdi	öjeşdi, jedelleşdi,
رَهَنَ	طُوصَنَاقَا قُودِي	tusnakka goýdy	girew goýdy
رَضِعَ	أَمْدِي وَ إِمْدِي	emdi, imdi	emdi

رَايَا مِنَ السَّرِيَاءِ	اِكِّي يُوْزَلِي بُوْلَدِي	ikiýüzli boldy	ikiýüzli boldy
رَقَا	اَوْصُوْنَلَدِي و جَقْتِي	owsunlady, çykdy	owsunlady, çykdy, jadylady
رَعَى	كُوْتَلَدِي و كُوْتَدِي	kütledi, kütledi	bakdy, idedi, gözegçilik etdi
رَكَنَ	سِيْنَدِي و سِيْغِنَدِي	syýyndy, türkmenler «sygyndy» hem diýýärler	1) söyendi, daýandy 2) ynandy 3) gizlendi, bukuldy
اِلْتَجَا	سِيْنَدِي و سِيْغِنَدِي	syýyndy, türkmenler «sygyndy» hem diýýärler	1) söyendi, daýandy 2) ynandy 3) gizlendi, bukuldy
اِسْتَنْدَا	سِيْنَدِي و سِيْغِنَدِي	syýyndy, türkmenler «sygyndy» hem diýýärler	1) söyendi, daýandy 2) ynandy 3) gizlendi, bukuldy
رَدَّ لَوْنَهَ	شِرَايِي قَايِيْتِي	şyraýy gaýytdy	ýüzi oçdi
رَوَّى	قَانْدِرْدِي	gandyrdy	gandyrdy

Has dogrusyny Allatagala bilýür!

«ز» - «Z» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

زُمَيْتَا	قِرَاوُ	gyraw	gyraw
زَلْزَلَةٌ	تَتَرَامَاكُ	titremek	titreme; ýer yranma
زُوبَعَةٌ	يَاكُ وَ بُورَعَانُ وَ قَصْرُقَا	1) ýek 2) burgan, kasurga	1) şeytan, ýek 2) tupan, boran
زَنَدُ	قُولُ وَ بِلَاكُ	gol, bilek	gol, bilek
زَرْدَمَةٌ	طَامَاوُ وَ بُغُرْتُ لُقُ طَامَاغُ ُ	damaw, bogurtlak, türkmenler «damag» hem diýýärler	damak, bokurdak
زَوْجُ	آرُ	är	är, kişi
الرَّجُلُ	آرُ	är	är, kişi
زَنْدِيقُ	دِنْ سِزُ	dinsiz	dinsiz
زَمْلُوطُ	يَالْنَطَائُ	ýaltaý	eňnit, ýapgyt
زَوْرُ	تُوشُ	döş	döş
زُكَاَمُ	طَامَاوُ وَ طَمَاغُ	demew, dümegi	dümew, ýoň, sowuklama
زَادُ	أَزِيقُ	azyk	azyk, iýmit
زَرْعُ	اَكِنْ وَ اِكِنْ	ekin, ikin	ekin
زَفْتُ	صَالَامَا	salama	gap-gaç

زَقْلَم	إِرْغَاقٌ و بِرْغَاقٌ	yrgak, byzgak	kilt, ildirgiç
الْكَلَابُ	إِرْغَاقٌ و بِرْغَاقٌ	yrgak, byzgak	kilt, ildirgiç
رَاوِيَةٌ	بُوجَاقٌ	bujak	bujak, gyrak-bujak, burç, çünk
زَغَارِي	بَارَلَا	parla	parlak, ýaldyrawuk
زِمَامٌ	يُولَارٌ	ýular	jylaw, çeki, herekete getiriji gaýyş
الْمَجَرُّ	يُولَارٌ	ýular	jylaw, çeki, herekete getiriji gaýyş
رَبْدِيَّةٌ	شَانَاقٌ	şanak	toýun çanak
رَنْبُورٌ	كُوكُونٌ	küwegün	ary
زَاغٌ	طُوغانٌ	dogan ¹	zakyja garga
زَنْدِ اللَّيْسِ	قُولُوقٌ	golluk	ellik
زَرِّيَّةٌ	كُوبَا	küpe	sowut
زُرٌّ	تُيْمَا و دُوكْمَا	tüýme, türkmenler «dügme» hem diýýärler	düwme, ilik, dügme
زَرْمُوزَةٌ	بَاشْمَاقٌ	başmak	başmak
زَلُومَةُ الْخُفِّ	جَاوَرَجِي	çewirçi	ädikçi, köwüşçi
زَائِدٌ	أَرْطَقٌ و أَرْطُوقٌ	artyk, artuk	artyk
زَوْجٌ	جَافَتْ و تُوكِي	çeft, töki	jübüt
زَنَادٌ	أُوطُلُوقٌ	otluk	çakmak, tüpeňň ýazdyryş gulagy

¹ Golýazmadaky bu arap sözünün terjimesi «zakyja garga», ýöne bu ýerdäki *dogan* sözi «laçyn; elguş» diýen manydadyr.

زِيرُ	كُوبُ	güp	güp, küýze, golça
رُجَاجُ	شِرْشَا و صِرْشَا	şyrşa, syrşa	syrça, aýna çüýşe
رَهْرُ	جَجَاكُ	çiçek	gül, çeçek
رُبْدُ	كَرَايَا	kere ýaw	mesge
رُزْقَةُ	كُوكِلَاكُ	göklük	göklük, gök
رَنَحُ	قَاقَصِيْبِيَرُ	kaksyptyr	ajymtyklyk
الْمَرْوَحُ	قَاقَصِيْبِيَرُ	kaksyptyr	ajymtyklyk
رَمْرُ طَوِيلُ	صِيْرُغِي	sybyzgy	uzyn tüýdük, gargy tüýdük
رَمْرُ الْقَصِيْرُ	زُورَنَايُ	zurnaý	surnaý, gysga tüýdük
رَرِيْعَةُ	طُوقُوْنُ و طُحْمُ	tokun, tohum	däne, tohum
رُزْرُورُ	شِرْشِيْقُ و صِيْغِرْچِيْقُ	şyrşyk, sygyrçyk	garasar
زَبْلُ	تَزَاكُ	tezek	tezek, ders, zibil
زَمَانُ	شَاقُ و شَاغُ	şak, türkmenler «şag» hem diýýärler	çag, wagt

Öten zaman işligi

رَوَجُ	أُوَيْلَاَنْدِرْدِي و أَوْلَاَنْدِرْدِي	öylendirdi, türkmenler «öwlandirdi» hem diýýärler	öylendirdi
رَنَحُ	قَاقَصِيْدِي	kaksydy	porsady, zaýalandy
رَوَقُ	بَاَزَاَنْدِي	bezendi	bezedi
زَرَغُ	اَلَكْتِي	ekdi	ekdi
زَرَرُ	تُوِيْمَاْلَاْدِي	tüýmeledi	ildirdi

رَعَقَ	قَشَقَرْدِي	gyşgyrды	gygyrды
صَاحَ	قَشَقَرْدِي	gyşgyrды	gygyrды
عُوشَ	قَشَقَرْدِي	gyşgyrды	gygyrды
عَيَّطَ	قَشَقَرْدِي	gyşgyrды	gygyrды
زَمَرَ	شَالَدِي	şaldy	çaldy
زَلَقَ	طَائِدِي	taýdy	taýdy, typdy
سَحَبَ	سُورُودِي	sürüdi	süýredi, çekdi
رَحَفَ	سُيْرَالْدِي و يِلْدِي	süýreldi, ýildi	1) emedekledi 2) uzaklaşdy
شَحَطَ	سُيْرَالْدِي و يِلْدِي	süýreldi, ýildi	1) emedekledi 2) uzaklaşdy
رَغَزَغَ	قِجَقَلَادِي	gyjyklady	gyjyklady
زَادَ	أَرْطِرْدِي	artyrды	artdyrды
زَنَى	مُوزِدَارَ سِكْتِي	bu «نكح» sözünüň erbet manysynda: myrdar sikdi	zyna etdi
رَقَزَقَ	صَائِرَادِي	saýrady	saýrady
زَارَ الْأَسَدُ	أَنَّكَ رَادِي	eňredi	eňredi, arlady

«S» - «س» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

سَمِيعٌ	إِشْتِكَانٌ	işitken	eşitgen, eşiden
سَمَاءٌ	گَوک	gök	gök, asman
سَيِّدٌ	قَوْجَا	goja	goja, hojaýyn, jenap
سَيِّدَةٌ	خَاتُونُ	hatun	hatyn
سُلْطَانٌ	قَانُ	kan	han
سَحَابٌ	بُولُوطُ	bulut	bulut
سَهْلٌ	يَاشِيقُ يَامَلِي	ýaşyk ýamly	Ýedigeniň körek ýyldyzy
سَبَاحٌ	قَوْجُرُ وَ صِرْلَقُ وَ جُورَقُ	goçur, syzlyk, çorak	dökün
سَالِفٌ	زُلْفُ	zülf	zülp
سَوَادٌ	قَارَالِقُ	garalyk	garalyk
سِيْنٌ	تِشْ وَ دِشْ	tiş, türkmenler «diş» hem diýýärler	diş
سُرَّةٌ	كِنْدِيكُ وَ قَوْصُوقُ وَ كُبْكُ	kindik, gawsuk, göbek	göbek
سُوَّةٌ	قَوْغُو	kugu	betbagtlyk, bela

سِلْسِلَةٌ الظَّهْرُ	أُورُوطَقَا وَ أُورُوطَعَا	orutka, türkmenler «orutga» hem diýýärler	oňurga süňki
سُمْرَةٌ	قَارَا يُوُوزْلُقْ وَ قَارَا يُوُغُوزْلُقْ	gara ýowuzlyk, gara ýoguzlyk	garaýagyzlyk
سَاقٌ	بَلَطِرٌ	baldyr	baldyr
سَمِينٌ	سَامِرٌ	semiz	semiz
سَاحٍ	مُونٌ	mön	mön
الْمُغْفَلُ	مُونٌ	mön	mön
سَعِيدٌ	بَايٌ	baý ¹	bagtly, şowly
سَكْرَانٌ	أَسْرَكٌ	esrik	esrek, serhoş
سَفِيهٌ	شَاكْلَقٌ	şaklak	akmak, akylsyz
سُحُونَةٌ	إِسِي لَكْ	yssylyk	yssylyk, gyzgyn
الْجَرَبُ	قُوطُورٌ	gotur	gotur
سَنْطَةٌ	سُؤَاكْ	süwek ²	süek, süňk
سِحْرٌ	جَاضِي وَ بُوكِي	jady, bügi	jadylyk, gözbagçylyk
سَائِلٌ	سَيْنَلِكْ	sinlik	gedaý, dilegçi
سَلَامَةٌ	أَسَانْ لَكْ	esenlik	aman-esenlik, asuda
سَحَرٌ	إِرْتَا	irte	ertir, erte, säher

¹ Sahypanyň gyrasynda dört setirden ybarat arapça sözlem bar. Onuň manysy şeýleräk: bu atdan işlik şeýle ýasalýar. Öten zaman: بَايْدِي *baýdy*, häzirki zaman: بَايَر *baýar*, işligiň ýokluk formasy: بَاي مَاس *baýamas*, işligiň şert formasy: بَاي سَا *baýasa*. Ýöňkemelerde gelende şeýle bolýar: بَايَدِم *baýadym*, بَايَدِيك *baýadyk* we بَايَدِيكُر *baýadyňyz*.

² Golýazmada bu söze: 1) sinňil 2) düwün, düwürtik diýip ýazylan. Ýöne türkmen sözüniň aşagynda «süňk, süek» manyda ýazylan arapça söz bolany üçin ýokardaky manyny aldym.

سُعْدٌ	طَوْبَالَاقْ	topalak	topalak, ýylak
سِمْسِمٌ	كُونْجِي	künji	künji
سُنْبَلَةٌ	قَلْجَقْ وَ بَغْدَيِّ باشي	gylçyk, bugdaý başy	gylçyk, baş, sümmül
سَمِيدٌ	إِرْشَقْ	yrşyk	ak un
سَوِيقٌ	قَارُوقْ وَ قَارُوطْ	karuk, kawut	arpa şülesi, ýarma
سِلَاءٌ	قُوْوُورْدَاقْ وَ قَاقَرْدَاقْ	gowurdak, gakurdak	gowurma, gowurdak, sary ýag
سَبَلٌ	أَقْمَاقْ وَ أَقِينْ	akmak, akyn	sil
سَفِينَةٌ	كَامَا وَ كَامِي	geme, gämi	gämi
سَفِينَةٌ الصَّغِيرَةُ	أَوْجَانْ	uçan	uçan, gaýyk, kiçi gämi
سَمَكٌ	بَالِقْ	balyk	balyk
سَقَتَقُورْ	صِرْتْ بَالِقِي	syrt balygy	balygyň bir görnüşi
سُلْحَفَاءٌ	قَابَارْ جَاقْلِي بَاغَا	gabarçakly baga ¹	pyşbaga
سَرَطَانْ	إِلْأَنَكِشْ وَ يَنَكَاشْ وَ قِصْقَاشْ وَ قِصْشْ	ilengiş, ýen- geş, türkmen- ler «gysgaş, gysaş» hem diýýärler	leňneç
سُنَّارَةٌ	قَارَمَاقْ	garmak	garmak, çeňnek
سَلَاقْ	أَكَازْ	eger	tazy, aw iti
سِنُورْ	مَاجِي وَ جَاتُوكْ	maçy, çetük	pişik, urkaçy pişik
سِنَجَابْ	تَيِّنْ وَ تَيِّنْ	teýin, tiýin	awusiýdik
سَمُورْ	كِشْ وَ كُوكَانَاكْ	kiş, kögenek	samyr
سَبْعٌ	يَادِي	ýedi	ýedi

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda: بَاغَا *baga* sözünüň 1) gurbaga 2) deňiz pyşdyly diýen manylarynyň bardygy ýazylan sözlem bar.

سَمَانْ	بَادَانَاهْ وَ بُوْيُورْ جُوقْ	badanah, türkmenler «buýurjuk» hem diýýärler	bedene, mäkiýan
سَلَوَى	طَارْ طَارْ	tartaz	bedene
سُنُونُو	قَارْ لَا غَاشْ وَ قَارْ لَا غُوجْ	garlagaş, garlaguç	garlawaç
سِخْلِيَّةٌ	كَاسَالْتْ كِي	keseltki	hažžyk
سُوسْ	قِرْطْ	gurt	gurt, soguljan, güýe
الدُّودْ	قِرْطْ	gurt	gurt, soguljan, güýe
سَمْ	أَوُو وَ أَغُو	awu, türkmen- ler «agu» hem diýýärler	awy
سَنَامْ	أَوْرْ كَاشْ وَ أَوْرْ كُوجْ	örkeş, örküç	örküç
سَخْلَةٌ	أَوْلَاقْ وَ أَغْلَاقْ	awlak, oglak	owlak
سَابِقْ	يُوكْرُوكْ	ýügürük	ýüwrük, ozujy, ýyndam
جَرَائْءْ	يُوكْرُوكْ	ýügürük	ýüwrük, ozujy, ýyndam
سَرْجْ	إِيَارْ وَ أَيَارْ	iýer, eýer	eýer
سَيْرْ	قَايِشْ	gaýyş	gaýyş
سَيْفْ	قِلْجْ	gylyç	gylyç
سِكِينْ	بِجَاقْ	pyçak	pyçak
اِسْوَارْ	قَابْتُورْ غَا	gapturga	gandal
سِلْسِلَةٌ	زَنْجِرْ	zynjyr	zynjyr

¹ Bu türkmen sözünüň manyysyna görä arapça söz şeýle سوارق bolmaly, ýöne golýazmada سولق ýazylypdyr.

سَبِيكَة	صَوْم	som	guýma, guýlan demir
سِنْدَان	أَوْزَانُ و أَوْسُ	uzan, örs	süýdemdirijileriň ortaky gulak boşlugynda ýerleşýän eşidiş sünkleriniň biri
سِيخ	شِيَش	şiş	çiş
سَكْرَجَة	أَلْيَاقُ	aýak	tabak, okara
سَوَار	بِلَازُوكُ	bilezük	bilezik
سَحْلِيَّة	أَبْصَا	absa	tabyt
سَلَالَة	شَامْرُوقُ	şamruk	zürýat, nesil
سُخْن	إِسِي	yssy	yssy, gyzgyn
سِلَك	سِق	syk	1) sapak, ýüplük 2) sim
سَلَق	جُوْكَوْنْدُورُ	çugundur	şugundyr
سَفَرَجَل	حَايْوَا	haýwa	aýwa
سَلِيْق	يَاخْنِي	ýahny	ýahna, gaýnadylyp bişirilen, sowadylan et
سَمَن	صَارِي يَاؤ	sary ýaw	saryýag
سَرِيَة	قَوْمَا	guma	oýnaş, günü
سَكْفَة	بُوصَاغَا	bosaga	bosaga
سَلَم	أَنْعَجُ و أَنْجَقُ و نَارْدُوْوَانُ و مَارْدِمَانُ	angyç, ançyk, türkmenler «nerdüwen, merdimen» hem diýýärler	merdiwan
سُطُوْح	طَام	tam	tam, jaýyň üsti
سَنَة	يِل و بِلْطِر	ýyl, byltyr	ýyl

سَاعَةٌ مَاضِيَةٌ	بَايَاقُ	baýak	baýaky, öten, geçen
سَوَادُ	الْأَصْنَ بُولَاصُ	alas bulas	ala-mula

Öten zaman işligi

سَاعَدَ	بُولُوشْتِي وَ مَادَادُ أَيْلَادِي	buluşdy, türkmenler «meded eýledi» hem diýýärler	ýardam etdi, medet etdi
سَبَقَ	أُوزِدِي	ozdy	ozdy
سَاقَ	سُورِدِي وَ شَابْتِي	sürdi, şapdy	sürdi, çapdy
سَنَ	بِلَادِي	biledi	ýiteltdi
سَوَّى	نُوزَاتِي وَ نُوزَاتَدِي	düzetti, düzetdi	düzledi, tekizledi, deňledi
طَبَخَ	بِشِرِدِي	bişirdi	bişirdi
سَخَنَ	إِسِدِي	ysydy	gyzgyn boldy, ýylady
سَرَحَ	طَارَادِي	darady	darady
سَلَّ	صُورُودِي	sowurdy	sowurdy
سَيَّبَ	يَبَارِدِي	ýiberdi	taşlady
سَدَّ	تَقْتِي	dykdy	dykdy
سَمَرَ	مِيخْلَادِي	myhlady	myhlady, çüýledi
سَكَتَ	تَاكْتُورِدِي وَ طَنْدِي وَ أَبْصَامُ بُولَدِي	tektürdi, tyndy, ebsem boldy	dymdy, ümsüm boldy, gürlemedi
سَمَّا	أَطْلَادِي وَ أَادَادِي	atlady, adady	at dakdy, atlandyrdy
سَلَخَ	صُويْدِي	soýdy	soýdy, sypyrdy

عَرَى	صُوِيْدِي	soýdy	soýdy, sypyrdy
سَال	صُوْرِيْدِي	sordy	sorady
سَال	أَقْدِي	akdy	akdy
سَكَر	أَسِرْدِي	esirdi	esredi, serhoş boldy
سَكَنَ الْهَوَاءُ	يَال سَامْدِي	ýel sämdi	ýel sämedi, ýel gowşady
سَقَعَ ¹	أَوْشُوْدِي	üşüdi	üşedi, doňdy
سَعَل	أَوْتُ كُوْرِيْدِي	ötkürdi	üşgürdi
سَهَى	أَوْنُوْتِي	unutdy	unutdy, ýatdan çykardy
نَسِيَ	أَوْنُوْتِي	unutdy	unutdy, ýatdan çykardy
سَمِعَ	إِشِيْتِي	işitdi	eşitdi, diňledi
سَمِنَ	سَامِرْدِي و سَامِرْ بُولْدِي	semirdi, semiz boldy	semredi, semiz boldy
سَبَّ	سُوْكُتِي	sögdi	sögdi
شَنَمَ	سُوْكُتِي	sögdi ²	sögdi
سَرَّ	سُوْيُوْنْدِي و سَوْنُوْدِي	söýündi, sewindi	söýündi, şatlandy, begendi, guwandy
فَرَحَ	سُوْيُوْنْدِي و سَوْنُوْدِي	söýündi, sewindi	söýündi, şatlandy, begendi, guwandy
سَتَرَ	يَاْبَتِي	ýapdy	ýapdy, örtüdi
غَطَّى	يَاْبَتِي	ýapdy	ýapdy, örtüdi
سُعِرَ	قُوْطُوْرِيْدِي و قُطُرْدِي	gutuzdy, guturdy	guduzlady, guwdurady

¹ Golýazmada bu türkmen sözünüň manysyna görä, arap sözi سَقَعَ däl-de صَقَعَ bolmaly.

² Şu söz «ş» harpy bilen başlanýan sözleriň bölümünde hem bar.

«ش» «Ş» HAPRY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

شَمْسٌ	كُونَاش و كُونُ	güneş, gün	güneş, gün
شَعْرَا	أَقْ أَيْغَرُ	ak aýgyr	bir ýyldyzyň ady
شَبُورَةٌ	طُومَانُ	duman	duman
شَعَاغُ	يَارَقُ و قُويَاشُ و إِشِيخُ و طَانُ صَارِيسِي و إِشِيقُ	ýaryk, guýaş, yşyh, türkmenler «tan sarysy, yşyk» hem diýýärler	yşyk, şöhle, ýagtylyk (göçme manysy:daň sazy, daňyň agarmagy)
شَقِيفٌ	قَاشُ	gaş	daş, çagyl
شَقٌّ	يَارَقُ و يَارَاقُ و يَارُمُ و يَارُومُ	1) ýaryk, ýarak 2) ýarym, ýarum	1) ýaryk, jaýryk 2) ýarym, bölüm, bölek
شُعْبَةٌ	بَاغَانَا و جَاتَالُ	bagana, türkmenler «çatal» hem diýýärler	ýaba, ýabak; çatryk, şaha, gol
شَيْخٌ	قَارِي و أَبِشْقَا و قَارَ طَائِي	gary, ondan uly ýaşla «abyşka, gartaý» diýýärler	garry, goja, gartaň
شَابٌّ	يَكْتُ	ýigit	ýigit

شَدِيدٌ	بَارِكٌ	berk	berk, güýçli
شَعْرٌ	صَاشٌ وَ كِرْبِكٌ وَ يُونٌ	1) saç 2) kirpik 3) ýün	1) saç 2) kirpik 3) ýün ¹
شَارِبٌ	مِيقٌ	myýyk	murt
شَهْلَاءُ	قُونْگُورُ	goňur	gök gözli, mawy gözli
شَفَّةٌ	ضُوضَاعٌ وَ إِرِنْ	1) dudag 2) irin	1) dodak 2) erin
شِدْقٌ	أُوُورْتٌ	owurt	owurt
شَحْمٌ	يَاوُ وَ يَاغُ	ýaw, türkmenler «ýag» hem diýýärler	ýag
شِبْرٌ	قَارِيشٌ	garyş	garyş
شَاطِرٌ	بَهَادُورُ	bahadur	batyr, bahadyr, mert
شَجَاعٌ	بَهَادُورُ	bahadur	batyr, bahadyr, mert
شَبْعَانٌ	طُوقٌ	dok	dok
شَهْوَةٌ	أَرْزُو	arzu	arzuw, isleg, höwes
شَائِبٌ	شَالٌ	şal	1) çal 2) aýyp, nogsan
شَحَاتٌ	تِلْجِي	dilençi	dilegçi, geday
شَهْرَةٌ	شَوْلِي	şawly	çawly, meşhurlyk
شَعِيرٌ	أَرْبَا	arpa	arpa
شَالٌ	أَلَابُوغَا	alaboga	ýaglyk
شَاطِئٌ	يَاقَا	ýaka	ýaka, kenar, gyra

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda: «Birinji — saç, ikinji — kirpik we üçünji — geçiniň çöpri» diýen sözlem bar.

شَيْكَة	أَوُ وَاغْ	aw, ag	tor
شَاهِيْن	لَاچِيْن	laçyn	laçyn
شَبِيْطُرْ	أَيَاقْ	aýak	hokgar, gogur
شَرَكَ	طُوزَاقْ	duzak	duzak
شِكَاْل	تُوشَارْ وَ كِيْشَانْ وَ تُوْشُقْ وَ كُستَكْ	tuşar, türkmenler «kişen, duşak, köstek ¹ » hem diýýärler	duşak
شَالِيْشْ	قَارَاوُلُو وَ قَرَاوُلْ	garawulu, garawul	garawul
شَعْرِيَّة	كُوزَانَاكْ وَ يَاشْمَاقْ	gözenek, türkmenler «ýaşmak» hem diýýärler	1) gözenek 2) ýaşmak
شَارْبُوشْ	بُوقُطَاقْ	bogdak	bogdak, selle, peş
شَدَّ	قُوْجَاقْ	guçak	guşak, daňy
شُمْلَة	يَاوُلُقْ وَ يَاغُلُقْ	ýawlyk, türkmenler «ýaglyk» diýýärler	ýaglyk
شِقَّة مِنْ الثِيَاب	بُوزْ وَ بَزْ	boz, biz	biz (mata)
شَرَابَة وَ جُدَادَة	شَاشَاقْ وَ صَاشَقْ	şaşak, saşak	köne egin-eşik, ýamaly egin-eşik
شَرْمُوطْ	أَبْرَاقْ وَ شُوبَرَاكْ	aparak, şüprek	çüprek, esgi
شَوْكْ	تِكَاْنَاكْ وَ تِكَاْنْ	tikenek, tiken	tikenek, tiken

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda «تُوْشُقْ duşak, كُستَكْ köstek «duşak» hem diýýärler» diýip ýazylan sözlem bar.

شَوَكِي	شَاتَان	şatan	çitenek, ýandak
شَرَار	ايشقون و قوغان و قىلچىم	yşkun, gogan, gygylçym	uçgun
شِيخ	يَاوشان	ýawşan	ýowşan
شَجَرَة	تَارَاك	derek	derek, bag
شَمْع	مُوم و بالاوز	mum, balawuz	şem, mum
شَقْفَة	ساقىسى	türkmenler muňa «sagsy» diýýärler	küýze döwügi
شِتَاء	قَش	gyş	gyş
شَهْر	اَي	aý	aý
شَخْص	صِنْ و اَبَاق	syn, abak	surat, şekil
شِمَال	صُول	sol	sol, çep
شِرَاء	أَشْكَان و قُرْدَشِنْ	eşken, kurdeşini	keseliň bir görnüşi
شَيْطَان	يَاك	ýek	şeytan
شَر	يَاووز	ýawuz	ýowuz, erbet, ýaman
شَوْم	إِرْقِل و قَو	yrkyl, ko ¹	şor maňlaý, betbagt
شَعَار ²	أَرْمَان	arman	orman, tokaý
الدَّوْح	أَرْمَان	arman	orman, tokaý
شُغْل	إِش	iş	iş
شَرَائِح	سُولَانْجُوا	sölençu	bölejik, döwümjik
شَجَر	قِيَا و قِيَا باقتي	gyýa, türkmenler «gyýa bakdy» hem diýýärler	gyýa; gyýa bakdy

¹ Bu ýerde harp galdyrlan bolmaly.

² Golýazmadaky şu arap sözi ýalňyş ýazylan, aslynda شَعْر bolmaly.

شِرَاءُ وَ هُوَ التَّمَنُّ	الْمِشْيِ	almyşy	satyn almak
شَاهِدٌ	طَانِقٌ	tanyk	şaýat
شِرْكَةٌ	أَوْ طَاقٌ	ortak	şereket, ortaklyk, ortak
شَيْءٌ	نَامًا وَ نَاسِتًا	neme, neste	neme, zat, närse
شَأْنٌ	أَوْ تَرِي وَ أَوْجُونُ	ötri, üçün	ötri, üçin
شُبَّاكٌ	تُونُكُلُوكُ	tünlük	tüýnik, äpişge

Öten zaman işligi

شَهِدَ	طَانِقٌ لَادِي	tanyklady	gatnaşdy, şaýat boldy
شَاوَرَ	طَائِشْتِي وَ كَانِشْتِي وَ كُنْ كَشْتِي	tanyşdy, genişdi, gengeşdi	geňeşdi
شَمَّ	إِيْسْكَادِي	iyiskedi	ysgady, ys aldy
شَدَّ	بَارَكُ دِي	berkdi	berkedi, güýjedi
شَالَ	كُوْتُورْدِي	götürdi	göterdi
حَمَلَ	كُوْتُورْدِي	götürdi	göterdi
قَدَّ	تِلْدِي وَ دِلْدِي وَ يَارْدِي وَ تَاكْنَادِي	dildi, deldi, ýardy, türkmenler «teknedi» hem diýýärler	dildi, bölledi, döwdi, ýardy, kesdi
شَقَّ	تِلْدِي وَ دِلْدِي وَ يَارْدِي وَ تَاكْنَادِي	dildi, deldi, ýardy, türkmenler «teknedi» hem diýýärler	dildi, bölledi, döwdi, ýardy, kesdi
شَمَرَ	شَارَ مَانْدِي	şarmandy	çermedi, çyzgady

شَابَطَ	يَار مَاشَتِي	ýarmaşdy	1) ýapyşyp durdy 2) daňyldy, baglandy
شَخَرَ فِي النَّوْمِ	قُورُولَدَادِي وَ خُرْلَدِي	goruldady, türkmenler «horlady» hem diýýärler	horlady, hor çekdi
شَخَرَ الْبَهَائِمُ	بِجْجَرْدِي	byçgyrды	hynçgyrды, böğürdi, molady, uwlady, arlady
شَحَطَ	سُيْرَادِي	süýredi	süýredi
شَرَكٌ مِنَ الْمُشَارَكَةِ	أَوْزَطَاقُ لَادِي وَ أَوْزَطَاقُ لَشْتِي	ortaklady, ortaklaşdy	ortak boldy, ortak- laşdy, şärik boldy
شَابَ	أَغَارْدِي	agardy	agardy
شَتَمَ	سُوكْتِي	sökdi	sökdi
شَنَقَ	أَصْنَتِي	asdy	asdy, dara çekdi
عَلَقَ	أَصْنَتِي	asdy	asdy, dara çekdi
شَوَى	شِيشَ لَادِي	şişledi	çişledi, bişirdi
شَرَبَ	إِجْتِي	içdi	içdi
شَبَعَ	طُوَيْدِي	doýdy	doýdy
شَرِقَ	شَشَن قَرْدِي وَ شَاشَادِي وَ صَجَرْدِي	şaşkyrды, şaşad- dy ¹ , türkmen- ler «saçyrды» hem diýýärler	düwüندی
شَاغَلَ	أَوْشَانْدِي وَ أَوْنُدُورْدِي	öşendi, awundurdy ²	güýmendi

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda şeýle sözlem bar: «Bu iki söz bokurdakda suwyň galmasyna aýdylýar, emma naharyň bokurdakda galmasyna, Alla islese, indiki bölümlerde ýazarsy».

² Golýazmada sahypanyň gyrasynda şeýle sözlem bar: «Ogluna öşene ýorur — ol öz ogluny güýmeýär ýa-da ol öz ogluny oýnadýar».

شَكَى	شَاقَتِي	şakdy	şikayət etdi, zeýrendi
شَحَتَ	قُوْوَ الْأَدِي و قُوْدِي و تِلَانْدِي	kowalady, kowdy, dilendi	diledi, gedaýçylyk etdi
شَوَّشَ	إِنْجِي	ynjytdy	ynjytdy, bozdy
شُعُوطُ بِالنَّارِ	أُوْتِي	ötdi	ýakdy, deşdi
نَفَذَ	أُوْتِي	ötdi	ýakdy, deşdi
شَوَّقَ	صُوقْلَانْدُورْدِي و أَلْيَارْدِي	soklandurdy, aýardy	höwes döretdi, gyzyklandy
شَحَّ	قُوْوَائِشْ لَادِي و قِرْ غَنْدِي	gowanşlady, gyzgandy	gysgandy, husyt boldy
بَخَلَ	قُوْوَائِشْ لَادِي و قِرْ غَنْدِي	gowanşlady, gyzgandy	gysgandy, husyt boldy
شَبَّ	أُوْرَانْدِي و أُوْسْتِي	uzandy, ösdi	ösdi, ulaldy; uzyn boldy
طَالَ	أُوْرَانْدِي و أُوْسْتِي	uzandy, ösdi	ösdi, ulaldy; uzyn boldy
شَتَّ	طُوْرْدِي و ضَغْلَدِي	tozdy, dagyldy	tozdy, dagynyk boldy

«ص» «SAD» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

صَحُوْ	أَيَّازْ	ayaz	ayaz
صَبْحْ	طَانْ	dan	daň, säher
صَاعِقَةٌ	يِلْدِرْمْ	ýyldyrym	ýyldyrym
صُعُوْدْ	نَاغَاشْ وَ أُنَاشْ وَ يُوقَشْ	nagaş, eneş, ýokuş	ýokary galma, çykma
صَحْرَاءْ	قَايَا وَ يَازِي يَارْ	1) gaýa 2) ýazy ýer	1) gaýa, kert gaýa 2) çöl
صَدْرُ الْمَكَانِ	تُورْ	tör	tör
صَغِيرْ	كُوجُجُوكْ وَ كِجْكَازْ وَ شُورَا	küçüjük, kiçkez, şuwra	kiçi, kiçijek
صُدْعْ	طَانَكْ لَايِي وَ طُولُنْ	taňlaýy, dolun	kentlewük
صَدْرُ الْإِنْسَانِ	كُوكُوسْ	gögüs	göwüs, emjek, gursak
صُنَانْ	قُولَانْسَا	golansa	ýakymysz ys
صُرْمْ	كُوتَانْ	köten	köten, ýogyn içege
صَدِيقْ	خُوشْدَاشْ	hoşdaş	dost

صِهْرُ	كُويَاوُ و كُويَاكِي	güýew, türkmenler «güýegü» hem diýýärler	giýew
صَاحِبُ كَرْشٍ	گَاڤَا	gäbe	gäbe
صَنَعَةٌ	بَاشَا و بِيْشَا	peşe, pişe	pişe, hünär, senet, kär
صَاحِبُ فَتْنُونٍ	بَاشَاگَارُ و اِرْدَامِ اَيَاسِي	peşekär, irdem iýesi	pişekär, erdem eýesi
صُرَّةٌ	چِقِنْ	çykyn	düwünçek, haltajyk
صَاحِبُ	دُوصُطُّ و اَنْتُ لِمِ	dost, antlym	1) dost 2) hojaýyn
صَاحِبُ سَعَادَةٍ	دَوْلَاتُ لِي	döwletli	döwletli, bagtly
صُلْحٌ	إِلْ	il	il bolma, ylalaşyk, ýaraşyk
صَيَّادٌ	أَوَّلَاوْجِي و أَوْجِي	awlawçy, awçy	awçy
صَيِّدٌ	أَوَّلَاقُ و أَوُّ	awlak, aw	aw
صَارِي	بُوْغَالِقُ و كَرَادِرُ	bogalyk, keredir	bogaldak
صَيِّبَانٌ	سِرْگَا	sirke	sirke
صَقَرٌ	بَلْبَانُ و يَآغْلَابَايُ	balaban, ýaglabaý	elguş, balaban
صُوفٌ	يُؤُوءُ و يُنْ	ýüwün, ýün	ýün, çöpür

صَدَفٌ	قَاصَاطِلِقْ	kasatlyk	balykgulak, çaňňal-lak
صَدَأٌ	طَاطٌ وَ بَاصٌ وَ أُونُ	tat, pas, ün ¹	pos, posly; üýn,
صَحِيحٌ	بُوتُونُ	bütün	bütün
صِدْقٌ	كَازَتِي وَ كَارَشَاكْ وَ يُونُ وَ يُوْبُ	kerti, kerşek, ýön, ýöp	hakykat, dogry; dogruçyllyk
صَدَىءٌ	بُصْلَنْدِي	poslandy ²	poslady
صِنْفٌ	تَانَكْ وَ كِيِي	deň, kibi	deň; kibi
النَّظِيرُ	تَانَكْ وَ كِيِي	deň, kibi	deň; kibi
الْمَثَلُ	تَانَكْ وَ كِيِي	deň, kibi	deň; kibi
صَحْنٌ	تَابَسِي	tepsi	1) nahar; tagam 2) tabak
صُنْدُوقٌ	قَابَارْجَاقُ وَ قَبْرِجَقُ وَ كُوبُورْجُوكْ	gaparjak, gapyrjak, türkmenler «göpürjük» hem diýýärler	gapyrjak, guty, sandyk
صَفْصَافٌ	طَالُ أَعَاچُ	tal agaç	tal, söwüt
صَعْبٌ	صَارِبُ وَ كُوشُ	sarp, küş	agyr, kyn
صَيْفٌ	يَايُ وَ يَازُ	ýaý, ýaz ³	ýaz; tomus
صَفْرٌ	صَارِي لِي	saryly	sary tegmilli
صَفْرَاءُ	صَارِي لِكْ	sarylyk	sarylyk
صَاحِي	أَلِيْقُ	aýyk	aýyk, serhoş däl

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda birinji we ikinji sözler demirdäki pos, üçünji söz örän solak ýazylyp, ol «üýn, ses, seda, ses-selem» diýen manylary aňladýarlar.

² Golýazmada bu işlik sahypanyň gyrasynda we atlar bölümünde ýazylypdyr.

³ Bu türkmen sözi «ýaz» diýen manyda. Emma türkmen sözünüň garşysyndaky arap sözi «tomus» manyny aňladýar.

صَحَا	أَيْقَلْنَدِي	aýyklandy ¹	aýyklandy, pähimli boldy
صِحَّةٌ	آشْ بُولُصُونُ	aş bolsun ²	1) saglyk 2) noş bolsun, işdän açyk bolsun
صَلِيبٌ	خَاشْ	haş	haç
صَنْمٌ	صِنْ و بُوطُ	syn, but	but
صُورَةٌ	أَبَاقُ و شَالُو	abak, şalu	albaý göwre; surat, şekil
صَائِبٌ	أُورُوشْ	uruş	uruş

Öten zaman işligi

صَدَقَ	كَارْتِي أَيْنِّي	kerti aýytdy	pert aýtdy, dogry aýtdy
صَدَّقَ	إِنْتَدِي	ynandy	ynandy
آمِنَ	إِنْتَدِي	ynandy	ynandy
صَدَفَ	أَوْشْ رَادِي و أُغْرَادِي	uşrady, ugrady	uçrady, tötänden boldy, duýdansyz boldy
صَادَ	أَوْلَادِي	awlady	awlady
صَلَبَ	كَارْدِي	gerdi	gerdi, haça çüýledi
صَبَّ	تُوكْتِي	dökdi	dökdi
بَدَدَ	تُوكْتِي	dökdi	dökdi
صَفَّقَ	قُولُ شَابْتِي و إِلْ شَابْتِي	gol şapdy, il şapdy	el çarpdy, çapak çaldy

¹ Bu işlik sahypanyň gyrasynda we atlar bölümüniň gabadynda ýazylypdyr.

² Golýazmada sahypanyň gyrasynda: «Nahar iýilýän we hammamdan çykan wagty aýdylýar» – diýip ýazylan.

صَفَرَ	صِصْقَرْدِي و إِصْلَحْ وُرْدِي و صِصْقَرَقْ وُرْدِي	syskyrды, yslyh wurды, sykryk wurды	sygyrды, sykylyk atdy
صَارَ	بُولْدِي	boldy	boldy
صَقَقَ	قَرَصْتِي و قَرَصْتِيْدِي	karsytty, karsytdy	el çarpды
صَبَرَ	تُوزْدِي و طُوقْطَاْدِي	dözdi, togtady	dözdi, togtady
ثَبَّتَ	تُوزْدِي و طُوقْطَاْدِي	dözdi, togtady	dözdi, togtady
صَفَعَ	أَأْنَكْ سَالَاْدِي	eňseledi	ýüzüne urды
صَارَعَ	كُورَاشْتِي	göreşdi	göreşdi
صَحَا	أَايِلْدِي	aýyldy	aýyldy; açyk boldy, bulutsyz boldy
صَلَحَ	يَارَاْدِي	ýarady	ýarady
صَابَ	أُورُوشْتِي و تِيْدِي	uruşdy, tiýdi	nyşana degdi, degdi; uruşdy
صَفَا	سُوزْدِي و سَارَقْتِي	süzdi, sarkytdy	süzdi, sarkytdy
صَاخَ	قِجْقِرْدِي	gyçgyrды	gygyrды; aglady
عَيْطَ	قِجْقِرْدِي	gyçgyrды	gygyrды; aglady
نَادَى	قِجْقِرْدِي	gyçgyrды	gygyrды; aglady
صَفَّ	تُوزَاْدِي	düzedi	düzdi, hatara goýdy
صَاغَ	قُتُوبُومْدِي	guýumdy	galyplady
صَبَغَ	بُويَاْدِي	boýady	boýady, reňkledi
صَنَّتْ	طَنَكْ لَادِي و قُلَاغْ أُورْدِي	tyňlady, gulag urды	diňledi, gizlin diňledi; gulak goýdy

صَعَدَ	جَقْتِي	çykdy	çykdy
طَلَعَ	جَقْتِي	çykdy	çykdy
خَرَجَ	جَقْتِي	çykdy	çykdy
صَهَلَ	كِيْشْنَادِي	kişnedi	kişñedi
صَدَّ و مَا خَلَّأَ	قَوِيْمَادِي	goýmady	goýmady, goýbermedi
صَرَّ	بَايْلَادِي	baýlady	baglady; daňdy
رَبَطَ	بَايْلَادِي	baýlady	baglady; daňdy

**«ض» - «DAD» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER
BÖLÜMI**

ضَوْءٌ	يَارَاقُ و يَارِيقُ و يَارِقُنْ	ýarak, ýaryk, ýarkyn	ýagty, ýagtylyk
ضَبَابٌ	طُومَانٌ	duman	duman, ümür
ضِرْسٌ	أَزِي	azy	azy (diş)
الزَّادُ	أَزَقْ	azyk	azyk, iýmit
ضِلْعٌ	قَابَارُ و آيَاكُ و آيَاكُ و أَيَكُو و قَبْرَغَا	gapar, eýeg, eýig, eýegu, türkmenler «gapurga» diýýärler	gapyrğa
ضِفْدَعٌ	بَاغَا و قُرْبَعَا	baga, gurbaga	gurbaga
ضَبْعٌ	صِرْطَلَانٌ	syrtlan	syrtlan
ضَائِنٌ	قُوْيُونُ و قُوْيُ	goýun, goý	goýun
ضَيْقٌ	طَارُ	dar	dar
ضَرَّةٌ	كُونْدَاشُ و قِمَا	gündeş, türkmenler «guma» diýýärler	güni, oýnaş
ضَالٌ	أَوْزُ غُونُ	awuzgun	azan
ضَيْفٌ	قُونَاقُ و قُونُوقُ	gonak, gonuk	gonak, myhman

ضَعِيفٌ	صَائِرِي وَ خَاصِطًا	saýry, hasta	gowşak, ejiz; syrkaw, hassa
---------	-------------------------	--------------	--------------------------------

Öten zaman işligi

ضَجَّكَ	كُولْدِي	güldi	güldi
ضَرَسَ	دِشِي قَامَادِي	dişi gamady	dişi gamaşdy
ضَرَبَ	تُوَيْدِي وَ أُوْرْدِي وَ شَابْتِي وَ تُوكْدِي وَ دُوكْدِي	töýdi, urdy, şapdy, tögdi, dögdi	urdy, çapdy, döwdi
ضَاقَ	طَارَ بُولْدِي	dar boldy	dar boldy, daraldy
ضَاعَ	يَيْتِي وَ طَاسَ بُولْدِي	ýitdi, tas boldy	ýitdi
ضَعُفَ	صَائِرِي بُولْدِي وَ خَاصِطًا بُولْدِي	saýry boldy, hasta boldy	gowşak boldy; keselledi
ضَجِرَ	يَاضَادِي وَ صِرْلَادِي وَ صُورْلَادِي وَ إِرِكْتِي	ýadady, syzlady, suzlady, irikdi	gaharlandy; ýadady; ýüregine düşdi, irizdi
ضَرَطَ	أَوْصُورْدِي	osurdy	osurdy
ضَلَّ	أَزْدِي	azdy	azdy
ضَمَّ	تَارْدِي وَ يِيدِي	tardy, ýyýydy	ýygnady, gysdy

«ط» - «TA» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

طُئُوعٌ	أُوزْلاشْ	örleş	ör turma, ýokary galma
طَارِقَةٌ	أُومَرَاؤُ وَاَمَجَا كَمِكِي	omraw, türkmenler «omaça kemigi» diýýärler	omaça süňki
طِحَالٌ	طَالَاقٌ	dalak	dalak
طَرَفٌ	أُوجٌ وَ قَرِي	uç, gyry	uç, gyra
طَبَعٌ	دَارْدٌ	derd	ahlak, häsiýet
طَبِيبٌ	إِجَاكِي وَ أَطَاجِي	içegi, otaçy	tebip, lukman
طَحْلَبٌ	يُوشَقُونُ وَ يُعْسُنُ	ýoşkun, ýogsun	suw oty
طَوِيلٌ	أُوزُونٌ	uzun	uzyn
طِينٌ	بَالْشِيقُ	palşyk	palçyk
طَيْرٌ	قُوشٌ	guş	guş
طَوَالَةٌ	يَلِي	ýili	ahyr; agyl, ýatak
طَاهِرٌ	أَرُو	aru	arassa
طَبْلٌ ¹	tebil, dep, deprek

¹ Golýazmada bu türkmen sözünüň ýerine arapça bir sözlem ýazylypdyr. Onda: «j» harply bölümde şeýle söz bar diýip ýazylan. Ýöne «j» harpy bilen başlanýan sözler bölümünde şu söz manysynda gabat gelýän söz ýok.

طُرُوقٌ	بِيَا	biýe	at
طَوَّقٌ	يَاقَا	ýaka	ýaka
طَبَرٌ	صَاقِلِي بِالْطَا	sakally palta	aý palta
طَافِيَّةٌ	بُورَكْ	börk	börük, tahýa
طَرَّاحَةٌ	تُوشَاكْ	düşek	düşek
طَاجِنٌ	طَاوَا وَ بَايْلَاوُوجْ	tawa, türkmenler «baýlawuç» diýýärler	taba, toýundan küýze
طَعْمٌ	طَاطْمَاقْ	datmak	datmak
طُمْعٌ	يَآم	ýem	iým
طَعَامٌ	أَشْ	aş	nahar
طَرِيءٌ	تَازَا	täze	täze
طَاقٌ وَاحِدٌ	بِرْ قَاطْ	bir gat	bir gat, bir gatlak
طَلَاقٌ	بُوشَاطْمَاقْ	boşatmak	boşatmak, aýrylyşma, nika bozma
طَرِيقٌ	يُولْ	ýol	ýol
طُوبٌ	كِرْبِيچْ وَ كِرْبُوجْ وَ كِرْبِيچْ	kirpiç, kirpüç, kerpiç	kerpiç
طَاحُونٌ	تَيِيرْمَانْ وَ دَاكِرْمَانْ	tiýirmen, türkmenler «degirmen» diýýärler	degirmen
طَيَّارٌ	أَوْجَنْ	uçan	uçýan
طَرْفَةٌ	طَانْسِيْقْ	tansyk	1) geň-taň, täzelik, geň zat 2) ýiti söz, akylly söz

Öten zaman işligi

طَالَ	أَوْرَأْنْدِي و أُوسْتِي	uzandy, ösdi	uzady; ösdi
نَحَبَ	أَوْرَأْنْدِي و أُوسْتِي	uzandy, ösdi	uzady; ösdi
طَاقَ	تَوْرَدِي و طُوقَطَادِي	dözdi, togtady	dözdi; togtady, saklandy
ثَبَّتَ	تَوْرَدِي و طُوقَطَادِي	dözdi, togtady	dözdi; togtady, saklandy
طَلَبَ	تِلَادِي و أُونْدَادِي	diledi, ündedi	diledi, ündedi, haýyş etdi, talap etdi
طَارَ	أَوْجَتِي	uçdy	uçdy
طَابَ	صَاوْ بُولْدِي	saw boldy	sag boldy, gowulaşdy
طَاطَأَ	أَنْكَلْدِي	eñildi	egildi
طَلَعَ	چَقْتِي	çykdy	çykdy
طَلَقَ	بُوشَاتِي	boşatdy	boşatdy, talagyny berdi, aýrylyşdy
طَهَّرَ	أَرُودِي و أَرُو بُولْدِي	arudy, aru boldy	arassalandy
طَعِمَ	طَاتِي	datdy	datdy
طَعَنَ	صَانْجَتِي	sançdy	sançdy
طَبَخَ	بِجْرَدِي و بِشْرَدِي	bişirdi, türk- menler «bişir- di» diýýärler	bişirdi; çörek bişirdi
خَبَزَ	بِجْرَدِي و بِشْرَدِي	bişirdi türk- menler «bişir- di» diýýärler	bişirdi; çörek bişirdi

سَوَى	بِجَرْدِي وَ بِشَرْدِي	biçirdi türkmenler «bişirdi» diýýärler	bişirdi; çörek bişirdi
طَلَقَتْ	طَوْلَغَادِي	tolgady	burgusy tutdy
طَمَعَ	بَازْدِي وَ يَرْصِدِي	bazdy, ýarsydy	juda isledi, höwes etdi
طَحَنَ	طَارْتِي وَ بُوكُوتِي وَ أُوكُوتِي	taratdy türk- menler «ýügütdi, ügütdi» diýýärler	üwedi, döwdi
طَوَى	بُوكْتِي	bükdi	bükdi, düýrledi, epledi
طَرَطَشَ	شَاشَرَادِي وَ صَجَرَادِي	şaşrady, syçrady	syçratdy, suw pürkdi
طَنَّ	شِكْلَادِي	şyglady	şaňlady
طَرَّرَ	شَاشْ مَالَادِي	şanşmalady	keşdeledi; tikdi
طَاوَعَ	أُوَيْدِي	uýdy	uýdy, boýun boldy, ylalaşdy

«ظ» - «Z» HARPLY BAŞLAÝAN SÖZLER

ظِلٌّ	كُولَاتَنَّا وَ كُولَاكَ وَ كَلَاكَ	köletge, kölege, kölge	kölege
ظُلْمَةٌ	قَارَانْغِي	garangy	garaňky, garaňkylyk
ظَهْرُ	سُورِي تُوْشْ وَ أَيْلَا	süri tüş, öýle	süýr günortan; öýle
ظَهْرُ	أَرْقَا	arka	arka
ظَرِيفٌ	نَازِكٌ وَ قَوْلَايْ	näzik, golaý	näzik, owadan
ظَرْفُ جِلْدٍ	طَوْلَقُوْقُ	tulkuk	tulkuk, tulum, meşik, ýanlyk
ظَاهِرٌ	طَاشْ	daş	daş, daşary
ظَفْرٌ	طَرِنَاقُ	dyrnak	dyrnak
ظَفِيرَةٌ ُ ¹	بُولُوكُ وَ أَوْرُوكُ وَ أَرْمَجْ	bölük, örük, türkmenler «örmeç» diýýärler	saç örümi, saç

Öten zaman işligi

ظَنَّ	أَوْرُونْلَادِي	orunlady	pikirlendi, oýlandy
-------	-----------------	----------	---------------------

¹ Golýazmada arap sözi ظَفِيرَةٌ ýazylypdyr, ýöne türkmen sözünüň terjimesine göre صَفِيرَةٌ bolmaly.

ظَفِرَ	يَانِك دِي وَ أُوْطِي	ýeňdi, utdy	ýeňdi, utdy; üstün çykdy
غَلَبَ	يَانِك دِي وَ أُوْطِي	ýeňdi, utdy	ýeňdi, utdy; üstün çykdy
ظَلَّلَ	كُولَاتَنُكَ أَيْلَادِي	köletke eýledi	kölege saldy

«ع» - «AÝN» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

عَالَمٌ	إِلْ كُونُ وَ إِلْ	il- gün, il	il-gün, il; dünýä, älem
عَالِمٌ	بَابَاسْ	papas	alym
عَافِيَةٌ	صَاوُلُوقُ وَ صَاغِلُقُ	sawluk, türkmenler «saglyk» diýýärler	saglyk
عَيْبٌ	إِلْكُ	ilik	aýyp, nogsan; käýinç
عَقْلٌ	أَوْصَ	us	akyl, pähim
عَجُوزٌ	أُورُطَقَا وَ قَرَطِنُ	urutga, gartyn	1) garry, gartaň 2) köne
هَرَمَةٌ	أُورُطَقَا وَ قَرَطِنُ	urutga, gartyn	1) garry, gartaň 2) köne
عَبُوسٌ	بُورُتُورُ	burtur	bürüşen (ýüz) çytyk, tukat
عَيْنُ السَّوْءِ	شَاقِرُ كُوزُ	şakyr göz	ýaman göz
عَيْنٌ	كُوزُ	göz ¹	1) gözbaşy 2) göz
عَظْمٌ	سُؤَاكُ	süwek	süýek, süňk

¹ Bu ýerde «gözbaşy» diýlip ýazylan, ýöne sahypanyň gyrasynda «göz» diýlip hem ýazylypdyr.

عَضْدٌ	قَوْلٌ	gol	gol
عَجْرٌ	أَوْجًا	uja	uja
عُقْدَةٌ	بُيُوتٌ وَ دُكُنْ	boýun, dügün	1) boýun 2) düwün
عَصَبٌ	سِنِيرٌ	siñir	damar, siñir
عِرْقٌ	طَامَارٌ	damar	damar
عُرْقُوبٌ	أَشْيَقٌ	aşyk	aşyk
عَقِيمٌ	قَصِيرٌ وَ طُو	gysyr, tu	gysyr, nesilsiz, çaga dogurmaýan aýal
عَبْدٌ	قَارَا	gara	gul
عَدُوٌّ	تُوشْمَانٌ	duşman	duşman
عَرُوسَةٌ	كَالِيلٌ	gelin	gelin
عَمَّةٌ	أَكَا	eke	ejeke, kakaň aýal dogany
عَرِيسٌ	كُويَاؤُ	güýew	giýew, öýlenýän ýigit
عَازِبٌ	قَازَاقُ بَاشِ لِي وَ أَرْكَنٌ	gazak başly, erken	sallah
عَاقِلٌ	أَوْصَلِي	usly	akylly, pähimli
عَامِيٌّ	سَارَتٌ	sart	sada adam, ýönekeý adam
عِفْشٌ	شِرْكِيْنٌ وَ شَابَاكُ	şirkin, şebek	çirkin, erbet, hapysa, gelşiksiz
عَجَقٌ	شِرْكِيْنٌ وَ شَابَاكُ	şirkin, şebek	çirkin, erbet, hapysa, gelşiksiz
عُرْيَانٌ	يَالَانْشٌ وَ يَالِنَجَاقُ وَ جِبْلَاقُ	ýalanş, türkmenler «ýalynçak, çyplak» diýýärler	ýalaňaç, çyplak

عَارِفٌ	بِلِكْلِي	biligli	bilimli
عَافِنٌ	كُوفْلَانِمِشْ	küflenmiş	çüýrän
عَادَةٌ	تُورَا وَ هَامَاشَا	töre, türkmenler «hamaşa» diýýärler	töre, adat, döp, dessur
عَلَامَةٌ	نِشَانٌ	nyşan	nyşan
عَجَبٌ	طَانُكْ لِكْ	taňlyk	geň-taň, geň-taňlyk
عُقْدَةٌ فِي الْحَبْلِ وَ مَا اشْبَهَهُ	بُو وَ تُوِيُونُ وَ يِلِمُ	bow, tüýün, türkmenler «ýilim» diýýärler	düwün, çigin
عُمُرٌ	يَاشْ	ýaş	ýaş, ömür ¹
عَرِيضٌ	يَاصِ وَ اَنُ وَ اِنُ	ýassy, en, in	ýasy, in, inli, giň
عَمَامَةٌ	طُولْبَانُ وَ صَالْبَانُ	tulpan, türkmenler «salpan» diýýärler	selle
عُبٌ	قَتُوِيُنُ	goýun	goýun, goltuk
عُرْوَةٌ	اِلِكِكْ وَ اِلِكْ	ilgik, ilik	ilgençek ýeri, ilik deşigi
عِصَابَةٌ	كُولُكَجْ	kölgeç	daňy, sargy
عَرَقٌ	تَارُ	der	der
عَذْرَةٌ	بُوقُ	bok	bok, tezek
عَسَلٌ	بَالُ	bal ²	bal

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda: «يَاشْ *ýaş* «gözýaş» manysyny berýär» diýen sözlem bar. Ýöne bu ýerde «ýaş» ömür diýen manydadyr.

² Golýazmada sahypanyň gyrasynda: «Umuman, bu at bolup, اَلْأَقْ *ak bal* we قَارَا *gara bal* manysynda» diýen sözlem bar.

عَلَفٌ	بُوصٌ	bus ¹	bede, ot, iým
عَفَصٌ	مَازِي	mazy	tebipleriň ulanýan derman otlarynyň bir görnüşi
عَدَسٌ	بَارِجَمَاڭ	berçimek	merjimek
عَجِينٌ	يَانْجِي	ýençi	hamyr
عَكِرٌ	بُولَانَاقُ و بُولَانُوقُ و طُولَانَاقُ و بُولُغَاقُ	bulanak, bulanuk, tolanak, türkmenler «bulgak» diýýärler	bulanyk, bulançak
عَلَقٌ	شُؤُؤْلُشَانُ و سُؤُلُوكُ و صُغُلْجَانُ	şuwulşan, sülük, suguljan	soguljan; sülük
عُقَابٌ	قَارَاۋاشُ و سُنْكَرُ	garawaş, sunkur	bürgüt, şunkar
عُصْفُورٌ	شَيْشَقُ و شِرْشَا و شِرْشَا و سِرْشَا و سِرْشَا	şybşyk, türkmenler «şerşe, şirşe, serşe, sirşe» diýýärler	çymçyk, serçe
عُشٌ	يُؤَا و أُوْيَا	ýuwa, uýa	höwürte
عَقَبَةٌ	يُوقُوشُ	ýokuş	dag geçelgesi
عَمِيقٌ	يَارَانُ و شِغْلُ و تَرْنُ	ýaran, şyngyl, terin	çuň, çuňňul, tereň
عِنَبٌ	يُؤْرُومُ	ýüzüm	üzüm

¹ Golýazmada bu söz بُوصُ bus ýazylypdyr. Öten zaman işliginde بُورُصُ لَادِي *burslady* — «mallara iým berdi» diýen söz bar. Şonuň üçin bu gadymy türkmen sözi *burs* bolmagy mümkin.

عَنْقُودٌ	صَالِقِيمٌ	salkym	salkym
عَقْرَبٌ	جَيَّانٌ	çaýan	içýan
عِرْسٌ	صَوْلَانِغَرُ	sulangyr	awysıýdik ýaly bir haýwan
عُتٌ	كُويَا	güýe	güýe
عَنْكَبُوتٌ	بُوي و أُورُومْجُوكُ و بَاو و أُورُومْجَاكُ	böý, örümçük, bew, örümçek	möý
عَجَلٌ	طَانَا	tana	tana, göle, öküz
عَقُورٌ مِّنَ الْكِلَابِ	قُوطُورُ	guduz	guduz, guduzlan it
عَطَّارٌ وَهُوَ الرَّكَاضُ	جِرْجِي وَ جَرَجِي	jyrçy, jerçi	jerçi, atyr satyjy
عَالِي	بِيكٌ وَ بُيُوكُ	biýik, bütük	beýik
عَسْكَرٌ	شَارُ	şaru	esger
عَجَلَةٌ	أَبْرَا وَ أَرَبَا وَ أَشْتَقْمَاقُ وَ تَارْ لَاتِمَاكُ وَ أَشَقْمَاقُ	apra, araba, aştykmak, tezletmek, aşykmak ¹	araba; gyssagly, howlukmaçlyk
عَصَاةٌ	أَغَاشُ وَ شَلْبِيقُ	agaş, şylbyk ²	agaç, taýak, çybyk; serdesse
عَصْرٌ	إِكْنَدِي	ikkindi	ikindi
عِلَّةٌ	دَارَتْ	dert	dert
عَتَبَةٌ	إِشِكُ	işik	işik, bosaga

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda: «Birinji we ikinji söz — «araba», üçünji, dördünji we başynjy söz — «gyssagly, howlukmaçlyk» diýen manyda» diýlip ýazylan sözlem bar.

² Golýazmada sahypanyň gyrasynda: «Birinji — dürli agaç materiallaryna, ikinji — serdesse, ýogyn taýak, degenekli taýaklara aýdylyar» diýen sözlem bar.

دَؤ و دِؤ	دَؤ و دِؤ	dew, diw	döw
بَاهَانَا	بَاهَانَا	bahana	bahana, sebäp
تُؤْيَانَا	تُؤْيَانَا	tuýana	bilkastdan
كُولُوكْ	كُولُوكْ	köllük	sakgyç

Öten zaman işligi

تِرِلْدِي	تِرِلْدِي	dirildi	ýaşady
تَارِلَادِي	تَارِلَادِي	derledi	derledi
يَاَصَادِي و تُؤْرَاتِي	يَاَصَادِي و تُؤْرَاتِي	ýasady, düzetdi	ýasady, düzetdi
يَاَصَادِي و تُؤْرَاتِي	يَاَصَادِي و تُؤْرَاتِي	ýasady, düzetdi	ýasady, düzetdi
قُؤْجَاقْلَادِي و قُجْتِي و بُؤْيُون لَادِي	قُؤْجَاقْلَادِي و قُجْتِي و بُؤْيُون لَادِي	gujaklady, guçdy, boýunlady	gujaklady, guçdy, boýnundan ýapyşdy
أُؤْيُوتْلَادِي و أُؤْكُوتْلَادِي	أُؤْيُوتْلَادِي و أُؤْكُوتْلَادِي	öýütledi, ögütledi	öwüt berdi, maslahat berdi
أُؤْيُوتْلَادِي و أُؤْكُوتْلَادِي	أُؤْيُوتْلَادِي و أُؤْكُوتْلَادِي	öýütledi, ögütledi	öwüt berdi, maslahat berdi
نِشَانْلَادِي	نِشَانْلَادِي	nyşanlady	belledi, nyşanlady
يِئِكْلَادِي	يِئِكْلَادِي	iýikledi	ýazgardy, ýamanlady
أُولُودِي	أُولُودِي	uludy	uwlady, üýrdi
تِشْلَادِي و أَصْرَادِي	تِشْلَادِي و أَصْرَادِي	dişledi, türkmenler «asrady» diýýärler	dişledi,

عَلِمَ	بِلْدِي و أُورَآندِي و طَانْدِي	bildi, örendi, tanydy	bildi, öwrendi, tanady
عَرَفَ	بِلْدِي و أُورَآندِي و طَانْدِي	bildi, örendi, tanydy ¹	bildi, öwrendi, tanady
عَتَقَ	أَزَاتِي	azatdy	azat etdi, boşatdy
عَقَلَ	أَوْصَلَانْدِي	uslandy	akylly boldy
عَفَنَ	كُوفَلَانْدِي	küflendi	çüýredi, porsady
عَامَ	يُوزْدِي	ýüzdi	ýüzdi
عَدَا	كَاشْتِي و أَشْتِي	geşdi, aşdy	geçdi, aşdy
عَدَّ	صَانَادِي و صَايْدِي	sanady, saýdy	sanady, saýdy
عَبَسَ	بُورْتُورْدِي و بُورْطَارْدِي و بُورُوشْتِي و سِخْتِي	burturdy, türkmenler «burtardy, buruşdy, syhdy» diýýärler	çytdy, gamaşdyrды, bürüşdirdi
عَذَّبَ	قَتَادِي	gynady	gynady, azap berdi
عَيَّدَ	بَايْرَامَ لَادِي	baýramlady	baýram etdi
عَكَزَ	بُولَانْدِي و طُولَانْدِي و بُولْغَانْدِي و طُولْغَانْدِي	bulandy, tolandy, türkmenler «bulgandy, tolgandy» diýýärler	bulandy

¹ Golýazmada sahypanyň gyrazynda: «طَانَك دِي käf harpy bilen hem ýazylyp taňdy görnüşinde ulansa bolýar» diýen sözlem bar.

عَثَرَ	سُورُونْدِي وَ سُرْجَتِي	süründi, sürçdi	büdređi, sürçdi, süründi, çekildi
إِنْسَحَبَ	سُورُونْدِي وَ سُرْجَتِي	süründi, sürçdi	büdređi, sürçdi, süründi, çekildi
عَصَرَ	سِيقَتِي	sykdy	sykdy
عَطَشَ	صُوصَادِي	susady	suwsady
عَطَسَ	شُوشْ كُرْدِي	şüşgürdi	asgyrды
عَقَدَ	بُيُونُ بَايْلَادِي وَ دُكْدِي	boýun baýlady, dügdi	baglady, düwdi
عَرَكَ	سُورُونْدِي	sürüdi	sürtdi
عَمِلَ	إِبْلَادِي وَ أَتْدِي	eýledi, etdi ¹	eýledi, etdi
عَلِقَ	أَصْنَتِي وَ الْإْدِي	asdy, ildi	asdy, ildi
عَلِقَ مِنْ قَدَحِ الزَّنَادِ	طُوطَاشْتِي	tutaşdy	tutuşdy
عَتَقَ	أَسْكَرْدِي وَ إِسْكَرْدِي	esgirdi, iskirdi	esgidi, köneldi
عَبَّ	أُوبْدِي	opdy	hopurdadyp içdi
عَجَنَ	يُؤُورْدِي وَ يُؤُغُورْدِي	ýowurdy, ýogurdy	ýugurdy
عَصَصَ	يَانْشِدِي وَ بَالْشِيرَادِي	ýenşidi, balşyrady	tuřady
عَدِمَ	طَاسْ بُولْدِي وَ يَتِّي	tas boldy, ýitti	ýok boldy, ýitdi
عَوَّقَ	طِدِي	tydy	gijikdi

¹ Golýazmada sahypanyň gyрасында: käte «d» harpy «t» harpyna öwrülýär, şeýlelikde اَتِّي etti diýlip aýdylsa ýalňyş dälđir.

عَرَبَدَ	بُلُوقْ لُوقْ أَيْلَادِي	bulukluk eýledi	galmagal etdi; bulagaýlyk etdi
عَجَرَ	قَارِدِي	garydy	garrady
عَطَشَ	طِنَشْ دِي	tyňşdy	suwsady; arzuw etdi
عَلَفَ	بُورْصَ لَادِي	burslady	mallara iým berdi
عَيَّا	يُورُولْدِي وَ أُرْدِي	ýoruldy, ardy	ýoruldy, ardy, ýadady
عَجَبَ	طَانْكَلَادِي	taňlady	geň galdy, haýran galdy
عَضَضَ	سُويَادِي	süýedi	gaty dişledi
عَذَبَ سِرَّهُ	زَاحَمَاتْ أَيْلَادِي	zähmet eýledi	päsgel berdi

«غ» - «G» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

غَمَامٌ	بُلُوطٌ	bulut	bulut
غُبَارٌ	طَوْرٌ	toz	toz, çaň, gubar
غَلَامٌ	أَقْطَاشٌ و أَقْطَاجِي	aktaş, aktaçy	gul; agta
غَرِيبٌ	يَاطٌ	ýat	ýat, keseki
غُرَابٌ	قَارَ غَا و قَوْرُ غُونُ	garga, guzgun	garga
غُرٌّ	قَاشْقَالْدَاقُ و صَقَرٌ	kaşgaldak, sakar	barak, sakarbalak, kaşgaldak
غَطَّاسٌ	بَاطُوقٌ و بَطُوقٌ	battuk, batak	guwwas
غَلَّةٌ	أَشْلَقٌ	aşlyk	galla, däne, aşlyk
غُرْبَالٌ	قَالْبُورٌ	galbur	galbir, iri gözli elek
غِرَارَةٌ	شُوْوَالٌ	şuwal	çuwal
التَّلْبَسُ	شُوْوَالٌ	şuwal	çuwal
غُصْنٌ	بُوطَاقٌ	pudak	pudak, şaha
غَابَةٌ	أَرْمَانُ لِقَى	armanlyk	tokaý, ormanlyk
غَرَّةٌ	قَاشْقَا	kaşka	depel, atyň maňlaýyndaky ak bellik
غَنِيْمَةٌ	أُولْجَا	olja	olja
غَارَةٌ	قُونُوشٌ	gonuş	çozuş, hüjüm

غَرَأْ	يَالِمَ و قَرَمَا و قَرَمَا	ýelim, gazma, gyzma	ýelim
غِطَاءْ	أَوْرُتُو	örtü	örtgi
غِدَّةٌ	بَارْ	bez	mäz
غِدَاءْ	تَانْ و يِرُنْ	tan, ýaryn	daň; ertir, ir
غُولُ	أَوْبُورُ	obur	1) al-arwah, jyn 2) oý, çukur ýer
غَيْطُ	يَاكِرْ مَاكْ و قَاقِمَاقْ و قَاقِمَاقْ	ýekirmek, türkmenler «kakmak, kakymak» diýýärler	gahar, gazap
غَبْنُ	أَشْتِمَاقْ	aşytmak	aldamak, aldaw
غَرَضُ	دَارْدُ	dard	nyşana; höwes, isleg
غَوْشُ	قَارْ عَاشَا	gargaşa	garagaç
غَفْلَةٌ	كَانَاتَا	kenete	ünssüzlik, geleňsizlik; bilmezlik
غَنَجْ	نَازْ لَامَاقْ و نَزْلَنَمَقْ	nazlamak, nazlanmak	näz, näzlilik
غَيْرَةٌ	كُونِي لَامَاكْ و قُونِي لَامَاكْ	gönilemek, gonylamak	gabanjaňlyk
غَيْرُ	أَوْزْكََا و بَاشَقَا	özge, başga	özge, başga
غِيرُ	قُوِي	goý	galany
غَبِيرَةٌ	بَانَكْكَ	beňg	meň
غَلِيظُ	يُوءُونُ و يُوءُونُ	ýowun, türk- menler «ýo- gun» diýýärler	ýogyn, gödek
غَزْلُ	إِرْكَ و أَكْرَكَ	irik, egrik	egirme, ýüplük

غَالِي	قَز	gyz	gymmat, gyt
--------	-----	-----	-------------

Öten zaman işligi

غَاب	كَاچَكْتِي	geçikdi	gijikdi, gaýyp boldy
غَضِبَ	يَاكِرْدِي	ýekirdi	ýekirdi, gaharlandy
غَمَزَ	كُوزُ قَاقتِي	göz kakdy	göz gyrpdy
غَمَضَ	كُوزُ يُومُضِي	göz ýumdy	göz ýumdy
غَرَفَ	قُوطَارْدِي	gutardy	gutardy
غَلَقَ	يَابْتِي وَاورْتِي	ýapdy, oratdy	1) ýapdy, basyrdy, örttdi 2) bukdy
سَتَرَ	يَابْتِي وَاورْتِي	ýapdy, oratdy	1) ýapdy, basyrdy, örttdi 2) bukdy
غَرَقَ	بَاتِي	batdy	batdy, gark boldy
غَطَسَ	جُومْدِي	çümdi	çümdi
غَلَبَ	يَانُكُ دِي وَاوتِي	ýeňdi, utdy	ýeňdi, utdy
غَلِظَ	يَانُكُ لُشْتِي وَاغُلُشْتِي وَاغُلُضِي	ýaňlyşdy, türkmenler «ýaglyşdy, ýagyldy» diýýärler	ýalňyşdy
غَسَلَ	يُودِي	ýudy	ýuwdy
غَلَا	قَايْنَادِي وَاقَزُ بُولْدِي وَاكُجِيدِي	gaýnady, gyz boldy, kiçidi ¹	1) gaýnady, 2) gymmatlady, gyt boldy 3) gaharlandy

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda: «Birinjisi — «gaýnady», ikinjisi — «gymmatlady, gyt boldy», üçünjisi — «gaharlandy» manyda» diýen sözlem bar.

عَبَّرَ	طَوْبَرَاقْ لَادِي وَ طُرْ لَادِي	topraklady, tozlady	tozan basdy, tozan turdy
غَنِمَ مِنْ فَتَايِدَةَ التَّجَارَةِ وَ الرَّيْحِ	أَصْلَامْ لَادِي وَ أُولَجَا لَادِي وَ أَصْلَادِي	aslamlady, oljalady, assylady	1) girdeji aldy 2) olja aldy
غَارَ مِنْ الْغَيْرَةِ	كُونِي لَادِي	göniledi	gabandy
غَارَ مِنْ عَوَارِنِ الْمَاءِ	صُو صُو غَارِي	su sugardy	suwa çümdürdi; suwardy
غَرِبَلَ	قَالْبُورْ لَادِي	galburlady	galbirledi,eledi
غِيمَ	بُلُوطْ لَانْدِي	bulutlandy	bulutlaşdy
غَنَى	يَزْ لَادِي	ýyrlady	áýdym áýtdy
غَصَّ	قَارْلَدِي	garyldy	1) boguldy; bogazyňda hopukdy 2) doldy
غَشَّ	يَالْضَايِي	ýaldady	aldady
غَرَسَ	تِكْتِي	tikdi	1) bag ekdi; dikdi 2) tikdi
خَبَطَ	تِكْتِي	tikdi	1) bag ekdi; dikdi 2) tikdi
غَفَلَ	أَوْصَانْ بُلْدِي وَ أَوْصَالْ بُلْدِي	osan boldy, osal boldy	osal galdy, gapyl boldy, ünsüz boldy
غُشِيَ عَلَيْهِ	أَوْوُلْدِي وَ أُغْنَدِي وَ أَوْغُولْدِي وَ أَوْصِي أَزْدِي	uwuldy, ugun- dy, türkmenler «uguldy», şeý- le hem «usy azdy» diýýärler	uwlundy, uwundy, beýhuş bolup ýykyldy

غَطَّى	أَوْرُوْطِي و يَبَاتِي	örütdi, ýapdy	örttdi, ýapdy
غَرَمَ	تَوَلَّدِي	töldi	töledi
غَزَلَ	إِيْرِدِي و أَكْرِدِي	iýirdi, egirdi	egirdi
غَوَّشَ	قَارَ غَاشَالَادِي	gargaşalady	bozuklyk etdi; garym gatym etdi
غَنَّى بالالة و بالصوت	يِيْرِلَادِي	ýyrlady ¹	hiňledi, bir saz gu- rally bilen owazly aýdym aýtdy

¹ Golýazmada bu söz iki gezek gaýtalanýar (27a sahypanyň, 8 nji setirde).

«F» - «ف» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

فَعَالٌ	أَيْلَاكَانُ وَ إِشْلَاكَنُ	eýlegen, işlegen	işleýän, işlän
فَتَّاحٌ	أَلْجَفَّانُ وَ أَجْعَنُ	açgan, açagan	açyýy, açýan; açagan
فَلَاكٌ	قِرْ	gyr	1) gum depesi 2) asman, al-asman
فَرَقْدَانٌ	إِكِّي بُورُ آلُ	ikki boz at	kiçi ýedigeniň iki sany ýyldyzlarynyň ady
فِيءٌ	كَوْلَاتَنَّا وَ كَلَنَّا	köletge, kölje	kölege, saýa
فَلَاً	يَازِي يَارُ	ýazy ýer	ýalazy, açyk ýer
فَرْكَارُ	بَايْمَاقُ	baýmak	syrtlak adam
فَمٌّ	أَاوُزُ	awuz	agyz
فِتْرٌ	سُوِيَامُ	süýem	süýem barmak
فَخَذٌ	بُوطُ	but	but
فَرْجٌ	آَمُ	am	aýalyň jyns organy
فَصِيحٌ	زَارَاكَ وَ شَاشَانُ	zerek, türk- menler «şe- şen» diýýärler	dilewar, gepe çeper
فَيْسِي	أَوَكْتَامُ	ökdem	ökde
فَتَنٌ	يَالُ طَايُ	ýaltaý	aldaw, ýalan

فَقِيرٌ	يُوقِصُّوْلُ	ýoksul	ýoksul, garyp, pukara
فَهْمٌ	أَنْكَلِي و أَنْكَلَمَقُ	aňly, aňlamak	aňly, düşbi, pähimli; aňlamak
فُضُولِي	قَانَ بَارُ	ganbaz	bilesi gelýän, ýüregedüşgiç
فِتْنَةٌ	طَلْعَلَقُ	talgalyk	pitne, bulagaýlyk
فَأَفَاءٌ	سَاقَاوُ	sakaw	sakaw, kekeç
فَقِيهٌ	طَانِشْمَانُ	tanyşman	danyşment, fykyhçy, kanunçy
فَرَجٌ	طَامَاشَا	tamaşa	tomaşa, begenç, şatlyk
فَلَاحٌ	طَاطُ	tat	daýhan; oturymly
فِيْهَاقُ	إِنْشِقِرْقُ	ynşykyryk	hynçgylawuk,
فَرْدٌ	تِكْ و تَاكْ	tik, tek	ýeke, ýeke-täk, ýalňyz
فَرَادَى	تَاكَارُ و بَرَارُ	teker, birer	bir-birden, ýeke-ýekeden
فَنَاءٌ	أَوَلَاتُ و يُوْطُ و قِرَانُ	ölet, ýut, gyran ¹	aradan çykma, ölüm, ýogalma; gyran degme; uruşda gurban bolma, söweşde pida bolma
فَصِيلٌ	طَايْلَاقُ و كُشْكُ	taýlak, köşek	taýlak, köşek
فَرَسٌ	أَاطُ	at	at
فَارِسٌ	أَاطِلِي	atly	atly
فَطْرُقُ	قَانُ جَاقَا	ganjaga	ganjyga

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda: «Birinji — «aradan çykma, ölüm, ýogalma», ikinji — «gyran degme», üçünji — «urusda gurban bolmak, söweşde pida bolmak» diýen sözlem bar.

فَوْقَانِي وَمَا يَلْبَسُ مَفْتُوْحًا	شُوبَا	şübe	daşky geýim
فَرْوَةٌ كِبَاشِيَّةٌ	كُورُكْ	kürk	possun
فَرْخْ	بَالَا و طَوْغُو و يَاوْرِي و مَامْرَاخْ	1) bala 2) togu 3) ýawry 4) mamrah	1) jüýje 2) balygyň kiçisi 3) haýwanyň çağasy 4) möjeginň güjügi
فَهْدٌ	بَرْسْ	bars	bars
فُولٌ	بَاقِلَا	bakla	noýba we şoňa meñzeş ösümlükler
فَخْ	طُورَاقْ	duzak	duzak
فَارْ	شِشْقَانْ و صِجَانْ	şyşkan, syçan	syçan
فِضَّةٌ	كُومُوشْ	kümüş ¹	kümüş
فُلُسْ	بُولْ	pul	pul
فَارَغْ	بُوشْ	boş	boş
فَاسْ	بَالِطَا	palta	palta
فَارَةٌ النَّجَارُ	سُورْمَا	sürme	rende, ýongy, ýonguç
فَرْنْ	أُوطْ أُوْرْنِي	ot orny	tamdyr
فَحْمٌ	كُومُورْ	kömür	kömür
فَخَارْ	شُولْمَاكْ	şölmek	toýundan ýasalan önümler
فَاتِرْ	يِيْلِي	ýyly	ýyly
فِيْ أَيْنَ	قَانِي و هَانِي	kany, hany	nirede, hany

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda: «Işlenmedik kümüş» diýen arapça bir söz bar.

فُلْفُلٌ	بُورْشَا وَ بِيْرْ	bürşe, biber	burç
بُرْغُوْثٌ	بُورْشَا وَ بِيْرْ	bürşe, biber	burç
فُجْلٌ	طُوْرْبُ	turp	turp
فَصْلَةٌ الطَّعَامِ	قَاصِمَاقُ وَ قَازِمَاقُ	kesmek, kazmak	kesmek
فَاكِهَةٌ	يَامِشْ	ýemiş	iymiş
فِطْرٌ	أَنْسَامَاكُ	eşemek	agyz açma
فَوْقُ	يُوقَارِي	ýokary	ýokary, üsti
فَضِيحَةٌ	أُوْيَاطْلِقُ	uýatlyk	uýat, utanç, haýa
فَجَاءَةٌ	كَانَاتَا	kenete	duýdansyz, birden
فَرْحٌ	طُوِيْ	toý	toý, şatlyk

Öten zaman işligi

فَهِمٌ	أَنْكَلَادِي	aňlady	aňlady, düşündi
فَشَا	أَشْ كَارَا بُولَدِي	äşkäre boldy,	äşgär boldy, ýaýrady
فَاحٌ	قُوْقُوْدِي وَ قُقْتِي وَ قُقُوْقُسُوْدِي	kokudy, kokdy türkmenler «koksudy» diýýärler	kokady, kükedi, ys ýaýrady
فَرَقَ	أَلِيْرْدِي وَ أَلِيْرْلَادِي	aýyrdy, aýyrlady	aýryldy, aýra düşdi, bölündi
فَرَقَ	يُؤْلَاشْتِرْدِي وَ أُولَاشْتِرْدِي	ýüleşdirdi, üleşdirdi	üleşdirdi, paýlaşdyrды, bölüşdirdi
فَقَشَ	أَوْشَاتِي وَ صِطِي	uşatdy, sytdy	uşatdy, sytdy
فَتَتَ	دَارْدَاغَانْ لَادِي	dardaganlady	derbi-dagyn boldy, çym-pytrak boldy

فَشَخَ	أَلشَّائِدِي	elşeydi	1) ýarpa böldi, ikä böldi 2) ýaňagyna şarpyk çaldy
فَرَكَ	أَوْدِي	owdy	owdy, owkalady, sürtdi
فَرَشَ	ثَوَّشَادِي	düşedi	düşedi, ýazdy
فَارَ	طَاشْتِي وَ كَوْبْتِي وَ كُوبُوكِي جِقْتِي	daşdy, köpdi türkmenler «köpügi çykdy» diýýärler	daşdy, gaýnady, çogdy; köpügi çykdy
فَرَغَ	ثَوَّكَانْدِي وَ بُوشَانْدِي	tükendi, boşandy	tükendi, boşady
فَلَا	بِتَلَادِي	bitledi	bitledi, bit gözledi
فَرَقَعَ	شَاطَلَادِي	şatlady	çatlady, ýaryldy
فَاكَ	قُوبَارْدِي	gopardy	gopardy
فَتَشَ	إِزْدَادِي	izdedi	yzlady, agtardy, gözledi
فَتَقَ	سُوكْتِي	sökdi	sökdi
شَتَمَ	سُوكْتِي	sökdi	sökdi
فَرَكَ	بَارْتِلْدِي	bertildi	sürtdi, owkalady
فَنِى	قِرْدِي	gyrды	gyrды, ýok etdi, öldürdi
فَرَحَ	سُؤْيُونْدِي	söýündi	söýündi, begendi, guwandy
فَصَلَ	أُوزْدِي وَ بِحْدِي	üzdi, biçdi	üzdi, biçdi

فَرَّ	طَرَبْلَ دَادِي سَاكِرْدِي وَ شِشَرَادِي وَ سِشَرَادِي	tyrpyldady, segirdi, şyşrady, syşrady	tyrpyldady, segirdi
نَطَّ	طَرَبْلَ دَادِي سَاكِرْدِي وَ شِشَرَادِي وَ سِشَرَادِي	tyrbyldady, sekirdi, şyşrady, syşrady	tyrpyldady, segirdi
فَعَلَ	أَتِي	etdi	etdi, ýerine ýetirdi
فَتَّلَ	إِنْدِي وَ بُرْدِي	iýdi, burdy	egirdi, burdy, işdi
فَرَّ	قَاجَتِي	gaçdy	gaçdy
فَطَسَ	تُومُ سُوْقَتِي وَ طُنْجُقَتِي	tumsukdy, tunçukdy	demigip öldi, boglup öldi, dymjykdy
فَسَدَ	أَزْدِي	azdy	azdy
تَاهَ	أَزْدِي	azdy	azdy

Has dogrusyny Allatagala bilýär!

«K» - «ق» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

قادر	كُوجِي يَاتَار	güji ýeter	Ähli zada güýji ýetýän; güýçli
قريب	يَاقِنْ و يُوُوقْ و يُوُوقْ	ýakyn, ýowuk, ýawuk	ýakyn, golaý
قوس الله	أَبْرَاقْ	aparak	älemgoşar
قُطْبُ	تَامِرْ قَارُوقْ و سَبِكْ	demir gazuk, sibek	Demirgazyk ýyldyzy
قنطرة	كُوبري	köpri	köpri
قصب	قَامِشْ و طَاطِلِي قَامِشْ و صَارْ قَامِشْ	gamyş, türkmenler «datly gamyş, saz gamyş ¹ » hem diýýärler	gamyş; şekerçiňrik; inçe gamyş
قسيس	بَابَاسْ	papas	ruhany
قفا	أَنْكَسَا	eňse	ýeňse
قلب	يُورَاكْ	ýürek	ýürek
فؤاد	يُورَاكْ	ýürek	ýürek
قبضة	أُوچْ	awuç	owuç
حنة	أُوچْ	awuç	owuç
قدم	طَابَانْ	daban	daban

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda: «طَاطِلِي قَامِشْ» *datly gamyşa* «şeker çişrek»,
saz gamyşa «inçe gamyş» diýip ýazylan sözlem bar.

قَرِينٌ	دَاشْ	daş	ýoldaş, dost
قِيلِيْطٌ	تَاشَانْ وَ بَاجَاڭ و قُورْوَالي و قُونُجْ و قَنُجْ	teşen, beçek, gurwaly, gawunç, ganç	gryža-ingi
قُوبَةٌ	تَامَرَاوْ و تَامَرَكِي	demrew, demregi	demrew
قَائِبُ الشَّجَرَةِ	أَوَزَاڭ	özek ¹	özen
قِيحٌ	إِرِنْ	irin	iriň
قِيءٌ	قُوصْمَاقُ	gusmak	gusma, gaýtarma
قِرْقَرَةٌ	كُورْكُولْمَاڭ و بُورَامَاق و قَلْدُرَمَقُ	kürkülmek, buramak, kulduramak	kürküldemek, bö- gürmek, warkyl- damak; hyrlama, gurkuldamak
قَصِيرٌ	قِصْقَا	gysga	gysga
قَحْبَةٌ	أُورُوسْ بِي	oruspi	orramsy, jelep
قَمْحٌ	بُوضَايْ و بُوغْدَايْ و بُويْدَايْ	budaý, türk- menler «bug- daý, buýdaý» diýýärler	bugdaý
قَرَعٌ	قَابَاقُ	gabak	gabak, kädi
قِسْطَةٌ	قَائِمَاقُ	gaýmak	gaýmak
قَلَقَاسٌ	قُوزَاقُ	gozak	kartoşka
قَرَاصِيَا	قَرَا أَرَاڭ	gara erik	garaly
قِصْطَلٌ	كَاسْتَانَا	kestene	kaştan (ösümligiň ady)
قَمْحِيَّةٌ	يَارْمَا و كُوجَا	ýarma, köje	ýarma, köje

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda: «أَوَزَاڭ» özek sözi ähli baglaryň şeýle hem galamlaryň özenine aýdylýar» diýip ýazylan sözlem bar.

قَدِيدٌ	قَاقٌ	kak	kakadylan et, kakmaç
قَرَصٌ وَ هُوَ الرَّغِيفُ	قَالَاشُ وَ شُرَاكُ وَ جُورَاكُ	kalaş, şörek, çörek	lawaş, çörek, çelpek
قِرْدٌ	مَائِمُونُ وَ يَابِجِي وَ يَابَجِينُ	maýmun, ýapçy, ýapçyn	maýmyn
قَاقَمُ	أَصْنُ وَ شَالُ	as, şal	as, kelpeze, zemzen
قَنْقَنْدُ	كِرْبِي وَ أُوقُ لِي كِرْبِي	kirpi, okly kirpi	kirpi, oklukirpi
قَمَلٌ	بِتْ	bit	bit
قَبِيَّةُ	بَايْغُوشُ	baýguş	baýguş
قَبِيرَةٌ	طُورْ غَايُ	torgaý	torgaý
قَطْقَاطُ	قِرْزْ غَاشُ وَ تِلُ قُوشُ	gyzgaş, til guş	bir guşuň ady
قَانِصَةٌ	بُوتَاكََا	bütege	daşlyk
قَشِرْ	قَابُوقُ وَ يُومُورُ	gabuk, ýumur	gabyk, paçak
قَمَاشُ	أَبْرَاقُ وَ شَبْرَاكُ وَ شَبْرَاكُ	aparak, şüprek, şiprek	mata; çüprek, könelen mata
قَنْدَبُ	كَانْدِرُ وَ قَامُ	kendir, gam	kendir, kenep
قُطْنُ	مَامُوقُ وَ مَامُوقُ	mamyk, mamuk	pamyk
قُصَاصَةٌ	بُورُونُ	burun	bölek, maýda
قَرَادُ	كُونَا وَ قِصْلَطَقِي وَ كَانَا وَ يَأُوسِي وَ يَابِيسِي وَ صَاقُورُ غَا	köne, türk- menler «gy- sylytygy, gäne, ýawsy, ýapsa we sakurga» diýýärler	sakyrta, gäne

قَوْشُ	قَايشْقا و قورۇنچۇقا	gaýyşga, türkmenler «gurunçuka» diýýärler	gaýyş
قَيْدُ	بُوَاوي و بُوَاوي و بُوَقَاي	buwawy, türkmenler «bugawy, bukagy» diýýärler	bag; düwün
قَيْدَ	كُوسْتَاك و كُوسْتَاكَلَدِي	köstek, türkmenler «köstekledi» diýýärler	kössekledi, duşaklady
قَوْسُ	يَايُ	ýaý	ýaý
قَمِيصُ	كُومَلَاك و كُوكَلَاك	kömlek, kölek	köýnek
قَبْقَابُ	طَبَالُ درقُ	tabaldyryk	agaç köwüş, çepek
قَرَنُ	مُويُوزُ و بُويُنُوزُ	muýuz, buýnuz	şah, buýnuz
قِرَابُ	قِنْ	gyn	gyn
قَالِبُ	كَابُ	gap	galyp, gap
قَلِغُ	يَالْكَانُ و يِلْكَانُ	ýelken, ýilken	ýelken
قَدْحُ رُجَاجُ	بِييَالُ	pyýala	pyýala, çüýşe bulgur
قَصْدِيرُ	قَالَايُ	galaý	galaýy
قَدَرُ	قَاَزَانُ	gazan	gazan
قَصْعَةٌ	أُولَاقُ	awlak	jam, çanak
قَعْرُ الشَّيْءِ أَيْ أَسْفَلُهُ	دُبُ و ثُوبُ	düp, tüp	düýbi, düýp

قَدُومٌ	قَاشُ	kaşu	rende
قَرْمَةٌ	تَنَرُوتَنَّا	tenrütke	töñürtge, töñne
قَصْرٌ	سَارَايٍ وَ كُوشُكٌ	saraý, köşk	saraý, köşk
قَبَّةٌ	كُوشَانَا وَ قُرْغَانٌ	köşene, gurgan	gümmez
قَبْرِ	كُورٌ	gör	gör, gabyr
قَدْرٌ	جَا	ça	san, mukdar
تَقْدِيرٌ	شَاقَلِي	şakly	çakly, çak, bu söz hem «mukdar» diýen manyda-da ulanyp bolýar
قَوَامٌ	طُورَا وَ طُوغُرِي	dora türkmenler «dogry» diýýärler	dogry, dogrulyk, gönülik
قَهْقَرَا	كَارْتَازَكِي وَ كَاتَارُ	kerterki, keter	yzyna gaýtdy
قِيَاسٌ وَ الإِعتِبَارُ	أُولُجْ وَ أُولَجَاكُ وَ أُولُجْدِي	ölç, ölçeg ölçdi ¹	ölçeg, ölçedi; ölçeme
قَوِيٌّ	قَاطِي وَ بَارُكُ	gaty, berk	gaty, berk
قِسَّةٌ	شُوبُ	şöp	çöp, sypaljyk

Öten zaman işligi

قَوِيٌّ	قَاطِي وَ قَاطِي بُولْدِي وَ كُوجُ لَادِي	gatty, gaty boldy, güçledi	gaty boldy, güýclendi; güýçli boldy
قَامَ	طُورْدِي	turdy	turdy

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda: «أُولَجَاكُ» *ölçeg* — «ölçeg, ölçeme» we «أُولُجْدِي» *ölçdi* — «ölçedi» diýip ýazylan sözlem bar.

قَعَدَ	أَوَلَطُوْرِي و أَوَطُوْرِي	olturdy, oturdy	oturdy
قَالَ	أَلَيْتِي و دَادِي	ayıtdy, dedi	ayıtdy, diýdi
قَلَبَ	شَوُوْرِي و أَقْطَارِي و قَوْرُ غَارِي	şöwürdi, agtardy, gozgardy ¹	çöwürdi, agdardy, gozgady
قَصَّ	قِرْقِي	gyrkydy	gyrkdy
قَوَّى	كُوْجَلَانْدِي	güçlendi	güýçlendi
قَاسَ	أَوْلُ شِيْدِي	ölşidi	ölçedi, deňedi
قَرَأَ	أَوْقُوْدِي	okudy	okady, şeýle hem دُشُونْدِي düşündi, aňdy
قَلَّلَ	أَزِيْرِي	azdyrdy	azaltdy
قَصَّرَ	قِصْقَارِي	gysgardy	gysgaltdy
قَدَّمَ	طَارْطُقْ بَارِي	tartyk berdi	sylag berdi, sowgat berdi
قَرَفَ	إِرَانْدِي و إِكْرَانْدِي و يِيكْرَانْدِي	irendi, türkmenler «igrendi, ýigrendi» diýýärler	1) gaýgylandy 2) çabalandy, ýatmady
قَلَّقَ	قَائِقَالَانْدِي و جَابَالَادِي	gaýgalandy, çabalady	
قَدَّ	تِلْدِي	dildi	dildi, kesdi
قَرُبَ	يَاقِنْ لَادِي	ýakynlady	ýakynlaşdy, golaýlaşdy
قَسَمَ	أَوْلُوْدِي و أَوْلُولَادِي و بُوْلْدِي	ülüdi, ülüledi, böldi	üledi, böldi, paýlady

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda: «Üçünji söz — «gürrüni üýtgetdi» manyda» diýen arapça bir sözlem bar.

قَلَمَ	بُودَادِي	pudady	pudady, kesdi
قَتَلَ	أَوَلْتُورْدِي	öltürdi	öldürdi
قَشَقَشَ	سُوبَلَادِي	süpledi	süpledi, ýygnady, süpürdi
قَشَرَ	أَرْطِي	arytdy	artdy; arassalady
نَظَّفَ	أَرْطِي	arytdy	artdy; arassalady
قَضَى أَى الشَّغْلَ	بِتِّي	bitdi	bitdi, bitirdi, ýerine ýetirdi
قَهْقَهَ	قَاصْ قَاصْ كُولْدِي	kas-kas güldi	kah-kah güldi, gaty güldi, hahahaýlap güldi
قَبَّلَ	أَوْبَتِي	öpdi	öpdi
قَلَا	قُوُورْدِي	gowurdy	gowurdy
قَادَ	يَاتِّي	ýetdi	ýetdi; sürdi, dolandyrdy
قَطَعَ	جِقَارْدِي	çykardy	çykardy
أَخْرَجَ	جِقَارْدِي	çykardy	çykardy
اطَّلَعَ	جِقَارْدِي	çykardy	çykardy
قَفَلَ أَى رَجَعَ	قَايْتِي	gaýytdy	gaýtdy, dolandy
قَطَعَ	كَاسْتِي وَ أَوْرْدِي	kesdi, üzdi	kesdi, üzdi
قَرَقَشَ	قِرْشِلْدَاطِي	gyrşyldatdy	gyrçyldatdy, dişledi
قَرَنَ	قُوْشْتِي	goşdy	goşdy, daňdy, baglady
قَبَّ	قُوْبَتِي	gopdy	gopdy, turdy
قَدَدَ	قَاقْتَلَادِي	kaklady	1) saklady 2) kakatdy, serip guratdy
قَدَحَ	شَاقْتِي	şakdy	1) käýedi, ýazgardy; çakdy 2) şikaýat etdi

إِشْتَكَى	شَاقَتِي	şakdy	1) käýedi, ýazgardy; çakdy 2) şikaýat etdi
قَرَصَ	چِمْدِلَدي	çimdiledi	çümmükledi
قَدَفَ	أَجَبِي	açdy	1) basyp aldy 2) açdy
فَتَحَ	أَجَبِي	açdy	1) basyp aldy 2) açdy
قَابَضَ	دَايِشْتِي و دَاكِشْتِي	deýişdi, türkmenler «degişdi» diýýärler	çalyşdy, alyşdy
قَرَّرَتْ عَيْنَاكَ	گُوزُنُكَ اَيْدِيْنْ	gözün aýdyn	gözün aýdyň, gözün ynjalsyn, karar tapsyn

«K» - «K» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

كُوكَبُ	أَرْقُ طَاقُ وَ جُلْبَانُ	Aryk tak, türkmenler «Çulpan» diýýärler	Ekizler (ýyldyzy); Zöhre (ýyldyzy)
كُسُوفُ	...	«h» harpy bölümünde geçdi ¹	Günüň tutulmagy
كَبِيرُ	أُولُو	ulu	uly
كَثِيرُ	كُوبُ وَ شُوقُ وَ خَيْلُ	köp, şok, haýly	köp, çok
كِرْشُ	قَارِنْ وَ كَابَا	garyn, gäbe ²	garyn; gäbe
كُؤَيْسُ	كُوكَجَاكُ	kökçek	örän oňat, owadan
كَرِيمُ	جُومَارْتُ	jomart	jomart, sahy
كَسَلَانُ	يَالْقَاوُ وَ إِرَانْجَاكُ	ýalkaw, türkmenler «irinçek» diýýärler	ýalta; irinjeň, işýakmaz
كَادُومُ	صُؤْيَلَاقُ تِشْلِي وَ سُؤْلَاكُ تِشْلِي	soýlak dişli, süwelek dişli	gyýak dişli

¹ Golýazmada bu söz طُوطُلْمَاقُ *tutulmak* h harpy bilen başlanýan sözler bölümünde (14a sahypanyň, 2-nji setirde) sahypada bar.

² Golýazmada «Bu söz كَابَا *gäbe* — «garynlak, çişik, garny uly adama aýdylyar» diýip ýazylan sözlem bar.

كُغِبْ	طُوبُوقْ	topuk	topuk
كُغِبْ مُبَارَكْ	قُوطْ طُوبُوقْلِي و قُوطْلِي طُوبُوقْلِي	gut topukly, gutly topukly	aýagy düşdi
كُغِبْ وَحْشْ	قُوطْ سِزْ طُوبُوقْلِي	gutsyz topukly	aýagy düşmedi
كُذَّابْ	يَالَانْجِي و يَالْغَانْجِي	ýalançy, türkmenler «ýalğançy» diýýärler	ýalançy, aldaşy
كُفْ	إِلْ و أَيَا	il, aýa	el, aýa
كَيْفْ	شَايِنْ	şeyin	nähili
كَبْشَهْ	أَوْجْ	ewüç	öweç
كَبْدْ	بَاوُورْ و بَاغُرْ	bawur, türk- menler «ba- gyr» diýýärler	bagyr
كَلْوَهْ	بُورَاكْ و بُكَزَاكْ	böwrek, bögrek	böwrek
كُمِيْتْ	طُورْ و طُورِي و طُوغُرْ	toru, tori türk- menler «tog- ru» diýýärler	dor, at reňki
كُتَبْ	إِثْ	it	it
	طَازِي	tazy	tazy
	أَكَاَرْ	eger	aw it
	بَارَاقْ	barak	tüýlek it, aw it, çopan it
	كُوبَالَاكْ	köpelek	gürji
	أَارْ غِيْمَاقْ	argymak	tohum it
	قُوطُورْ و قُوطُورْ غَانْ	gutur, guturgan	guduzlan it

	بَارِلَا	parla	seýrek tüýli it
	قَانَجَقْ	ganjyk	ganjyk
	أُورُغُوقُ و أَنُوكُ و أُورُوقُ و كُوجُوكُ	urguk, enük, uruk, güjük	güjük
	إِتْ بَالِقِي	it balygy	akula
كَبْشْ	قُوْجَقَارْ	goçgar	goç, goçgar
كَفَلْ	صَاغَرِي	sagry	sagry, syrt
كَيْ	طَامْغَا	tamga	tagma
كوهية	قَارَا لَاجِنْ	gara laçyn	gara laçyn
كَزَكِيْ	طُورُنَا	durna	durna
كَرَوَانْ	كُوءُولُتُورْ	küwüldür	ýylkyçy (deňiz guşy)
كُشْتُوانْ	إِرْكَنَابْجِي	irkepçi	oýmak, ýüwse
كِنَانَتَهْ	كِشْ	kiş	sagdak, ok gaby, okdan
كُشَافْ	كُوزَاتْجِي	gözetçi	gözegçi, gözetçi
كِتَابْ	بِتِكْ و كَابِنْ	bitik, kebin ¹	bitik, kitap, hat
كَمْ	يَانَكْ و يِنْ	ýeň, ýin	ýeň
كِسَاءْ	كَالِمْ	kelim	geýim
كُشْتَبَانْ	أُوَيْمَاقُ و أُوكُسُوكُ و يُكُسُوكُ	oýmak, türk- menler «ük- sük ² , ýüksük» diýýärler	oýmak, ýüwse
كِبْرِيتْ	كُوكُورْتْ	kükürt	kükürt

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda: «Birinji — «kitap, hat», ikinjisi — «gyza kesilen süýt haky, galyň» manyda» diýlip ýazylan sözlem bar.

² Golýazmada sahypanyň gyrasynda: «Birinji — «demir we misden ýasalan oýmak», ikinji — «deriden ýasalan ýüwse» diýen manyda» diýen sözlem bar.

گَانُونُ	اَوْجَاقُ و صَاجَاقُ	ojak, türkmen- ler «saçak» diýýärler	ojak, saçak
كِرْسِيٌّ	أَوَّلُ طُورُ غَاشِ و كِرَوَاتُ	olturgaş, kirewet	oturgyç
كُوزُ	بَارْدَاقُ	bardak	küýze
كِرَّاثُ*	يَاوَا	ýawa	ýuwa, ýabany sogan
كَرَمُ	تَاكُ و تَوَكُ	tek, tewek	üzüm şahasy, üzüm çybygy
كَمَّثَرِي	أَلْزُمُوطُ	armut	armyt
كَدَّانُ	بَارُ	bar	daşyň bir görnüşi
كَرَّامَةٌ*	أَوُورُ لَأَمَاقُ	awurlamak	sylaglamak, hormatlamak
كَشَكُ	طَارْ خَانَاهُ	tarhanah	çatma
كَلَامُ	سُوزُ	söz	söz
كَمَا	يَاَنَكْلَا	ýaňla	ýaly, meňzeş, edil
كَمَّانَةٌ	يَانَا و كَانَا و دَاغِي و نَجَاكُ	ýene, gene, dagy, neçek	ýene, ýene-de, hem, şonuň ýaly hem
كَعْكَكُ	شُورَاكُ و كُولُشْنَا	şörek, türk- menler «kül- şe» diýýärler	çörek, külçe
كُومُ	تُوبَا و يُوبُ	tüpe, ýup	depe
كُلُّ	تِمَا و هَارُ و دَكَمَا	time, türk- menler «her, degme» diýýärler	her, her bir
كَافِرُ	كَأُوورُ	gäwür	gäwür, kapyr
كُحْلُ	سُورْمَا	sürme	sürme

كَرَّةٌ	طَوْبٌ	top	top
كَرَّةٌ و مَرَّةٌ	بِرْ كَارَاتْ و كَارْ	bir keret, gez	gezek, bir gezek

Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Öten zaman işligi

كَتَبَ	يَاژدي	ýazdy	ýazdy
كَلَّمَ	سُوْیلاډي	söýledi	sözledi, gepledi
كَبَّ	تُوكتي	dökdi	dökdi; zyňdy, taşlady
بَدَّدَ	تُوكتي	dökdi	dökdi; zyňdy, taşlady
كَسَرَ	سِنْډردي	syndyrdy	syndyrdy, döwdi
كَالَ	أُولُوشْتِي	ölüşdi	ölçedi
كَبَسَ	أُوډي	owdy	owdy, basdy, mynjyratdy
كَنَسَ	سِڤِردي و سُڤِردي	sipirdi, süpirdi	süpürdi
كَشَفَ	أَلْجَتِي	açdy	açdy; bir zadyň üstüni açdy
فَتَحَ	أَلْجَتِي	açdy	açdy
عَدَّى	أَلْجَتِي	açdy	açdy
كَلَبَ	إِرْغَاقْ لَادِي	yrgaklady	guduzlady
كَفَنَ	كَابِنَ لَادِي	kepinledi	kepenledi, köpünledi
كَلَّ	قَامَاشْتِي	gamaşdy ¹	gamaşdy (diş, göz) ýadady, küteldi

¹ Golýazmada sahypanyň gyрасында: «Bu göz gamaşdy aýtgyсы bir zada uzak wagtlap seredilmegindäki ýadawlyga aýdylýar» diýip ýazylan arapça sözlem bar.

كَبَّبَ	يُومَاقْلَادِي وَ يُمُرْلَادِي	ýumaklady, ýumurlady	ýumaklady
كَثَّرَ	شَوَّقَ بُولَدِي وَ كُوبَ بُولَدِي وَ جُوقَالَدِي	şok boldy, köp boldy, çokaldy	çok boldy, köpeldi

«ل» - «L» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

لِسَانٌ	تِلْ	dil	dil
لِحْيَةٌ	صَاقَالٌ	sakal	sakgal
لَوْحٌ	يَاغَرُنْ	ýagryn	ýagyrny, pilçe, kebze
لَحْمٌ	أَاتٌ	et	et
لِصٌّ	أُوُورْ غَانْ و أُغْرِي	owurgan, ogry	ogry
لَبِقٌ	شَابَادْ و أُوُزْ	şabad, uz	uz, ukyply, başarnykly
لَيْمٌ	طِمَارْسِيقٌ	tymarsyk	pes, ýaramaz; haýyn, haramzada
لَيْنٌ	يَاشْ و بُوشْ	ýaş, ¹ boş ²	1) ýaş, ter, taze 2) nāzik, mylaýym ýumşak
لَعَانٌ	سُوكُوجِي و قَزْ غَاچِي	sögüji, gargajy	sögüji, gargaýjy
لَعْنٌ	سُوكَمَاكْ	sökmek	sögünç, paýyş söz
لَوْحٌ	كُورَاكْ و سِنَاكْ و تَاخْتَا	kürek, sinek, tahta	kürek, tagta

¹ يَاشْ yaş sözünüň üstünde «ýaş, ter, taze» diýlip ýazylypdyr.

² بُوشْ boş sözünüň üstünde onuň nāzik, mylaýym, ýumşak adama degişlidigi ýazylypdyr.

لِبَابَةِ	صِغْرُ	sygyz	aň, akyl
لِقَمَّةٌ	تَقِنُّ وَ تَكُّ وَ صُوقُومُ	tykyn, tik, sokum	lukma
لِفَتْ	شَالْغَامُ	şalgam	şalgam
لَوْرُ	بَايَامُ	baýam	badam maňzy
لِجَامُ	يُوكَانُ وَ أُوَيَانُ	ýüken, uýan	uýan
لِبَبُ	يُومُولْدُورُوكُ	ýümüldürük	döş, kükrek
لِفَافَةٌ	شُولْغُو	şulgu	daňy, sargy
لِبَادُ	كِزُ	kiz	keçe
لِيسُ	كِمَآكُ	gimek	geýim, egin-eşik
لِبَاسُ	كُونْجَاكُ وَ إِجُ طُونُ	könçek, iç don	geýim, egin-eşik
لُؤْلُؤُ	إِنْجِي	inji	hünji, dür
لِحَافُ	يُورْغَانُ	ýorgan	ýorgan
لِبَنُ	سُوتُ	süt	süýt
	أَيْرَانُ	aýran	süzme çal
	أُوَيْغَانُ	uýgan	ýagsyz gatyk
	أُوَيْوُبُ	uýup	suwuk gatyk
	يَاوُورْتُ وَ يَاغُورْتُ	ýawurt, türk- menler «ýa- gurt» diýýärler	ýogurt, gatyk, gurt
	أَجِي وَ إِكْشِي	ajy, ikşi	turşy gatyk
	تَازَا وَ إِرْمِچَكُ	teze, irimçik	gaýmak
	أُوْزُ	owuz	owuz süýdi
	قِيمِيزُ	gymyz	gymyz
	سُوزْ مَالِي	süzmeli	süzme

	طَاطِلِي ¹	datly	ýuwan süýt, süýji süýt
لَغْلَغْ	قَارَا قَارْ	gara gaz	leglek
لَجَاةُ	قَابَارْ شَاقِلِي بَاغَا	gabarşakly бага	deňiz pyşdyly, pyşbaga, pyşdyl
سُلْحُفَاةُ	قَابَارْ شَاقِلِي بَاغَا	gabarşakly бага	deňiz pyşdyly, pyşbaga, pyşdyl
لُعْبَاةُ	قَاوُورْ شَاقْ	gawurşak	gurjak, oýnawaç
لُونُ	شِيرَايْ	şireý	reňk
لِيلُ	كَاجَا وَ تُونُ	geje, dün	gije, agşam
لَيْمُونُ ²	limon

Öten zaman işligi

لَهَتْ	صُولُودِي	soludy	soldy
لَكَمْ	يُومُرْ وَقْلَادِي	ýumruklady	ýumruklady
لَفْ	صَارْ دِي وَ شُولُغَادِي	sardy, şulgady	daňdy, çolady, sarady
لَوَتْ	يُولَاشْتِي وَ بُولَاشْتِرْ دِي	ýulaşdy, bulaşdyrды	hapalady, bulaşdyrды, zaýalady
لَقَمَ	تِكْتِي وَ دِقْتِي	tykdy, dykdy	dykdy, gysdyrды
لَوَحْ	يَابْسَادِي	ýapsady	galgatdy
لَعَقْ	يَالَادِي	ýalady	ýalady
لَعَبْ	وَ اَيْنَادِي	waýnady	oýnady
لَزَقْ	يَابِشْتِي	ýapyşdy	ýapyşdy, ýelmeşdi
لَطَخْ	يَاقْتِي	ýakdy	hapalady, syçratdy

¹ Golýazmada bu türkmen sözleriniň arapçasy ýok.

² Golýazmada bu arap sözünüň türkmençe manysynyň ýerine arapça «araplaşdyrylan» diýen söz ýazylypdyr.

لَقَطَ	شَوْبَلَاڊِي وَ تَارْڊِي وَ تِرْڊِي وَ شَاشْتِي وَ ڊِرْڊِي	şöpledi, terdi, tirdi, şeşdi, derdi	çöpledi, ýygnady, tirdi, üýşürdi, toplady
جَمَعَ	شَوْبَلَاڊِي وَ تَارْڊِي وَ تِرْڊِي وَ شَاشْتِي وَ ڊِرْڊِي	şöpledi, terdi, tirdi, şeşdi, derdi	çöpledi, ýygnady, tirdi, üýşürdi, toplady
قَشَشَ	شَوْبَلَاڊِي وَ تَارْڊِي وَ تِرْڊِي وَ شَاشْتِي وَ ڊِرْڊِي	şöpledi, terdi, tirdi, şeşdi, derdi	çöpledi, ýygnady, tirdi, üýşürdi, toplady
لَحِقَ	يَاتِشْتِي وَ اِرْشْتِي	ýetişdi, irişdi	ýetişdi, yzyndan ýetdi, erjeşdi
لَطَشَ	شَابَلَاڊِي	şaplady	şarpyk çaldy
لَقَحَ	صَالْڊِي وَ بِرَاقْتِي وَ كَامِشْتِي	saldy, byrakdy, kemişdi	saldy, zyňdy, taşlady
لَيَسَ	صِرَاڊِي وَ صُوَوَاڊِي وَ صَوَاڊِي	syzady, türkmenler «suwady, sywady» diýýärler	suwady
لَبَدَ	بُوصْتِي	busdy	busdy, keçe basdy
لَوَى	قَايرْڤَاڊِي وَ مَآيرْڤَاڊِي وَ طَلْڊِي	gaýryldy, maýryldy, dolady	dolady, towlady
لَحَمَ	أَشْلَاڊِي	aşlady	birleşdirdi, sepledi; iýdirdi, naharlady; etlek boldy

لَمَعَ	يَلْضِرَادِي	ýyldyrady	ýyldyrady, ýalpyldady
لَعَنَ	قَارُ غَادِي	gargady	gargady, näletledi

«M» - «م» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

مُحْيِي	تَرْكِزْكَانْ	dirgizgen	direldiji, janlandyryjy
مُمِيتْ	أُولْتُورْكَانْ	öldürgen	öldüriji
مُعْطِي	بَارْكَانْ	bergen	beriji, gowşuryjy
مَانِعْ	بَارْ مَاكَانْ	bermegen	päsgelçilik, garşylyk, närazylyk
مَلَكْ	فَارْشَنَّا	ferişde	perişde
مَلِكْ	قَانْ	kan	han, patyşa
مَطَرْ	يَامْغُورْ	ýamgur	ýagmyr, ýagys
مصطحب	تُورْ	düz	düz, dogry, gowy görülýän iş
مُرْخَلِقْ	طَائِيْ غَاقْ	taýgak	taýgak, typanjak ýer
مَنْزِلَةٌ	يُورْتْ وَ اِنْكْ	ýurt, türkmen- ler «inek» diýýärler	ýurt, watan, öý
وَطَنْ	يُورْتْ وَ اِنْكْ	ýurt, türkmenler «inek» diýýärler	ýurt, watan, öý
مُرْضِعَةٌ	أَمْرُزْجِي وَ أَمْرُوزْجِي	emzirçi, emzürçi	eneke

مَمْلُوكٌ	قَوْلٌ	gul	gul
مُعَلِّمٌ	أَوْصَطًا	usta	ussat, mugallym
مَرْأَةٌ	أَوْرَاتٌ وَ إِنْجِي	awrat, epçi	arwat, aýal
مِرْفَقٌ	جَاغَانَاقٌ وَ تِرْسَاكٌ وَ دِرْسَاكٌ	çaganak, türkmenler «tirsek, dirsek» diýýärler	tirsek
مَفْصِلٌ	بُؤُؤُونٌ وَ بُعْنٌ	bowun, bogun	bogun
مُصْرَانٌ	إِشَاكِي وَ بُؤَاوَرَصِقٌ وَ بُؤْغَارَصِقٌ	işegi, buwarsyk, bugarsyk	içege
مَرَارَةٌ	أُوتٌ وَ أَوْدٌ	öt, öd	öt, öt halta
مِعْدَةٌ	قُورُصَاقٌ	gursak	iç, aşgazan
مِبْدَانٌ	كَأَوْدَالِي	kewdeli	semiz
مُسْتَحْيٌ	أُوْيَالٌ جَاقٌ	uýaljak	uýaljaň, utanjaň
مَحْبُوبٌ	سُؤُولِمِشٌ	söwülmiş	söýgüli, söýülýän
مَعْشُوقٌ	أُوْيٌ نَاشٌ	oýnaş	oýnaş
مَضْحَكَةٌ	كُؤُلَا جَاكٌ وَ كُؤُلَا جٌ كَشٌ	gülejek, güleçgeş	gülkünç
مُخْتَشِمٌ	يَا جَانٌ لِي	ýajanly	ýaýdanjaň, ýygra, çekinjeň
مُزَاخٌ	كَانٌ كَالْجِي	genkelçi	degişgen adam, wäşi
مُحْتَاجٌ	كَارَاكٌ لِي	gerekli	gerekli, mätäç
مَدْلُوبٌ	بَاشْقَارْلِي	başgarly	başarjaň
مُصَارِعٌ	كُؤُرَا جِي	göreçji	göreşiji
مُعَبَّسٌ	بُؤُرْطَارْمِشٌ	burtarmyş	çytyk, gamaşyp duran, rehimsiz
مُغْتَاظٌ	يَا كِرْمِشٌ وَ يَا كِرْبِتِرٌ	ýegirmiş, ýegiriptir	ýekirilen, gaharjaň, gazaply

مُتَوَاضِعٌ	الْشَّاقُّ	alşak	alçak, kiçigöwünli, sada
مُقَرَّقَعٌ	يَانْشَاقُ و يَانْشِقُ	ýanşak, ýanşyk	gürrüldi, şakyrdy
مُلْسَانٌ	شَرِيْنٌ دِلِّ لِي	şirin dilli	şirin dilli, süýji dilli, dilewar
مُرْتَبَّ أَى صَاجِبْ عَادَةٌ	تُورَالِي	törelî	taýyn, taýýar, düzedilen
مَحْقُورٌ	قُورْلُوقُ	korluk	horlanan, kemsidilen, ezilen
مُعْتَرٌّ	يُوقْصُولُ	ýoksul	ýoksul
مَعْرَضَانِيٌّ	يَانْسِكُ	ýensik	eňnit, ýanyn; kese, keseligine
مَلِيحٌ	أُوزْدَانُ وَ حُوشُ وَ يَاقْتَشِي وَ كُوكْجَاكُ	uzdan, hoş, ýagşy, kökçek	uz, hoş, ýagşy, gowy, owadan, görmekli
مُزَوَّقٌ	بَازَان لِي	bezenli	bezemen, geýnüwli
مَدَاحٌ	مَاقْطَاوْجِي	magtawçy	magtawçy, öwüji
مُسْتَرِيحٌ	تَنَشُ	dynş	dynç; dynç alýan; asuda, ümsüm
مُنْتَخِي	أَرْلِي	arly	gopbam, tekepbir
مُسْتَرْجِي	أَوْمُصُونُ لِي	umsunly	islegli, arzuwly
مُتَعَجِّبٌ	طَان لِي	tanly	geň-taňly, taňly, geň galan, täsin galan
مَشْهُورٌ	شُورْلِي وَ شَوْلِي	şörli, şawly	şöhratly, çawly, atly
مَسْئُومٌ	قُوطْ سِرْ	gutsyz	gutsuz, betbagt, şowsuz

مُرَبَّعٌ	جُومَالِي و دُرْدُلُ و دُرْتُ كُلُّ	jumaly, türkmenler «dördül, dörtkül» diýýärler	dörtburçly; dörtburç, dördül
مُقَرَفِصٌ	بَاغْدَاشْ لِي	bagdaşly	aybogdaş gurup oturan
مُتَكِيٌّ	طَايَانُ لِي	daýanly	daýanyan, direnýän, ýaplanýan, söýenýän
مُحَمَّرٌ مِنَ الشَّمْسِ	طُوطُوقُوتُورُ و قِزْلُبُتُرُ	tutukupdur, gyzylupdur	güne ýanan
مَسْحَرَةٌ	طَالَمَاوُ	talmaw	gülki ýassygy, masgara
مُخَالِيلٌ	بِينُوجِي	binüçi	atly, münüji
مَشَاعِلِيٌّ	صُورَاوُجِي	sorawçy	jellat
مَتَهُومٌ	سَازَالُ لِي	sezelli	süzüklük, ukulylyk
مُخَالِفٌ	أَنْتَ لِي	antly	antly, kasamly
مَنَامٌ	تُوشُ	düş	düş
مَوْجُوعٌ	أَوُرُوقُ لِي و أَغْرِي لِي و أَغْرُقُ لِي	awrukly, agryly, agrykly	syrkaw, agyryly, hassa
مَثَلَمٌ	كَاتِكُ	gädik	gädik
مَقْلُوعٌ الْأَسْنَانُ	بُوزُونُ	bozun	sogurlan diş
مَقْعَدٌ	بَاچَاكُ و أَطْرُقُ و أَطْرُقُ	beçek, otruk, otrak	oturgyç
مُعَكَّرٌ	بُولْغَانَاقُ	bulganak	bulanyk, bulançak

مُعَبِّشُ الْعَيْنِ	طَوْلَانَقْ كُوزُ	tolanak göz	gözüň garaňkylamagy
مَقْطُوعُ الْأَذْنِ	جُونَاقْ	çonak	çonak; gulagy kesik
مُخْتَلٌّ	أَلْبَاوُطْ	albawut	bozuk, zaýa, bozulan
مَرَضٌ	أُووُوزْ وَأَغِرْ	uwur, agyr	agyry, kesel, dert
مَرْيُوحٌ	قُورْوَإِلِي	gurwaly	ingi agyrly
مُخَنَّتٌ	تُوكْ وَ إِرْسَاكْ	tök, irsek	hunsa
مُحَاطٌ	سُومْكُورُوكْ	sümükürük	sümük, maňka
مَجْنُونٌ	تَالِي	däli	däli
مَيْتٌ	أُولِي	öli	öli
مَوْتٌ	أُولُومْ	ölüm	ölüm
مَجْرُ الْمَاءِ	يِرْمَاقْ	ýyrmak	çeşme, bulak, suw akymy
مَرْكَبٌ	كَامَا	gäme	gämi
مَلَاخٌ	كَامَاچِي	gämeçi	gämiçi
مَعْدِيَّةٌ	يَانِقْ وَ كُجَتْ	ýanyk, küçet	ezilen, öýkeli, kineli, nägile, göwnüne deglen
مَقْدَاغٌ	إِشْكِكْ وَ كُورَاكْ	işkik, kürek	kürek
مِرْسَاةٌ	إِلْأَنِكِرْ وَ لَنَكِرْ	ilengir, lenger	labyr
مِسْمَارٌ	مِخْ	myh	myh, çüý
مَحَارٌ	قَازَ الدِرْقِ	gazaldyryk	çarh
مَصَاصَةٌ	يَابَلَاقْ	ýaplak	baýguş
مطوق	قِرْلَ جَا طِرْنَاقْ	gyzylça dyrnak	1) gymmat monjuk, dür düzümi 2) kepderi

مِنْقَارٌ	بُورُنْ وَ طَمْشُقْ	burn, tumşuk	çünk (guşlar hakynda); burun, tumşuk
مِخْلَابٌ	طِرْنَاقْ	dyrnak	dyrnak
مِخْرَاتٌ ¹	صَابَانْ	saban	azal
مُهْرٌ	طَايْ	taý	taý
مَعْرِفَةٌ	يَالْ	ýal	ýal
مَسْلُوحٌ	صِرْقْ وَ صِيلْمِشْ وَ يُزْلَمِشْ	syryk, soýylmyş, türkmenler «ýüzilmiş» diýýärler	syrylan, soýlan, sypyrlan, ýüzülen
مَعَزٌ	إِشْكِي	işki	geçi
مَشِيمَةٌ	أَتَانَا وَ أُرَانَا وَ أَتَنْ	atana, orana, etene	çaga ýoldaşy; eşen
مَعْقُورٌ	بَاوُورْ وَ بَاغْزِلِي وَ بَاوُورْلِي	bawur, bagyrly, bawurly	ýara, ýaraly
مُدَوْدٌ	أَلْجُورْ	açur	gurtlan, gurçuk düşen
مِقْقُودٌ	نُوقْطَا وَ يِدْكَوْجْ	nogta, ýidegüç	nogta; jylaw; boýun ýüpi
مَجْرٌ	يُولَارْ	ýular	herekete getiriji gaýyş; gaýyş
مِيتْرَةٌ ¹	تَابَانْكِ	tebengi	eýeriň iç ýüzinde berkedilýän gaýyş
مِقْرَعَةٌ	جُوقْمَارْ وَ قَامْشِي وَ قَامْشُو	çokmar, gamşy, gamşu	çokmar, gamçy
مِخْلَاةٌ	طُوبْرَا وَ طَرْبَا	tobra, torba	torba

¹ Golýazmada bu arap sözi مِيتْرَةٌ ýazylypdyr, aslynda مِيتْرَةٌ bolmaly.

مِرْمَاة ¹	أَوْمَاجْ	omaç	nyşana
مُنَاضَلَةٌ	جَالِشْ	çalyş	göreş
مُطَاعَنَةٌ	صَانِجْ	sançyç	sançmak (naýza ýa-da pyçak)
مَنْجَنِيْقْ	بُورْمَا	burma	manjanyk (ok ýa-da daş atmak üçin ulanylýan gural)
مِهْمَارْ	تَابْكَاجْ	tebkeç	debsi (at, eşek we ş.m debsilemek üçin ulanylýan ädigiň yzyndaky tegelek demir)
مِخْصَفْ	بِزْ	biz	biz
مَدَاصْ	بَاصْجِجْ وَ بَاشْمَاقْ	baskyç, başmak	paşmak, aýakgap
مِرَاةْ	كُوزْكِ	gözgi	aýna
مِنْشَارْ	بِجْجِي وَ بِجْجُو	pyçgy, pyçgu	pyçgy
مِقطَاعْ	كَاسْكِ وَ كَاسْكُو	keski, keskü	keser
مِنْقَابْ	أَوْتُورْكُو	ötürgü	burawlap deşýän gural, buraw
مِنْقَارْ	أَوْشْكَوَا	üşkü	kesgiç
مِبرْدْ	أَاكَوْ	egew	ige
مِطْرَقَةٌ	جَاكُوشْ	çeküş	çekiş
مَقْلْ	بُورْكُو	bürgü	buraw
مِسنْ	بِلَاوُ وَ بِلَاكِي	bilewü, bilegi	çalgy, çalgy daşy
مِحْرَاكْ	كُوسَاوْ وَ كُوسْكِ	kösew, türkmenler «kösegi» diýýärler	kesewi

¹ Golýazmada bu arap sözünüň yzyndaky türkmen sözi düşnüksiz ýazylan.

مِغْرَفَةٌ	جُومِجِي	çömçi	susak, susguç; uly çemçe
مِلْعَقَةٌ	قَاشُوقُ	kaşuk	kaşyk, çemçe
مِشْبَكَةٌ	سُوزْمَا	süzme	süzgüç
مِنْسَقُ	أَيْمَانُ	ayman	elek, galbyr
مِكَتْسَةٌ	سِپِرْكِی و سِپِرْكَا	sipirgi, sipirge	sübse, süpürgi
مِمْسَخَةٌ	سِلْكُوَا و صِلَاجَاكُ	silkü, silejek	esgi
مِنْقُضَةٌ	سِلْكُوَا	silikkü	kakma, silkme (guralyň ady)
مَرْجُوحَةٌ	سَالْكَانْجَاكُ و سَلْعُوقُ	selgençek, salgyk	sallançak
مَدْبَةٌ	شِيبِنْ لِكُ و شِيبِنْ سُورَاجَاكُ	şibinlik, türkmenler «şibin sü- rejek» diýýärler	tuty, perde, peşehana
مِغْزَالُ	إِيكُ	ik	ik
مِيزَانُ	تِيرَازُو	tirezü	terezi
مِفْتَاحُ	كِلِتُ و أَجْجُجُ و أَنْخَتَارُ	kilit, açkyç, anahtar	gulp, açar
مِنْخَلُ	أَلَاكُ	elek	elek
مِنْجَلُ	أُورَاقُ	orak	orak
مِقْصَصُ	قَيْتِي و قَارْجِي و صِنْدي	gypty, garçy, türkmenler «syndy» diýýärler	syndy, gaýçy, gyrkylyk

مُوسَى	يُولُؤُوجُ و يُلْكُؤُجُ و گَارَاي و بَاكِي	ýülüwüç, ýülküwüç, kereý, türkmenler «päki» diýýärler	päki
مِلْقَاطٌ	جَمْدِي وُؤُجُ و يُولْقُؤُؤُشُ	çimdiwüç, türkmenler «ýülküwüş» diýýärler	atagzy
مَلُوطَةٌ	طُونُ	don	don
مِنْشَفَةٌ	يُوزْلُكُ	ýüzlik	el süpürgiç
مَضْرَبٌ	صِرْدَاقُ و نَكْنَدَالِي	syrdak, negendeli	ýilikli süňk
مُطَرَّرٌ	سَانْشُ لِي	sanşly	keşdeli, nagyşly
مُقَصَّصٌ	أَوِيؤُ و قِرْقُقُ	öýü, gyrkuk	gyrkylan, syrylan
مُرَقَّعٌ	يَامَاؤُ لِي	ýamawly	ýamaly
مُعِيبٌ	إِكْ لِي و بَتْلِي	igikli, betli	aýply
مُخَرَّقٌ	يِرْتِقُ لِي	ýyrtykly	ýyrtyk, ýyrtylan
مُجَوَّفٌ	أُونْگَلْمِشُ	öňülmiş	boş, içi boş
مَفْشُوحٌ	أُولْشَايَبْتِرُ و أَلْشَبْتِرُ	ölşeýipdir, ülşipdir	ölçenen, üleşlenen
مَفْقُوشٌ	أُوشَاطَبْتِرُ	uşadypdyr	uşadylan, ownadylan
مَبْخُوشٌ	تَاشَلْ لِي	deşikli	deşilen
مَتَفُؤْدٌ	أُونُؤُبْتُؤُرُ	ötüpdür	öten, geçen
مَفْرُوكٌ	أُوؤُؤُبْتُؤُرُ	üwüpdür	üwelen, gyrlan, gyrgyçdan geçirilen
مَذْرُوعٌ	أُولْشُؤُيُؤُبْتُؤُرُ	ölşüýüpdür	ölçenen

مَقْلُوبٌ	شَوْرُ وَلَمِشْ	şöwrülmiş	çöwürlen, agdarylan, düñderlen
مَعْدُودٌ	صَائِمِشْ و صَائِمِشْ	saýmyş, sanmyş	sanly, sanalgy; hasaplanýan
مَمْرُوتٌ	يَوْمُورُ وَلَمِشْ	ýumurulmyş	guran; pökgeren
مَنْظُومٌ	تَزَكْ و تَزَلَمِشْ	dizik, dizilmiş	nyzama düzülen, hatara duruzmak
مُمَرَّقٌ	يِرْطُقْ	ýyrtyk	ýyrtyk
مَعْكُوسٌ	تَارَسْ	ters	ters
مُعَوَّجٌ	يِمْرِكْ	ýimrik	egri, gyşyk
مَكْسُورٌ	صِنْقْ	synyk	synyk, döwük
مُقَوَّرٌ	أُوْيُوقْ	oýuk	oýlan, oýuk; köwlen;
مَشَقُوقٌ	يَارَالِي	ýaraly	1) ýaraly 2) jaýryk, ýaryk
مَقْدُودٌ	يَارَالِي	ýaraly	1) ýaraly 2) jaýryk, ýaryk
مَجْرُوحٌ	يَارَالِي	ýaraly	1) ýaraly 2) jaýryk, ýaryk
مُكَبَّبٌ	يَوْمَعَاقِلِي و يُمْرِي	ýumgakly, ýumry	ýumak, ýumruk
مُحَرَّفٌ	بُوشَقَاقِلِي	buşgakly	ýoýlan, üýtgedilen
مُخَبَّئٌ	يَاشِرَالِي و كِزْلِي	ýaşyraly, türkmenler «gizli» diýýärler	ýaşryn, gizlin
مُدَوَّرٌ	تُوكَارِكْ و دَكِرْمِي	tögerik, degirmi	tegelek
مُسْتَقِيمٌ	أُونَاكْ و طَقْرِي	öň, dogry	göni, dogry

مُرَبَّعٌ	دُورَتْ كُولُ	dörtkül	dörtburç
مُحَرَّرٌ	كَارَتَكْ وَ كَارَتَاكْ لِي	kertik, kertikli	kertik, kertme
مُفَرَّقٌ	أَيْرَقْ وَ أَيْرَلُقْ	aýryk, türkmenler «aýruluk» diýýärler	aýry
مَرْكُوبٌ	مِنِلْمِشْ	minilmiş	münüş, münülen
مَحْرُوقٌ	كُويلْمِشْ وَ كُيَاكْ	köýülmiş, köýük	köydürilen, köýük
مُخَلَّطٌ	قَاطِشِبِيزْ	gatyşypdyr	gatyşan, garylan
مَذْبُوغٌ	أَيْلَانْمِشْ	eýlenmiş	eýlenen
مَفْتُوقٌ	سُوكُولْمِشْ	sökülmiş	sökülen
مَدْفُوقٌ	دَعْلَمِشْ	dagylmyş	dargan; döwlen, owradylan, maýdalanan, uşadylan
مُخَيَّوْطٌ	تِكِلْمِشْ	dikilmiş	dikilen
مَقْفُولٌ ¹	يَاپْلَانْمِشْ وَ بَايْلِي وَ بَاكْلِي	ýaplanmyş, baýly, türkmenler «bekli» diýýärler	ýapylan, bagly, bekli, gulplanan
مُصْطَكَا	صِيغَزْ وَ صِيغَزْ	sygyz, sykyz	ýelim agajy, sakyz
مِشْمِشْ	صَارِي إِرَاكْ	sary irik	erik
مُخَلَّلٌ	طُورْجِي	turçy	duzlanan
مَبْلُوسٌ	أُوْيُوشْ	üýüş	gaýgyly, gussaly
مَشْوِيٌّ	شِشْلَاكْ	şişlik	çişlik, kebab

¹ Golýazmada bu arap sözi مَقْفُولٌ ýazylypdyr, aslynda مَقْفُولٌ bolmaly.

مَقْلِيٌّ	قَوُورْلُوقُ و قَوُرْغَا	gowurluk, gawurga	gowrulan et; gowurdak
مُدَقَّةٌ	قِيْمَا	gyýma	maýda kesilen et
مَحْشِيٌّ	صُوجُوقُ	suçuk	üwelen et
مِلْحُ	طُوزُ	duz	duz
مَالِحُ	طُوزْلِي	duzly	duzly, duzlurak
مَاءُ	صُوُ	suw	suw
مَوْجُ	طُولْقُونُ و طَلَزُ	tolkun, talaz	tolkun
مِسْكُ	إِبَارُ	ypar	müşk
زَهْرُ	جِجَاكُ	çiçek	çeçek, gül
مُسَاوَاةٌ	بَارَابَارُ	barabar	barabar, deň
مَرْجُ	يَاشُ أَوْطُ	ýaş ot	otluk ýer, otly meýdan, ýaş ot
مِرْحَاضُ	صُو أُوِي	su oý	hajathana
مَدِينَةٌ	شَارُ	şar	şäher
مَشْتَا	قِشْلَاوُ و قِشْلُقُ	gyşlaw, türkmenler «gyşlak» diýýärler	gyşlak
مِصْيَافُ	يَايُ لَأُو و يَايُ لُقُ	ýaýlaw, ýaýlak	ýazlag, ýaýlak
مَرْعَاةٌ	أَوْطَلَاقُ	otlak	otlak, öri, otly meýdan
مُخِيفُ	قَتُورْقُونُشُ	gorkunş	gorkunç, gorkuly
مُدَّةٌ	بِرْ نَاشَا	bir neşe	birnäçe
مَاضِي	بِلْطِرُ	biltir	geçen, öten, öňki
مِنْ سَاعَةٍ	بَايَاقُ	baýak	baýak, arada, golaýda
مَغْرِبُ	أَخْشَامُ	ahşam	agşam

مَوْضِعٌ	قَائِدَاسَا	kaýdasa ¹	nirede bolsa-da
مَصِيرٌ	قَاجَانُ سَا	kaçansa ²	haçan bolsa-da
مِثْلٌ	تَتَاڭك و جَلَا يِنَاك	teň, türkmenler «çylaýyň» diýýärler	beýle, şeýle, şonuň ýaly, şol hili, ýaly, menzeş
مَوْجُودٌ	بَارْ	bar	bar
مَعْدُومٌ	يُوقُ	ýok	ýok
مَالِكٌ	أَيَا	eýe	1) eýe, hojaýyn 2) eýe bolýan
صَاحِبٌ	أَيَا	eýe	1) eýe, hojaýyn 2) eýe bolýan
مُتَلَاءٌ	گَاتَاڭ	gädik	gädilen, gädik
مَلَانُ	طُولِي	doly	doly
مُقَابِلُ	قَارْشُ	garş	garşy
مَهْلٌ	گَانِڭجَا و اِرِكِنِڭجَا	keninçe, irkinçe	haýallyk, ýuwaşlyk
مَرَّةٌ	گَارَاتْ و گَارْ و قَاطَلَا	keret, gez, türkmenler «gatla» diýýärler	gezek
مَتَدِيلُ	يَاوُلُقْ و يَاغُلُقْ	ýawlyk, türk- menler «ýaglyk» diýýärler	ýaglyk, el ýaglyk
مِخْدَةٌ	يَاصِطِقْ	ýastyk	ýassyk
مَهْرٌ	قَالِنْ	galyn	galyň

¹ Golýazmada bu türkmen sözüň terjimesi «niredе bolsa-da» diýlip berilýär, emma arap sözüniň terjimesi «ýer» diýlip berilýär.

² Golýazmada bu türkmen sözüň terjimesi «haçan bolsa-da» diýlip berilýär, emma arap sözüniň terjimesi «ykbal, täleý» diýlip berilýär.

مُوَاسَطَة	أَوْزَطَاقْ	ortak	ortalyk; aralyk
مَبِيعْ	سَاطِلَقْ	satlyk	satlyk
مُخَدَّعْ	كَارِتَاكْ	kertek	aldaw, aldama
مُسَانَاة	يِلْ لِكَ	ýyllyk	ýyllyk, ýylyň dowamyndaky
مُشَاهِرَة	أَيِّ لِقْ	áylyk	áylyk
مُجَامَعَة	أَيْنَالِكَ	eýnelik	annalyk, hepdelik
مُيَاوَمَة	كُونْ لَوَكْ	günlük	gündelik

Öten zaman işligi

مَدَّ	أَوْزَاتِي	uzatdy	uzatdy
مَطَّ	صُوزَادِي و صُدِي و صُنْدِي	suzady, sudy, sundy	sozdy, süýndürdi, uzaltdy, çekdi
	صَايَرْ	saýar	ol uzaltdy, ol çekdi, ol sozdy, ol süýndürdi
مَلَّسْ	صِلَادِي	sylady	tekizledi, düzledi
مَصَّ	صُورْدِي	sordy	sordy, emdi
مَرَّتْ	يُومُورْدِي	ýumurdy	ýumurdy; tekizledi, düzledi
مَاتْ	أُولْدِي	öldi	öldi, aradan çykdy
مَلَأْ	طُولْدُورْدِي	doldurdy	doldurdy
مَلَحْ	طُورُولْدِي و طُرْلَدِي	duzuldy, duzlady	1) duzlady 2) duzly boldy
مَشْمَشْ	گَامِرْدِي	gemirdi	gemirdi
مَرْمَشْ	گَامِرْدِي	gemirdi	gemirdi
مَضَغْ	شَايْنَادِي	şeynedi	çeýnedi
مَسَاكْ	طُوتِي	tutdy	tutdy

مَخَطَ	سُومْگُورْدِي	sümgürdi	sümgürdi
مَشَى	يُورُودِي	ýürüdi	ýöredi, gitdi
مَلَّ	أَوْصَانْدِي	usandy	tukatlandy, ýüregi gysdy
مَدَحَ	مَاقْطَادِي	magtady	magtady, öwdi
مَالَ	مَآيْرِلْدِي و إِيلْدِي و أَمْتِي و أَكْلْدِي	maýryldy, iýildi, amytdy, türkmenler «egildi» diýýärler	egildi, maýryldy
مَطَرَ	يَاوْدِي و يَاغْدِي	ýawdy, türkmenler «ýagdy» diýýärler	ýagdy (ýagyş, gar)
مَسَحَ	سِلْدِي و سُورُوتِّي و سُرْتِي	sildi, sürütüdi, sürtdi	sürtdi; çaldy; ýaglady
مَزَحَ	كَانْ كَالْدِي و كَانْ كَلْ أَيْلَادِي و كَانْكَلْدِي و كَانْ كَلْ أَيْلَادِي	kängeldi, kängel eýledi, käñeledi, kängil eýledi	degişdi, oýun etdi, henek etdi
مَرَّقَ	يِرْطِي	ýyrytdy	ýyrttdy
مَرَضَ	...	«د» - «ض» harpy bilen başlanýan sözler bölümde bar	keselledi, syrkawlady

«ن» - «N» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

نِي	...	«ر» - «r» harpy bilen başlanýan sözler bölümde bar	bişmedik, çig, gök
نُورٌ	أَلَيْدِنْ لَكَ وَ شِرَاقٌ وَ يَارِقُ وَ يَارِقِنْ	aýdynlyk, şyrak, ýaryk, ýarkyn ¹	yşyk, şöhle, ýagtylyk
نَهَارٌ	كُونْدُوزُ	gündüz	gündiz
نَجْمٌ	يُولْدُوزُ	ýulduz	ýyldyz
نُقْطَةٌ	طَامٌ	dam	damja
نِدَاءٌ	شَيْقُ	şyk	çagyryş, ýüzlenme
نَسِيمٌ	سَرُونُ وَ سِرُونُ	serwin, sirwin	sergin, mylaýym şemal
نَبَاتٌ	بِتِكُ	bitik	ösümlük
نَهْرٌ	أَارِقُ وَ إِرَاقُ وَ إِرْمَاقُ وَ أَوْزَانُ وَ أَارِقُ	aryk, yrak, yrmak, özen, ark	derýa, akar suw; aryk
مَوْضِعُ السَّيْلِ	قَايَا	gaýa	gaýa

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda: «Birinjisi — «aýyň ýagtylygy», ikinjisi — «çyranýň ýagtylygy», üçünji we dördünji — «daň şapagy» diýip ýazylan sözlem bar.

نَفْسٌ	أَوْزٌ وَ كَانْسٌ وَ كَانْدٌ	öz, kens, kend	1) özi, özün, özüm 2) jan, ruh
نِيَّةٌ	سُوْيُومٌ وَ سَكْمٌ	söýüm, sögüm	niýet, maksat
نَوْمٌ	أَيُّ قَوٌ	uýku	uky
نَوْعٌ	تَوْرٌ	dür	görnüş, dürli
نُصْبَةٌ الْقِيَامِ	أَوْرَا وَ تَاكٌ	öre, dik	dik durma, ör turma
نَفْسٌ	طِنْ وَ بُوصٌ	tyn, bus ¹	dem alyş
نَاطِرُ الْعَيْنِ	قَارَاقٌ وَ بَابَاكٌ	garak, türkmenler «bäbek» diýýärler	göreç, bäbenek; garak
نَابُ الَادِمِ	أَاتٌ أَرُو وَ إِتٌ أَرُو	at azu, it azu	gyýak diş; azy diş
نَابُ الْخِنْزِيرِ الطَاعِنِ فِي السِّنِّ	بَاكِشٌ	bekiş	garran ene doňzuň gyýak dişi
نُحَاغٌ	أَوْزَاكٌ	özek	ýilik, oňurga ýiligi
نَاصِحٌ	أَوْيُوتَلِي	öýütli	öwüt berýän, nesihat berýän, maslahat berýän
نَادِمٌ	بُوشْمَانِ لِي	puşmanly	puşman edýän, ökünýän
نَمَّامٌ مِنْ النَّاسِ	قَانٌ بَازٌ	ganbaz	töhmetçi, şugulçy
نَافِعٌ	أَصُو	asu	peýdaly, haýyrly, nepli

¹ Golýazmada sahypanyň gyрасында: «Birinjisi — «sowuk dem alyş», ikinjisi — «gyzgyn dem alyş» diýip ýazylan sözlem bar.

نَمْرٌ	قُوْبِلَانْ وَ قَبْلَانْ	goplan, gaplan	gaplaň
نِمْسٌ	كُوزَانْ	gözen	alaja gözen, samyr
نَسْنَاسٌ ¹	maýmyn
نَسْرٌ	قَارْطَابَانْ وَ جَارْ لَاقْ وَ قَرَطْلْ	gartaban, çarlak, gartal	bürgüt
نَعَامٌ	تَاوَا قُوْشْ	deweguş	düýeguş
نَاقَةٌ	تِيْشِي تَاوَا وَ اِنْكَانْ تَاوَا	tişi tewe, ingen tewe	inen düýe
نَعْجَةٌ	صَاوُلُوْقْ	sawluk	sagymlyk goýun, sagylýan goýun
نَاصِيَةٌ	كَآكَالْ وَ بُرْجَكْ	1) kekel 2) bürçek	1) gulpak, zülp; käkil 2) burç, çünk
نَمْلٌ	قَوْمُرُوصَقَا وَ قَارْ نَجَاقْ	gumruska, türkmenler «garynjak» diýýärler	gumursga, garynja
نَامُوسٌ	سِيْنَكَآكْ وَ اُوْيَازْ	siňek, öýez	áyakçy, çybyn- çirkeý
نَامُوسٌ	كَآبَاكْ	kepek	kepek
نَمَّامٌ	يَارْ بُوزْ	ýarpuz	narpyz
نَخْلَةٌ	تَارَاكْ	derek	derek, hurma agajy
نَقْلٌ	شَارَازْ	şerez	süýji nygmatlar, nogul
نَوَى	جَاكِزْدَاكْ	çekirdek	tohum, çigit
نَشَابٌ	اَوْقْ	ok	ok

¹ Golýazmada türkmen sözünüň ýeri ýazylan boş goýlan, arap sözüne görä, bu «maýmyn» sözüdir.

نَطَعُ	تاري	deri	gaýyşdan düşek (jezalandyrylanda düşelýär)
نَظِيفٌ	أَرُو و أَرِي	aru, ary	arassa
نِقَابٌ	يَاشْمَاقُ	ýaşmak	ýaşmak, nikap, örtü
نِصْفٌ	بُوجُوقُ و يَارَمُ	buçuk, ýarym	ýary, ýarysy, bücek (bölek- bücek)
نِصَابٌ	صَابُ	sap	sap, tutawaç
نَاقِصٌ	أَكْسِيكُ	egsik	egsik, ýeterli däl, az, kem
نَحَاسٌ	بَاقِرُ	bakyr	mis, bakyr
نَعْلٌ	طَاغَا	taga	nal
نَبِيذٌ	شَاغِرُ	şagyr	çakyr
نَوْمٌ	أَوَيْقُو	uýku	uky
نُعَاسٌ	أَوِي قُوصَرَا	uýkusra	ukulylyk, ymyzganmaklyk, irkilmek
نَاعِمٌ	يُومَجَاقُ	ýumçak	ýumşak, mylaýym, näzik
نَحْلٌ	أَوُوزُ	öwüz	bal ary
نَهْيَةٌ	طَالَاؤُ و يَاغَمَا	talaw, türk- menler «ýagma» diýýärler	talaň, ýagma, alaman, talaňçylyk
نَصِيبٌ	أُولُوشُ	ülüş	ülüş, paý, bölek
نِئَةٌ	جِي	çi ¹	çig, bişmedik

¹ Golýazmada bu türkmen sözi جي çä ýazylan. Emma arap sözlemineň terjimesi «çig, bişmedik» diýen manyny berýär. Ýazar köne türkmen sözünü ýazanda harp galdyran bolmaly, dogrýsy çig bolmaly.

نَعَمْ	أَرَايْنَا وَ أَوَاتْ	ereýne, türkmenler «ewet» hem diýýärler	hawa
--------	-----------------------	--	------

Öten zaman işligi

نَظَفَ	أَرُو بُولَدِي	aru boldy	arassa boldy, tämiz boldy
نَشَفَ	قُورُودِي	gurudy	gurady
نَفَى	سُورَدِي	sürdi	ret etdi, inkär etdi
نَطَّ	سَاكِرْدِي وَ شِشْرَادِي	segirdi, şyşrady	segirdi, syçrady, bökdı, bökjekledi
نَسَجَ	طُوقُودِي	dokudy	dokady
نَصَبَ الْجَامَ	قُورَدِي وَ دِكْتِي	gurdy, dikdi	gurdy, dikdi
نَزَلَ	تُوشْتِي	düşdi	düşdi
نَسَلَ	تِيْتِي	titdi	1) sozdy, süýdi, egirdi 2) darady, tüytdi
نَسَرَ	تِيْتِي	titdi	1) sozdy, süýdi, egirdi 2) darady, tüytdi
نَفَشَ	تِيْتِي	titdi	1) sozdy, süýdi, egirdi 2) darady, tüytdi
نَظَّمَ	يَزْدِي	dizdi	düzdi (dür), tertiplledi
نَاوَلَ	أَوْصُونْدِي وَ صُنُشْتِي	usundy, sunuşdy	gowşurdy

نَارَ	أَيَّدُنْ لَأَيِّ و شِرَاقُ لَأَنَدِي	aydynlady, şyraklandy	aydyňlady, ýalpyldady, lowurdady
نَعْمَشَ	قِمْلَادِي	gymylady	gymylady
نَعَلَ	طَاغَالَادِي	tagalady	nallady, nal kakdy; tokalady
نَبَّتَ	بَيْتِي و بُورُوتِي	bitdi, bürütdi	bitdi, ösdi, şineledi, pyntyk ýardy
نَفَخَ	أُورْدِي	ürdi	üfledi, çişirdi, ýelledi
نَشَرَ	يَايْدِي و سَارْدِي	ýaýdy, serdi	ýaýdy, serdi, ýaýratdy
نَامَ	أُوْيُوقْلَادِي	uýuklady	ýatdy, uklady
نَعَسَ	أُوْيُوقَصِرَادِي	uýuksyrazy	uklansyrazy, ymyzgandy, irkildi
نَقَى	شُوبْلَادِي و صَايْلَادِي	şöpledi, türkmenler «saýlady» diýýärler	çöpledi, saýlady; arassalady, ýygnady
قَشَشَ	شُوبْلَادِي و صَايْلَادِي	şöpledi, türkmenler «saýlady» diýýärler	çöpledi, saýlady; arassalady, ýygnady
نَبَعَ	بُولْغُورْدِي	bülgürdi	buldurady, gözbaşy aldy
نَغَرَ	تِنْتَادِي	tyntady	1) sançdy, dürtdi, çümdürdi 2) gazdy
نَحَسَ	تِنْتَادِي	tyntady	1) sançdy, dürtdi, çümdürdi 2) gazdy

نَبَشَ	تِنْتَايِي	tyntady	1) sançdy, dürttdi, çümdürdi 2) gazdy
نَبَحَ	أُولُودِي	uludy	uwlady, üýrdi
نَقَرَ	قَاقْتِي وَ أُرْدِي	kakdy, urdy	kakdy; urdy, göz gyrypdy
دَقَّ	قَاقْتِي وَ أُرْدِي	kakdy, urdy	kakdy; urdy, göz gyrypdy
طَقَطَقَ	قَاقْتِي وَ أُرْدِي	kakdy, urdy	kakdy; urdy, göz gyrypdy
غَمَزَ	قَاقْتِي وَ أُرْدِي	kakdy, urdy	kakdy; urdy, göz gyrypdy
نَفَضَ	سِلَكْ دِي	silkdi	silkdi
نَقَصَ	أَكْسِلْدِي	egsildi	egsildi, peseldi, kemeldi, kiçeldi
نَدِمَ	بُوشْمَانْ يَادِي	puşman ýedi	puşman etdi
نَتَفَ	يُولْقَادِي وَ يُولْدِي	ýulkady, ýoldy	ýoldy, ütdi
نَحَتَ	يُونْدِي	ýondy	ýondy, taraşlady
نَسَفَ	أُيُوسْتِي وَ أُوسْتِي	öýüsdi, ösdi	öwüsdi; sowurdy
نَقَصَ	طَامْدِي	damdy	damdy, syrykdy
دَرَفَ	طَامْدِي	damdy	damdy, syrykdy
نَتَنَ	صَاصِدِي	sasydy	porsady
أَرْوَحَ	صَاصِدِي	sasydy	porsady
نَزَقَ	إِرِكْتِي	irikdi	1) akylsyz boldy 2) ganygyzma boldy
نَصَرَ	يَامْ بَاصْتِي	ýam basdy	gorady; ýardam etdi

حَامَى	يَامَ بَاصْتِي	ýam basdy	gorady; ýardam etdi
نَجَا	قُوتُولْدِي وَ قُوزُتُولْدِي	gutuldy, gurtuldy	gutuldy, halas boldy
نَتَشَشَ	طَارَتِي وَ طَارَ طَادِي	dartdy, dartady	dartdy, sogurdy, aýyrdy, çykardy
نَفَدَ	تُوكَانْدِي وَ بُوشَانْدِي	tükendi, boşandy	tükendi, boşady
فَرَعَ	تُوكَانْدِي وَ بُوشَانْدِي	tükendi, boşandy	tükendi, boşady
نَفَذَ	أَوْتِي	ötdi	ötdi, geçip gitdi
نَصَحَ	أَوْيُوتَلَادِي	öýütledi	öwüt berdi, maslahat berdi
نَطَحَ	سُوسْتِي	süsdi	süsdi
نَكَحَ	سِكْتِي	sikdi	är-aýal jynsy gatnaşygy etdi
نَاَحَ	زَارُ زَارَ يِلَادِي وَ يِغْلَادِي	zar-zar ýylady, türkmenler «ýyglady» diýýärler	ýyglady, aglady, zar-zar aglady
بَكَى	زَارُ زَارَ يِلَادِي وَ يِغْلَادِي	zar-zar ýylady, türkmenler «ýyglady» diýýärler	ýyglady, aglady, zar-zar aglady
نَطَقَ	طَنْدِي	tyndy	gepledi, sözledi
نَخَلَ	أَلَادِي	eledi	eledi

نَهَبَ	طالادی و یاغمادی	talady, türkmenler «ýagmady» diýýärler	talady, ýagmalady
نَسِيَ	أوتوتی	unutdy	unutdy, ýatdan çykardy
نَظَرَ	باقتی	bakdy	bakdy, seretdi
نَفَعَ	یارادی	ýarady	ýarady; peýdaly boldy
نَجَّمَ	تولگا گوردی	tülge gördi	ýyldyzlar bilen täleýe garady, pal atdy
نَامَ عَلَى وَجْهِهِ	توبان یاطی	tüben ýatdy	tükgerip ýatdy, ýüzin ýatdy

«ه» - «H» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

هَلَالٌ	يَانِكِي أَيُّ	ýeňi aý	täze aý, täze dogan aý
هَوَاءٌ	يَالُ	ýel	ýel
هَرَمَ	قَارَطُ وَا بَشَقَا	gart, abyşka	garry, gartaň
هِنْدَامُ	بِتِشْ	bitiş	owadan bedenli
هَيْنُ	يَاوَأَشْ وَا كَانَكَا	ýawaş, keňez	ýuwaş, asuda; ýeňil
هَزَبَرُ	قُولَانُ	golan ¹	ýolbars
هَذَهُدُ	أَبُوكُ	übük	hüýpüýpik
هَدِيَّةٌ	أَرْمَاعَانُ	armagan	sowgat
هَنَابُ	أُولُو مَاشَكَا	ulu meşke	dub agajynyň gozasy
هَؤُونُ	بَاقِرُ كَالِي	bakyr geli	soky, sokujyk
هَمُّ وَا حَزْنُ نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْهُمَا	قَايَغِي	gaýgy	Alla meni gaýgy-gamdan daş edewersin; gaýgy
هَزِيلُ	أَارَقُ	aryk	arryk, hor
هَبَابُ	بُوصُ	bus	pos, gurum; çaň, tozan

¹ Golýazmada bu türkmen sözi «gulan» diýen mana gabat gelýär. Emma köne türkmen sözüniň arapça taýy «ýolbars» manysynda gelýär. Şonuň üçin bu ýerde «golan» diýlip alyndy.

هَكَذَا	بُولَايْ دِرْ	bulaýdyr	şeyledir, beýledir, şunuň ýalydyr
هََا كَذَاكَ	أَلَايْ دِرْ	alaýdyr	eýledir, ine şeýle hem, ynha beýle

Öten zaman işligi

هَرَبَ	قَاجَتِي	gaçdy	gaçdy
هَرَوَلَ	يَالَدِي	ýeldi	gaty ylgady
هَمَز	أَطْلَدِي	atyldy	atyldy, sançdy
هَابَ	قَوْرُوقْتِي	gorukdy	gorkdy
هَمَّ	قَائِغَادِي	gaýgady	1) alada etdi 2) gynandy
حَزَنَ	قَائِغَادِي	gaýgady	1) alada etdi 2) gynandy
هَبَّ	أَسْتِي	esdi	ösdi, öwürdi (ýel, şemal)
هَيَّا	يَارَاقْلَادِي	ýaraglady	1) ýaraglandyrdy 2) taýynlady, taýýarlady
جَهَّزَ	يَارَاقْلَادِي	ýaraglady	1) ýaraglandyrdy 2) taýynlady, taýýarlady
هَاجَ	قِرْسْتِي	gyzyşdy	1) gyzdy, gaharlandy 2) howsala düşdi, ynjalyksyzlandy
حَمَى	قِرْسْتِي	gyzyşdy	1) gyzdy, gaharlandy 2) howsala düşdi, ynjalyksyzlandy

هَانْ	قِدِي	kydy	ýigrenji boldy
هَانْ صِدَّ الصَّعْبُ	كَانَكَازُ بُولْدِي و يُوَاشْ بُولْدِي	keňez boldy, türkmenler «ýuwaş boldy» diýýärler	eňil boldy
هَرَمَ	قَارْ طَائِي دِي	gartaýdy	garrady, garraşdy, gartaňlaşdy
قَرَحَ	قَارْ طَائِي دِي	gartaýdy	garrady, garraşdy, gartaňlaşdy
هَزَلَ	أَرَقْ لَادِي	aryklady	arryklady, çekildi, horlandy
هَدَدَ	يَانِيدِي	ýanydy	ýanady, gorkuzdy

«W» - «و» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

وَادِي	تَارَا وَ دَارَا وَ قَايَا	tara, dere gaýa	çöl, gaýa
وَطَاءُ	قُوتُوزُ وَ قُوتُغُوزُ	kokuz, koguz	aşak, pes
وَحَلْ	جَامُوزُ وَ يَاشُ بَالْحِجْ	çamur, ýaş palçyk	batga, palçyk
وَلَدٌ	أُولُ وَ أُوغُلُ	ol, türkmenler «ogl» diýýärler	ogul
وَسْطُ الرَّأْسِ	تُوبَا وَ دَبَا	tübe, depe	depe
وُسْطَانِي	أُورْطَانْجِي	ortanjy	ortanjy, orta, orta- ça, ortaky, aralyk
وَجْهٌ	يُوزُ	ýüz	ýüz
وِطَاقُ	أُورْطَارُ	ortar	çadyr
وَرَقٌ	قَاغَتْ	kagyt	kagyz
وَرَقُ الشَّجَرِ	يَابِرَاقُ	ýaprak	ýaprak
وَرَقُ اللَّيْنُوفِرِ	طُومْغِي يُوقُ	tumgy ýuk	linýufer ýapragy
وَرْدٌ	كُولَافُ وَ كُولُ	gülaf, gül	gülap, gül suwy; gül
وَسَخٌ	كِرْ	kir	kirli, hapa

وَطَوَّاطٌ	يَارَاصَا وَ يَارَقَانَاطُ وَ تَارِي قَانَاطُ	ýarasa, türk- menler «ýer ganat, teri ga- nat» diýýärler	ýerganat, ýarganat
وَاسِعٌ	كَانَكَ	geň	giň
وَالِكٌ	مِيرَا	mire ¹	
وَاحِدٌ	بِرْ	bir	bir, ýekeje
وَاحِدَةٌ	يَالْنِيزْ	ýalyňyz	ýalňyz, ýeke
وَحْشٌ	يَامَانُ وَ حُورِيَاطُ وَ جِيرِكُنْ	ýaman, horýat, çirkin	ýaman, çirkin, ýaramaz, pis, erbet; gelşiksiz
وَبْرٌ	يَابَاقُ	ýabak	ýüň, çöpür
وَتَرٌ	كِرِشْ	kiriş	kiriş
وَلِيْمَةٌ	صِلَامَاقُ	sylamak	sylamak; hödür- kerem, meýlis
وَحْشٌ	كِيكُ	kiýik	ýabany, haýwan

Öten zaman işligi

وَلَدَ	طُوُورْدِي وَ طُوُغُورْدِي	dowurdy, türk- menler «dogur- dy» diýýärler	dogurdy
وَقَدَ	يَانْدِي	ýandy	ýandy
وَدَرَ	يِتِرْدِي	ýitirdi	ýitirdi
وَدَى	إِلْتَى	ilti	hun töledi
وَجَدَ	طَابْتِي	tapdy	tapdy
وَقَفَ	طُوُورْدِي وَ طُوُورَا بَارْدِي	durdy, dura bardy	durdy, togtady, saklandy
وَصَلَ	يَاتِي وَ يَاتِكِرْدِي	ýetdi, ýetkirdi,	geldi; ýetdi,

¹ Golýazmadaky bu arapça we türkmençe sözleriň ikisi hem düşnüksiz ýazyılan.

	و أَلَدِي	ulady	yzymdan ýetdi; birleşdirdi, baglanyşdyrды
وَأَقْفَ	أُوَيْدِي	uýdy	uýdy, ylalaşdy
وَدَّعَ	أَوْزَاتِي و كُونْدَارِي	uzatdy, türk- menler «gön- derdi» diýýärler	hoşlaşdy, ugratdy, uzatdy, gönderdi
وَفَا	أَوْتَادِي	ödedi	berjaý etdi, ýerine ýetirdi, ödedi
وَلَّى	قَائِي	gaýytdy	gaýtdy
رَدَّ	قَائِي	gaýytdy	gaýtdy
وَسَطَ	بَجِّي	biçdi	biçdi; deň ikä böldi, kesdi
وَرَمَ	شِشْتِي	şişdi	çişdi, ýellendi
وَسَّعَ	صَيْدِي	syýdy	sygdy, giň boldy, ýerleşdi
وَقَرَ	يُوكَلَاتِي	ýükletdi	agras boldy, abraýly boldy
وَتَبَّ	جُولَادِي	çulady	bökdi; topuldy
وَشَوْشَ	شِبْلُضَادِي و شِبْلُذَادِي و جِيُولُذَادِي و جِيُولُشَادِي و سُوُولُشَادِي	şybyldady, şibüldedi, çywyldady, çywsady, türkmenler «sowuşlady» diýýärler	pyşyrdady, çawuş çakdy
وَقَعَ	يَقْلُي	ýykyldy	ýykyldy
وَزَّعَ	سَاسِشْتِرْدِي	sepişdirdi	sepişdirdi; ýaýratdy, paýlady

**«لا» «LAM ELIF» HARPLARY BILEN BAŞLANÝAN
SÖZLER**

لاَجْ	أَقْصِلاً	aksyla	tutanýerli, erjel, gaýduwsyz
لَاَزَوْرُدْ	كُوْكَ بَارَاژْ	gök berez	lazurit
لَاَبَاسْ	بُوشْمَاسْ	buşmas	zyýany ýok, hiç
لَاَزَمْ	تِيْشِلِي	diýişli	degişli, zerur, gerekli
لَاَتَرْجِعْ	أَلْيُرُوْقْ	aýruk	dolanuwsyz
لَاِئْ شَيْءْ	نَاكَا	näge	näge, näme üçin

Öten zaman işligi

لَاَقَا	قَارَشْ لَادِي وَ قَارَشْ لَادِي	garşylady, garşlady	garşylady
لَاَمْ	أُوْيُوْتْ لَادِي	öýütledi	öwüt berdi
لَاَذْ	سِيْنْدِي	syýyndy	sygyndy, gizlendi
إِلْتَجَأْ	سِيْنْدِي	syýyndy	sygyndy, gizlendi
لَاَطْ	قَوْلَانْبَارْ أَيْلَادِي	gulanpara eýledi	beçebazlyk etdi
لَاَهَا	بَاَقَا قَالْدِيْ	baka galdyrdy	bakyp galdyrdy; geň galdyrdy
أُبْهَتْ	بَاَقَا قَالْدِيْ	baka galdyrdy	bakyp galdyrdy; geň galdyrdy

لَاوَا	جَاكَجْتِي	çekiçdi	1) tovlady, düýrledi, epledi 2) aýlady, öwürdi 3) egreltdi, бүkdi 4) çekişdi
جَابَدَ	جَاكَجْتِي	çekiçdi	1) tovlady, düýrledi, epledi 2) aýlady, öwürdi 3) egreltdi, бүkdi 4) çekişdi
لَانَ	يُومَشَادِي	ýumşady	ýumşady, näzik boldy
نَعَمْ	يُومَشَادِي	ýumşady	ýumşady, näzik boldy
لَا شَيْءَ	هَيْشَ	hiş	hiç

«Y» - «Y» HARPY BILEN BAŞLANÝAN SÖZLER

يَتِيمٌ	أَوْقُصُوزُ	öksüz	ýetim, ýalňyz
يَدٌ	إِلَ	il	el
يَمَامٌ	أَوْكَايِكُ	ügeýik	kepderi
يَحْمُورٌ	بُولَانُ	bulan	1) gyzyl 2) sugun
يَاقُوتٌ	لَغْلُ وَ بَارَازَاهُ	lagl, barazah	lagl, ýakut
يَوْمٌ	كُونُ	gün	gün
يَمِينُ الْخَلْفِ	أَنْتُ	ant	ant, kasam
	أَنْدِشَ	endişe ¹	1) endişe howsala, howatyrlylanma 2) oýlanma, pikir- lenme, oý, pikir
يَمِينُ	أَوْنَكُ	öň	öň, sag, sag tarap
يَسَارُ	صُولُ	sol	sol, çep, çep tarap
يُمْكِنُ	بُولَاجَاقُ	bolajak	bolaýjak, bolup biljek, mümkin, ähtimal
يَكُونُ	بُولَايُ وَ بُولُغَايُ	bolaý, bolgaý	şeylelikde, diýmek

¹ Golýazmada bu türkmen sözüniň arapça taýy ýok.

Öten zaman işligi

يَبْسَ	قۇرۇدې	gurudy	gurady
يَبْسَ مِنْ الْيَاسِ	تُونكولدى و توكولدى	tüñüldi, tügüldi	umytsyzlandy, umydyny üzdi

NÄMÄLİM WE MÄLİM ATLAR

Nämälim at bir zadyň ýa-da hadysanyň ähli görnüşleri üçin ulanylýan atdyr¹. Meselem: أَرُّ *är* «äri; erkek», كِجِي *kiji* «kişi, adam», اِبْجِي *epçi* «aýaly, aýal», أَطُّ *at* «at» we ş.m.

Nämälim at iki sözden ýasalyp biler. Meselem: أَقُّ بَارُسُّ *ak bars* «Akbars», قَارَا كَسَاكُ *gara kesek* «Garakesek», بَاشُ طَاوُ *baş taw* «Baştaw» we ş.m. Käbir ýagdaýlarda ikiden köp sözden hem ýasalyp biler: غَابَا شَاكْلِي بَاغَا *gabar şakly бага* «pyşbaga» we ş.m.

Nämälim atlar arap dilinde hiç wagt goşma görnüşinde gabat gelmeýär.

Mälim at anyk zady ýa-da hadysany görkezýän atdyr. Oňa at çalyşmalary, eýelik düşümdäki atlar, has atlar, görkezme çalyşmasy, degişlilik çalyşmasy degişlidir.

At çalyşmalary

At çalyşmalary² gürleýäni (birinji ýöňkeme), diňleýäni (ikinci ýöňkeme) we gepleşiğe gatnaşýan adamy (üçünji ýöňkeme) görkezýän sözlerdir. Olaryň her biri birlik sanda-da, köplük sanda-da bolup biler. Olarda, ýagny türki halklarda

¹ Arap dilinde tekstde ilkinji gezek gelýän söz ýa-da bellilik artikli bolmadyk söz näbelli at hasaplanýar.

² Ýazar köplenç, at çalyşmalary hakynda aýdanynda, ýöňkeme (degişlilik) goşulmalaryny göz önünde tutýar.

ikilik san ýok. Ikilik degişli sanlar arkaly aňladylýar. Meşelem: *إِكِّي كِجِي* *ikki kiji* «iki kişi», *إِكِّي إِبْجِي* *ikki epçi* «iki aýal», *إِكِّي أَلْطْ* *ikki at* «iki at».

Türkmen dilinde goşma at çalyşmalary we beýleki at çalyşmalary bar. Olar baş, ýeňiş we eýelik düşümlerde gelýärler¹.

At çalyşmalary üçin birlik sanyň birinji ýöňkemesinde - *مَانْ* *men*, işliklerde köplük sanyny aňlatmak üçin - *بِزْ* *biz*; atlaryň köplük sanynyň birinji ýöňkemesini aňlatmak üçin *مِزْ* *-myz*, - *miz*, birlik sanyň ikinji ýöňkemesinde - *سَانْكَ* *sen*, häzirki zaman işliklerinde köplük sany aňlatmak üçin *سِزْ* *-syz*, *-siz*, atlarda we öten zaman işliklerinde *نِزْ* *-ňyz*, *-ňiz*² goşulmalary ulanylýar. Birlik sanyň üçünji ýöňkemesi *كَنْسِي* *kensi*, *كَنْدِي* *kendi* we *أَزِي* *özi* görnüşinde emele getirilýär, köplük sanda bu sözlere köplük sanyň görkezijisi *لَارْ* *-lar*, *-ler* goşulmasy goşulýar.

Atlar bilen ulanylýan at çalyşmalary

Atlaryň we işlikleriň birlik sanynda säkinlenen *مِيمْ* *mim*, ýagny *م* *-m*, atlaryň köplük sanyň *مِزْ* *-myz*, - *miz*, geljek zaman işliklerinde *بِزْ* *-byz*, *-biz*, öten zaman işliklerinde *كَافْ* *-k* ýa-da *كَافْ* *-k* goşma at çalyşmalarynyň³ birinji ýöňkemesiniň görkezijileridir⁴.

Birlik sanda säkinlenen *يَا* *ýa*, ýagny *-y*, *-i* atlarda we işliklerde üçünji ýöňkemäniň görkezijileridir, köplük sanda olara *لَارْ* *-lar*, *-ler* goşulmasy goşulýar.

¹ Ýazar üç düşüm hakynda aýtmak bilen, arap grammatikasynyň kadalaryndan ugur alýar.

² Ýazar bu ýerde özbaşdak at çalyşmalary bilen bir hatarda atlaryň degişlilik we işlikleriň, ýöňkeme goşulmalaryny kabul edişine hem seredip geçýär.

³ Degişlilik goşulmalary ýazar tarapyndan arap diliniň «goşma at çalyşmasy» diýen adalgasy arkaly birleşdirlendir.

⁴ Ikinji ýöňkemäniň görkezijileri hakynda hiç zat aýdylmandyr.

At çalyşmalarynyň atlar bilen ulanylyşy

Birlik sanyň birinji ýöňkemesi üçin mysallar: *başym* «başym, kelläm», *gözüm* «gözüm», *elim* «elim»; köplük sanda: *başymyz* «kellämiz, başymyz», *gözümüz* «gözümiz», *elimiz* «elimiz» we ş.m.

Birlik sanyň ikinji ýöňkemesi üçin mysallar:

başyň «kelläň, başyň», *gözüň* «gözüň», *eliň* «eliň»; köplük sanda: *başyňyz* «kelläňiz, başyňyz», *gözüňüz* «gözüňiz», *eliňiz* «eliňiz» we ş.m.

Birlik sanyň üçünji ýöňkemesi üçin mysallar:

başy «kellesi, başy», *gözi* «gözi», *eli* «eli»; köplük sanda: *kensilernin başy*, *kendilernin başy*, *özlernin başy* «olaryň kellesi».

Işlikler bilen ulanylýan çalyşmalar

Birlik sanyň birinji ýöňkemesi üçin: *aldym* «men aldym», *yedim* «men iýdim», *geldim* «men geldim»; köplük sanda: *aldyk* «biz aldyk», *yedik* «biz iýdik», *geldik* «biz geldik».

Birlik sanyň ikinji ýöňkemesi üçin: *aldyň* «sen aldyň», *geldiň* «sen geldiň», *yediň* «sen iýdiň»; köplük sanda: *aldyňyz* «siz aldyňyz», *geldiňiz* «siz geldiňiz», *yediňiz* «siz iýdiňiz».

Birlik sanyň üçünji ýöňkemesi üçin: *aldy* «ol aldy», *yedi* «ol iýdi», *geldi* «ol geldi»; köplük sanda: *aldylar* «olar aldylar», *geldiler* «olar geldiler», *getdiler* «olar gitdiler».

Eger çalyşmalaryň iki görnüşini hem ulanjak bolsaň, birlik sanda: *men aldym* «men aldym», köplük sanda: *biz aldyk*

biz aldyk «biz aldyk»; birlik sanyň ikinji ýöňkemesi üçin: سَانَك *seň aldyň* «sen aldyň», köplük sanda: سِزْ اَلْدِيْنَكُ *siz aldyňyz* «siz aldyňyz»; birlik sanyň üçünji ýöňkemesi üçin: كَانِسِي اَلْدِي *kensi aldy* «ol aldy»; köplük sanda: كَانِسِي لَارْ اَلْدِي لَارْ *kensiler aldylar* «olar aldylar» diýilmelidir.

ن *n*, ýagny astyn bilen çekimlendirilen *-ni* aýratyn ulanylýan we atlara goşulyp gelyän at çalyşmalarynda, mälim atlarda hem-de görkezme çalyşmalarynda ýeňiş düşümiň görkezijisidir.

Aýratyn gelyän at çalyşmalarynda birinji ýöňkeme üçin birlik sanda: مَانِي تُوَيْدِي *meni töýdi* «ol meni urdy»; köplük sanda: بَرْنِي *bizni* «bizi». Birlik sanyň ikinji ýöňkemesi üçin: سَانِي *seni* «seni», köplük sanda: سِزْنِي *sizni* «sizi». Birlik sanyň üçünji ýöňkemesi üçin: كَانِسِينِي *kensini* «ony», köplük sanda: كَانِسِي لَارْنِي *kensilerni* «olary».

كَنْدِي *kendi* we اُوزِي *özi* at çalyşmalary hem şeýle usulda üýtgedilýär. Atlara goşulyp gelyän at çalyşmalarynyň birlik sanynyň birinji ýöňkemesinde: بَاشِمْنِي يُولُودِي *başymny ýülüdi* «ol meniň kellämiň saçyny syrды», köplük sanda: بَاشِمْرْنِي *başymyzny* «biziň kellämizi», birlik sanyň ikinji ýöňkemesi üçin: بَاشِيْنَكْنِي *başyňny* «seniň kelläni», köplük sanda: بَاشِيْنَكْرْنِي *başyňyzny* «siziň kelläňizi», birlik sanyň üçünji ýöňkemesi üçin: بَاشِيْنِي *başyny* «onuň kellesini»; köplük sanda: بَاشِي لَارْنِي *başylarny*¹ «olaryň kellesini».

Mälim atlarda: بِي قُولُونِي تُوَيْدِي *biý guluny töýdi* «beg öz guluny urdy», سُلْطَان قُولُونِي سَوْرَدِي *soltan guluny sürdi* «soltan öz guluny kowdy».

¹ Ýazar بَاشِي لَارْنِي *başylarny* diýip görkezýär. Biz بَاشِي لَارْنِي *başylaryny* görnüşini dogry hasaplaýarys. Çünki degişlilik goşulmasy üçünji ýöňkemedede, ýazaryň öňki bölümde ýazyşy ýaly, köplük sanyň لَارْ -lar, -ler görkezijisinden soňra gelmelidir.

Görkezme çalyşmasy bilen golaýdaky zat görkezilende: مُونِي *muny aldy* «ol muny aldy», uzakdaky zat görkezilende: أُونِي *ony satdy* «ol şony satdy» diýilýär.

Şeýle-de üçünji ýöňkeme üçin «onuň» we «oňa» manysyndaky arap sözlerine laýyk gelýän مَُوَارٍ *muwar* görkezme çalyşmasy ulanylýar. مَُوَارٍ بَرٍّ أَفْجَا بَرٍّ *muwar bir akça ber* «oňa pul ber» diýilýär.

Daşdaky zady görkezmek üçin اَنَارٍ *anar* çalyşmasy ulanylýar.

اَنَارٍ اَیْتَمَ *anar aýtytdym* «men oňa aýtdym» diýilýär.

اَوْنَكَا *oňa* çalyşmasy hem şeýle manyny berýär. Meselem: اَوْنَكَا اَیْتَمَ *oňa aýtytdym* «men oňa aýtdym». Eger köplük sany aňlatjak bolsaň, ýokarda görkezilen görkezme çalyşmalaryna مَُوَارٍ لَارٍ *-lar, -ler* goşulmasyny goşmaly. Meselem: مَُوَارٍ لَارًا *muwarlara* «bulara».

Görkezme çalyşmalarynyň beýleki görnüşleri hem şeýle usulda ýasalýar.

Bellik: Arap dilinde eýelik düşümdäki ähli at çalyşmalary söze goşulyp ýazylýandygyny unutma. Olaryň hem dürli görnüşleri bar. Olaryň ulanylyş düzgünleri eýelik düşümine bagyşlanan bölümde beýan edilendir. Has dogrusyny bolsa Allatagala bilýär!

Has atlar

Has atlar aýratyn manyny aňlatmak üçin ulanylýan atlardyr. Has atlar bir sözden ybarat bolup biler. Meselem: تَنْكُرِي *Taňry* «Taňry, Alla», بَايْغَانْ بَارٍ *Payýganber* «Pygamber», قَانْ *Kan* «Han» we ş.m.

Has atlar iki sözden hem ybarat bolup biler. Meselem: اَلَا بُوْغَا *Alaboga*, قَارَا كَاسَاكْ *Garakesek*, بَاشْ طَاوْ *Baştaş* we ş.m.

Has atlar bir atdan we bir işlikden ýasalyp biler. Meselem: *كُونُ دُوْغْدِي Gündogdy, أَيُّ دُوْغْدِي Áýdogdy* we ş.m.

Has atlar diňe bir işlikden hem ybarat bolup biler. Meselem: *بُوكْتِي Bükdi* we ş.m.

Ýasama we aslynda hiç hili manysy bolmadyk sözler hem has at hökmünde gelip bilerler. Meselem: *قَالَاوُونُ Galawun*. Jyns atlar hem has atlar hökmünde ulanylyp biler. Meselem: *أَرْسُ لَانْ Arslan, لَاجِينْ Laçyn, طوغان Dogan* we ş.m.

Has atlaryň içinde elip we lam bilen üpjün edilen we belli bir hal-ýagdaýy görkezýän ýasama sözler hem duşýar. Meselem: *كَاتْكَانْ Getgen, كَالْكَانْ Gelgen, أَلْغَانْ Algan* we ş.m.

Türkmen dilinde birlik sanda-da *أَر رَجُلٌ-الرَّجُلُ ár* är; erkek; *مَرْأَةٌ-الْمَرْأَةُ epçi* aýal; köplük sanda-da *أَرْلَرُ árler* erkekler, *إِنْجِي لَارْ epçiler* aýallar nämälimlik we mälimlik derejeleri tapawutlandyrylmaýar, ýagny arap dilindäki nämälim we mälim atlar türkmen dilde şol bir görnüşde berilýär.

Bölümçe: türkmen dilinde aýallyk aňlatmasy¹ ýok. Arap dilinde at çalyşmasy üçin ýöňkemedäki erkeklik aňlatmasy *أَنْتَ* ulanylýar, aýallyk aňlatmasy üçin bolsa *أَنْتِ* ulanylýar. Türkmen dilde iki aňlatma üçinem *سَنَ sen* ulanylýar. Araplar köplük sanyň erkeklik aňlatmasyna *أَنْتُمْ* diýýärler, aýallyk aňlatmasyna *أَنْتُنَّ* diýýärler, türkmen dilinde bolsa, diňe *سِزْ -siz* «siz» ulanylýar. Has dogrusyny diňe Allatagala bilýär!

Görkezme çalyşmasy

Bu çalyşmanyň golaýdaky we uzakdaky zatlary, birlik sany we köplük sany görkezmek üçin ýörite görnüşleri bar. Birlik sanda golaýdaky zady görkezmek üçin *بُو bu* we *مُو mu* «bu»,

¹ Türkmen dilinde beýleki dillerdäki ýaly jyns tapawutlandyryjy grammatik adalgasy bolmanlygy üçin bu ýerde aýala degişli bolsa aýallyk aňlatmasy, erkege degişli bolsa erkeklik aňlatmasy – diýlip alyndy.

uzakdaky zady görkezmek üçin bolsa *أول ol* we *تلك tik* «şol» çalyşmalary ulanylýar.

Köplük sanda golaýdaky zady görkezmek üçin *بۇلار bular* we *مولار mular* «bular», uzakdaky zady görkezmek üçin bolsa *أولار onlar* «şolar» çalyşmalary ulanylýar.

Golaýdaky zady görkezmek üçin *هنا* «bu ýerde» diýen arap sözüne laýyk gelýän *باري bāri* sözi, uzakdaky zady görkezmek üçin bolsa *هناك* «ol ýerde» diýen arap sözüne laýyk gelýän *أري ary* sözi ulanylýar.

Bellik: Görkezme manysy käbir ýagdaýlarda görkezme çalyşmasy arkaly aňladylýar. Meselem *هنا* «bu», *هناك* «şol», *أول* «bular», *أولاء* «olar», *هناك* «şolar». Käbir ýagdaýlarda *هو* «ol», *هم* «olar» at çalyşmasy bilen hem aňladylyp bilner. Emma soňky ýagdaýda at çalyşmasy zadyň ýakyndadygyny we uzakdadygyny tapawutlandyрмаýar.¹ Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Türkmen dilinde golaýdaky zady görkezmek üçin *مۇندا munda* «bu ýerde», uzakdaky zady görkezmek üçin bolsa, *أندا anda* «şol ýerde» sözleri ulanylýar. Bu sözlerdäki *دا -da* goşulmasy² manysy boýunça arap dilindäki *في* ownuk bölegine laýyk gelýär. Meselem: *هنا* «bu ýerde», *في هناك* «ol ýerde».

Bir zady nygtamak ýa-da bir zada ünsi çekmek üçin arap dilinde ünsi çekmek üçin ulanylýan *هنا* laýyk gelýän, *أهنا* «ine» görkezme çalyşmasy ulanylýar. Meselem: golaýdaky zat üçin *أهنا* *أهنا* «ine bu», uzakdaky zat üçin *أهنا* *أهنا* «ine şol». *أهنا* *أهنا* sözi at çalyşmalary bilen hem ulanylyp bilner. Meselem: *أهنا* *أهنا* «ine, bu men», *أهنا* *أهنا* «ine, bu biz». Ikinji we üçünji ýöňkemedäki at çalyşmalary üçin hem şeýle. Şeýlede *أهنا* *أهنا* sözüne ownuk bölek, ýagny orun düşüminiň

¹ Ýazar bu ýerde arap diliniň görkezme we at çalyşmalary barada maglumatlary berýär.

² Golýazmada *دا -da* goşulmasynyň ýerine *ذا -za* ýazylypdyr.

goşulmasy goşulyp biler. Meselem: أُوجُ تَادِرُ *oçtadyr* «ine, şol ýerde ýerleşýär» diýilýär. Bu ýerde دِر *-dyr* goşulmasy sözi bölmek üçin we aýtmaga oňaly bolmagy üçin ulanylýar.

Değişlilik çalyşmasy

Değişlilik çalyşmasy özüniň goşulýan sözlerine bagly bolýar. Olar ahwalat, eýelik düşümindäki at ýa-da sözlem bolup bilerler. Sözlem at ýa-da işlik görnüşinde bolýar.

Eger değişlilik çalyşmasy ahwalata ýa-da baş düşüminden başga düşümlerde gelýän ada bagly bolsa, غِي *-gy*, قِي *-ky* ýa-da كِي *-ki* görkezijileri bilen kesgitlenilýär.

Bu görkezijiler manydaşdyrlar: غِي *-gy* we قِي *-ky* ýogyn çekimli harplardan soňra, كِي *-ki* bolsa inçe çekimli harplardan soňra goşulýar.

Eger değişlilik çalyşmasy ahwalata bagly bolsa, قَاطِمْدَاغِي *katymdagy* «meniň ýanymdaky ýa-da meniň ýanymdaky adam», قَاطِمَزْ دَاغِي *katymyzdagy* «biziň ýanymyzdaky ýa-da biziň ýanymyzdaky adam», قَاطِنُكْ دَاغِي *katyňdagy* «seniň ýanyňdaky ýa-da seniň ýanyňdaky adam», قَاطِنَكُزْ دَاغِي *katyňyzdagy* «siziň ýanyňyzdaky ýa-da siziň ýanyňyzdaky adam», قَاطِنُ دَاغِي *gatyndagy* «onuň ýanyndaky ýa-da onuň ýanyndaky adam», أَلَارْ قَاطِنُ دَاغِي *alar gatyndagy* «olaryň ýanyndaky ýa-da olaryň ýanyndaky adam»¹ diýen manyny berýär.

Eger değişlilik çalyşmasynyň görkezijisi haýsydyr bir zat bilen baglanyşykly bolsa, birinji ýöňkemede قَاطِمْدَاغِنِ قَوْلِي *katymdagynyn guly* «meniň ýanymdaky gul ýa-da meniň ýanymdakynyň guly» diýen manyny berýär. Galan çalyşmalary şu mysal bilen deňeşdir.

¹Bulardan ýazaryň atlardan adamyň ýa-da zadyň ýerleşýän ýerini görkezýän sypatlary ýasaýan goşulmany değişlilik çalyşma hasaplandygy görünýär.

Eger degişlilik çalyşmasy baş düşümden başga düşümlerde ada bagly bolsa, *أَيُّ دَاكِي öýdäki* «öýdäki ýa-da öýdäki adam», *بَازَار دَاغِي bazardagy* «bazardaky ýa-da bazardaky adam», *شَانَا دَاغِي şanadagy* «çanakdaky, ýa-da çanakdaky zat» diýen manyny aňladýar. Eger degişlilik çalyşmasy haýsydyr bir zat bilen utgaşýan bolsa, *أَيُّ دَاكِيْنِ öýdäkinin guly* «öýdäkinin guly ýa-da öýdäki adamyň guly» diýen manyny aňladýar. *بَازَار دَاغِيْنِ قَار دَاشِي bazardagynyn gardaşy* «bazardakynyn gardaşy ýa-da bazardaky adamyň dogany» söz düzümi hem şeýle utgaşmadyr, ol şeýle-de ulanylýar. Galan görnüşleri şu mysal bilen deňeşdir.

Sözlem barada aýdylanda bolsa, ol at ýa-da işlik sözlemi bolup biler. Atdan düzülen sözlem bilen *كَم kim* çalyşmasy utgaşýar. *أُولُ كَمِ الْأَسِي قُول ol kim atasy gul* «kakasy gul adam», *أُولُ كَمِ حُوجَاسِي بَايْ دُر ol kim hojasy baýdyr* «hojaýyny baý adam» diýilýär. Köplük sanda *أَلَار كِم alar kim* «olar» diýlip aňladylýar. Galanlary hem şuna meňzeşdir. İşlikden düzülen sözlem bilen *كِي ki* degişlilik çalyşmasy utgaşýar. İşlikden düzülen sözlem öten zamany ýa-da häzirki zamany görkezýär. Öten zaman *أُولُ كِي أُوْرْدِي ol ki urdy* «uran adam», *كِي كَاتِي ki getdi* «giden adam» görnüşinde aňladylýar. Bu mysallar baş düşümdedir.

Ýeňiş düşüme mysallar: *أُوْرْدَاكِيْنِي كُورْدُوم ordakini gördüm* «men ol ýerdäki adamy gördüm», *أَلْدَغِيْنِي أُوْرْدُوم aldygyny urdum* «men alan adamy urdum», köplük sanda: *كِي كَالْدِي لَار ki geldiler* «gelen adamlar», *أَلْدَغِيْلَار aldygylyar* «alanlar». Anyklyk bildirýän atlarda: *بِيْ أَلْدِي غِي biý aldygy* «beğin alan zady», *شَاتُوكْ şetük ýedigi* «pişigin iýen zady».

Görkezme çalyşmalaryna mysallar: birlik sanda *أُولُ كِي كَالْدِي ol ki geldi* «gelen adam», *أُولُ كِي أَلْدِي ol ki aldy* «alan adam»; köplük sanda *أَلَار كِي تُوْرْدِي لَار alar ki turdylar* «duran adamlar».

Häzirki zaman işligi *ol ki gelir* «gelýän adam», *ol ki gider* «gidýän adam»; geljek zaman işliginde *ol ki tanda gelgey* «daňdan geljek adam»; ýokluk galybynda *ol ki tanda gelmes* «daňdan gelmejek adam», *ol ki gelmes* «gelmejek adam» görnüşinde aňladylýar. Şert işligi *ol ki gelse* «eger ol gelse», *ol ki alsa* «eger ol alsa»; şert işliginiň ýokluk galybynda: *ol ki gelmese* «eger ol gelmese», *ol ki almasa* «eger ol almasa» görnüşinde aňladylýar.

Bellik: Degişlilik çalyşmasy sözlemiň başynda-da, ortasynda-da we ahyrynda-da gelip bilýär. Degişlilik çalyşmasynyň sözlemiň başynda ulanylyşyna mysallar: *ki aldy* «onuň alan zady», *ki aldyň* «meniň alan zadym», *ki aldyň ki* «seniň alan zadyň». Galan at çalyşmalary üçin hem şunuň ýalydyr.

Sözlemiň ahyrynda ulanylyşyna mysallar: *aldy ki* «onuň alan zady», *aldyň ki* «meniň alan zadym», *aldyň ki* «biziň alan zadymyz», *aldyň ki* «seniň alan zadyň», *aldyňyz ki* «siziň alan zadyňyz».

Sözlemiň ortasynda gelşi: birlik sanda birinji ýöňkeme üçin: *aldy gym* «meniň alan zadym»; köplük sanda: *aldy gymyz* «biziň alan zadymyz». Birlik sanda ikinji ýöňkeme üçin: *aldy gym* «meniň alan zadym»; köplük sanda: *aldy gymyz* «biziň alan zadymyz». Birlik sanda ikinji ýöňkemesi üçin: *aldy gym* «meniň alan zadym»; köplük sanda: *aldy gymyz* «biziň alan zadymyz». Birlik sanda ikinji ýöňkemesi üçin: *aldy gym* «meniň alan zadym»; köplük sanda: *aldy gymyz* «biziň alan zadymyz». Birlik sanda ikinji ýöňkemesi üçin: *aldy gym* «meniň alan zadym»; köplük sanda: *aldy gymyz* «biziň alan zadymyz». Birlik sanda ikinji ýöňkemesi üçin: *aldy gym* «meniň alan zadym»; köplük sanda: *aldy gymyz* «biziň alan zadymyz».

Häzirki zaman işliginde birlik sanda birinji ýöňkeme üçin: *aldy gym* «meniň alan zadym»; köplük sanda: *aldy gymyz* «biziň alan zadymyz». Birlik sanda ikinji ýöňkemesi üçin: *aldy gym* «meniň alan zadym»; köplük sanda: *aldy gymyz* «biziň alan zadymyz». Birlik sanda ikinji ýöňkemesi üçin: *aldy gym* «meniň alan zadym»; köplük sanda: *aldy gymyz* «biziň alan zadymyz». Birlik sanda ikinji ýöňkemesi üçin: *aldy gym* «meniň alan zadym»; köplük sanda: *aldy gymyz* «biziň alan zadymyz».

köplük sanda: *ألزلار كي ki alyrlar* «olaryň alýan zady» ulanylýar.

Değişlilik çalyşmasy goşulan ýöňkemeleri bilen bilelikde ulanylanda, birlik sanyň birinji ýöňkemesi üçin: *اليرم كي ki alyrym* «meniň alýan zadym»; köplük san üçin: *اليرز كي ki alyryz* «biziň alýan zadymyz» ulanylýar.

Değişlilik çalyşmasy sözlemin ahyrynda gelende, *الز مان كي alyr men ki* «meniň alýan zadym», *الز بز كي alyr biz ki* «biziň alýan zadymyz», *الز سائك كي alyr seň ki* «seniň alýan zadyň», *الز سيز كي alyr siz ki* «siziň alýan zadyňyz» görnüşinde ulanylýar.

Eger değişlilik çalyşmasy goşulan ýöňkemesi bilen utgaşyp gelse, ol sözlemin ortasynda ulanylmaýar.

Tatar şiwesinde birinji ýöňkeme üçin: *الادز مان كي aladyr men ki* «meniň alýan zadym», *الادز بز كي aladyr biz ki* «biziň alýan zadymyz» diýlip aňladylýar. Ikinji ýöňkeme üçin: *الادز سائك كي aladyr seň ki* «seniň alýan zadyň», *الادز سيز كي aladyr siz ki* «siziň alýan zadyňyz» ulanylýar. Üçünji ýöňkeme üçin: *الادز كي aladyr ki* «onuň alýan zady», *الادزلار كي aladyrlar ki* «olaryň alýan zady» diýlip aňladylýar.

Ýokluk (inkärlik) galypynda: *المايدز مان كي almaydyr men ki* «meniň almaýan zadym», *المايدز بز كي almaydyr biz ki* «biziň almaýan zadymyz», *المايدز سائك كي almaydyr seň ki* «seniň almaýan zadyň», *المايدز سيز كي almaydyr siz ki* «siziň almaýan zadyňyz» görnüşleri ulanylýar.

Eger, değişlilik çalyşmasyny sözlemin başynda getirjek bolsaň, *الاديذ مان كي ki aladyr men*, *الاديذ بز كي ki aladyr biz*, *الاديذ سائك كي ki aladyr seň*, *الاديذ سيز كي ki aladyr siz* diýmelisin.

Eger, sözlemede işlikden ýasalan sypat bar bolsa, değişlilik çalyşmasy sözlemin islendik ýerinde gelip biler. Ol sözlemin başynda gelse, *بي گا مائزار ki biýge menzär* «bege meñzeş adam», *ارسلان غا اوشار ki arslanga oşar* «arslana meñzeş

adam», *أوق شاز* *ki ayga okşar* «aý ýaly zenan» görnüşlerinde aňladylýar.

Meňzetme görkezmek üçin ýörite sözler bar. Ine, olardan üçüsi: *مَنْزَر* *menzär*, *أوشاز* *oşar*, *أوق شاز* *okşar*. Değişlilik çalyşmasy sözlemiň ahyrynda gelende: *بي گا مَنْزَر* *biýge menzär ki* «bege meñzeş adam», *أَرَسْ لَانْ غَا أوشاز* *arslanga oşar ki* «arslana meñzeş adam», sözlemiň ortasynda gelende: *بي أَرَسْ لَانْ غَا* *biýge ki menzär*, *أوشاز* *arslanga ki oşar* -ýaly ulanylýar.

Eger, baglanyşykly utgaşmada ulanmak isleseň, onda *أَلَدِي* *aldygyna*, *كَأَلَدِي* *geldigine* diýmeli. Değişlilik çalyşmasynda meñzeş ortak işligini ýasajak bolsaň, birlik sanyň birinji ýöňkemesinde: *أَلْغَانِم* *alganyň* «meniň alan zadym»; köplük sanda: *أَلْغَانِمِزْ* *alganymyz* «biziň alan zadymyz», birlik sanyň ikinji ýöňkemesinde: *أَلْغَانِنْكَ* *alganyň* «seniň alan zadyň»; köplük sanda: *أَلْغَانِنْكُمْ* *alganyňyz* «siziň alan zadyňyz», birlik sanyň üçünji ýöňkemesinde: *أَلْغَانْ* *algan* «alan»; köplük sanda: *أَلْغَانْلَر* *alganlar* «alanlar» görnüşlerinde ulanylýar.

Ýokluk (inkärlik) galybynda birlik sanyň birinji ýöňkemesinde: *أَلْمَاغانِم* *almaganyň* «meniň almadyk zadym»; köplük sanda: *أَلْمَاغانِمِزْ* *almaganymyz* «biziň almadyk zadymyz», birlik sanyň ikinji ýöňkemesinde: *أَلْمَاغانِنْكَ* *almaganyň* «seniň almadyk zadyň»; köplük sanda: *أَلْمَاغانِنْكُمْ* *almaganyňyz* «siziň almadyk zadyňyz», birlik sanyň üçünji ýöňkemesinde: *أَلْمَاغانْ* *almagan* «almadyk»; köplük sanda: *أَلْمَاغانْلَر* *almaganlar* «almadyklar» diýlip aňladylýar.

Işlikden ýasalan sypat täsirini geçirýän ortak işligiň önünden we yzyndan gelip biler, emma ol işligiň ortasynda gelip bilmez. Bu ýagdaýda şeýle ulanylýar: *مَاْمَانْزَرَاكَا*¹ *maa: menzegen* «maňa meñzeş», *بِزْگَا أوشاغانْ* *bizge oşagan* «bize meñ-

¹ Golýazmada başda gelende ýazylypdyr, emma getirilen mysallara görä, ahyrynda gelende bolmaly.

zeş», ikinji ýöňkemedede: صَا مَانْزَاگان saa: menzegen «saňa meňzeş», üçünji ýöňkemedede: اُونْگا مَانْزَاگان oňa menzegen «oňa meňzeş», اَلْزَاغا alarga okşagan «olara meňzeş». Başda gelende: مَانْزَاگان saa: «saňa meňzeş», okşagan sizge «size meňzeş», مَا مَانْزَاگان menzegen maa: «maňa meňzeş», okşagan bizge «bize meňzeş», ahyrynda gelende,¹ مَا مَانْزَاگان maa: menzegen, بَزْگا اَوْقْشَاگان bizge okşagan diýlip aňladylýar.

Düzüminde degişlilik çalyşmasy bolan sözlem at sözlem: bolup biler: اُولْ كِيْمْ اُطْاسِي قُوْلْ دُوْر ol kim atasy guldur «kakasy gul adam», اُولْ كِي قُوْجَا سِي بِي دِرْ ol ki gojasy biýdir «hojaýyny beg adam».

Köplük sanda: اَلْاَزْ كِي قُوْجَا لَارِي بِي لَارْدِرْ alar ki gojalary biýlerdir «hojaýynlary beg adamlar». Bu sözlemde كِيْمْ kim we كِي ki degişlilik çalyşmalarydyr. كِيْمْ kim birnäçe manyda gelýär. Getirilen mysallarda كِيْمْ kim degişlilik çalyşmasy hökmünde geldi. كِيْمْ kim sorag çalyşmasy hökmünde-de gelip biler: كِيْمْ گَاتِي kim getdi «kim gitdi», كِيْمْ تُورْدِي kim turdy «kim turdy», كِيْمْ گَالْدِي kim geldi «kim geldi». كِيْمْ kim-iň ýene-de bir manysy şerti aňladýar: كِيْمْ گَالْسَا گَالِرْ مَانْ kim gelse gelir men «biri gelse, menem gelerin», كِيْمْ تُورْسَا تُورَارْ مَانْ kim tursa turar man «biri tursa, menem turaryn», كِيْمْ يَاسَا يَارْ مَانْ kim ýese ýer men «biri iýse, menem iýerin». Getirilen ähli mysallarda şert görkeziji -sa, -se goşulmasy ulanylýar.

Şeýle-de كِيْمْ kim اُنْ diýen arap sözünüň manysynda ulanylyp bilner. Bu ýagdaýda اُنْ ownuk bölegi öňünden gelýär we اِنْ tapawutlylykda üstün bilen ulanylýar.² Meselem: بِلْدِيْمْ كِي بِي bildim ki biý turpdur «begiň durandygyny bildim» we بِلْدِيْمْ كِي bildim ki «men bildim». Şeýle-de, كِيْمْ kim we كِي ki

¹ Golýazmada – gaýtalamak.

² Bu kada arap diline degişlidir.

حتَّى hatda «çenli» arap sözünüň manysynda-da ulanylýar. Meselem: إِنَّا نَدِمُ كَيْمَ أُوجَمَّا قَا كِرْكِي مَانْ ynandym kim uçmakka girgeý men «men uçmaha barjakdygyma ynandym». Arap sözöňüsi لَكِي «onuň üçin», «üçin» diýen manyny berýär.

Kiçilik we söýgülik aňladýan atlar

Kiçilik aňladýan isimler öz manysy boýunça sypat bolup gelyärler. Emma olar (türkmen dilinde) bu görnüşleriň gysgalygy üçin sypatyň ornuna şol kiçilik aňladyjy görnüşleri ulanmak bilen çäklenýärler, sebäbi olarda bu görnüşleriň söz üýtgediji goşulmaly gelyän şekilleri ýok. Kiçilik aňladýan görnüşleriň öz alamatlary bar. Gypjak šiwesi üçin olara غَنَا - gyna, كَنَا - kyna, كَنَا - gine, -kine degişlidir. كَاَطِرْ غَنَا katyrgyna «gatyryjyk», أَطَقْنَا atkyna «atjagaz», أَجَاكَ كَنَا eçekgine «kürre» diýilýär. Görkezijileriň biri جُوقْ -juk, جُوكْ -jük goşulmasydyr. أَجَاكَ جُوكْ atjuk «atjagaz», جُوكْ قُوقْ guljuk «guljagaz», أَجَاكَ جُوكْ eçekjük «kürre», جُوكْ إِيْتْ itjük «itjagaz» diýilýär. جُوكْ -juk, جُوكْ -jük görkezijisi bolan iki harply atlara käbir ýagdaýlarda zeyn harpy¹ hem goşulýar. Meselem: أَطْجُوكَا atjukaz «atjagaz», جُوكْ قُوقْ guljukaz «guljagaz», إِيْتْ جُوكْ itjükez «itjagaz».

Beýleki bir görkeziji جَاكْ -jak, جَاكْ -jek goşulmasydyr. Meselem: يَاقِيْنْ جَاكْ ýakynjak «ýakynjak, golaýjak», اِسِي جَاكْ yssyjak «gyzgynjak, ýylyjak».

جَا -ça, -çe hem kiçilik görkezijidir. Meselem: اَبْدَالْ جَا abdalça «samsyjak, akmajyk», دَالِيْجَا dälîçe «dälîje, samsyjak, akmajyk».

Bulardan başga رَاكْ -rak, رَاكْ -rek görkezijisi bar. Meselem: يَاقْشِيْرَاكْ ýagşyarak «ýagşyarak, gowurak», اِرْتَارَاكْ irterek «irräk,

¹ Getirilen mysallardan – az goşulmasynyň goşulýandygy görünýär.

öň». Bu görkeziji deňeşdirme derejesini aňlatmak üçin hem ulanylýar.

Bellik: At çalyşmalarynyň kiçilik aňladýan görnüşi ýokdur. Birlik we köplük sandaky atlaryň, has atlaryň, nämälim atlaryň we görkezme çalyşmalarynyň kiçilik aňladýan görnüşleri bardyr. Meselem: birlik sanda: أَطْقِنَا *atkyna* «taýçanak», أَجَاكُ *akekine* «kürre» diýmegi aňladýar. Nämälim atlaryň kiçilik aňladýan görnüşi hem şeýle usulda ýasalýar. Köplük sanda: قَاطِرْ لَازِغِنَا *gatyrlargyna* «gatyryjklar», أَجَاكُ لَازِغِنَا *eçeklergine* «kürreler» diýmegi aňladýar.

Has atlara mysallar: أَرْسَلْنَجُوكُ *Arslanjuk*, قَلْجُجُوكُ *Gylyçjuk*.

Görkezme çalyşmalaryna mysallar: بُوَكِنَا *bugine*, الْأَرْكِينَا *alarkine*.¹

Eger, kiçilik aňladýan at degişlilik goşulmasyny hem kabul edýän bolsa, ol kiçiligi görkezijiden soňra gelýär. Meselem: أَطْ جُوقُومُ *guljugazym* «meniň kiçijik gulum», أَتْ جُوقُومُ *atçugum* «meniň atjagazym», أَشَاكُ جُكِنَاْمِزْ *eşekjigimiz* «biziň kiçijik kürrämiz».

Beýleki söz toparlarynyň kiçilik aňladýan görnüşi hem şular ýaly usulda ýasalýar.

Ortak işlik

Ortak işligiň ýogyn çekimlili sözler üçin görkezijileri غَان - *gan* we قَان - *kan-dyr*; inçe çekimliler üçin كَان - *ken* we غَان - *gen-dir*. Meselem: أَلْعَانُ *algan* «alan», چُكَّانُ *çykkan* «çykan», كَاتْكَانُ *getgen* «giden», كَالْكَانُ *gelgen* «gelen».

Köplük sanda köplügi aňladýan ownuk bölek goşulýar: أَلْعَانُ *alganlar* «alanlar», كَالْكَانُ لَازِ *gelgenler* «gelenler».

¹ Bu ýerde كِنَا - *kine* goşulmasy «diňe bu, diňe olar» diýen çäklendiriji manyny aňladýan bolmaly.

Ýokluk galybynda birlik sanda: أَلْمَاغانُ *almagan* «almadyk», كَالْمَاغانُ *gelmegen* «gelmedik»; köplük sanda: أَلْمَاغانِلَارُ *almaganlar* «almadyklar», كَالْمَاغانِلَارُ *gelmegenler* «gelmedikler» diýilýär.

Çalyşmalar (şahslar) bilen utgaşmada birlik sanyň birinji ýöňkemesi üçin: أَلْغَانِمُ *algany* «meniň alanym»; köplük sanda: أَلْغَانِمِزُ *alganymyz* «biziň alanymyz»; ikinji ýöňkeme üçin: أَلْغَانِيْكَ *alganyň* «seniň alanyň», أَلْغَانِيْكُمْ *alganyňyz* «siziň alanyňyz»; üçünji ýöňkeme üçin: أَلْغَانِي *algany* «onuň alany», أَلْغَانِلَارِي *alganlary* «olaryň alany» diýilýär.

Bu mysallaryň ählisi barlyk galybyna degişlidir, ýokluk galyby أَلْمَاغانِمُ *almaganym* «meniň almanygym», أَلْمَاغانِمِزُ *almaganymyz* «biziň almanygymyz» diýilýär. Ikinji we üçünji ýöňkeme üçin hem şeýledir.

Ortak işlik ady aýyklap, barlyk galypda gelende, بِي أَلْغَانِي *biý algany* «begin alany», ýokluk galypda gelende bolsa بِي أَلْمَاغانِي *biý almagyny* «begin almanygy» diýilýär.

Ortak işlik görkezme çalyşmasy bilen ulanylanda: مُوئُو أَلْغَانُ *munu algan* «bu zady alan», أَلْغَانُ بُولَارُ *algan bular* «alanlar şu adamlar» diýilýär. Olarda (türkmen dilinde) ortak işlik ähtimallyk ahwalatynyň görkezijileri bilen ulanylmaýar. سِي -sy, -si geljek zaman ortak işligiň görkezijisidir. أَلْأَسِي مَانُ *alasy men* «men alaryn», أَلْأَسِي بِي *alasy biz* «biz alarys», أَلْأَسِي سَانُكُ *alasy seň* «sen alarsyň», أَلْأَسِي سِيْزُ *alasy siz* «siz alarsyňyz», أَلْأَسِي *alasy* «ol alar», أَلْأَسِي لَارُ *alasylyr* «olar alarlar».

Ýokluk galypda hem şeýle, emma onda تُيُيُولُ *tüýül* «däl» diýen söz goşulýar: أَلْأَسِي تُيُيُولُ مَانُ *alasy tüýül men* «men almaryn». Beýleki ýöňkemeleri-de şeýle usulda ýasalýar. Türkmenler geljek zamanda أَلْأَجَاكُ *alajak*¹ diýýärler, ýokluk galypda دَاكُولُ *degül* «däl» sözünü goşýarlar. -çy, -çi goşulmasy atdan

¹ Häzirki zaman türkmen dilinde: أَلْجَاكُ *aljak*.

ýasalan ortak işligiň haýsy-da bolsa, bir hiliniň üýtgeşsizliginiň görkezijisidir. *اُتْمَاكْ* *ötmekçi* «çörekçi», *اَتْ* *etçi* «gassap», *يَاوُورْتْ* *yawurtçy* «ýogurtçy, gatyk basyrýan ýa-da gatyk satýan adam, gatykçy» diýilýär. Gypjak şiwesinde -çy, -çi goşulmasy işliklerde şol häsiýetiň üýtgeşsizliginiň görkezijisidir, oňa waw, ýagny -u, -ü harpy goşulýar. Meselem: *كَالُوجِي* *gelüçi* «hemişe gelýän», *اِجُوجِي* *getüçi* «hemişe gidýän», *اِچُوجِي* *ičüçi* «hemişe içýän».

Eger ortak işlik arkaly çaltlandyrylan (ýygylaşýan) manyny aňlatmak islesen, *گَالْگَانْ* *gelgen* «gelen» sözünüň ýerine *گَالْگَانْ* *gelegen* «gelegen, ýgy-ýgydan gelýän» diý, ýagny säkinlenen *lam*-yň ýerine *fa* täsirlenen *lamy* aýtmaly; *گَتْگِنْ* *getgen*-iň ýerine *گَتْگِنْ* *getegen* «gidegen, ýgy-ýgydan gidýän», *اِچْگِنْ* *ičgen*-iň ýerine *اِچْگِنْ* *ičegen* «ičegen, ýgy-ýgydan içýän» diýmeli.

Türkmen dili hakynda aýdylan-da bolsa, -çy, -çi goşulmasy atlarda-da, işliklerde-de şol hiliň üýtgeşsizligini aňladýar. Meselem: *اُتْمَاكْ* *ötmekçi* «çörekçi», *گَالْجِي* *geliçi* «hemişe gelýän».

Ortak işligiň ýene-de iki görkezijisi: -myş, -miş we *b*. Olar işligiň goşulmasyna birleşýärler. -myş, -miş-ýe mysallar: barlyk galypda: *گُونْ دُؤْغَمِشْ* *gün dogmyş* «dogan gün», ýokluk galypda: *دُؤْغَمَامِشْ* *dogmamış* «dogmadyk», -b-ýe mysallar: *گَالِبْ* *gelip* «gelip», *گَدِپْ* *gedip* «gidip».

Bu iki görkezijiniň öten zaman işliginiň görkezijileri bilen meňzeşligi bardyr.

Eger öten zamanda ulanýan bolsaň, onda *مِشْ* -myş, -miş görülen zat hakynda däl-de, eşidilen zat hakynda gürrüň berer. *كَافْ* *k*- *قَافْ* *k*¹ *كَافِينْ* *k*- *قَافِينْ* *k*- we iki *قَافِينْ* *k*- goşulmalary ortak işligiň hiliniň üýtgeşsizligini aňladýan görkezijilere degişlidir.

¹ Ýazaryň getiren mysallaryndan onuň -ak, -ek; -yk, -ik; -uk, -ük; -kak, -gek goşulmalaryny göz önünde tutýandygyny görnýär.

Bir قَاف -k goşulmasyna mysallar:

صَاحِي	أَلِيْقْ	aýyk	aýyk, serhoş däl
مُسْتَقِظْ	أُوَيَانِقْ	oýanyk	oýa, uklamadyk
ضَرَّاطْ	أَوْصَرَاقْ	osrak	osrak, ýel goýberegen
رَانِقْ	طُونُوْقْ	tonuk	arassa, aýna ýaly, düýbi görnüp duran
غَوَاشِ	قَشَقِيرَاقْ	gyşgyrak	gykylykçy, gygyrak
وَاقِعْ	يَقِقْ	ýykyk	ýykykan

Iki- قَافِيْن k-a goşulmasyna mysallar

غَطَّاسْ	بَاطَقَاقْ	batgak	çümýän, suwa giriji, guwwas
هَرَّابٌ ¹	فَاجَقَاقْ	gaçgak	gaçýan, gaçgak
زَلَّاقْ	طَايْ قَاقْ	taýgak	taýgançak, typançak, sürçek
خَرَّاءْ	صِبَقَاقْ	syçgak	syçak, köp meýdan edýän
خَوَّافْ	قُورَقَاقْ	gorkak	gorkak

¹ Golýazmada هَرَّابٌ diýen arap sözünüň ýerine هَوَّابٌ ýazylypdyr. *Gaçgak* diýen türkmen sözünüň ýerine hem *kahkak* ýazylypdyr.

Bir- كَاف k-a goşulmasyna mysallar

سَكْرَانُ	أَسْرَكَ	esrik	esrek, ser-hoş
تَالِفٌ	شُرُوكٌ	şürük	çüýrük, könelen; dargan, zaýalanan

Iki- كَاف k-a goşulmasyna mysal

بَوَالٌ	سَيِّكَاتٌ	siýgek	siýek, buşugagan
---------	------------	--------	------------------

Ortak işligiň gaýdym derejesi we gaýdym derejesindäki işlikler

Säkinlenen *lam -l* ähli at çalyşmalarynda (ýagny ýöňkemelerde) işligiň üç zamanynda-da ortak işligiň gaýdym derejesiniň görkezijisidir.

Öten zamanda birinji ýöňkeme üçin: *تُوتُولْدُومُ tutuldym* «men tutuldym», *تُوتُولْدُوكُ tutuldyk* «biz tutuldyk», häzirki zaman: *تُوتُولُورُ مَآنُ tutulur men* «men tutulýaryn», *تُوتُولُورُ بِيْزُ tutulur biz* «biz tutulýarys», geljek zamanda: *تُوتُولْغَايُ مَآنُ tutulgaý men* «men tutularyn», *تُوتُولْغَايُ بِيْزُ tutulgaý biz* «biz tutularys», öten zamanda ikinji ýöňkeme üçin: *تُوتُولْدُونُكُ tutuldyň* «sen tutuldyň», *تُوتُولْدُونُكُوزُ tutulduňuz* «siz tutuldyňyz», öten zamanda üçünji ýöňkeme üçin: *تُوتُولْدُيُ tutuldy* «ol tutuldy», *تُوتُولْدُيْلَارُ tutuldylar* «olar tutuldylar» görnüşinde aňladylýar. Galan at çalyşmalaryny (ýöňkemeleri) hem şu mysallara görä düz.

Eger, ortak işligiň gaýdym derejesini ýasajak¹ bolsaň, üçünji ýöňkeme üçin: طُوْطُولُغَان *tutulgan*, طُوْطُولُْمِش *tutulmyş*, طُوْطُولُوبْتُوْر *tutulupdur* tutulan diý.

Eger, işlikde ortak işligiň iki gaýdym derejesi bolup,² olaryň ikinjisi birinjä laýyk gelmeýän bolsa, birinji ortak işligiň gaýdym derejesine dymyk aýdylýan harpa (ýogyn çekimlili söze), dymyk çekimsiz gutarýan sözlerde قَا *-ka* we -ga görkezijileri goşulýar, açyk aýdylýan harpa (inçe çekimsiz) gutarýan sözlerde bolsa, كَا *-ge, -ke* görkezijiler goşulýar. Meselem: قَوْلٌ غَا بِرٌ *gulta bir çörek berildi* «gula bir çörek berildi» diýilýär.

Habar hökmünde iki işlik gelyän ýagdaýynda, olaryň arasyndaky ada görkezilen görkezijiler goşulmaýar: بِلْدِي كِي *bilildi* *ki* بِي كَالَاْدِي *biý geledir* «begiň gelyändig belli boldy».

Eger, ol hemişelik häsiýete eýe bolsa, ortak işligiň gaýdym derejesini ýasayan görkezijilere aşakdakylar degişlidir:

-k قَاْفَ Dymyk esasly sözler üçin

مَفْتُوحٌ	أَجَقٌ	açyk	açyk
مَكْسُورٌ	صِنِقٌ	synyk	synyk, döwük
مَسْلُوحٌ	صُيُوقٌ	soýuk	soýuk, sypyrylan
مَخْرُوقٌ	يِرَقٌ	ýyryk	ýirik, ýyrtylan
مَشْقُوقٌ	يَارَقٌ	ýaryk	ýaryk, döwlen, jaýrylan
مَقْوَرٌ	أُيُوقٌ	oýuk	oýuk, oýulan, köwülen

¹ Golýazmada düýp ortak işlik, emma getirilen mysallar ortak işligiň gaýdym derejesine degişli.

² Ýazar: «Ortak işligiň iki gaýdym derejesi bar» diýip ýazýar. Emma aşakda getirilen mysaldan gürrüňiň ýöneliş düşümindäki göni baglanmaýan doldurgyç hakynda barýandygy görünýär.

مَخْلُوط	قَارِشَق	garyşyk	garylan, goşulan diýilýär.
----------	----------	---------	-------------------------------

Açyk esasly sözler üçin كَاف -k:

مَخْلُوق	يُولُوك	ýülük	syrylan
مَحْرُوق	كُويُوك	köyük	köyük, ýakylan, ýakylýan
مَفْرُوق	أَيْرِك	eýrik	aýra düşen, bölünen
مَبْعُوج	يَمْرِك	ýimrik	ýemşik
مَخْرُوز	كَارْتِك	kertik	kertik, ýemrik,
مَثَلَم ¹	كَاتِك	gädik	gädilen, gädik

Orun görkezýän atlar

Orun görkezýän at işlikden ýasalan adyň² soňky harpyna üstün goýmak arkaly, ýagny *-a, -ýe* çekimlilendirmek ýoly bilen ýasalýar, şonuň bilen birlikde, dymyk esasly sözlere جَاق *-jak*, açyk esasly sözlere bolsa, جَاك *-jek* goşulýar. طُورَاجَاق *turajak* «duralga ýeri, duralga, düşelge», يَاطَاجَاق *yatajak* «ýatmak üçin ýer», يَازَاجَاق *yazajak* «ýazmak üçin ýer», گَالَاچَاك *gelejek* «gelinýän ýer, girelge, gelme, geliş», إِيچَاچَاك *içejek* «içilýän ýer», يِييَاچَاك *ýiyejek* «naharlanmak, iýmek-içmek üçin ýer» diýlip aňladylýar.

Galan orun görkezýän atlar şuňa meňzeş usulda ýasalýarlar.

¹ Golýazmada bu arapça söz مَثَلَم görnüşde ýazylypdyr, bolmalysy مَثَلَم -dyr.

² Golýazmada «Orun görkezýän at işlikden ýasalan adyň soňky harpyny çekimlilendirmek arkaly ýasalýar» diýlip ýazylan, emma «Işligiň buýruk şekilinden ýasalýar» bolmaly.

Guraly aňladýan atlar

Guraly aňladýan atlar *قو-ku*, *كو-kü* görkezijisi arkaly aňladylýar: *بِجَقْوِ مِنْشَارٍ byçku* «byçgy», *كَاسْكُو keskü* «kesiji gural», *سِيلِكُو silkü* «süpürmek üçin esgi», *سِيلِكُكُو silikkü* «çykaryjy, tozany çykaryjy, kakyjy gural».

Bu kada umumy däldir. Meselem: *مِسَن bilew* türkmenler *بِلَؤُو bilewü* diýýärler. Bu «çalgy, çalgy daşy» diýmegi aňladýar. *مِنْخَلٌ elek* «elek», *مِنْجَلٌ orak* «orak», *قَازِقْ gazgyç* «pil» diýmekdir.

Türkmenler gural aňladýan atlary ýasamak üçin ähli sözlere *كاف-k*, *قاف-k* goşýarlar.

Hal-ýagdaý görkezýän atlar

Säkinlenen *şin* işlikden ýasalan adyň görkezijisidir. Ol işligiň goşulmasyna goşulýar. *مِنْشَ miniş* «münüş, atly ýöreme, münme, oturma», *يَاطِشُ ýatyş* «ýatyş usuly», *أُولُتُورُوشُ olturuş* «oturyş usuly», *يَەيْشُ yeyiş* «iýmegiň usuly», *إِچْ içiç* «içmegiň usuly» diýilýär.

Eger, hal-ýagdaý görkezýän at goşulan çalyşmalar bilen baglanyşykly utgaşyk gelyän bolsa, *şin* çekimlilenýär. Birinji ýöňkeme üçin: *مِنْشِمَ minişim* «münüşim meniň atly ýöreýiş usulym», *يَاطِشِمُ ýatyşymyz* «biziň ýatyş usulymyz»; ikinji ýöňkeme üçin: *أَلِشْنُكُ alyşyň* «seniň alyş usulyň», *گَديشْنِز gedişiniz* «siziň ýöreýiş usulyňyz»; üçünji ýöňkeme üçin: *يَەيْشِي yeyiş* «onuň iýiş usuly», *إِچْ لَاري içiçleri* «içişleri, olaryň suw içiş usuly» diýlip aňladylýar.

Hereket aňladýan atlar

Hereket aňladýan adyň görkezijileri köpdür. Olaryň biri dymyk goşulma üçin ماق *-mak*, inçe goşulma üçin مك *-mek*. Bu görkezijiler işligiň buýruk şekilindäki esasyna goşulýar. أَلْمَاقُ *almak* «almak», اُخْدَا *turmak* «turmak», ذَهَابَا *getmek* «gitmek, ugramak», كَاتَمَاكَ *gelmek* «geliş, gelme» diýlip aňladylýar.

Beýleki bir görkeziji لىق *-lyk*, لك *-lik*. Ol atlara goşulýar. Meselem: هزولة *aryklyk* «horluk, arrykylyk», أمرية *aryklyk* «horluk, arrykylyk», سلطان لىق *biýlik* «beglik», سلطانة *soltanlyk* «şalyk, soltanlyk», سمنة *semizlik* «semizlik».

İşlikler üçin hareket aňladýan adyň görkezijisi we at üçin¹ hareket aňladýan adyň görkezijisi bilelikde işliklere baglanyp biler. Meselem: الْمَأْكَلُ *almaklyk* «almaklyk, almak»; بَارْمَاكُ لَكَ *bermeklik* «bermeklik, yzyna bermek»². Säkínlenen *şin* -ş hem işlikden ýasalan hareket aňladýan adyň görkezijisidir. Ol hareket aňladýan adyň manysyny güýçlendirmäge hyzmat edýär. Meselem: بَرُّ أَوْرُوشُ أوردُوم *bir uruş urdum*, بَرُّ يَاشِ يَادِم *bir ýeş ýedim*, بَرُّ إِيچِ إِيْدِم *bir içiç içdim*.

Hereket aňladýan atlar iki topara bölünýärler. Olaryň birinjisi ýokarda görkezilişi ýaly nämälim, ikinjisi hereket aňladýan atdyr. Ol sypat ýa-da ylalaşma arkaly kesgitlenýär. Hereket aňladýan at sypat arkaly kesgitlenende: قَاطِي اُورُوش اوردوم *gaty uruş urdum* «men gaty urdum» diýilýär. Ylalaşma bilen kesgitlenende bolsa, اوردوم بِي اُورُوشُونِي *biý uruşyny urdum* «beg urşuny urdum» bolýar.

Atdan ýasalan hereketi aňladýan adyň görkezijileri wagt aralygyny görkezýän atlaryň hem görkezijileridir. Meselem: *مشاهدة* – *aylyk* «aýlyk», *مسانة* – *ýyllyk* «ýyllyk»,

¹ Golýazmada bu sözlem sahypanyň gyrasynda ýazylypdyr.

² Golyazmada setirlerin arasynda «bermeklik» sözünün üstünde bu sözün yumşak esasyny görkezýän bellik bar.

گۈنلىك *günlik* مياومە – كۈن لۈك «hepdelik», *eýnelik* مجامعة – ائىنالىك «günlük».

Hereketi aňladýan adyň görkezijileriniň ýene biri nämä niýetlenilendigini aňladýar. Meselem: *ýamalyk* يامالىق «ýamalyk, ýamamak üçin niýetlenen», *namazlyk* نامازلىق «namazlyk, namaz okamak üçin niýetlenen», *daraklyk* طاراقلىق «darak, daramak üçin niýetlenen».

Hereketi aňladýan adyň görkezijileriniň başga biri işleriň ýagdaýyny, adamyň keýpini aňladýar. Meselem: *neçiklik* نەچكلىك «işleriň (ýagdaýlaryň) nähili, keýpiň nähili?».

Beýleki biri söz mukdary aňladýar. Meselem: *näçelik* نەچەلىك «näçe».

Hereketi aňladýan at at çalyşmalary bilen utgaşykly ulanylyp bilner. Meselem: *almagym* الماقىم «meniň almagym», *almagymyz* الماقىمىز «biziň almagymyz», *almagyň* الماقىڭ «seniň almagyň», *almagyňyz* الماقىڭىز «siziň almagyňyz», *almagy* الماقى «onuň almagy», *almaglary* الماقى لارى «olaryň almagy». Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Ýokluk görnüşinde: *almamagym* الماماقىم «meniň almazlygym», *almamagymyz* الماماقىمىز «biziň almazlygymyz»¹.

Işligiň buýruk şekili

Işligiň buýruk şekiliniň ahyrky harpy çekimli ýa-da çekimsiz² bolup biler.

¹ Golýazmada sahypanyň gyralarynda: «Olarda, ýagny türki dillerde hereket aňladýan at köplük sanda-da ulanylýar. Meselem: *almaklyk* الماكلق «almaklygym, almaklyk almak», *ýemeklik* يەمەكلىك «iýmeklik iýmek». Şeýle-de hereket aňladýan ada at çalyşmasy goşulýar. Meselem: *almaklygym* الماكلقىم «meniň almagym». Galanlaryny bu mysallar bilen deňesdir» diýlip ýazylypdyr, emma golýazmanyň gyralarynda görkezilen mysallar birlik sanda berlipdir.

² Arap dilinde «elip», «waw» we «ýa» harplaryna çekimli (ýarawsyz) harplar diýilýär. Degişlilikde düzüminde şu harplardan biri bolan işliklerem şeýle atlan-

Ahyrky çekimsiz (sagdyn) harpa mysallar: گَال *gel* «gel», گَات *get* «git», تُوْر *tur* «tur», تُوْط *tut* «tut», يَاط *yat* «yat» we ş.m. Ahyrky çekimli harpa mysallar: بَاشْلا *başla* «başla», سَوْيَلا *söyle* «gürrüň ber», سَوْزْلا *sözle* «gürle», بُوْوزْلا *bowuzla*¹ «öldür, soý», يُوْمْزُوْغْلا *yumrukla* «yumrukla» we ş.m.

Buýruk berme ikinji we üçünji ýöňkemelere-de degişlidir. Buýrugyň şerti üçünji ýöňkemedede düýp söze astyn bilen çekimlilendirilen *sin* harpyny we *nun*-y, ýagny *-syn*, *-sin*-i goşmak arkaly ýasalýar. Buýruk şertiniň bu görkezijisi arap *li* -sine laýyk gelyär.

Buýruk ikinji ýöňkemedede gelende: birlik sanda: گَال *gel* «gel», گَات *get* «git», أَل *al* «al», يَاط *yat* «yat», قَاس *gas* «gaz», تُوْط *tut* «tut», تُوْر *tur* «tur» we ş.m. Köplük sanda: گَالِيْكَز *geliňiz* «geliň», گَاتِيْكَز *gediňiz* «gidiň», سَوْيَلاْيْكَز *söyläňiz* «sözläň, gürrüň beriň», سَوْزْلاْيْكَز *sözläňiz* «sözläň, aýdyň» diýilýär. Eger, buýruk bir topar adama degişli bolsa, onda ahyrky *z* harpy düşürilýär. Meselem: گَالِيْكَ گاليْڭ *geliň*, گَاتِيْكَ گاتيْڭ *getiň*, تُوْرُوْڭ *turuň* we ş.m.

Eger, buýruk üçünji ýöňkemä degişli bolsa, birlik sanda: گَالْسِيْن *gelsin* «goý, ol gelsin», گَاتْسِيْن *getsin* «goý, ol gitsin», سَوْيَلاْسِيْن *söylesin* «goý, ol gürrüň bersin», بُوْوزْلاْسِيْن *bowuzlasyn* «goý, ol mal soýsun»; köplük sanda: گَالْسِيْن لَاز *gelsinler* «goý, olar gelsinler», گَاتْسِيْن لَاز *getsinler* «goý, olar gitsinler» diýlip aňladylýar.

Buýruk şekilindäki beýleki işlikler hem şu usul bilen ýasalýarlar.

Işligiň buýruk şekili buýrugyň barlyk we ýokluk görnüşleri gaty esasly (ýogyn çekimlili) sözlerde قِيْن *-gyn*, *-kyn*, ýumşak esasly (inçe çekimlili) sözlerde كِيْن *-kin*, *-gin* görkezijileri arkaly ýasalýarlar.

dyrylýar. Işň ýazary dogry diýen adalgada düýp işligiň çekimsiz goşulmasyny, nädogry diýen adalgada bolsa çekimli goşulmasyny göz önünde tutýar.

¹ Gyrada bu sözüň türkmençe «*boguzla*» diýen nusgasy getirilipdir.

Barlyk galypda: طُورُ غُونُ *turgun* «turgun», يَاطِقُنُ *yatkyn* «ýatgyn», كَالْغَيْنُ *gelgin* «gelgin, gel»; ýokluk galypda: طُورُ مَاغْنُ *turmagyn* «turmagyn», يَاطَمَاقُنُ *yatmagyn* «ýatmagyn», كَاتَمَاقُنُ *getmegin* «gitmegin» bolýar. Bu tassyklaýjy ownuk bölekler, ýagny buýrugy güýçlendirijiler barlyk we ýokluk galyplarynda diňe ikinji ýöňkemedede ulanylýar. Ol üçünji ýöňkemedede ulanylmayarlar.

Tassyklaýjy ownuk bölekler düýp söz bilen doly ylalaşýarlar. Eger, işligiň birinji harpy damma¹ bilen, ýagny *u* bilen çekimlilendirilen bolsa, tassyklaýjy ownuk bölek hem damma bilen çekimlilendirilýär. Eger-de, işligiň birinji harpy *üstün*, ýagny *a* ýa-da astyn, ýagny *i* bilen çekimlilendirilen bolsa, ownuk bölek iki ýagdaýda-da astyn bilen ýagny *i* bilen çekimlilendirilýär.

Tassyklaýjy ownuk bölekler gaty esasly sözlerde gaty, ýumşak esasly sözlerde bolsa ýumşak bolýarlar.

Bellik: كَالْسَانَا *gelsene*, كَالْسَانِكُرْنَا *gelseñizne* sözleri hem tassyklamanyň, ýagny manyny güýçlendirmäniň görkezijileridir. Eger, ilkinji sözde ahyrky *nun* düşüp, ahyrky harp säkini kabul edýän bolsa, onda alnan görnüş hormaty ýa-da şertliligi aňladýar.

Tassyklaýjy - buýruk şertine birinji ýöňkeme üçin mysallar: أَلَايْمُ *alayıym* «men alayıyn-la», أَلَالِمُ *alalym*, أَلَالَيْقُ *alalyk* «biz alalyň-la».

Bil, goý, bu işde saňa Alla kuwwat bersin, işligiň buýruk şerti işlikleriň ähli şertleri üçin esasdyr. Onsuz işligiň bir şerti hem ýasalmaýar. Olarda (türkmen dilinde) fleksiýa (goşulma ýa-da sesleriň düýp sözlerde çalyşmagy) ýok, arap dilinde bolsa, fleksiýa (goşulma ýa-da sesleriň düýp sözlerde çalyşmagy) bar. Olarda diňe säkin ulanylýar. Meselem: مَن *men* «men», بَر *biz* «biz», سَآنْ *señ* «sen», سِز *siz* «siz», اُول *ol* «ol», بُو *bu* «bu».

¹ Bu arap dilinde harpyň üstünde goýulýan hereket, ýagny oňa çekimsiz *u* – diýýärler.

Işligiň buýruk şekiliniň ähli mysallary üçin hem şeýle. Meselem: گَال *gel* «gel», گَات *get* «git», تُوْر *tur* «tur», اَل *al* «al», يَا *ýa* «iý», اِچ *iç* «iç».

Gymyldy-hereketiň gadagan edilmegi

Üstün, ýagny *-ma, -me* bilen çekimlilendirilen *mim* hereketiň gadagan edilmeginiň görkezijisidir. Ol işligiň buýruk şekiline goşulýar. Gadagan etmegi görkeziji diňe geljek zamanda ulanylýar. Meselem: ikinji ýöňkeme üçin: اَلْمَا *alma* «alma», اَلْمَايْز *almaňyz* «almaň» diýilýär. Üçünji ýöňkeme üçin *-syn, -sin* goşulýar: گَالْمَاسِيْن *gelmesin* «goý, ol gelmesin», گَالْمَاسِيْن لَار *gelmesinler* «goý, olar gelmesinler». Birinji ýöňkeme üçin: اَلْمَايْم *al-maýym* «men almaýyn-la», اَلْمَالِيْم *almalym, almalyk* «biz almalyň-la». Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Işligiň ýokluk galyby

Işligiň ýokluk galybynyň birnäçe görkezijisi bardyr. Olaryň biri *-z* işligiň häzirki zaman şertinde gadagan etmäniň görkezijisiniň zzyndan gelyär. Birinji ýöňkeme üçin at çalyşmalary bilen utgaşdyrylyp ulanylýar. Birlik sanda: گَالْمَاَزْ مَان *gelmez men* «men gelmerin»; köplük sanda: گَالْمَاَزْ بَز *gelmez biz* «biz gelmeris» diýilýär. Ikinji ýöňkeme üçin birlik sanda: گَالْمَاَزْ سَانَك *gelmez seň* «sen gelmersiň», ikinji ýöňkeme üçin: köplük sanda: گَالْمَاَزْ سِيَز *gelmez siz* «siz gelmersiňiz». Üçünji ýöňkeme üçin birlik sanda: گَالْمَاَزْ *gelmez* «ol gelmez»; üçünji ýöňkeme üçin köplük sanda: گَالْمَاَزْ لَار *gelmezler* «olar gelmezler».

Bu *-z* görkezijisi *s* bilen ýerini çalşyp (gezekleşip) biler. Meselem: گَالْمَاسْ مَان *gelmes men* «men gelmerin». Galan ýöňkemelerde-de şu usulda ýasalýar.

İşligiñ ýokluk galybynyň görkezijisi goşulan çalyşmalar bilen birinji ýöñkemed: كَالْمَازَامُ *gelmezem* «men gelmerin» görnüşinde ulanylýar.

Tatar şiwesinde: كَالْمَايْ دَر مَانُ *gelmeýdir men* «men gelmerin», كَالْمَايْ دَر بِيْزُ *gelmeýdir biz* «biz gelmeris», كَالْمَايْ دَر سَانُكُ *gelmeýdir seň* «sen gellersiň», كَالْمَايْ دَر سِيْزُ *gelmeýdir siz* «siz gellersiňiz», كَالْمَايْ دَر *gelmeýdir* «ol gelmez», كَالْمَايْ دَر لَارُ *gelmeýdirler* «olar gelmezler» diýlip aňladylýar.

Öten zaman işliginde birinji ýöñkeme üçin: كَالْمَايْمُ *gelmedim* «men gelmedim», كَالْمَايْكُ *gelmedik* «biz gelmedik»; ikinji ýöñkeme üçin: كَالْمَايْنُكُ *gelmediň* «sen gelmediň», كَالْمَايْنُكُزُ *gelmediňiz* «siz gelmediňiz»; üçünji ýöñkeme üçin: كَالْمَايْ *gelmedi* «ol gelmedi», كَالْمَايْ *gelmediler* «olar gelmediler» bolýar.

Häzirki zaman işliginde: كَالْمَاسَامُ *gelirmesem* «eger men gelmesem», كَالْمَاسَاكُ *gelirmesek* «eger biz gelmesek», كَالْمَاسَاكُ *gelirmeseň* «eger sen gelmeseň», كَالْمَاسَاكُزُ *gelirmeseňiz* «eger siz gelmeseňiz», كَالْمَاسَا *gelirmese* «eger ol gelmese», كَالْمَاسَا *gelirmeseler* «eger olar gelmeseler».¹

Geljek zaman işliginde birinji ýöñkeme üçin: كَالْمَاكَايْ مَانُ *gelmegeý men* «men gelmerin», كَالْمَاكَايْ بِيْزُ *gelmegeý biz* «biz gelmeris»; ikinji ýöñkeme üçin: كَالْمَاكَايْ سَانُكُ *gelmegeý seň* «sen gellersiň», كَالْمَاكَايْ سِيْزُ *gelmegeý siz* «siz gellersiňiz», üçünji ýöñkeme üçin: كَالْمَاكَايْ *gelmegeý* «ol gelmez», كَالْمَاكَايْ *gelmegeýler* «olar gelmezler».

Şert işliginiň ýokluk galybynda birinji ýöñkeme üçin: كَالْمَازَامُ *gelmezem* «eger men gelmesem», كَالْمَاسَاكُ *gelmesek* «eger biz gelmesek»; ikinji ýöñkeme üçin: كَالْمَاسَاكُ *gelmeseň* «eger sen gelmeseň», كَالْمَاسَاكُزُ *gelmeseňiz* «eger siz gelmeseňiz»; üçünji ýöñkeme üçin: كَالْمَاسَا *gelmese* «eger ol gelmese», كَالْمَاسَا *gelmeseler* «eger olar gelmeseler».

¹ Golýazmada bu bölek sahypanyň gyrasynda ýazylypdyr.

Arap dilindäki لا -siz ownuk bölegi arkaly ýasalýan işligiň ýokluk galyby

Işligiň ýokluk galybyny ýasaýan لا ownuk bölegi türkmen dilinde سىز -syz, -siz, -suz, -süz ownuk bölegine laýyk gelýär. أَزِفْ azyksyz getdim «azyksyz gitdim», أَفْجَاسِزْ كَالْدِمْ akçasyz geldim «pulsuz geldim» diýilýär.

Şeýle-de لا ownuk bölegine türkmen dilinde ne «ne» ownuk bölegi laýyk gelýär. أَيَّدَا نَا كِجِي بَارْ نَا إِنْجِي öýde ne kiji bar, ne epçi «öýde ne kişi bar, ne aýal» diýilýär.

Şeýle-de, ýokluk يُوْقْ ýok «ýok» sözi bilen aňladylýar. أَيَّدَا أَفْشَامْ يُوْقْ akşam ýok «pulum ýok» diýilýär.

«Ýok» ýoklугy aňladýar, sebäbi «bar» barlygy aňladýar. Şeýlelik bilen, ýokluk galyby üçin baş görkeziji: مَازْ -maz, -mez, مَآيْ -mey, سىز -syz, -siz, نَا ne, يُوْقْ ýok ulanylýar. Olardan يُوْقْ ýok sözi طُورْ -tur goşulmasy bilen ulanylyp bilner. يُوْقْطُورْ ýoktur ýok diýilýär. Onuň esasy دُورْ -dur, -dyr goşulmasy sözün görnüşini gowulandyryp, onuň aýdylyşyny ýenilleşdirýär we sözün gutarandygyny görkezmäge hyzmat edýär. Has dogrusyny Allatagala bilýär.

Öten zaman işligi

Astyn, ýagny -dy, -di bilen çekimlilendirilen dal öten zaman işliginiň görkezijisidir. Birinji ýöňkemedede: كَالْدِمْ geldim «men geldim», كَالْدِيK geldik «biz geldik»; ikinji ýöňkemedede: كَالْدِيK geldin «sen geldin», كَالْدِيK geldiniz «siz geldiniz»; üçünji ýöňkemedede: كَالْدِيK geldi «ol geldi», كَالْدِيK geldiler «olar geldiler» diýilýär.

Bölümçe: Aýdylyş ornunyň golaýdygy üçin, käbir sözlerde d görkezijisi t bilen çalyşýar. طَاطِي taptı «tapdy», قَاقْطِي gaçty «gaçdy», سَوَكْطِي sökti «sögdi», سَيَكْطِي sykty «sykdy» diýilýär.

t harpyna gutarýan sözleriň ýeňil aýdylmagy üçin *d* sesi *t* sesi bilen täsirleşýär. كَاتِي *getti* «ol gitdi», اَوَكُوْتِي *okutty* «okatdy», اِچْتِي *içitti* «içirdi» diýilýär. Gaty esasy sözlerde *d* sesi bilen aýdylýar. اَلْدِي *aldy* «aldy», اَوِيَالْدِي *uýaldy* «uýaldy», اَوِيَانْدِي *uýandy* «oýandy» diýilýär. Şeýle-de bu *d* sesi *t* sesi bilen çalşyrylyp bilner. Meselem: يَاتِي *yatty* «ýatdy», يُوتِي *yutty* «ýuwutdy», اَطِي *atty* «atdy, zyňdy». Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Öten zaman işliginiň ýene-de iki görkezijisi: مِش *-myş, -miş* we ب *-b* bardyr. Olar sözün ahyrynda berilýär. Şeýle-de مِش *-myş, -miş* we ب *-b* hereket edýän adamyň adynyň, ýagny ortak işligiň düýp derejesiniň görkezijisi hökmünde ulanylyp bilner. Meselem, birlik sanda: كَالْمِش *gelmiş* «ol geldi», كَاتْمِش *getmiş* «ol gitdi» يَاتْمِش *yatmyş* «ol ýatdy»; köplük sanda: كَالْمِش لَار *gelmişler* «olar geldiler», كَاتْمِش لَار *getmişler* «olar girdiler», يَاتْمِش لَار *yatmyşlar* «olar ýatdylar».

Galan öten zaman işlikleri hem şu usulda ýasalýarlar.

Bellik: bu görkeziji, ýagny مِش *-myş, -miş* görülmedik, emma kimdir birinden eşidilen habar aýdylanda ulanylýar. Bu görkeziji atlara goşulyp gelen at çalyşmalary we aýratyn gelen at çalyşmalary bilen bilelikde ulanylyp bilner. Aýratyn gelen at çalyşmalary bilen ulanylanda, كَالْمِش مَان *gelmiş men* «men geldim», كَالْمِش بِي *gelmiş biz* «biz geldik», كَالْمِش سَانَك *gelmiş seň* «sen geldin», كَالْمِش سِي *gelmiş siz* «siz geldiniz». Atlara goşulyp gelen at çalyşmasy bilen ulanylanda, كَالْمِشَام *gelmişem* diýilýär. Başga görkeziji goşulanda: كَالِب *gelip* «gelip», كَالِبْتَر *geliptir* «ol gelipdir» diýilýär. Birinji ýöňkeme üçin: كَالِبْتَر مَان *geliptir men* «men gelipdim», كَالِبْتَر بِي *geliptir biz* «biz gelipdik»; ikinji ýöňkeme üçin: كَالِبْتَر سَانَك *geliptir seň* «sen gelipdin», كَالِبْتَر سِي *geliptir siz* «siz gelipdiniz»; üçünji ýöňkeme üçin: كَالِبْتَر *geliptir* «ol gelipdi», كَالِبْتَر لَار *geliptirler* «olar gelipdirler».

Şeýle-de, bu görkezijileriň ikisem, ýagny مِش -myş, -miş we ب -b hereket edýän adamyň adynyň görkezijeleri hökmünde çykyş edýärler.

أَنَا diýen arap sözi öten zaman işliginde «men geldim» diýen manyny berýär; hereket edýän adamyň ady görkezilende: أَتَاجَاءُ «men gelen adam»¹ diýilýär. Has dogrusyny Allatagala bilýär.

Häzirki zaman işligi

Häzirki zaman işligi häzirki zaman we geljek zaman üçin ulanylyp, arassa we ähtimal görnüşlerinde bolýar. Üstün arassa häzirki zamanyň görkezijisidir.

Işligiň ahyrky harpy çekimsiz bolsa: كَالَايْرُ مَانَ *geledir men* «men gelyärim», كَالَايْرُ بِي *geledir biz* «biz gelyäris», سَانْكَ *geledir seň* «sen gelyärsiň», سِي *geledir siz* «siz gelyärsiňiz», كَالَايْرُ *geledir* «ol gelyär», كَالَايْرُ لَارُ *geledirler* «olar gelyärler» diýilýär.

Işligiň ahyrky harpy çekimli bolanda, يُومْرُوقُ لَائِي دَر مَانَ *ýumruklaýdyr men* «men ýumrugym bilen urýaryn», بُووزُ لَائِي دَر بِي *bowuzlaýdyr biz* «biz mal öldürýäris», سُوَيْلَائِي دَر سَانْكَ *söyleýdir seň* «sen gürrüň berýärsiň», سُوْزُ لَائِي دَر سِي *sözleýdir siz* «siz aýdýarsyňyz», مَا نَكْلَائِي دَر *maňlaýdyr* «ol namaz wagtyny habar berýär», بَاشْلَائِي دَر لَارُ *başlaýdyrlar* «olar başlaýarlar» diýilýär.

Işligiň ahyrky harpy çekimli bolanda, barlyk we ýokluk galyplarynda oňa ي -ý harpy goşulýar. Barlyk galyby üçin mysallar ýokarda getirilendir. Ýokluk galybynda: يُومْرُوقُ لَا مَائِي

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda şeýle ýazgylar bar: «Öten zaman işligi üçin başga görkeziji مَائِي - may, -mey hem bar. گالْمَائِي *gelmeýdir* «ol gelmedi» diýilýär, ýagny arapça ma: ja:’a bolýar. Arapça ma: ýaji’u «ol gelmeýär» diýlişi ýaly, bu görkeziji ýoklugy görkezýär. Öten zaman işliginiň ýokluk şerti üçin başga görkeziji مَا -ma, -me hem bar. گالْمَادِي *gelmedi* «ol gelmedi», ýagny arapça ma: ja:’a bolýar. Arapça ma: ýaji’u «ol gelmeýär» diýlişi ýaly, bu görkeziji ýoklugy görkezýär» ýaly bolmalydyr diýip pikir edýäris.

بۇۋۇزلامايدۇر «ol ýumrugy bilen urmaýar», بۇۋۇزلامايدۇر «ol mal öldürmeýär» we ş.m. diýilýär.

Ahyrky harpy çekimsiz işliklerde ي -ý harpy düşürilýär. Biz muny ýokarda getirilen كالايدۇر *geledir* ýaly mysallarda görýäris. Ýokluk galybynda هم ي -ý düşürilýär. Meselem: كالمائىدۇر *gelmeýdir* «ol gelmeýär», كالمائىدۇرلار¹ *gelmeýdirler* «olar gelmeýärler», كالمائىدۇر مەن *gelmeýdir men* «men gelmeýärin», كالمائىدۇر بىز *gelmeýdir biz* «biz gelmeýäris», كالمائىدۇر سەن *gelmeýdir seň* «sen gelmeýärsiň», كالمائىدۇر سىز *gelmeýdir siz* «siz gelmeýärsiňiz».

İşlik häzirki zamany aňladanda: كالىز مەن *gelir men* «men gelyärin», كالىز بىز *gelir biz* «biz gelyäris», كالىز سەن *gelir seň* «sen gelyärsiň», كالىز سىز *gelir siz* «siz gelyärsiňiz», كالىز *gelir* «ol gelyär», كالىز *gelirler* «olar gelyärler» diýilýär.

Geljek zaman işligi

Gaty (ýogyn) çekimlili sözler üçin geljek zaman işliginiň görkezijisi گايى -*gay*, قايى -*kay* goşulmasydyr, ýumşak (inçe) çekimlili sözler üçin bolsa گەيى -*gey*, كەيى -*key* goşulmasydyr. Şeýle-de س -*s* görkezijisi hem bolup biler. كالكائى مەن *gelgeý men* «men gelerin», كالكائى بىز *gelgeý biz* «biz geleris», كالكائى سەن *gelgeý seň* «sen gellersiň», كالكائى سىز *gelgeý siz* «siz gellersiňiz», جفايى كالكائى *gelgeý* «ol geler», جفايى كالكائى *gelgeýler* «olar gelerler», جفايى مەن *çykkay men* «men çykarýn», بۇۋۇزلاغايدۇر بىز *bowuzlagay biz* «biz mal öldüreris» diýilýär.

Ýokluk galypynda: كالمائى مەن *gelmegeý men* «men gelmerin», جفماغايدۇر بىز *çykmagay biz* «biz çykmarys» diýilýär. Ýokluk galybynda bulardan beýleki geljek zaman işlikleri hem şeýle usulda ýasalýarlar.

¹ Golýazmada كالمائىدۇرلار «gelmeýdirler» sözi sahypanyň gyrasynda ýazylypdyr.

s görkeziji ulanylanda: *gelesi men* «men gelerin», *gelesi biz* «biz geleris», *gelesi sen* «sen gellersiň», *gelesi siz* «siz gellersiňiz», *gelesi ol* «ol geler», *gelesiler* «olar gelerler» diýilýär. Türkmenler: *gelejek men*, *gelejek biz* diýýärler. Şeýle-de olar: *geleser men*, *geleser biz* diýýärler. Galan işliklerem şeýle usulda ýasalýarlar.

Hereketiň netijesini geçirýän işlikler

Işligiň hereketiň netijesini geçirijiligi köp görkezijiler bilen aňladylýar. Olaryň biri *r* säkin *d* bilen çekimlilendirilen ýagny *-dyr, -dir* –dir. *mindir* «mündir», *töýdür* «urmaga mejbur et», *yibdir* «ez, ezip ýumşat» diýilýär.

Onuň beýleki bir görkezijisi *-t*-dir. Meselem: *olturt* «oturt», *okut* «okat», *başlat* «başlat», *öldürt* «öldürt».

Görkezijileriniň ýene-de biri *-r-dyr*. *içir* «içir», *çykar* «çykar», *öttür* «ötür» diýilýär.

Şeýle-de, *r* *t* bilelikde *rt* görnüşinde hereketiň netijesini geçirmegi görkezijidir. *gysgart* «gysgalt», *agart* «agart» diýilýär.

d, *r* *t* bilelikde, ýagny *-dirt* görnüşinde hereketiň netijesini geçirmegi görkezijilerdir. Meselem: *dadirt* «diýdirt, gürlemäge mejbur et, gürlet».

Görkezijileriň ýene biri bilelikde ulanylýan *t* *r*-dir: *-tyr, -tir*, *-tur, -tür*. Bu görkeziji öňki görkezijiniň ters görnüşidir. *çekdir* «çekdir», *sykdyr* «sykdyr», *sokdur* «sögdür», *gorkuz* «gorkuz» gdiýilýär.

Görkezijileriň başga biri bilelikde ulanylýan *-k* *g* *z*-dir: *dirgiz* «direlt», *girgiz* «giriz».

¹ Golýazmada *z*-niň ýerine *r* ýazylypdyr.

Doly artyklyk derejesini görkezmek üçin: إِنَّكَ أَرْطَقُ *in artyk* «in gowusy», إِنَّكَ أَكْسِيكَ *in egsik* «in erbedi» diýilýär.

Eger, ýokary derejeli sypat ýasamak isleseň, onda ýokarda agzalan mysalyň yzyna رَاقُ -*rak*, رَاكُ -*räk*, -*rek* goş. Meselem: إِنَّكَ أَرْطَقُ رَاقُ *in artygrak* «has gowy», إِنَّكَ أَكْسِيكَ رَاكُ *in egsikrek* «has erbet» diýilýär.

Eger, baglanyşykly utgaşmanyň ikinji agzasynyň ahyrky harpy çekimli bolsa, س *sin* -*s* goşulýar. Meselem: إِنَّكَ أُولُوسِي رَاكُ *in ulusyrak* «in ulusy», إِنَّكَ قَارَاسِي رَاقُ *in garasyrak* «in garasy», إِنَّكَ صَارَاسِي رَاكُ *in sarysyarak* «in sarysy», eger ikinji agzanyň ahyrky harpy çekimsiz bolsa: إِنَّكَ أَرْطَقِي رَاقُ *in artygyrak* «in gowusy», إِنَّكَ أَكْسِيكَ رَاكُ *in egsikirak* «in erbedi» diýilýär.

Şeýle ýagdaýda goşulan -y, -i bu baglanyşykly utgaşmanyň ikinji agzasynyň görkezijisidir.

Bellik: san aňladýan we sagdyn harpa gutarýan sözlere -sy, -si goşulýar: بَرَسِي *birsi* «onuň birinji bölegi», أُوْجَسِي *üçsi* «onuň üçünji bölegi», دُورْتَسِي *dörtsi* «onuň dördünji bölegi», يَارْمَسِي *yarymsy* «olardan ýarysy».

Sorag sözlemi

Astyn, ýagny م -*my*, -*mi* bilen çekimlilendirilen *mim* sorag sözleminiň görkezijisidir. Ol arapça هَلْ «-*my*, -*mi*» ownuk bölegine laýyk gelýär.

Sorag işlikden ýasalan sözlemlerde-de, atdan ýasalan sözlemlerde-de ulanylyp bilner. İşliklerden ýasalan sözlemlerde sorag birinji, ikinji we üçünji ýöňkemelere degişli bolup biler.

Eger, birlik sana degişli edilse, şeýle-de, işlik birlik sanda bolsa, بِي كَالْدِي *biý geldi mi* «beg geldimi?» diýilýär; köplük sanda bolsa: لَازْ كَالْدِي لَازْ م *biýler geldiler mi* «begler geldilermi?» diýilýär.

Häzirki-geljek zamanda, birlik sanda: *biy gelir mi* «beg gelermi?»; köplük sanda bolsa, *biyler gelir mi* «begler gelerlermi?» diýilýär.

Häzirki zamanda: *biy gele mi dir* «beg gelyärmi?», *biyler gele mi dirler* «begler gelyärlermi?» diýilýär.

Geljek zamanda birlik san üçin: *biy gelgey mi* «beg gelermi?»; köplük sanda: *biyler gelgeyler mi* «begler gelerlermi?» diýilýär.

Öten zamanda ikinji ýöňkemäniň birlik sany üçin: *geldin mi* «sen geldiňmi?»; köplük san üçin: *geldiniz mi* «siz geldiňizmi?» diýilýär.

Häzirki-geljek zamanda ikinji ýöňkemäniň birlik sany üçin: *gelir mi seň* «sen gelermiň?»; köplük san üçin: *gelir mi siz* «siz gelermisiňiz?» diýilýär.

Häzirki zamanda ikinji ýöňkemäniň birlik sany üçin: *gele mi dir seň* «sen gelyärmiň?»; köplük sany üçin: *gele mi dir siz* «siz gelyärmisiňiz?» bolýar.

Geljek zamanda ikinji ýöňkemäniň birlik sany üçin: *gelgey mi seň* «sen gelermiň?»; köplük sany üçin: *gelgey mi siz* «siz gelermisiňiz?».

Öten zamanda birinji ýöňkemäniň birlik sany üçin: *geldim mi* «men geldimmi?»; köplük sany üçin: *geldik mi* «biz geldikmi?».

Häzirki-geljek zamanda, birlik sanda: *men gelir mi* «men gelerinmi?»; köplük sanda: *gelir biz mi* «biz gelerismi?».

Häzirki zamanda birinji ýöňkemäniň birlik sany üçin: *geleyim mi* «men gelyärimmi?»; köplük sany üçin: *gelelim mi*, *gelelik mi* «biz gelyärismi?».

Geljek zamanda: *gelgey men mi* «men gelerinmi?», *gelgey biz mi* «biz gelerismi?» diýilýär.

Öten zaman işligiň ýokluk galybynyň üçünji ýöňkemesi üçin: گالماډي لار *gelmedi mi* «ol gelmedimi?», گالماډي *gelmediler mi* «olar gelmedilermi?»; birinji ýöňkemesi üçin: گالماډي *gelmedim mi* «men gelmedimmi?», گالماډي *gelmedik mi* «biz gelmedikmi?»; ikinji ýöňkemesi üçin: گالماډيڭ *gelmediň mi* «sen gelmediňmi?», گالماډيڭ *gelmediňiz mi* «siz gelmediňizmi?».

Häzirki zamanda birinji ýöňkeme üçin: گالماي *gelmeýim mi* «men gelmeýärimmi?», گالماي *gelmelik mi* «biz gelmeýärismi?».

Häzirki-geljek zamanda üçünji ýöňkeme üçin: گالماز *gelmez mi* «ol gelmezmi?», گالماز *gelmezler mi* «olar gelmezlermi?»; ikinji ýöňkeme üçin: گالماز *gelmez mi seň* «sen gelmezmiň?», گالماز *gelmez mi siz* «siz gelmersiňizmi?».

Sorag sözlemine ýasaýjy *-my,-mi* ownuk bölegi sözlemiň ortasynda we ahyrynda gelip biler, emma sözlemiň başynda ulanylmaýar. Ýokarda sözlemiň ahyrynda ulanylan ownuk bölekli sözlere mysal getirilendir. Eger, soragy görkeziji sözlemiň ortasynda gelyän bolsa, بي *biý mi geldi* «beg geldimi?»; birinji ýöňkeme üçin birlik sanda: مان *men mi geldim* «men geldimmi?»; birinji ýöňkeme üçin köplük sanda: biz *biz mi geldik* «biz geldikmi?» diýilýär. Ikinji ýöňkeme üçin birlik sanda: seň *seň mi geldiň* «sen geldiňmi?»; köplük sanda: siz *siz mi geldiňiz* «siz geldiňizmi?». Galan işliklerem şeýle usulda ýasalýarlar.

Eger, sorag sana degişli bolsa, نأچه اقاډار *näçe akçadyr bu* «bu näçe pula durýar?», نأچه اطاډر *näçe atdyr bular* «bu näçe at?».

نأچه «näçe» گم diýen manydaky arap sözüne laýyk gelyär.

Sorag sözleriniň ýene biri نأچك *neçik*-dir. Ol كئف «niçik? nähili? neneňsi?» diýen manydaky arap sözüne laýyk gelyär.

«seniň özüňi duýuşň nähili?», *neçik seň* «seniň özüňi duýuşň nähili?», *neçik siz* «siziň özüňizi duýuşuňyz nähili?», *biý neçikdir* «begin ýagdaýy nähili?», *ataň neçikdir* «ataň niçikdir? ataň ýagdaýlary nähili?» diýilýär.

Türkmenler *neçik* sözünüň ýerine *nete* sözünü ulanýarlar.

Beýleki bir sorag sözi *nelik* «näme üçin» diýen manydaky arap sözüne laýyk gelýär. *nelik geldiň* «sen näme üçin geldiň?», *nelik geldiňiz* «siz näme üçin geldiňiz?» diýilýär.

Sorag sözleriniň başga biri *nege* -dir. Ol «näme üçin, haýsy sebäbe görä» diýen manydaky arap sözüne laýyk gelýär. *nege geldim* «men näme üçin geldim?», *nege getdim* «men näme üçin gitdim?» diýilýär. Bu sorag sözi satyn almada we satmada nyrhy kesgitlemäge hyzmat edýär. *nege aldyň* «näçä satyn aldyň?», *sattyňyz* «näçä satdyň?» diýilýär.

Sorag sözleriniň ýene-de biri *neden* -dir. Ol «haýsy sebäbe görä, näme üçin» diýen manydaky arap sözüne laýyk gelýär. *neden güler seň* «sen näme üçin gülyärsiň?», *neden getdiň* «sen näme üçin gitdiň?»; köplük sanda: *neden satdyňyz* «siz näme üçin satdyňyz?» diýilýär. Şeýle-de, bu söz «sebäpli» diýen manydaky arap sözüne laýyk gelýär.

Bellik: Geň galmany aňladýan sözlerden görkezijilerden *ne* sözi sorag many öwüşginine eýedir.¹ Meselem: *biý ne görükli kijidir* «bu beg nähili ajaýyp adam?», *ne ýaman kijidir bu* «bu erkek nähili erbet

¹ Görnüşine görä, işiň ýazary arap dilinde geň galmanyň görnüşleriniň biriniň öz gözbaşyny *ما احسن زيدا* şekilli sorag sözleminden alyp gaýdyandygyny göz önünde tutýan bolarly. Bu sözlem ilki başda (sözme-söz) «Ajaýyp Zeýt näme etdi?» diýmegi aňladyp, soňra geň galmanyň adaty görnüşine öwürilipdir we häzir «Zeýt nähili ajaýyp?» diýlip terjime edilýär.

adam?»), نَا أُوزُونُ كِجِي دِرْ بُو *ne uzun kijidir bu* «bu erkek nähili uzyn adam?»).

Bellik: نَا *ne* sözi كِم *kim* sözüne garanynda has umumydyr, olaryň birinjisi pähimli jandarlara-da, pähimsiz jandarlara-da degişlidir. نَا أَطْ دِرْ بُو *ne kijidir bu* «bu nähili adam?», نَا أَطْ دِرْ بُو *ne atdyr bu* «bu nähili at?».

كِم *kim* sorag çalyşmasy diňe paýhasly jandarlar babatda ulanylýar. كِم دِرْ بُو *Kimdir bu* «bu kim?» diýilýär, emma كِم أَطْ دِرْ بُو *kim atdyr bu* diýilmeýär.

كِم *kim* başga manylarda-da ulanylýar. Meselem: degişlilik çalyşmasy hökmünde-de: أُولْدُورْ كِم *oldur kim* «kimdir ol», tas-syklama manysynda-da بِلِدِمْ كِم بِي طُورُوبُتُورْ *bildim kim biý turupdur* «men begiň turandygyny bildim» kimin ulanylýar. Käbir ýagdaýlarda كِم *kim* sözi حَتَّى «üçin» diýen manydaky arap sözüne laýyk gelýär. إِنَانْدِمْ كِم أَوْجَمَاقًا كِيرْكَايْ مَانْ *ynandym kim uçmakka girgeý men* «men uçmaha barjakdygyma ynandym» diýilýär. Şeýle-de كِم *kim* sözi لِكَيْ «üçin, onuň üçin» diýen manydaky arap sözüne laýyk gelýär, meselem: لِيْكَيْ 'adhul al-jannata «uçmaha barmak üçin» diýen manydaky arap sözüne laýyk gelýär. Meselem: لِأَدْخُلَ الْجَنَّةَ *li-adhula al-jannata* «uçmaha barmak üçin». Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Köplük san

لَارْ -lar-ler goşulmasy at çalyşmalaryndan beýleki sözlerde köplük sanyň görkezijisidir (goşulmasydyr). كِجِي لَارْ *kijiler* «kişiler, erkekler», اِيْچِلَارْ *epçiler* «aýallar», أَطْلَارْ *atlar* «atlar» görnüşinde aňladylýar. Bu goşulma erkeklik aňlatma üçinem, aýallyk aňlatmasy üçinem meňzeşdir. Jübüt sanlar san sözleri bilen aňladylýar. Meselem: اِيْكِي كِجِي *iki kiji* «iki kişi, iki erkek», اِيْكِي اِيْچِي *ikki epçi* «iki aýal», اِيْكِي أَطْ *ikki at* «iki at».

Beýleki atlaryň köplük we jübüt sanlary şu usulda ýasalýar.

Birinji ýöňkeme üçin بِز *biz* «biz», ikinji ýöňkeme üçin سِز *siz* «siz» we نِز *-ňyz, -ňiz* at çalyşmalarynyň köplük sanynyň görkezijileridir.

Bellik: كَم *kim* لَار *-lar, -ler* bilen bilelikde köplük sany aňladýar, ol مَن «kim» diýen manydaky arap sözüne laýyk gelýär. Meselem: كِمَلَر *kimler*. نَا *ne* أَيُّ شَيْءٍ «nähili zat» diýen manydaky arap sözüne laýyk gelýär we لَار *-lar, -ler* bilen goşulyp, köplük sany aňladýar: نَالَر *neler* «nähili zatlar?». نَامَا *neme* we نَاسِنَا *nesne* sözleri «nähili zat» diýen manyny berýär. لَار *-lar, -ler* bilen goşulyp, «nähili zatlar?» diýen manyny aňladýar. نَمَالَر *nemeler* we نَاسِنَالَر *nesneler* «nähili zatlar?». Has dogrusyny Allatagala bilýär!

İşligiň gaýdym derejesi

Häzirki zaman üçin çekimlilendirilen *nun*, beýleki zamanlar üçin säkinlenen *nun -n¹* işligiň gaýdym derejesiniň görkezijisidir. Meselem: häzirki-geljek zaman üçin: اُرُونُور *urunur* «urunar», ئُوشَانُور *ýuwunur* «ýuwnar, ol ýuwunýar», دُوشَانُور *düşenür* «düşener»; öten zaman üçin: اُرُونْدِي *urundy* «urundy», توكُونْدِي *tokundy* «tokundy», يَاصُطِنْدِي *yastyndy* «ol düşekde ýatdy», دُوشَانْدِي *düşendi* «düşendi», يُوُونْدِي *ýuwundy* «ýuwundy»; geljek zaman üçin: اُرُونْغَاي *urungay* «ol urnar», ئُوشَانْغَاي *düşengeý* «düşener», يُوُونْغَاي *ýuwungay* «ýuwnar».

Üçünji ýöňkeme üçin: اُرُونْسُون *urunsun* «urunsyn», ئُوشَانْسُون *düşensin* «düşensin», يُوُونْسُون *ýuwunsun* «ýuwunsyn». Eger, köplük sany ýasajak bolsaň, atlardaky ýaly لَار *-lar, -ler* goşmak gerek. اُرُونْدِيلَر *urundylar* «olar çaknyşdylar», توكُونURLAR *tokunurlar* «olar tokunar», يُوُونْغَايِلَر² *ýuwungaylar* «olar ýuwnarlar».

¹ -n goşulmasy gaýdym we özlük derejeleriniň görkezijisidir.

² Golýazmada: يُوُونْغَايِلَر *ýuwangaylar*.

Birinji ýöňkeme üçin birlik sanda: اُرُونْدۇم *urundum* «men urundym»; köplük sanda: تُوْقۇندۇق *tokunduk* «biz tokundyk»; ikinji ýöňkeme üçin birlik sanda: اُرُونْدۇڭ *urunduň* «sen urundyň»; köplük sanda: اُرُونْدۇڭۇز *urunduňuz* «siz urundyňyz».

Häzirki zamanda birinji ýöňkemäniň birlik sany üçin: اُرُونۇر مەن *urunur men* «men urunýaryn»; köplük sany üçin: اُرُونۇر بىز *urunur biz* «biz urunýarys»; ikinji ýöňkemäniň birlik sany: اُرُونۇر سەڭ *urunur seň* «sen urunýarsyň»; köplük sany: اُرُونۇر سىز *urunur siz* «siz urunýarsyňyz».

Geljek zamanda birinji ýöňkeme üçin: اُرُونۇغاي مەن *urungay men* «men urunýaryn», köplük sanda: اُرُونۇغاي بىز *urungay biz* «biz urunarys»; ikinji ýöňkeme üçin birlik sanda: اُرُونۇغاي سەڭ *urungay seň* «sen urunarsyň», köplük sanda: اُرُونۇغاي سىز *urungay siz* «siz urunarsyňyz». Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Isłigiň şäriklik derejesi

Häzirki zaman üçin çekimlilendirilen *şin*, beýleki zamanlar üçin säkinlenen *şin* işligiň şäriklik derejesiniň görkezijisidir.

Öten zaman işliginde üçünji ýöňkemäniň birlik sany üçin: اُرۇشۇدى *uruşdy* «ol uruşdy», köplük sany üçin: اُرۇشۇدىلار *uruşdylar* «olar uruşdylar»; birinji ýöňkemäniň birlik sany üçin: اُرۇشۇدۇم *uruşdum* «men uruşdym», köplük sany üçin: اُرۇشۇدۇق *uruşduk* «biz uruşdyk»; ikinji ýöňkemäniň birlik sany üçin: اُرۇشۇدۇڭ *uruşduň* «uruşdyk, sen uruşdyň», köplük sany üçin: اُرۇشۇدۇڭۇز *uruşduňuz* «siz uruşdyňyz».

Häzirki zamanda üçünji ýöňkemäniň birlik sany üçin: اُرۇشۇر *uruşur* «ol uruşýar», köplük sany üçin: اُرۇشۇرلار *uruşurlar* «olar uruşýarlar»; birinji ýöňkemäniň birlik sany üçin: اُرۇشۇر مەن *uruşur men* «men uruşýaryn», köplük sany üçin: اُرۇشۇر بىز *uruşur biz* «biz uruşýarys»; ikinji ýöňkemäniň birlik sany üçin: اُرۇشۇر سەڭ *uruşur seň* «sen uruşýarsyň»,

köplük sany üçin: أُورُوشُورُ سِيزُ *uruşur siz* «siz uruşýarsyňyz» diýilýär.

Geljek zamanda üçünji ýöňkemäniň birlik sany: أُورُوشُعَايُ *uruşgay* «ol urşar».

Şariklik derejesindäki beýleki işliklerem şeýle usulda ýasalyrlar.

Şeýle-de, üçünji ýöňkeme üçin: أُورُوشُ سُونُ *uruşsun* «goý, ol uruşsyn», أُورُوشُ سُونُ لَارُ *uruşsunlar* «goý, olar uruşsynlar».

Işligiň أُورُوشُولُدي *uruşuldy* görnüşli ulanylyşyna hiç wagt duşmadym, işligiň şeýle görnüşde ulanylmagy mümkin hem däl.

Üýtgemeyän sözler

Üýtgemeyän sözler düýp we ýasama sözlerden ybaratdyr. Düýp sözlere, ýagny ýasama däl sözlere işligiň wezipesini ýerine ýetirýän işlikden ýasalan atlar degişlidir. Olar örän seýrek duş gelýär. Bu sözlere تَاكْتُورُ *tektür* «sem bol» we تَيْنُ *tyn* «dym, köşes, sem bol» ýaly sözler degişlidir. Ýokluk galypda: بَرْمَمَكُ أُوجُونُ كَالْدِمُ *bermemek üçin geldim* «men sowgat bermezlik üçin geldim». Buýruk şekilinde: مَا بَارَائِمُ صَا *maa gel bereýim saa* «meniň ýanyma gel, saňa sowgat bereýin» bolýar.

Gadagan etmek: مَانْدَا كَاسِلْمَاكُنْ أُوئُوطُورُ مَانُ سَانِي *menden kesilmegin unuttur men seni* «meniň bilen gatnaşmagyňy kesme, ýogsam seni unudaryn» görnüşinde ulanylýar.

Sorag: سَوِيلَاشْمَاكَ كَالِرْمُ سَانُكُ *söyleşmäge gelir mi seň* «sözleşmäge gelermiň? Gürleşmäge gelermiň?» görnüşinde ulanylýar.

Çaklama-şert alatmak: دُؤْشَارُ سَانُكُ اِكْلُكُ طَابُعَايُ سَانُكُ *düşerseň igilik tapgay seň* «düşlesen (aýak çeksen), seniň üçin örän gowy bolar» görnüşinde ulanylýar.

Isleg-arzuw manysy: كَاشْكََا قَاطِمْدَا بُولْغَايْ إِيْدِي *käşgä katymda bolgaý idi* «käşgä ýanymda bolan bolsady» görnüşinde ulanylýar.

Wagty çäklendirmek üçin: سَٰنِي قَوِيْمَايْمَ اَقْجَامَ بَرَكْنَجَا *seni goý-maýym akçam berginçä* «pulumy berýänçäň, seni sypdyrmayryn» diýilýär.

Bu mysallaryň ählisinde sözlemiň başyny ahyryna we tersine, ahyryny başyna geçirmek mümkin. إِذَا «bu ýagdaýda», حَيْنِيْذِيْ «şol wagtda, haçanda» diýen arap sözleri babatda aýdylanda bolsa, olar اَلَايْسَا *alayśa* diýen türkmen sözüne laýyk gelýärler: گَٔتَازْ مَٰنْ اَلَايْسَا *geter men alayśa* «bu ýagdaýda (beýle bolsa) men giderin» diýilýär. Jogap manysynda, ýagny «eger sen gitseň, men seni uraryn» ثَوِيَاْ مَٰنْ سَٰنِيْ اَلَايْسَا *tüýer men seni alayśa* diýilýär.

Üýtgemeyän ýasama sözleriň birnäçe görnüşi bar. Olaryň biri ýüz tutmadyr. Meselem: اَلَا كِيْجِي *a: kiji* «aý, kişi! eý, adam!».

Ýüz tutmada we beýleki görnüşlerde mälimlik we nämälimlik tapawutlandyrylmaýar.

Goşma sanlar hem bu topara girýär. Meselem: اُوْنْ بَر *on bir* «on bir».

Sanlar

Sanlar dört topara bölünýär:

— birlikler: olaryň düzümine birden dokuza çenli sanlar: بَر *bir* «bir», اِكْكِ *ikki* «iki», اُوْچ *üç* «üç», دُوْرْت *dört* «dört», بَٰش *bäş* «bäş», اَلْطِي *alty* «alty», ئَدِي *yedi* «ýedi», سَاكْز *sekiz* «sekiz», دَاكُوْز *dakuz* «dokuz» girýär.

— onluklar: olaryň düzümine ondan togsana çenli sanlar: اُوْنْ *on* «on», ئَگْزِيْمِي *yegirmi* «ýigirmi», اُوْطُوْز *otuz* «otuz», قِرْق *kyrk* «kyrk», اَلْلِي *elli* «elli», اَطْمِش *atmyş* «altmyş», ئَتْمِش *yetmiş* «ýetmiş», سَاگْسَٰن *segsen* «segsen», تُوْغْصَٰن *togsan* «togsan» girýär.

— ýüzlükler: olaryň düzümine ýüzden müňe çenli sanlar: يُوز *yüz* «ýüz», اِكِي يُوز *ikki yüz* «iki yüz», اُچ يُوز *üç yüz* «üç yüz» we ş.m.

Ýüzden müňe çenli sanlaryň ählisi kiçi sanlara «ýüz» sözünü goşmak arkaly aňladylýar;

— münlükler: olaryň düzümine مِنْك *miň* «müň» we ş.m. sanlar girýär.

Ähli münlüklerem ýokarda aýdylyşy ýaly ýasalýarlar, emma olarda يُوز *yüz* ýerine مِنْك *miň* sözi goşulýar.

Sanlar peselýän (aşak düşýän) tertipde ýasalýarlar, ýagny ýokarky hataryň birlikleri, aşaky hataryň birliklerinden öň gelýärler.

Bellik: arap dilinde atlaryň türkmen dili babatda «tamýiz»-digini¹ bil. Arap dilindäki «tamýiz» adalgasy türkmen dilinde «sanyň ornunda» diýmegi aňladýar. Meselem, arap dilinde san: عِشْرِينَ وَاحِدًا «ýigrimi bir» bolýar; türkmen dilinde bu «tamýiz», ýagny بِر يَگِرمي *bir ýegirmi* bolýar. Eger, بِر يَگِرمي *ýegrimi bir* «ýigrimi bir» diýseň, bu türkmen dilinde sanyň arap dili babatda «tamýiz»-dagine mysal bolýar.

Bölümçe: sanlarda üçünji ýöňkemäniň görkezijisi bilen baglanyşykly utgaşmada, eger, utgaşma çekimli harpa gutarýan bolsa, oňa, düzgün boýunça *s* harpy goşulmalydyr. Emma gaty (dymyk) harpa gutarýan sanlara-da *s* goşulýar. Meselem: بِرْسِي *birsi* «olaryň birinjisi; birinjiden», اِكْسِي *ikkisi* «olaryň ikinjisi; ikisem», اُچ سِي *üçsi* «olaryň üçünjisi; üç», دُورْت سِي *dört si* «olaryň dördünjisi; dört», بَاش سِي *bäş si* «olaryň başinjisi; bäş»,

¹ «Tamýiz» adalgasy arap dilinde: 1) işligi we ady häsiýetlendirmek, düşündirmek üçin ulanylýan ýeniş düşümindäki ady; 2) tapawutlandyryjy doldurgyç arkaly düşünjäni çäklendirmegi; 3) özbaşdaklaşdyrmagy, tapawutlandyrmagy aňladýar. Görnüşine görä, işiň ýazary şunuň bilen türki dillerde on birden ýokarky sanlaryň peselýän (aşak düşýän) tertipde ýasalýandygyny, arap dilinde, munuň tersine, aşaky hataryň birlikleriniň ýokarky hataryň birliklerinden öň gelýändigini nygtamak isläpdir.

أَلْطِي *altysy* «olaryň altynjysy; alty», يَادِي *yedisi* «olaryň ýedinjisi; ýedi».

Bölümçe: Ortak işlik görnüşindäki san, ýagny tertip sanlar hasap boýunça üýtgemeyän, sözlere degişli üçünji görnüşdir. *إِكْنِجِي* *ikkinji* «ikinci», *أُوْجُونْجِي* *üçünji* «üçüncü», *دُورْتُنْجِي* *dördünji* «dördüncü», *بَاْجِنْجِي* *bäçinji* «başınji» ýaly aňladylýar.

Goşma sanlar: *أُونْ بِرْ إِنْجِي* *on birinji* «on birinci», *أُونْ إِكْنِجِي* *on ikkinji* «on ikinci», *أُونْ بَاْجِنْجِي* *on bäçinji* «on başınji» ýaly aýdylýar.

Çekimli aýdylýan harpa gutarýan sanlara *s* goşulýar. Me-selem: *إِكْنِجِي سِي* *ikkinjisi* «olaryň ikinjisi», *أَلْطِنْجِي سِي* *altynjysy* «olaryň altynjysy», *يَادِنْجِي سِي* *yedinjisi* «olaryň ýedinjisi».

Başga bir şiwede ähli tertip sanlara *s* harpy goşulýar. Me-selem: *إِكْنِجِي سِي* *ikkinjisi* «olaryň ikinjisi», *أُوْجُونْجِي سِي* *üçünjisi* «olaryň üçünjisi», *دُورْتُنْجِي سِي* *dördünjisi* «olaryň dördünjisi».

Bölümçe: *بِرْ* *bir* «bir» sözi *بِرْ* *birinji* «birinci» görnüşini emele getirmeyär, sebäbi *إِنْجِي* *-inji* goşulmasy önünden söz gelýän «ikinci» sözünüň görkezijisidir. «Bir» sözünüň önünde bolsa söz ýok. Şeýle-de *إِنْجِي* – *inji*-niň *on* «on» sözüne goşulan ýagdaýy hem duş gelmedi.

Jemleýji sanlary aňlatmak üçin: *بِرَاوْ* *birew*, *إِكْكَوْ* *ikkew*, *أُوْجَاوْ* *üçew*, *دُورْتَاوْ* *dördew* diýilýär. Olaryň birinjisi «diňe bir», ikinjisi «iki», üçünjisi «üç», dördünjisi «dört» diýmegi aňladýar.

Beýleki jemleýji sanlar hem şeýle usulda aňladylýar.

أُوْجُ أَر *birer* «bir-birden», *إِكْكِشَر* *ikkişer* «iki-ikiden», *أُوْجُ أَر* *üçer* «üç-üçden», *دُورْتُ أَر* *dörder* «dört-dört-den», *بَاْشَارْ* *bäşer* «baş-baş-den», *أَلْطِي شَارْ* *altyşar* «alty-altydan», *يَادِي شَارْ* *yedişer* «ýedi-ýediden» ýaly sanlar hem jemleýji sanlardyr.

Bir, iki esse, üç esse, dört esse artdyрма ýaly sözleri aňlatmak üçin *بِرْ لَا* *birle*, *إِكْكِ لَا* *ikkile*, *أُوْجُ لَا* *üçle*, *دُورْتُ لَا* *dörtle* diýilýär.

Ýeke gat, ýeke gezek, goşalandyrylan goşa, inedördül, dört-burç, başburç ýaly sözleri aňlatmak üçin بَرْكُول *birkül*, اِكِّي كُول *ikkikül*, دُورْت كُول *dörtkül*, بَاش كُول *bäşköl*¹ diýilýär.

Birlik, ikilik, üçlük, dörtlük ýaly sözleri aňlatmak üçin بَرْلِك *birlik*, اِكِّي لِك *ikkilik*, اُچ لِك *üçlik*, دُورْت لِك *dörtlik* sözleri ulanylýar.

Haýsydyr bir zadyň bardygyny, bir zada eýedigini aňlatmak üçin بَرْلِي *birli* «bir zatly; birli», اِكِّي لِي *ikkili* «iki zatly; ikili», اُچ لِي *üçli* «üç zatly; üçli», دُورْت لِي *dörtli* «dört zatly; dörtli» diýilýär.

Türkmenler «bir-birden», «biri-biriniň yzyndan» ýaly manylary aňlatmak üçin تَاكَار *teker* sözünü ulanýarlar. تَاكَار تَاكَار *teker teker ber* «bir-birden paýla» diýýärler. Bu تَاك *tek* «bir, ýalňyz» diýen sözden gelip çykandyr.

Bir-birden, üç-üçden, baş-başden ýaly täk sanlary aňlatmak üçin تَاكَار تَاكَار *teker teker ber* we ş.m. diýilýär.

Bir gezegi aňlatmak üçin بَر قَاط *bir gat*; iki gezegi aňlatmak üçin اِكِّي قَاط *ikki gat* diýilýär.

Beýleki sanlaram şeýle usulda ýasalýarlar.

«Kimdir biri» diýmek üçin كِمْسَا *kimse*, bir adama degişligini görkezmek üçin bolsa كِمْسَالِك *kimselik* diýilýär.

وَحْدَه sözi يَالِيْكَ *ýalyňyz* «ýalňyz, ýeke-täk» diýen söze laýyk gelýär; türkmenler bu sözi يَالِيْغُ *ýalygyz* görnüşinde aýdýarlar; اَوَّل - اِلِك *ilk* «ilkinji»; اَوَّلِيْه *ilklik* «ilkinjilik»; اَوَّلَانِي *olaryň ilkinjisi* «olaryň birinjisi»; اَلْاَخِر *soň* «soňky, ahyrky, soňy»; اَخِرِيْه *soňluk* «ahyrky, soňkulyk»; اَلْفَرْد *tek* we تِيك *tik* «bir, ýeke-täk»; اَلزَّوْج *tiki* we جَافْت *goşa, jübüt*; اَلنِّصْف *we* الشَّقْص *ýarym* «ýary, ýarsy», اَلشُّطْر *we* اَلْبِش *diýen arap sözi hem şeýle many berýär: اَلْبَعْضُ*

¹ Golýazmada بَاش كُول *bäşköl* sözünüň garşysynda «üç esse artdyrylan» diýlip ýazylypdyr.

ança we *برأز* *biraz* «olardan birnäçesi, bölegi»; *الزُّر* «bir, bir gezek»¹.

قَبْلَ «öň, çenli», *بَعْدَ* «soňra» sözleri üýtgemeýän sözlere degişlidir. Alla ýol berse, olar hakynda düzgünler wagt ahwalatlary babynda beýan ediler. Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Değişlilik sypatlary

Değişlilik sypatlary zadyň alamatlaryny we olaryň üsti bilen adama, hünäre, ýere ýa-da hile gatnaşygyny görkezýärler. Eger, değişlilik zadyň hile gatnaşygynyň üsti bilen zadyň alamatlaryny görkezýän bolsa: *أول طووارلي دوز* *bu mally*, *ol dowarlydur*, ýagny «bu baýdyr, bu dowarlydyr» diýilýär. Diýmek, ýokarda getirilen mysallardaky *لي* *-ly*, *-li* *دو* «eýe, eýe bolan» diýen arap goşulmasyna laýyk gelýär.

Bellik: *لي* *-ly*, *-li* goşulmasynyň birnäçe görnüşi bar. Ýokarda görkezişimiz ýaly, astyn bilen çekimlilendirilen *لي* *-ly*, *-li* onuň gypjakça görnüsidir. Türkmenler *l*-sesini *damma*² bilen çekimlilendirýärler, ýagny *لو* *-lu* *-lū* diýýärler. Bu goşulmanyň *-lug* görnüşi hem duş gelýär.

Ýasama sypatlary ýasamak üçin: *أق لي* *akly* «akly», *قارالي* *garaly* «garaly», *كوك لي* *gökli* «gökli» diýilýär.

Ýasalmaýan (goşulmasyz)-asyl sypatlarda *لي* *-ly* *-li* düşürilýär. Meselem: *أوزون* *uzun* «uzyn», *غصفا* *gysga* «gysga».

Ýeri görkezýän değişlilik atlary babatda aýdylanda bolsa, *شامي* *şamydyr* «ol siriýalydyr», *حلب لي* *halabydyr* «ol halaply», *مصري* *misridir* «ol müsürlidir» diýilýär.

Şeýle-de, käbir ýerde seýregräk *شام لي* *şamly* «siriýaly», *حلب لي* *halaply* «halaply, Halap şäheriniň ýaşajjysy», *صفدلي* *safadly* «Safad şäheriniň ýaşajjysy» görnüşinde ulanylyşy hem bar.

¹ Bu arap we türkmen sözleri düşnüksiz ýazylan.

² Damma ُ— arap dilindäki hereketleriň bir görnüsidir. Ol harpyň üstünde goýlup, gysga u sesini aňladýar.

Hil häsiýetnamasy adama degişli bolanda, *bu ýatujy* «bu ýatagan», *ičewji* «içegen», *sögüji* «söwünjeň, sögünegen» diýilýär.

Hünäri görkezende, *bu ýawurtçy* «ýogurtçy, gatyk taýýarlaýjy we satyjy, gatykçy», *ötmekçi* «çörekçi», *etçi* «etçi, gassap» diýilýär.

Beýlekilerem şeýle usulda ýasalýarlar.

Şert görkezýän ownuk bölekler we olara degişli düşüňjeler

Arap dilinde şert aňladýan ownuk böleklere: *in* «eger», *haçan-da, eger*, *lola* «bolmadyk bolsady», *meti* «kim», *her gezek*, *ma* «bolmadyk bolsady»; *haçan-da, bolmanda*, *ma* «haçan», *ma* «näme bolsa-da», *ähili*, *ähili* «haçan» degişlidir.

Olardan *in*, *haçan-da*, *lola* geljekki ýagdaýy, galanlary öten, bolup geçen gymyldy-hereketi görkezmek üçin ulanylýar. Türkmen dilinde bu ownuk böleklere üstün bilen çekimlendirilen *sin*, ýagny *-sa, -se* laýyk gelýär.

Şeýle-de, şertlilik görkeziji *-sa, -se* bilen birlikde beýleki ýörite görkezijilerem ulanylýar. Alla ýol berse, olar barada öz ýerinde gürrüň berler.

biy tursa turar men «beg tursa, menem turaryn», ýagny «beg turanda...; beg tursady...», diýilýär. Şert aňladýan habary sözlemiň ahyrynda getirmäge ýol berilýär: *turar men biy tursa*. Emma *tur biy sa* diýilmeýär, sebäbi şertlilik görkezijini işlikden bölmek mümkin däl. Şeýle-de, *sa biy turdy* diýilmeýär, sebäbi şerti görkezýän ownuk bölegi sözlemiň başynda getirip bolmaýar.

Işligiň şert şekili öten, häzirki we geljek zamanlarda gelip bilýär.

Öten zamanda: *بِي طُورْدِي سَا طُورَا مَانْ biý turdysa turar men* «eger beg turan bolsa, menem turaryn»; häzirki zamanda: *بِي طُورَا سَا طُورَا مَانْ biý turarsa turar men* «beg tursa, menem turýaryn»; geljek zamanda: *بِي طُورْغاي سَا طُورَا مَانْ biý turgay'sa turar men* «eger beg tursa, menem turaryn» diýilýär.

Eger, *-sa-se-niň* öňünden hamza goşulan bolsa, onuň manysy *كَانْ* «boldy, bolup geçdi» manydaky arap sözüne laýyk gelýär. Şerti görkezýän öten zamanda: *بِي طُورَا إِسَا biý turar ise* «eger beg turan bolsa, menem turaryn» diýilýär.

Beýleki manylaram şu usulda ýasalýar.

Häzirki zamanda: *بِي طُورَا إِسَا biý turar ise* «beg turýan bolsa»; geljek zamanda: *بِي طُورْغاي إِسَا turgay ise* «eger ol tursa» diýilýär.

Bölümçe: Şertliligi görkezijiler işligiň buýruk şerti bilen bilelikde ulanylyp bilner. Emma bu ýagdaýda buýruk göz öňünde tutulmaýar. Şertliligiň görkezijisi bilen ulanylýan işligiň buýruk şerti geljekde boljak gymyldy-hereketi aňladýar: *تُورْساڭكُ طُورْغاي مَانْ tursaň turgay men* «sen tursaň, menem turaryn». Bu ýerde «sen tur!» diýen buýruk ýok. Soňy.

Eger, ýoklugy görkeziji şertliligi görkeziji bilen bilelikde ulanylýan bolsa, ýoklugy görkeziji şertliligi görkezijiden ön getirilýär. Meselem: *بِي طُورْماسا biý turmasa* «eger beg turmasa».

Şertliligi görkezijiler goşulan at çalyşmalary bilen utgaşdyrylyp bilner; üçünji ýöňkemedede: *تُورْسا tursa* «eger tursa», *تُورْسالار tursalar* «eger tursalar»; birinji ýöňkemedede: *تُورْسام tursam* «eger tursam», *تُورْساق tursak* «eger tursak»; ikinji ýöňkemedede: *تُورْساڭكُ tursaň* «eger tursaň», *تُورْساڭكُز tursaňyz* «eger tursaňyz» diýilýär.

Ýoklugy aňladanda üçünji ýöňkeme üçin: *تُورْماسا turmasa* «eger ol turmasa», birinji ýöňkemäniň birlik sany: *تُورْماسام turmasam* «eger men turmasam», köplük sany: *تُورْماساڭكُ*

turmasak «eger biz turmasak»; ikinci ýöňkemäniň birlik sany: *تورماساڭك* *turmasaň* «eger sen turmasaň», köplük sany: *تورماساڭكيز* *turmasaňyz*¹ «eger siz turmasaňyz» bolýar.

Tatar şiwesinde üçünji ýöňkemäniň: birlik sany: *تورماي* *turmaýdyr* «ol turmaz», köplük sany: *تورماي دزلار* *turmaýdyrlar* «olar turmazlar», birinji ýöňkemäniň birlik sany: *تورماي* *turmaýdyr men* «men turmaryn», köplük sany: *تورماي دز* *turmaýdyr biz* «biz turmarys»; ikinci ýöňkemäniň birlik sany: *تورماي دز سائك* *turmaýdyr seň* «sen turmarsyň», köplük sany: *تورماي دز سيز* *turmaýdyr siz* «siz turmarsyňyz»².

Eger, şerte işlikden ýasalan sözlem arkaly jogap aňladylan bolsa: *بي توردي سا قولی تورموش دور* *biý turdysa guly turmuşdur* «eger beg turan bolsa, onuň gulam turandyr» diýilýär. Eger, işlik ýoklugy aňladýan bolsa: *بي تورماسا قولی تورماس* *biý turmasa guly turmas* «eger beg turmasa, onuň gulam turmaz» we ş.m. diýilýär.

Eger, işlikleriň biri ýoklugy aňladýan bolsa: *بي تورسا* *biý tursa, guly turmas* «beg tursa, onuň guly turmaz» diýilýär.

Şert sözleminiň jogap bölegi buýrugy aňladýan bolsa: *قول گالسا توطقون اوني* *gul gelse tutgun ony* «gul gelse ony tutgun, eger gul gelse, ony tut» diýilýär.

Eger, tassyklamany görkeziji, ýagny buýruk edepsiz äheňde bolsa, *گون* *gün* düşürilip bilner, çalyşma bolsa işligiň önünden getirilip bilner: *قول گالسا اوني طوط* *gul gelse ony tut* «eger gul gelse, ony tut».

Şert sözleminiň jogap böleginde buýruk bar bolsa, *بي گالسا* *biý gelse getgin* «eger, beg gelse, sen gitgin» diýilýär.

¹ Golýazmada *تورماساڭك* *turmasak* diýip iki gezek ýazylypdyr. Aslynda *تورماساڭكيز* *turmasaňyz* bolmaly.

² Tatar şiwesinden getirilen mysallarda şertlilik aňladylmaýar. (64b sahypasynyň, 1-3-setirlere seret).

Şert sözleminiň jogap böleginde gadagan etme bar bolsa, *بي كَأَلْسَا كَاتَمَاجِينَ biý gelse getmegin* «eger beg gelse, sen gitmegin» diýilýär. Buýruk şertiniň häzirki zamanında: *بي طُورَاسَا طُورُ biý turarsa tur* «beg tursa, senem tur» diýilýär. Gadagan etmede bolsa: *بي طُورَاسَا طُورَمَا biý turarsa turma* «beg turýan bolsa, sen turma» diýilýär. Ýoklugy aňlatmada: *بي طُورَمَاسَا طُورَمَا biý turmassa turma* «beg turmasa, senem turma» diýilýär.

Eger, şert aňladylyşy boýunça, ortak işligiň düýp derejesinde: *بي طُورَمَشْ سَا قُتُولِي طُورَمَشْ ثُورُ biý turmyşsa guly turmyştur* «eger beg turan bolsa, onuň gulam turandyr» diýilýär.

Arap dilindäki *لَوْما we* «eger bolmadyk bolsa» manydaky ownuk bölekleri bilen birlikde şert işliginde ýokluk ýasalýan bolsa: *كَأَلْمَاسَامْ gelmesem* «eger men gelmedik bolsam», *كَأَلْمَاسَانْكَ gelmeseň* «eger sen gelmedik bolsaň» diýilýär.

Arap dilindäki *كُلَّمَا* «her gezek..., haçan hem bolsa...» manydaky ownuk bölegine şertlilik aňladýan ownuk bölek *تِمْما time* laýyk gelýär. Meselem: *تِمْما كَأَلْمَاسَامْ time gelsem* «men haçan gelsem ýa-da her gezek gelenimde».

Beýleki at çalyşmalary hem şuna meňzeş usulda goşulýar. Meselem: *تِمْما كَأَلْمَاسَانْكَ time gelsek* «haçan gelsegem», *تِمْما كَأَلْمَاسَانْكَ time gelseň* «haçan gelseňem», *تِمْما كَأَلْمَاسَانْكَ time gelseňiz* «haçan gelseňizem», *تِمْما كَأَلْمَاسَا time gelse* «ol haçan gelse-de», *تِمْما كَأَلْمَاسَالَارُ time gelseler* «olar haçan gelseler-de».

Türkmen dilindäki *كَمْ kim* sözi arap dilindäki *مَنْ kim* ownuk böleginiň taýydyr. *كَمْ طُورَاسَا طُورَا مَانْ kim tursa turar men* «Biri tursa menem turaryn, kim tursa-da, menem turaryn» diýilýär.

Beýleki at çalyşmalary hem şeýle usulda utgaşdyrylýar.

Arap dilindäki *مَتَى* ownuk bölegine *كَاچَانْ kaçan* «haçan» sözi laýyk gelýär. Ol şerti ýa-da soragy aňladyp biler. Ol şerti aňladyp gelende, şertliligiň görkezijisine goşulýar. Meselem: *كَاچَانْ كَأَلْسَا كَالِرُ مَانْ kaçan gelse gelir men* «ol haçan gelse, menem

gelerin». قَاجَانْ *kaçan* sorag aňladanda, oňa şertliligiň görkezijisi gerek bolmaýar. Meselem: قَاجَانْ كَالْدِي *kaçan geldi* «ol haçan geldi?», قَاجَانْ كَالِرْ *kaçan gelir* «ol haçan geler?».

Arap dilindäki » da-bolsa haçan« ğinielöb ownuk مَتِّي¹ diýen manysy hem bar, emma ol diňe ýoklugy aňlatmak üçin ulanylýar: قَاجَانْ طُورْمَاسَا *kaçan turmasa* «haçan tursa-da».

Arap dilindäki مَهْمَا ownuk bölegine şertliligiň görkezijisi bilen ulanylýan نَاكِي *neki* «näme bolsa-da» laýyk gelýär. نَاكِسَا *nekise* «näme bolsa-da» ýa-da بُولْسَا *neki bolsa* «her näme bolsa-da» diýilýär.

Arap dilindäki أَيِّ ownuk bölegine şertliligiň görkezijisi bilen ulanylýan قَائِسِي *kayısy* «haýsy» sözi laýyk gelýär. Meselem: قَائِسِي بُولْسَا *kayısysa we kayısy bolsa* «haýsysy bolanda-da».

Arap dilindäki لَمَّا «ondan soňra» ownuk bölegi ýagdaýy aňladýan ownuk bölekdir. Onuň türkmen dildäki taýy غَاش - *gaş*, قَاش - *kaş*, كَاش - *keş*, غَاش - *geş*-dir. Türkmen dilinde اَلْغَاش *biý algaş*, چَقَاش *çykkaş*, كَالْكَاش *gelgeş* «beg alandan soňra», «beg çykandan soňra», «beg gelenden soňra» diýilýär. Türkmen dilinde بِي طُورْدِي جَاق *biý turdy çak* «beg turandan soňra» diýilýär. Bu ahwalat (hal) sözleri hakyndaky kadalara-da degişlidir. Alla ýol berse, olary aşakda beýan ederis.

Arap dilindäki اِنْ ownuk böleginiň taýy اَكْر *eger* «eger» sözüdir. Bu söz pars diline degişli hem bolsa, ol türkmen dilinde-de köp ulanylýar. اَكْر كَارْشَاكْ اِيْتَرْ سَانْكِ كِي *eger kerşek aýtyrseň ki* «eger sen hakykaty aýdýan bolsaň, onda...» diýilýär. Ol şertliligiň görkezijisi bilen ulanylanda, اَكْر كَالْسَا *eger gelse* «eger ol gelse», ýoklugy aňlatmak üçin اَكْر كَالْمَاسَا *eger gelmese* «eger ol gelmese» diýilýär. At çalyşmalary bilen

¹ Golýazmada مَتِّي ýazylypdyr, emma getirilen mysalyň mazmunyna görä, ol مَتِّي مَا bolmaly.

utgaşdyrylyp ulanylanda, أَكْزَرَ مَآنُ الْدِمْ *eger men aldy* «eger, men alan bolsam» diýilýär.

Beýleki at çalyşmalary hem şu usulda utgaşdyrylýar.

Söz utgaşmasynyň kadalary

Sözler utgaşanda eýe we habar gatnaşyklary aňladylýar. Olar talap etmek, habar bermek we beýan etmek ýaly hyzmatlary ýerine ýetirýär.

Beýan etmede: سَاطِمُ *satdym* «men satdym», كَالِدِمُ *geldim* «men geldim», الْاَلْدِمُ *aldym* «men aldy»; habar bermede: بِي طُورُمُوشْ تُوْرُ *biý turmuştur* «beg dur», أَطَامُ يَاتِيْتَرُ *atam ýatypdyr* «meniň kakam ýatyr» diýilýär. Talap etme öz gezeginde barlyk we ýokluk manylaryna bölünýär. Barlyk aňladanda: كَالِكِنْ *gelgin* «gelgin», كَاتِكِنْ *getgin* «gitgin»; ýoklugy aňladanda: كَالْمَاكِنْ *gelmegin* «gelmegin», كَاتْمَاكِنْ *getmegin* «gitmegin» diýilýär. Beýleki ýöňkemeleri hem şu ýol bilen özüň akylylybaşly deňeşdiriber.

Bölüjiler

Bu topara إِيدِي *idi*, كَاشْكَأ *käşkä*, صَالْدِي *sandy* we olara meňzeşler¹ degişlidir.

İşlikden ýasalan sözlem

İşlikden ýasalan sözlem işlikden bolan, habardan we eýeden ybaratdyr. Şeýle-de, işlikden ýasalan sözlemlerde eýe aňladylan, göni baglanan doldurgyç bar bolsa, ol baş düşümde getirilýär we eýäniň ornuna ulanylýan sözlemlere degişli bolýar.

¹ Öz ýerine ýetirýän wezipesi ýa-da eýerişi boýunça birmeňzeş sözler arap grammatikasynda «doganlar» diýen düşünje bilen aňladylýar. Biz ony meňzeşler diýip terjime etdik.

İşlikler üýtgeýän we üýtgemeyän işliklere bölünýärler. Üýtgeýän işliklere zamanlar boýunça üýtgeýän işlikler degişlidir. Meselem: *توردي turdy* «ol turdy», *تورار turar* «ol turar», *تورغاي turgay* «ol turar». Üýtgemeyän işliklere hemişe şol bir şekilde ulanylýan işlikler degişlidir. Meselem: *إيدي idi* «bardy, bolupdy», *تويۇل tüýül* «däl, bar däl».

Şeýle-de, işlikler hereketiň netijesini geçirýän we geçirmeýän işliklere bölünýärler. Hereketiň netijesini geçirýän işliklerem öz gezeginde ýeke, goşa, üç görnüşli geçirýänlere bölünýärler. Hereketiň netijesini geçirmeýän işliklere mysallar: *تور tur* «tur», *گەت get* «git», *گەل gel* «gel» we ş.m.

Alla ýol berse, hereketiň netijesini geçirýän işlikleriň kadalary doldurýan babynda beýan ediler.

Eýe we habar

Türkmen diliniň kadasy boýunça sözlemiň başynda eýe gelýär, habar bolsa, ondan soň gelýär. *بي تۇرۇپتۇر biý turuptur* «beg dur». Geljek zamanda: *بي تاندا تۇراسي دور biý tanda turasydur* «beg daňdan turýar». Türkmenler: *بي تاندا تۇراجاق biý tanda turajak* diýýärler.

Eger, habar eýe bilen deňleşdirilse, *بي ارسلان biý arslan* «beg-arслан» bolýar.

Eger, habar orun ahwalaty hökmünde gelýän bolsa: *بي اويىدادر biý öýdedir* «beg öýde», *بي ارطندادر biý artyndadyr* «beg ardyn-dadyr, beg onuň yzynda dur» diýilýär.

Bellik: Ahwalaty aňlatmak üçin *دا -da, -de* goşulmasy ulanylýar, arap dilinde nämedir bir zadyň içinde ýerleşmegi aňladýan *دا -da, -de* laýyk gelýär.

Orun ahwalatynda: *بي اويىدادر biý öýdedir* «beg öýdedir» diýilýär.

Wagt ahwalatynda: *بي تاندا گەلر biý tanda gelir* «beg daňdan geler» diýilýär. Käbir ýagdaýlarda wagt aňladylanda, orun

ahwalaty ulanylmaýar. Meselem: يَازْشُ بُ كُونُورُ *yazyş bu gündür* «ýazma şu gün bolar». Eger, habar sözlem arkaly aňladylan bolsa: بِیْ أَطَاسِیْ طُورُدي *biý atasy turdy* «begiň atasy turdy» diýilýär. Eger, baglanyşygyň manysy onuň manysyny görkezýän bolsa, habar düşürilip bilner. Meselem: اَرْمَاغانُ قَانِی *armagan kany* «sowgat hany?»

Eger, habar sorag bildirýän ownuk bölek bilen aňladylan bolsa, ol eýäniň öňünden: قَانِیْ بِیْ *kany biý* «hany beg?», soňundan: بِیْ قَانِیْ *biý kany* «beg hany?» gelip biler.

Eger, habar sorag çalyşmasy bilen aňladylan bolsa: اُوْیْدَا كَمْ دَرُ *öýde kimdir* «öýde kim bar?» we اُوْیْدَا كَمْ دَرُ *kimdir öýde* «kim bar öýde?» diýilýär.

Şert aňladýan sözlemde eýe hökman habaryň öňünden gelyär. Meselem: كَمْ طُورُسا طُورُغَايْ مَانَ *kim tursa turgay men* «biri tursa menem turaryn».

Eger, eýe degişlilik çalyşmasy bilen aňladylan bolsa, اُولُ كِي *ol ki* *turdy turdum bilesinje* «men turan bilen bileje turdum» diýilýär. Şeýle görnüşli sözlemlerde eýe habaryň yzyndan gelip bilmez. Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Dowamlylygy aňladýan «boldy» we şoňa meňzeş işlikleriň ulanylyşy

Olara (dowamlylygy aňladýan işliklere) «boldy» işligi degişlidir. Onuň türkmen dilindäki taýy اِدِي *idi* we بُولُدي *boldy* «boldy», تُونُدي *döndi* «döndi, gaýdyp geldi», قُونُدي *gondy* «gondy (guşlar hakynda), çadyr gurdy, düşledi, bir gije galdy», تُوْیُولُ *tüýül* «däl, bar däl» we ş.m. sözlerdir. Türkmenler bu sözi دَاكُولُ *degül* diýip aýdýarlar. Arap dilindäki مَا we لَاتُ ownuk bölekleri hem «däl, bar däl» diýen manyny aňladýarlar.

Takmyny häsietli hereketi aňlatmak üçin: يَازْدي *yazdy* «çala, tas», بَاشْلاْدِي *başlady* «başlady», تَاْنْلاْدِي *tañlady* «şapak do-

gandan turdy», كَاشْ بُولْدِي *geş boldy* «giç boldy, agşam düşdi» sözleri ulanylýar. Olaryň ählisi at çalyşmalaryna baglanyp bilýärler we «boldy» diýen manyny berýärler. بِي طُورُوشْ إِي *biý turmuş idi* «beg turdy», بِي طُورُوشْ إِي *biý turuptur idi* «beg turdy, turupdyr», بِي أَوْرَا طُورُوشْ إِي *biý öre turuptur idi* «beg dim-dik durdy» diýilýär. أَوْرَا *öre* sözi «ördi, dim-dik durdy» diýen manyny aňladýar. Eger, ony at çalyşmaları bilen ulanmakçy bolsaň, أَوْرَا طُورُوشْ دُومُ *öre turupturdum* «men ör turdum, men dim-dik durdum», أَوْرَا طُورُوشْ دُوقُ *öre turupturduk* «biz ör turduk, biz dim-dik durduk» ýaly düz. Beýleki çalyşmalar hem şeýle usulda utgaşýarlar.

Eger, habar sorag sözi bilen aňladylan bolsa: بِي قَائِدَا إِي *biý kayda idi* «beg nirededi?» diýilýär. Beýleki çalyşmalar hem şeýle usulda ulanylýar. Meselem: قَائِدَا إِي *kayda idiň* «sen nirede bolduň?», إِي كَرُ *kayda idiňiz* «siz nirede bolduňyz?» Bu sözlemlerde إِي *idi* hiç wagt önde gelmeýär. طُورُغَانْ كِمِ دَرُ *turgan kimdir* «turan kim?» diýilýär. Emma bu sözlemde كِمِ *kim* önde hem gelip biler: كِمِ دَرُ طُورُغَانْ *kimdir turgan* «kim turan»; şeýle-de, كِمِ إِي طُورُغَانْ *kim idi turgan* «turan kimdi?» diýmek hem mümkindir. Emma كِمِ *kim* bilen إِي *idi* sözüň arasyndan başga söz getirmek mümkin däldir. إِي طُورُغَانْ كِمِ *idi turgan kim* diýilmeýär.

صَارَ «boldy» diýen arap sözüne بُولْدِي *boldy* sözi laýyk gelýär. بِي كُوجْلِي بُولْدِي *biý güçli boldy* «beg güýçlendi» diýilýär. Şeýle-de habary önde getirip, بِي بُولْدِي كُوجْلِي *biý boldy güçli* «beg güýçlendi» diýmek hem mümkindir. Emma habar sözlemiň ahyrynda gelse, has dogry bolar.

إِي *idi* işligini sözlemiň başynda getirmek mümkin däldir: إِي طُورُوشْ *idi turuptur* diýilmeýär.

Bölümçe: Eger, habar jyns at bilen aňladylan bolsa (meselem, güýçli ýaly), ol ýokarda görkezilen mysallardaky ýaly, sözlemiň başynda-da, soňunda-da gelip biler.

Wagty görkezýän sypat habar bolup gelende: *ak boldy* «ak boldy», *gyzyl boldy* «gyzyl boldy» we ş.m. diýilýär.

Şeýle-de habar hemişelik häsieti aňladyp biler: *gysga boldy*, *boldy gysga* «gysga boldy, gysgaldy», *uzun boldy* we *boldy uzun* «uzyn boldy, uzaldy». Köplük sanda-da şeýle.

Bellik. Türkmen dilindäki *oruç* sözüne laýyk gelýän *«oraza tutma, agyz bekleme»* sözi wagat aňladýan ahwalat hökmünde gelip biler. Ony esasy işlikden soňra getirmek bolmaýar, ýagny *boldy oruç* diýilmeýär. Muny gowy bilmek gerek.

Sözlemiň üç görnüşine mysal: *kaçan bolduňuz biýler* «siz haçan beg bolduňyz?», *biýler kaçan bolduňuz* «siz beg haçan bolduňyz?», *kaçan biýler bolduňuz* «siz haçan beg bolduňyz?» Bu sözlemlerde *boldy* sözi «boldy» manysynda gelýär.

boldy sözi at çalyşmasy bilen ulanylanda, ol sözlemiň başynda gelip bilmez, ýagny *boldum kaýda* diýilmeýär, *kaýda bolduň* «sen nirede bolduň?» diýilýär.

diýen arap sözi *gondy* diýen türkmen işligine laýyk gelýär. *Halap ta gondy* «Halap hem çadyr gurdy» ýa-da «Halap hem gije ýatmaga galdy» diýilýär.

diýen arap sözünüň türkmen dilindäki taýy *tüýül* diýilýär. *bu tüýüldür* «däldir, bu däl» diýilýär.

Arap dilindäki *«däl, ýok»* we *ownuk* bölekleri diýen manydaşdyr.

ýazdy diýen türkmen söz *golaý boldy*; nämedir bir zadyň önüsyndasynda *boldy*; tas» diýen manylarda-ky arap sözleriniň taýydyr. *tüşe ýazdy* «tas ýykylypdy» diýilýär.

başlady diýen manydaky arap sözleri türkmen dilindäki *başlady* diýen işlige laýyk gelýär. «Başlady»

esasy işlik diňe häzirki zamanda ulanylýar, öten we geljek zamanlarda ulanylmaýar. باشلادی *başlady* hiç bir esasy işligiň öňünden gelip bilmez.

اُضحي *diýen* arap dilindäki işlik طانكلادي *tañlady* «irden turdy; şapagy garşylady» diýen türkmen dilindäki işligiň many-synda ulanylýar. Meselem: مينا طانكلادي *biý mine tañlady* «beg atyň üstünde oturyp şapagy garşylady».

اُمسي «agşam düşdi» sözünüň taýy گاش بولدي *geş boldy* bolýar. گاش بولدي *biý güle geş boldy* «beg gijäni gülüp geçirdi» diýilýär.

Bu işlikleriň ählisi at çalyşmalary bilen utgaşdyrylyp ulanylyp bilner.

Arap dilindäki عسي «mümkin boldy» sözi babatda aýdylanda bolsa, olarda (türkmen dilinde) bu sözün taýy ýokdur. Bu olarda geljek zaman işligi¹ arkaly berilýär. بي كالگاي *Biý gelgeý* «beg belki geler»; تانگري اِكلك گالترگاي *Tañry igilik geltirgeý* «Alla ýagşysyny eder» diýilýär.

Arap dilindäki لَيْت (wah, bolan bolsady) diýen durnukly söz düzümi

Arap dilindäki لَيْت sözi türkmen dilindäki كاشكا *käşkä* sözüne laýyk gelyär. Ol pars dilinden alnan sözdür. كاشكا بي موند ادي *käşkä biý munda idi* «wah, beg bu ýerde bolan bolsady», كاشك *käşkä biý olturmuş idi* «wah, beg oturan bolsady» diýilýär. Ol at çalyşmalaryna baglanyp biler. Birinji ýöňkemedede: اَلرِدَم كاشك *käşkä alyradym* «wah, men alan bolsadym» diýilýär.

¹ Ähli ýerde bolşy ýaly, işiň ýazary bu ýerde-de maglumatlary arap grammatikasynyň nukdaýnazaryndan beýan edýär. Araplarda عسى hereketiň mümkinligini ýa-da ähtimallygyny (bolup biljekdigini) aňladýan işligiň aýratyn görnüşidir.

Beýleki at çalyşmaları bilen hem şuna meňzeş usulda ug-
taşýar.

Arap dilindäki لَعَلَّ «bolmagy mümkin, ähtimal» we كَأَنَّ
«ýaly, hamala» diýen sözler barada aýdylanda bolsa, olaryň
türkmen dilinde taýy ýokdur. Olaryň manysy بُولَايَ *bolay* sözi
arkaly berilýär. Türkmenler بُولْغَايَ *bolgay* diýýärler. Meselem:
بِيْ گَالْدِي بُولْغَايَ *biý geldi bolgay* «beg gelen bolmagy-da
mümkin» ýa-da «beg gelen ýaly boldy», بِيْ بُولْغَايَ *biý bolgay*
«begiň özi ýalydy». Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Kim (sözi)

Kim *kim* sözünüň birnäçe manysy bardyr. Olardan üstün bilen
çekimlilendirilen اَنْ «näme» kim we دَابْ *deb*-ye laýyk gelýär.
مَنْ سَانِي نَاسِنَا دَابْ صَاعَانِزْ مَنْ *Men seni nesne deb saanyr men*
«men seni zat hasaplaýaryn», صَاعَانْدِيْمْ بِيْ گَالْدِي دَابْ *saandym biý*
geldi deb «men beg gelendir diýip pikir etdim», بِلْدِيْمْ كِيْمْ بِيْ كُولَاْدُوْرْ
bildim kim biý güledür «men begiň gülýändigini bildim»
diýilýär.

Şeýle-de, كِيْمْ *kim* soragy aňladýan sözdür. Meselem: كِيْمْ دُرْ بُوْ
kimdir bu «kim bu?», بُوْ كِيْمْ دُرْ *bu kimdir* «bu kim?»

Onuň manylarynyň ýene biri şertlilikdir¹. Meselem: كِيْمْ طُوْرْسَا
kim tursa turar men «eger kimdir biri tursa, menem
turaryn».

Şeýle-de, كِيْمْ *kim* degişlilik çalyşmasy hökmünde gelýär.
Meselem: اُولْ كِيْمْ گَالْدِي *ol kim geldi* «gelen adam».

Şeýle-de, كِيْمْ *kim* arap dilindäki حَتَّى «näme, üçin; onuň
üçin» manydaky ownuk bölegine laýyk gelip biler. Meselem:
يْنَانْدِيْمْ كِيْمْ اَوْجَمَاقَا كِرْكَايْ مَنْ *ynandym kim uçmakka girgeý men*
«men uçmaha barjakdygyma ynandym». كِيْ we لِْ ownuk

¹ Bu ýerde gürrüň şert işligi bilen ulanylýan kim *kim* hakynda barýan bolmaly.

böleklerem حَتَّى ownuk böleginiň aňladýan manysyny aňladýarlar. Meselem: كَيْ أَذْخَلَ الْجَنَّةَ ýa-da لَاذْخَلَ الْجَنَّةَ

«Orunlady, saandy, bildi» işlikleri

Olaryň birinjisi «çaklamak, pikir etmek» diýen manyny berýär we täsiri hereketiň iki zada (obyektine) geçýän, hereketiň netijesini geçirýän işlikdir. Meselem: أَوْرُونْلَادِمَ طُورُ مُوشْ ثُورُ *orunladym biýni turmuştur* «men beg durandyr diýip pikir etdim» sözme-söz: «duran þar».¹ Eger ol أَنْ sözi bilen birlikde ulanylsa: أَوْرُونْلَادِمَ كَمْ بِي بُورُ *orunladym kim biý budur* «men bu begdir diýip pikir etdim» diýilýär.

Ikinji işlik «saýmak, hasaplamak; çaklamak» diýen manyny berýär. Meselem: صَاأَنْدِي بِي كَالْدِي *saandy biý geldi* «men beg gelendir diýip hasapladym». Eger ol أَنْ sözi bilen ulanylsa: صَاأَنْدِمَ كَمْ بِي كُولَادُورُ *saandym kim biý güledür* «men beg gülýändir diýip hasapladym» diýilýär.

Üçünji işlik «bilmek, düşünmek» diýen manyny berýär. بِلْدِمَ *bildim* «men bildim» ýa-da «men düşündim» diýilýär. Eger ol أَنْ bilen ulanylýan bolsa: بِلْدِمَ كَمْ بِي طُورُ وَبْثُورُ *bildim kim biý turuptur* «men begiň durandygyny bildim» diýilýär.

Yokarda getirilen mysallar öten zaman işligine degişlidir.

Häzirki zamanda: أَوْرُونْلَارُ مَانُ *orynlar men* «men pikir edýärim», صَاأَنْزُ مَانُ *saanyr men* «men hasaplaýaryn», بِيلِزُ مَانُ *bilir men* «men bilýärim» diýilýär.

بِلْدِرْدِمَ *bildirdim* hereketiň iki zada täsiri geçýän, hereketiň netijesini geçirýän işlikdir. Meselem: بَيْنِي بِلْدِرْدِمَ أَطْنِي إِيَارْ لَايَنْبَرُ *biýni bildirdim atny eýerleniptir* «men bege atyň eýýäm eýerlenendigini habar berdim».

Bu sözlemleriň ählisi atdan ýasalan sözlemlerdir.

¹ Iki zat (obyekt): بَيْنِي *biýni* we طُورُ مُوشْ *turmuş*.

Eger sözlem işlikden ýasalan bolşa, *kim* *kim* ýerine *ki* ulanylýar. Meselem: *أورونلادیم بی کالمادی* *orunladym biý gelmedi* «men beg gelen dälidir diýip pikir etdim»; *صاأندیم بی اوی دا* *saandym biý öýde* «men beg öýdedir diýip pikir etdim»; *بلدیم بی یاطبتیر* *bildim biý ýatyptyr* «men begiň ýatandygyny bildim»¹.

Işlik we eýe

Eýe baglanyşykly utgaşmanyň birinji agzasy hem-de hereket edijiniň ady bolman gelen ýagdaýynda has dogry hasap edilýär. Eýe diňe işligiň önünden gelýär. Bu kadadyr. Emma bu ýagdaýda ol «Işlik we eýe» diýen bapdan aýrylyp, «Eýe we habar» diýen baba goşulýar². *بی گالدي* *biý geldi* «beg geldi» diýilýär, eger: *گالدي بی* *geldi biý* «geldi beg» diýseň, ol şu bölüme degişli bolýar. Türkmen dilinde bu nusga has dogrudyr.

Eger, habar öten zaman işliginde bolup, önündäki at birlik sanda gelýän bolsa: *بی گالدي* *biý geldi* «beg geldi», köplük sanda: *بی لار گالدي* *biýler geldiler* «begler geldiler» diýilýär.

Häzirki zamanda: *بی لار گالدي* *biý gelir* «beg gelýär», *بی لار گالدي* *biýler geldiler*³ «begler geldiler».

Geljek zamanda: *بی گالکاي* *biý gelgeý* «beg geler», *بی لار گالکاي* *biýler gelgeýler* «begler gelerler».

Türkmenler geljek zamanda: *بی لار کالالار* *biýler geleler* «begler gelerler diýýärler».

Öten zamanda ikinji ýöňkemedede: *گالدينك* *geldiň* «sen geldiň», *گالدينكز* *geldiňiz* «siz geldiňiz»; ikinji ýöňkemedede: *گالديم* *geldim* «men geldim», *گالديك* *geldik* «biz geldik» bolýar.

¹ Işde ýazylyşyna görä, bu üç sözlemde *ki* bolmaly, emma mysallarda ol yok.

² «Işlik» adalgasy işlikden ýasalan habary aňladýar; «hereketiň subýekti» — işlikden ýasalan sözlemiň eýesi, «eýe» — atdan ýasalan sözlemiň eýesi; «habar» — atdan ýasalan sözlemiň habary.

³ Bu ýerde häzirki zaman hakynda gürrüň gidýär, emma köplük sanda getirilen mysal öten zamana degişli.

Häzirki-geljek zamanda üçünji ýöňkemedede: كَالِرْ *gelir* «ol gelyär», كَالِرْ لَارْ *gelirler* «olar gelyärler», ikinji ýöňkemedede: كَالِرْ سَانْكَ *gelir seň* «sen gelyärsiň», كَالِرْ سِزْ *gelir siz* «siz gelyärsiňiz»; birinji ýöňkemedede: كَالِرْ مَانْ *gelir men* «men gelyärim», كَالِرْ بِزْ *gelir biz* «biz gelyäris».

Başga bir şiwede üçünji ýöňkeme üçin: كَالِدِرْ *geledir* «ol gelyär», كَالِدِرْ لَارْ *geledirler* «olar gelyärler»; ikinji ýöňkeme üçin: كَالِدِرْ سَانْكَ *geledir seň* «sen gelyärsiň», كَالِدِرْ سِزْ *geledir siz* «siz gelyärsiňiz»; birinji ýöňkeme üçin: كَالِدِرْ مَانْ *geledir men* «men gelyärim», كَالِدِرْ بِزْ *geledir biz* «biz gelyäris».

Geljek zamanda üçünji ýöňkemedede: كَالْكَايْ *gelgeý* «ol geler», كَالْكَايْ لَارْ *gelgeýler* «olar gelerler»; ikinji ýöňkemedede: كَالْكَايْ سَانْكَ *gelgeý seň* «sen gellersiň», كَالْكَايْ سِزْ *gelgeý siz* «siz gellersiňiz»; birinji ýöňkemedede: كَالْكَايْ مَانْ *gelgeý men* «men gelerin», كَالْكَايْ بِزْ *gelgeý biz* «biz geleris» diýilýär.

Käbir şiwelerde: كَالِرْ مَانْ *gelir men* – كَالَارْمْ *gelerim* «men gelyärim», كَالِرْ بِزْ *gelir biz* – كَالَارْزْ *geleriz*¹ «biz gelyäris»; كَالْكَايْ مَانْ *gelgeý men* – كَالَا مَانْ *gele men* «men gelerin», كَالِرْ بِزْ *gelir biz* – كَالَا بِزْ *gele biz* «biz gelyäris»; كَالْدِمْ *geldim* – كَالِمْ *gelim* «men geldim», كَالْدِكْ *geldik* – كَالِكْ *gelik* «biz geldik». Bu tatar dilinden şeýle beýleki türkmen dilinde hem şunuň ýalydyr.

Geljek zamany görkezijilere astyn -sy, -si bilen çekimlilendirilen *sin* degişlidir. Meselem: كَالْأَسِي سَانْكَ *gelesi seň* «sen gellersiň», كَالْأَسِي سِزْ *alasy siz* «siz alarsyňyz», كَاتْأَسِي مَانْ *getesi men* «men giderin», كَاتْأَسِي بِزْ *ölesi biz* «biz öleris».

Ýoklugy aňladýan görnüşinde-de şeýle. Oňa تُيُيُول *tüyül* hem goşulýar. Türkmenler دَاغُول *degül* diýýärler. Meselem: بِي قَتُول لَارْ *biy gullary mahrum goýasy tüyül* «begiň gullary hukukdan mahrum edilenleri goýbermezler».

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda bu sözüň كَالَاوُوز *gelewüz* diýen nusgasy getirilipdir.

Käbir ýagdaýlarda geljek zamany görkezijisi *-sy, -si* öten zaman işligi bilen ulanylýar. *گۆرَاسِي مَزْ كَالْدِي سِزْنِي göresimiz geldi sizni* «biziň sizi göresimiz geldi», *گۆرَاسِمُ كَالْدِي سَانِي göre-sim geldi seni* «meniň seni göresim geldi» diýilýär. Bu türkmen dilinde islegi, niýeti aňlatmak üçin ulanylýar.

Eger, işlik buýruk şertinde gelýän bolsa, ol üçünji ýöňkemedede-de, ikinji ýöňkemedede-de, birinji ýöňkemedede-de ulanylyp bilner. Üçünji ýöňkemedede *بِي كَالْسِي bi gelsin¹* «beg gelsin», *قَوْلُ gullar getsinler* «gullar gitsinler»; ikinji ýöňkemedede: *گَال gel* «gel», *گالينز geliňiz* «geliň» diýilýär.

Eger buýruga tassyklaýjy many bermek islesen, ikinji ýöňkemedede birlik sanda: *گالگن gelgin* «hökman gelgin», köplük sanda: *گالساگنرنا gelseňizne* «gelseňizläň» diýmelisin. Güýçlendirilen ýoklugy aňlatma hem şeýle usulda ýasalýar: *گالماگن gelme-gin* «gelmegin».

Bellik: Käbirleri tassyklaýjy manyly *قَل kyl* we *كِل-kil, -gil* goşulmalarynyň türkmen diliniň goşulmaları däldigini, olary türkmen dilini bilmeýänleriň girizendigini aýdýarlar. Sen dogry düşün.

Buýruk şekilinde aýtmak üçin: *گالايِم geleýim* «men geleýin-le», *گالايِم gelelim* we *گالايِك gelelik* «gelelin-le» bolýar.

Buýruk şekili diýen bölümde işlikleriň buýruk şertinde ulanylyşy, buýruk şertiniň edepsizlik görnüşinde tassyklanylyşy, ýokluk we sorag görnüşleri hakynda gürrüň berlipdi.

Işligiň sözlemiň aýyklaýjy agzalaryna bolan gatnaşygy

Sözlemiň aýyklaýjy agzalaryna ýokarda agzalan hereket aňladýan at, wagt ahwalaty, orun ahwalaty, hal-ýagdaý ahwalaty,

¹ Golýazmada sahypasynyň gyrasynda: «Bu ýerde *-sy, -si* arap dilindäki buýrugyň *-my, -mi* görkezijisine laýyk gelýär» diýen goşmaça ýazgy bar.

ýeňiş düşümindäki hereketiň sebäbi, ýeňiş düşümdäki gatnaşma, mustasna¹ (kadadan çykma söz) we tamýiz² degişlidir.

Wagt ahwalaty

Wagt ahwalatlary umumy we anyk ahwalatlara bölünýärler. Wagat ahwalatynyň birinji görnüşine mysallar: نَهَارٌ – كُونْدُوزُ *gündüz* «gündiz»; تَانَكْ – صَبَاحٌ *daň* «daň şapagy, daň», ضَحَاً – سُورِي تُوْشُ *süri tüş* «süýrgünortan, günortan», اِكْنَدِي – عَصْرٌ *ikkindi* «ikindi», وَقْتُ تُونُ – كَاْجَا لَيْلٍ *ahşam* «agşam», أَخْشَامُ – جِجِي *geje* «gije», تُونُ *tün* «agşam».

Wagt ahwalatynyň ikinji görnüşü ýokarda görkezilen wagat ahwalatynyň birinjisine goşulmagy ýa-da onuň bilen utgaşmagy arkaly ýasalýar. Bu ahwalatlara hereketiň netijesini geçirýän işliklerem, geçirmeýän işliklerem deň derejede täsir edýärler (sözme-söz terjimesi: agalyk edýärler).

Ahwalat hereketiň netijesini geçirmeýän işlik bilen ulanylanda: تُونُ لَا طُوْرْدُومُ *tünle turdum* «men agşam düşende turdum»; hereketiň netijesini geçirýän işlik bilen ulanylanda: گُونْدُوزُ گُولُومْنِي اُوْرْدُومُ *gündüz gulumny urdum* «men gündiz gulumy urdum» diýilýär. Şeýle-de اَوُقْ كَالْدِي لَارْ *gündüz ok geldiler* «olar heniz gün barka geldiler» diýilýär. Türkmenler: گُونْدُوزْ لَایْنِ كَاتِي لَارْ *gündüzleýin getdiler* «olar heniz gün barka gitdiler» diýýärler. Bu üýtgediji, ýagny aýratyn goşulmalar arkaly ýasalan söz. Üýtgemeyän söze mysallar: بِي بُوْ كُونُ كَالْتَبَرُ *biý bu gün geliptir* «beg şu gün gelipdir». Ýoklugy aňladýan görnüşde: بِي طُوْرْمَاسُ *bu gün biý turmas* «beg bu gün turmaz» bolar.

¹ Mustasna (kadadan çykma) adalgasy birinji manysy aýrylyp, başga sözler bilen çalşyrylýan sözleri aňladýar.

² Tamýi:z adalgasy işligi we ady häsiýetlendirmek, düşündirmek üçin ulanylýan ýeňiş düşümdäki atlary aňladýar.

Wagt ahwalaty diňe فِي *-da, -de* ýaly sözöňi bilen ulanylýar, oňa türkmen dilindäki دَا *-da, -de*¹ gabat gelýär. Meselem: تَانْدَا *tanda* «daňdan, irden», گَاجَا *gejede* «giçje» we ş.m.

قَبْلَ «ozal, öň, çenli» we بَعْدَ «soňra, soň» hem wagt ahwalatynyň görkezijileridir. Meselem: اُنْدَا بُرُونُ *andan burun turdum* «men ondan öň turdum», اَلْأَرْدَا *alardan soňra geldim* «men olardan soňra geldim».

Eger wagt ahwalatynyň görkezijileri at çalyşmaları bilen utgaşdyrylyp ulanylsa, birinji ýöňkemedede:² مَانْدَا بُرُونُ كَالْدِي *menden burun geldi* «ol menden öň geldi», بَرْدَا صُونُكْرَا كَاتِي *bizden soňra getdi* «ol bizden soňra gitdi» bolar.

Ikinji ýöňkemedede: بِي سَانْدَا بُرُونُ مَنْدِي *biý senden burun mindi* «beg ata senden öň mündi», بِي سَرْدَا صُونُكْرَا كَاتِي *biý sizden soňra getdi* «beg sizden soňra gitdi»³ bolar.

Orun ahwalaty

Orun ahwalatlaryna alty tarap manylarynda ulanylýan sözler degişlidir:

فَوْقُ	يُوقَارِي	ýokary	ýokary; üsti
أَسْفَلُ	أَشَاغَا	aşaga	aşak, aşaky bölegi
أَمَامَ	إِلْكَارِي	ilgeri	ileri, öň, öň tarap
خَلْفَ	أَلْطَّارِي	atkary	arka tarapy, yzky bölegi, yzy
يَمِينُ	أَوْنُكْ	öň	sag tarap
يَسَارُ	صُولُ	sol	çep tarap
تَحْتَ	أَلْطُ	alt	astynda

¹ Golýazmada دَا-da-nyň ýerine دَا-da-za ýazylypdyr.

² Golýazmada «üçünji ýöňkemedede» diýlip ýazylypdyr, emma getirilen mysallaryň mazmunyna görä ol «birinji ýöňkemedede» bolmaly.

³ Golýazmada sahypanyň gyrasynda 15 setirden ybarat düşüniksiz ýazylyan sözlemler bar.

قَعْرُ	ثَوْبُ	düp	düýp
وَرَاءُ	أَرْطُ	art	arka tarapy, art, yzky tarapy, yzy
مُقَابِلُ	قَارَشُ	garş	garşysynda, garşy tarapda
جَنْبُ	يَانُ	ýan	ýan
بَيْنَ	أَرَا	ara	ara
وَسْطُ	أَوْرَطَا	orta	orta
وَاطِيءُ	أَشَاقُ وَ الْأَشَاقُ	aşak we alşak	aşak, pes
مُنْحَدِرُ	إِنِشُ	iniş	iniş
بَرَا	طَاشْقَارِي	daşgary	daşary
جَوَا	إِشْكَارِي	işgeri	içeri, içinde
قَوَامُ	طُورِي وَ طُوغَرِي	dory, türkmenler «dogry» hem diýýärler	dogry
عَالِي	بِيْكَ	biýik	beýik
عَرِيضُ	يَاصُ	ýas	ýasy, giň, inli
طَوِيلُ	أَوْزُونُ	uzun	uzyn
عَمِيقُ	تَارَانُ	teren	teriň, çuň, çuňňur

Ýokardakylaryň ählisi goşulan at çalyşmalary bilen ulanylyp bilerler. Meselem: يُوقَارُمُ *yokarym* «ýokarym»; أَشَاغَامِزُ *aşagamyz* «aşagymyz»; إِلْكَارَنُكُ *ilgeriň* «seniň ileriň, ilerki bölegiň»; أَطْقَارَنُكُزُ *atkaryňyz* «siziň yz tarapyňyz, arkaňyz»; قَارَشِنْدَا *garşynda* «onuň garşysynda»; أَلْطَلَارِنْدَا *altlarynda* «olaryň aşagynda».

Çekimli harpa gutarýan sözler üçünji yönkemede: أَوْرُطَاسِنْدَا *ortasynda* «onuň ortasynda», أَرَاْسِنْدَا *arasynda* «onuň arasynda» ýaly berilýär.

Bellik: Çekimsiz harpyna gutarýan sözlerde bu ownuk bölek düşüp galýar, sözün ahyryna bolsa *a* goşulýar. Meselem: *أَرْطِمَا* *artyma* «meniň yz tarapyma, arkama», *غَارْشِمِزَا* *garşymyza* «garşymyza», *أَلْطِنَا* *altyna* «onuň aşagyna», *أَرَانْكَزَا* *araňyza* «siziň araňyza», *غَارْشِينَا* *garşyna* «onuň garşysyna», *غَارْشِيلَارِينَا* «olaryň garşysyna», üçünji ýöňkemedede: *أَوْرْطَاسِينَا* *ortasyna* «onuň ortasyna» bolýar.

Beýleki ýöňkemelerde-de şuna meňzeş usulda ýasalýar.

Orun ahwalaty hereketiň netijesini geçirýän we geçirmeýän işlikler, üýtgeýän sözler, söz ýasamaýan atlar bilen ulanylyp bilerler. Meselem: *أَرْتُيْنْدَا بِي طُورْمُوشْ تُوْر* *artyňda biý turmuştur* «seniň yzyňda beg durdy»¹. Ýokluk galypynda: *طُورْمَاشْ* *turmamyş*, *طُورْمُوشْ تُوْيُول* *turmuş tüýül* «ol duranok».

Şeýle-de, orun ahwalaty düşüm görkezijileri bilenem utgaşyp biler. Meselem: *بِي أُوْيُونْكَ دَايِرْ* *biý öýüñdedir* «beg seniň öýünde».

Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Hal-ýagdaý ahwalaty

Hal-ýagdaý ahwalaty hereketiň amala aşyrylýan wagtynda hereket edýän adamyň ýagdaýyny ýa-da täsir edilýän zadyň ýagdaýyny bildirýär. Onuň köp görkezijileri bardyr. Olardan - *a*,-*e* çekimsiz harpa gutarýan işliklerde ulanylýar, barlyk şekilinde düýp işligiň soňky harpy uzyn aýdylýan çekimlidir: Meselem: *گَالَايِرْ* *geledir* «ol gelyär», *گُولَدُورْ* *güledür* «ol gülýär», *گِيْيَدِيْر* *giýedir* «ol geýinýär».

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda: «Birinji ýöňkemedede, birlik sanda: *إِلَايْم* *ileýimde* «meniň ýanymda, meniň önümdede»; köplük sanda: *غَارْشِمِزَا* *garşymyzda* «biziň garşymyzda»; ikinji ýöňkemedede, birlik sanda: *دَا أَرْتُيْنْكَ* *artyňda* «seniň yzyňda», köplük sanda: *أَلْطِنْكَزَا* *altynyzda* «siziň aşagyňyzda»; üçünji ýöňkemedede, birlik sanda: *أَلْطِنْدَا* *altynnda* «onuň aşagynda», köplük sanda: *أَلْطَنْلَارِنْدَا* *altlarynda* «olaryň aşagynda» diýlip ýazylypdyr.

-ý çekimli harpa gutarýan sözlerde ulanylýar, barlygy we ýoklugy aňladýan şekillerde یا *ýa* goşulýar. Barlyk galybynda: دُر سۆزلەي *sözleýdir* «ol gürleýär», سۆي لاي دُر *söýleýdir* «ol gürrüň berýär», دُر پلاي *ýylyýdyr* «ol aglaýar»; ýoklugy aňladýan şekilde: دُر باشلاماي *başlamaýdyr* «ol başlamaýar», اوقماي دُر *okmaydyr* «ol okamaýar», دُر بوزولماي *bowuzlamaýdyr* «ol janly mal sadaka bermeyär, ol mal hudaýoly bermeyär» bolar.

Şeýle-de, bu -ý ýoklugy aňladýan şekilde çekimsiz harpa gutarýan sözlere goşulýar. Meselem: گالماي دُر *gelmeýdir* «ol gelmeýär», گولماي دُر *gülmeýdür* «ol gülmeýär», ياطماي دُر *yatmaydyr* «ol ýatmaýar».

Onuň görkezijileriniň biri işligiň soňuna goşulýan -p goşulmasydyr. Meselem: گالپ *gelip* «gelip», گاتپ *gedip* «gidip», باشلاپ *başlap* «başlap», söylep «sözläp, gürrüň berip». Şeýle ýagdaýlarda sözi gutarmak üçin ýa-da labyzlylyk bermek üçin دُر -dyr, -dir goşulýar. Meselem: گالبتز *gelipdir* «gelipdir, ol geldi», سۆيلاي دُر *söýleýdür*¹ «ol gürrüň berýär».

Beýleki bir görkeziji ئور -ýur, -ýür goşulmasydyr, ol işligiň çekimsiz ahyrky harpy üstün bilen çekimlilendirilenden soňra gelyär². Meselem: گاليور *geleyür* «ol gelyär», گاتيور *gedeyür* «ol gidýär», ياطيور *yataýur* «ol ýatyr». Şeýle-de ئور -ýur, -ýür goşulmasy çekimli aýdylýan harpa gutarýan işliklere-de goşulýar. Meselem: باشلايور *başlaýur* «ol başlaýar», يومروقلايور *yumruklaýur* «ol ýumrugy bilen urýar», مانك لايور *maňlaýur* «ol maňlaýyna urýar».

Bu işliklerde ulaltmany aňlatjak bolsaň گاليورور *geleyürür*, گاتيورور *gedeyürür*, باشلاييورور *başlaýýurur*, يومروقلاييورور *yumruklaýýurur* diýmelisin.

Ýene-de bir görkezijisi گان -gan, -gen goşulmasydyr. گاليورگن *geleyürgen* «gelyän», گاتيورگن *gedeyürgen* «gidýän»,

¹ Golýazmada şeýle, emma سۆيلاپ دُر *söýlepdür* bolmaly.

² Ýaýyň içindäki sözlem sahypanyň gyrasynda ýazylypdyr.

يَوْمُزُوقْلَايُ يَوْمُزْكَانُ *başlaýýurgan* «başlaýan», يَوْمُزُوقْلَايُ يَوْمُزْكَانُ *ýumruklaýýurgan* «ýumruklaýan» diýilýär.

Ýoklugy aňladýan şekilini ýasamak üçin bu hal-ýagdaý ahwalatlarynyň ählisine *-ma, -me* goşulmasyny goş. Meselem: باشلامايب *gelmeýip* «gelmän», گاتمايب *getmeýip* «gitmän», باشلامايب *başlamaýyp* «başlaman», سويلامايب *söýlemeýip* «gürrün bermän», گاتمايب *gelmeýipdir* «ol gelmändir», سويلامايب *söýlemeýibtir* «ol gürrün bermändir», گاتمايور *gelmeýür* «ol gelmeýär», گاتمايور *getmeýür* «ol gitmeýär», ياتمايور *yatmaýur* «ol ýatmaýar», باشلامايور *başlamaýur* «ol başlamaýar», يَوْمُزُوقْلَامَايُورُ *ýumruklamaýur* «ol ýumrugy bilen urmaýar», گاتماي يَوْمُزُوقْلَامَايُورُ *gelmeýýürür* «ol gelmeýär», گاتماي يَوْمُزُوقْلَامَايُورُ *getmeýýürür* «ol gitmeýär», باشلاماي يَوْمُزُوقْلَامَايُورُ *başlamaýýurur* «ol başlamaýar».

Ýene-de bir görkezijisi hereketiň başlanyşyny görkezýän *تورغاş* *tur-gaş* «turanyndan soňra», *باقاş* *bakkaş* «seredeninden soňra», *گالگاş* *gelgeş* «geleninden soňra», *سويلاکاş* *söýlegeş* «gürrün bereninden soňra» diýilýär.

Türkmen dilinde ahwalatyň yzyndan *اوق* *ok* gelyär. *اوق* *imdi ok* «häzirin özünde», *اوق* *اوق* *anda ok* «şol ýerini özünde», *اوق* *گوندوز ok geldi* «ol heniz gün ýaşmanka geldi», *اوق* *geje ok getdiler* «olar dün gije gitdiler ahryryn» diýilýär.

Ol, ýagny *اوق* *ok* sözi at çalyşmalary bilen utgaşykly gelende: *اوق* *گاتگنم ok* «men giden badyma»; *اوق* *گالگنم ok* «biz gelen badymyza», *اوق* *الغاننك ok* «sen alan badyňa», *اوق* *گيرگننيز ok* «siz giren badyňyza», *اوق* *يگگني ok* «sen ien badyňa», *اوق* *ايشگن ok* «siz içen badyňyza» diýilýär.

Türkmenlerde ahwalatyň yzyndan *لاين* *-leyin* gelyär, meselem: *لاين* *گوندوزلەين ok* *geldiler* «olar gije gatyşmaka geldiler», *لاين* *گهسهلەين ok* *getdiler* «olar gije ýola çykdylar»; *لاين* *-leyin* at çalyşmalary bilen hem

ulanylyp biler: كَالْدُوْكُمْ لَايْنُ *geldügümleýin* «men gelenimden soňra» ýa-da «men gelen badyma», كَاتُوْكُمْ لَايْنُ *getdügümleýin* «men gidenimden soňra» ýa-da «men giden badyma».

Beýleki at çalyşmalary hem şeýle usulda utgaşýarlar.

Ähli görkezijilere aýratyn at çalyşmalary goşulyp biler. Meselem: گُؤلْدُوْر مَانُ *güledür men* «men gülýärim», گِئِلْدِيْر بِيْ *geledir biz* «biz gelyäris», گَالِيْبِيْر سَانِكْ *gelipdir seň* «sen geldiň», گَالَايُوْر *geleyür siz* «siz gelyärsiňiz», گَالَايُوْرُوْر مَانُ *geleyürür men* «men gelyärim», گِئِدِيْرُوْر مَانُ *gedeyürür men*¹ «men gidýärim», مَانُ تُرْغَاشْ *men turgaş* «men turanymdan soňra».

Işligiň gaýtalanmagy bilenem hal-ýagdaý ahwalaty ýasalar. Meselem: گُؤْلَا گُؤْلَا گَالْدِي *güle güle geldi* «ol güle-güle geldi», يْیْلَايْ يْیْلَايْ گَالْدِي *ýyлай ýyлай getdi* «ol aglap aglap gitdi».

Hatda işlikler bilen birlik, ililik we köplük sanda gelyän hem bolsa, hal-ýagdaý ahwalaty hiç wagt köplük sanda ulanylmayar. گُؤْلَالَار گَالْدِي لَار *güleler geldiler* diýip bolmayar.

Emma işlik köplük sanda gelyär: گُؤْلَا گُؤْلَا گَالْدِي لَار *güle güle geldiler* «olar güle-güle geldiler».

Ýasama, ýagny söz üýtgediji goşulmalar arkaly ýasalan sözüň, şeýle-de göçme manydaky sözüň hal-ýagdaý ahwalaty bolmagy olaryň ýasalyş şertidir. Emma muňa hiliň hemişelikdigini aňladýan خَلَقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا «adam ejiz ýaradylandyr» ýaly sözler degişli däldir.

Hal-ýagdaý ahwalaty başga bir dilde گُؤْلُوبَانُ گَالْدِي *gölüben geldi* «ol gülüp geldi» bolýar.

Hal-ýagdaý ahwalaty wagt-orun düşümde gelende, قَتُولُ أَوْبَدَا *gul öýde ok tutuldy* «gul entek öýdekä tutuldy» diýilýär.

Ýene-de ahwalatyň ornunda gelende, بِيْ الْإِيْنْدَا أُوْقُ *biý ileyinde ok uruldy* «ol begiň gözünüň alnynda uruldy ahyry» diýilýär. بِيْ كَالْدِي گُونُ دُوْغْمُوشْ إِيْ *biý geldi gün dogmuş idi* «beg

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda گِئِدِيْرُوْر مَانُ گِئِدِيْرُوْر مَانُ گِئِدِيْرُوْر مَانُ *gedeyür men gen we men turgaş* diýlip ýazylypdyr. Bu ýerde söz galdyrylan bolmaly.

gelende, gün eýýäm dogdy», *biý ýüzi gyzaryp geldi* «beg gelende, onuň ýüzi gyzaryp durdy»; *biý gyzarymyş ýüzli geldi* «beg ýüzüni gyzardyp geldi» diýilýär.

Öten zaman işligindäki ýoklugy aňladýan atdan ýasalan sözlemde *biý geldi gün dogmamys* «beg gelende entek gün dogmandy», *atny eýerleyip mindim* «aty eýerläp mündüm» diýilýär. Ýokluk galypynda: *eýerlemeyip* «eýerlemän» diýilýär.

Eger hal-ýagdaý ahwalaty ýeňiş doldurgyjy bilen ulanylýan bolsa: *ötmek ýiyew geldi* «ol çörek iýip geldi»; *at minew getdi* «ata münüp gitdi» diýilýär. Şeýle-de *at mineyip ýa-da at mineyin* görnüşlerini hem ulanmak mümkindir. Soňky mysal başga bir şiwä degişlidir.

Hal-ýagdaý ahwalaty barlyk we ýokluk galypalarynda işlik-den öňde gelyär: *güle geldi* «gülüp geldi»; *güle getmedi* «gülüp gitmedi». Bu mysallar hereket edýän adamyň mälim bolan ýagdaýlaryna degişlidir, hereket edýän adamyň mälim bolmadyk ýagdaýynda: *bir kiji güle geldi* «bir kişi gülüp geldi»; *bir biý mine getdi* «bir beg ata münüp gitdi» diýilýär.

Mälimlik (belli at) elip we lam bilen aňladylýar (olar hereket edýäniň adyna goşulýarlar)¹. Hal-ýagdaý ahwalaty aýyk-laýjy sözden öň gelip bilmez, meselem: *urgan güle geldi* «uran adam güle-güle geldi», emma *güle urgan geldi* diýilmeýär.

Degişlilik çalyşmalardan soňra *kim* we *ki* görkezme çalyşmalaryny getirseňem, getirmeseňem bolýar. Görkezme çalyşmalaryny ulanyp *ol ki urdy güle geldi* «uran adam güle-güle geldi»; *ol ki urdy* «uran adam» diýilýär. Görkezme çalyşmasy ulanylmaýan ýag-

¹ Ýaýyň içindäki gyrasynda ýazylan.

daýynda كَالْدِي كُولَا أُرْدِي كِي *ki urdy güle geldi* «uran adam güle-güle geldi» diýilýär. Hal-ýagdaý ahwalaty sözlemiň ahyrynda hem gelip biler. Meselem: أُول كِي أُرْدِي كَالْدِي كُولَا *ol ki urdy geldi güle* «uran adam güle-güle geldi» diýilýär. Şeýle-de, كَالْدِي كُولَا أُول كِي أُرْدِي *geldi güle ol kim urdy* «güle-güle uran adam geldi» diýilýär.

Ýokarda aýdylanlardan degişlilik çalyşmasy bilen aýyrgyç sözünüň arasyndan hal-ýagdaý ahwalatynam, işligem getirip bolmaýar diýen netijäni çykarmak mümkin.

Wagt-orun düşüminde we wagt-orun düşümini talap edýän sözöňülerde: أُوِي دَاكِي كُولَا طُورْدِي *öýdäki güle turdy* «öýdäki adam güle-güle turdy» diýilýär.

Orun ahwalaty aňlatmak üçin كُولَا كَاتِي *gatyndagy güle getdi* «onuň ýanynda duran adam güle-güle gitdi» diýilýär.

Hal-ýagdaý ahwalatyny sözlemiň başynda-da, ahyrynda-da getirip bilersiň, emma hal bilen degişlilik çalyşmasynyň, eýelik düşümdäki at bilen degişlilik çalyşmasynyň arasyndan başga söz getirilmeli däldir.

Bölümçe: كُولَا وَجِي *gülewçi* «köp gülýän»; كُولَا كَان *gülegen* - bu şekil artyk hili, ýagny köp, ýygý-ýygýdan gülýäni aňladýar. كُول كَان *gülgen* «gülyän»; كُولُوتْجِي *gölütçi* «gülki ýassygy», türkmenler كُولَا جَاك *gülejek* «üstünden gülnýän adam, gülki ýassygy» diýilýär. Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Doldurgyç

Doldurgyç anyk aňladylanda, ýeňiş düşümdäki at ýa-da görkezme çalyşmasy bolup biler. Anyk aňladylan ada mysallar: أَفْجَانِي أَلْدِم *ötmekni ýedim* «men çörek iýdim»; أَكْچَانِي أَلْدِم *akçany aldym* «men puly aldym»; أَأْتَنِي مِنْدَم *atny mindim* «men ata mündüm».

Çalyşma degişli mysallar: أُونِي أَلْدِمُ *ony aldy* «men ony aldy»; أَرُ يُونْدُومُ *är ýöndüm* «men oňa gaýdyp geldim»; مُوَارُ بَارِدِمُ *muwar berdim* «men oňa berdim». Bu mysallaryň ählisi anyk doldurgyçlara degişlidir.

Anyk doldurgyç başga şärikdeş bilen çalşylan we bu ýerde eýerjeň sözleme öwrülen ýagdaýyna mysal: إِنَانْدِمُ كِمُ بِي طُورْدِي *ynandym kim biý turdy* «men begiň turandygyna ynandym»; طَانَكُ لَادِمُ بِي طُوطْمَاقِنْدَا *taňladym biý tutmagyndan* «men begiň tutulandygyna (ýesir düşendigine) geň galdym». Şeýle-de işlikler netijesini geçirýän we geçirmeýän bolup bilerler. Ýokarda hereketiň netijesini geçirýän işliklere mysallar getirildi.

Hereketiň netijesini geçirýän işlikleriň täsiri «hamza», harp-lary we goşulmalary goşalandyrmak (artdyrmak) arkaly görkezilýär. Goşulmalardan غَا -ga, كَا -ka, گَا -ge, -ke gatnaşýarlar: جَاغْمَاقَا أَايْتِمُ *gulga at berdim* «men gula at berdim». Çakmakga aýytdym «Çakmaga aýtdym», بِيگَا قُتُولُ سَاطِمُ *biýge gul satdym* «bege gul satdym».

Hereketiň netijesini geçirýän goşulmasyz işlige mysal: بِيْنِي جِيْقِبُ صَانْدِمُ *biýni çykyp saandym* «men beg çykandyr diýip pikir etdim».

Eger, arap dilinde anykdygyna ýa-da düşürilendigine garamazdan, doldurgyç ل «üçin» sözöňüsi bilen ýasalýan işliklere degişli bolsa, türkmen dilinde *li* anyk ulanylan ýagdaýynda, ol arap diliniň eýelik düşümdäki sözöňüsi hasaplanylýar. Düşürilen sözöňüli: بِيْنِي كُورْدُومُ *biýni gördüm* «men begi gördüm»; أَكْچَانِي أَلْدِمُ *akçany aldy* «men puly aldy»; أَتْنِي أَطْنِي مْنْدِمُ *atny mindim* «men ata mündüm», arap dilinde ل anyk görkezilende; جَاغْمَاقَا بَارِدِمُ *gulga berdim* «men gula berdim», بِيگَا بَاقْتِمُ *biýge bakdym* «men bege seretdim» diýilýär.

Doldurgyç we hereketiň eýesi görkezme çalyşmasy bilen aňladylan bolsa, أُونِي بَارِدِمُ *ony berdim* «men ony berdim» diýilýär ýa-da بَارِدِمُ اُونِي *berdim ony* diýmek hem mümkin.

Hereketiň doldurgyjy soragy aňladýan at bolsa, كُمنِي أُورْدُوم *kimni urdum* «men kimi urdum» diýilýär.

Eger işlik şert şekilinde gelýän bolsa, كُمنِي أُورَارْ سَاڤْ *kimni urarsaň urar men* «kimi ursaň, menem uraryn» diýilýär. Bu ýerde doldurgyç, ýokarda getirilen mysaldaky ýaly, önde gelmelidir, sebäbi işlik şert işligidir.

Eger, doldurgyç degişlilik çalyşmasy bilen aňladylan bolsa, ol ki urduň bazarda gördüm «men seniň uran adamyňy bazarda gördüm» diýilýär.

Ýükletme manyly ýasaýjy goşulmalar goşulanda, اُولَاتِي *olapny söýündürdüm* «men oglany begendirdim», اُولَاتِي دُودُردُم *oglanny doýdurdum* «men oglany doýurdym», اَاتِي مُندُردُم *atny mindirdim* «men ony ata mündürdim»; اَاتِي يَدُردُم *etni ýedirdim* «men oňa et iýdirdim»; سُونِي إِچُردُم *suwny içirdim* «men oňa suw içirdim» diýilýär. Has dogrusyny bolsa Allatagala bilýär!

Eýäniň doldurgyja gatnaşygy

تَانْدَا بِي قُولُونِي أُورَاسِي دُور *tanda biý guluny urasydur* «beg daňdan öz guluny urar» diýilýär. İşligi doldurgyjyň öňündem, soňundanam getirip bolýar. Bu geljek zaman üçin mysaldyr.

Öten zaman üçin اُولُونِي بِي قُولُونِي اُورْدِي *biý guluny urdy* «beg öz guluny urdy» bolar.

Haçanda hereket bir zada geçende, اُولُونِي تُوْيدِرَاسِي دُور *biý guluny töýdiresidür* «beg öz guluny urmaga mejbur eder» diýilýär.

Hereket iki zada geçende, اُولُونَا بَرْ اَاطْ بَرَاسِي دُر *biý guluna bir at beresidir* «beg öz guluna bir at berer» diýilýär.

Onuň üçin, ýagny häzirki zaman şekili öten zaman üçin hem ulanylýar: اُولُونِي اُورْمُوشْ دُور *biý guluny urmuşdur* «beg öz guluny urdy». Ýygy-ýygýdan gaýtalan gymyldy-hereketi

aňlatmak üçin اۇرۇچى ئۇرۇ biý guluny urujdyr «beg öz guluny köp urýar» diýilýär.

Gymyldy-hereketi ýerine ýetirýäniň ady gymyldy-hereketiň anyk aňladylan eýesi bolanda, biý atasý turmuşdur «begin kakasy durdy» diýilýär. Şeýle-de: biýni ýüzi görüklidür¹ «begin ýüzi owadan», biý gözi sürmelidür «begin gözi sürmelidir», biý burny uzundur² «begin burny uzyndyr». Bu aňlatmalaryň arasynda köp tapawut bar, sebäbi «sürmeli gözli» diýip bolýar, emma uzynlyga «eýe burunly» ýa-da gysgalyga «eýe burunly» diýip bolmaýar. Bu barada köp gürrüň etmek mümkin.

Adyň doldurgyja gatnaşygy barada

Eger sypat ikilik sanda gelyän bolsa³: iki awsly kiji görüdü: «men iki sany akylly kişini gördüm»⁴. Köplük sanda: üç awsly kiji «üç sany akylly kişi» bolýar. Eger, sypat aýry ulanylýan bolsa, ol köplük sanda gelip biler. Meselem: uslylar görüdü awslylar uslylary⁵ «men akyllylary gördüm» we awslylary uslylary⁵ «iki sany akylly är geldi» diýilýär.

¹ Golýazmada munu ýüzi ýazylypdyr, emma onuň arapça sözlemiň manysyna görä biýni ýüzi bolmalydygyny görkezýär.

² Golýazmada bu burny ýazylypdyr, emma onuň arapça sözlemiň manysyna görä biý burny bolmalydygy belli bolýar.

³ Golýazmanyň 79a sahypasynyň 13-nji setiriniň iň soňy aýdylyr sözi bilen gutarýar. Emma golýazmanyň indiki sahypasynyň 1-nji setiri (79b sahypanyň, 1 setirde) ikinji (jübüt) diýen söz bilen başlanýar. Bu ýerde bir zat galdyrylan bolmaly.

⁴ Setirleriň arasynda «akyla eýe» diýlip ýazylypdyr (79b sahypa seret).

⁵ Golýazmada uslylary-nyň deregine awslylary (79b sahypanyň, 5-nji setiri) ýazylypdyr.

Ýöneliş düşümde¹: اِکْکِ اَوْصَلِي كِجِي کَا بَارْدُم *ikki usly kijige berdim* «men iki sany akylyly kişä berdim»² bolýar.

Eger nämälim sypat çykyş düşümde gelse, بَر كِجِي قَاطُنَا كِرْدُم *bir kiji gatna girdim türkten* «men asly türkmenlerden bolan bir adamyň ýanyna girdim» diýilýär.

Eger, ahwalat nämälim adyň ornunda gelyän bolsa, بَر كِجِي قَاطُنَا كِرْدُم *bir kiji gatna girdim* «men bir adamyň ýanyna girdim» diýilýär.

Eger işlikden ýasalan sözlem aýyrgyçly sözlemiň ornunda gelse: گَالْدِي آر كِم سَوَار مَانْ اُونِي *geldi är kim söwer men ony* «meniň söýýän adamym geldi» diýilýär.

Atdan ýasalan sözlem aýyrgyçly sözlemiň ornunda gelende, گَالْدِي بَر آر كِم اَطَاسِي اَلْوِثُوْر *geldi bir är kim atasy ölüpdür* «atasy ölen bir adam geldi» diýilýär. Eger, atdan ýasalan sözlem aýyrgyçly sözlemiň ornunda gelyän bolsa, ýokarda görkezilen sözleri we sözleriň utgaşmasyny aýyklanýan sözün önünde getirip bolmaýar. Arap dilinde, munuň tersine, hemmesi aýyrgyçdan önde gelmeli.

Alla ýol berse, olaryň käbiri «Adyň mälim ýagdaýy babyn-da» diýen bölümde beýan ediler.

Eger sypatlar gaýtalanýan bolsa, olar sözlemiň başynda gelyärler. Meselem: اَوْصَلِي يَازُوْجِي كِجِي كُوْرْدُوْم *usly ýazuçy kiji gördüm* «men ýazyp oturan düşünjeli kätibi gördüm».

Eger sypatlar gaýtalanmaýan bolsa, اَوْقُوْجِي كِجِي كُوْرْدُوْم *okuju kiji gördüm* ýa-da اَوْقُوْجِي كِجِي كُوْرْدُوْم *okuju kiji gördüm* ýa-da اَوْقُوْجِي كِجِي كُوْرْدُوْم *okuju kiji gördüm* «men okaýan adamy gördüm» diýmelisin. Has dogrusyny Allatagala bilýär!

¹ Golýazmada «ýeňiş düşüm» ýazylypdyr, sebäbi arap dilinde bu ýagdaýda şu düşümiň görkezijisi ulanylýar.

² Golýazmada sahypasynyň gyrasynda: اَوْصَلِي لَاز كِجِي *uslylar kiji* (görnüşli sözlemler) türki dillerde ulanylmaýar» diýen sözlem bar.

Mälim atlar başdır. Biz olar barada nämälim we mälim atlara bagyşlanan bölümde ýatlap geçipdik. Olar: at çalyşmasy, has at, baglanyşykly at, görkezme we degişlilik çalyşmalary.

At çalyşmasy aýyklanmaýar we aýyklaýjy däldir.

Has at aýyklaýjy bolup bilmez.

Baglanyşykly ýagdaýdaky sözler, görkezme we degişlilik çalyşmalary aýyklaýjy bolup bilerler.

Degişlilik çalyşmasy aýyklanda: كُوردُومُ بَيْنِي أَوْلَ كِي طُورْدِي *gördüm biýni ol ki turdy* «men turan begi gördüm», أَوِي دَاكِي بَيْنِي *gördüm öýdäki biýni gördüm* «men öýdäki begi gördüm», قَاطِنَكَ *gatyňdagy guluny tutdum* «men seniň ýanyňda gulun tutdum» diýilýär.

Baglanyşykly ýagdaýdaky at, orun we wagt hallary, ýokarda aýdylyşy ýaly, aýyklanýan sözden öň gelýär.

Gymyldy-hereketi ýerine ýetirýäniň ady bilen ylalaşýan elip-li lam-ly degişlilik çalyşmasyna mysallar: كُوردُومُ كَالْكَانِي *gördüm gelgeni okujuny* «men okuwçynyň gelenini gördüm»; كَالْكَانِي كُوردُومُ يَارُوجُونِي *gelgeni gördüm ýazujuny* «men ýazýanyň gelenini gördüm»; يَارُوجُونِي كَالْكَانِي كُوردُومُ *gelgeni gördüm* «men ýazýanyň gelenini gördüm».

Görkeziji at aýyrgyç bolup gelende: بُو بَيْنِي كُوردُومُ *bu biýni gördüm* «men bu begi gördüm» diýilýär.

Eger sözlemde tassyklamanyň görkezijisi bar bolşa, ony işlikden öň getirip bolýar. Meselem: أَوْجُ بُو بَيْنِي كُوردُومُ *oç bu biýni gördüm* «ine şu begi men gördüm». Tassyklamanyň görkezijisi hiç wagt sözlemiň ahyrynda gelmeýär. كُوردُومُ بُو أَوْجُ *gördüm bu oç* diýilmeýär.

Baglanyşykly söz aýyklaýjy bolup gelende: بَيْنِنُ قَوْلِي سُنُقُرْنِي *biýnin guly Sunkurny gördüm* «men begiň guly Sunkury gördüm» diýilýär. Şeýle-de بِي قَوْلِي سُنُقُرْنِي *biý guly Sunkurny ýa-da سُنُقُرْنِي كُوردُومُ بَيْنِنُ قَوْلِي* *Sunkurny gördüm biýnin guly* diýmek mümkin. بِي قَوْلِي *biý guly* diýmegem mümkin. Şeýle-de أَوْلْكَانُ سُوْجِي مُوْنُونُ قَارْدَاشِي *ölgen suwçy munun gardaşy* «ölen

suwçy bu adamyň dogany», *أولكان بو صوجن قازدائي* *ölgen bu suwçynyn gardaşy* «ölen adam bu suwçynyň dogany» diýilýär. Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Türkmen dilinde *wa* «we» ýaly baglaýjy söz ýokdur. Aýyklaýjy agzany gymyldy-hereketi ýerine ýetirýäniň ady bilen baglamak üçin *-b* görkezijisi goşulýar. *أالب كاتي* *alyp getdi* «alyp gitdi» (sözme-söz: aldy we gitdi), *أالب كالد* *alyp geldim* «men getirdim», (sözme-söz: men aldym we geldim); *أالب كال* *alyp gel* «getir», (sözme-söz: al we gel) we ş.m.

Eger bir zady habar bermeli bolsa, *بي طوردي قتولي داغي* *biý turdy guly dagy* «begem, onuň gulam turdy» diýilýär. Bu ýerde *داغي* *dagy* baglaýjy söz hökmünde ulanylýar.

Türkmen dilindäki *يوقسا* *yogsa* sözi arap dilindäki *أو* «we», *أم* «ýa-da» diýen soragy aňladýan sözlere gabat gelýär. Meselem: *بي طوردي يوقسا قتولي* *biý turdy yoksa guly* «beg ýa-da onuň guly turdy».

Arap dilindäki *ما* *ýa-da لا* arkaly aňladýan ýoklugy görkezýän sözlem türkmen dilinde *بي طورمادي* *biý guly turmady* «beğin guly turmady» görnüşinde berilýär.

Garşylygy görkezýän *بل* «we», *لكن* «emma» ownuk bölekleriniň türkmen dilinde taýlary ýokdur. Olar *بل* ownuk böleginiň ýerine *يوق* *yok* sözünü ulanýarlar. Meselem: *بي طورمادي يوق* *biý turmady yok guly* «beg turmady, emma onuň guly turdy».

لكن «ýöne, emma» sözünüň ýerine *أرائنا* *ereýne* sözi ulanylýar. Türkmenlerde bu söz arap dilindäki *نعمة* «hawa» sözünüň manysynda gelýär. Bu iki söz, ýagny *يوق* *yok* we *أرائنا* *ereýne* dürli hyzmatlary ýerine ýetirýärler.

Türkmen dilindäki *يا* *ýa* arap dilindäki *إما* «ýa-da» diýen manydadyr. *يا مونو سائك يا مونو* *ýa munu alyr seň ýa munu* «ýa şuny alarsyň, ýa-da şony» diýilýär. *يا* *ýa* araplardan gelip çykandyr, emma ony türki halklar hem ulanýarlar. Şeýle-de, *أما*

hem arap dilinden alnan, köki araplardan gaýdýan sözdür. Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Nygtama

Bu iki görnüşlidir: söz taýdan ýa-da many taýdan nygtama:

1. Sözün işligiň, adyň we kömekçi ownuk bölekleriň edil özi ýaly gaýtalanmasy arkaly ýüze çykarýar.

Eger ady gaýtalamak arkaly aňladylýan bolsa: *بي بي biý biý* «beg, beg». Eger, işligi gaýtalamak arkaly aňladylýan bolsa: *أل أل al al* «al, al». Eger, ownuk bölegi gaýtalamak arkaly aňladylýan bolsa: *يُوقُ يُوقُ yok yok* «ýok, ýok»; sözlemi gaýtalamak arkaly aňladylýan bolsa: *بي گالدي بي گالدي biý geldi biý geldi* «beg geldi, beg geldi» görnüşinde gelýär.

2. Many taýdan: bu käte işligiň nämälim görnüşleri bilen käte-de belli bir sözler arkaly aňladylyp bilner. İşligiň nämälim görnüşü bilen gelen nygtama mysal: *يَماكُ يَماكُ ýemek ýedim* «nahar ýydim», *إِچمَكُ إِچمَكُ içmek içdim* «köp içdim». Bu sözlemlerde sözleriň ýerini üýtgedip bolýar.

Ýörite sözler arkaly aňladylan nygtama hereketiň kimdir biri tarapyndan ýerine ýetirilmän, eýsem onuň eýesi tarapyndan berjaý edilendigini görkezýär. Meselem: *بي طوردي اوزي biý turdy özi* «begiň özi turdy», *بي گاتي گانسي biý getdi kensi* «begiň özi gitdi», *بي گالدي گالدي biý geldi kendi* «begiň özi geldi».

Arap dilindäki *كلُّ اهلisi, hemmesi, barça* sözüne türkmen dilindäki *بارشا barşa* sözi gabat gelýär. *كجي لاز گالدي لاز بارشا kijiler geldiler barşa* «kişileriň barçasý geldiler» diýilýär.

Bu söz işlikden önem, soňam gelip biler: *الطين بارجاسي االدym altyn barçasyny aldym* «altyn baryny aldym».

Nämälim ýagdaýdaky at, gürrüňi edilyän zadýň böleklere bölünýändigine ýa-da bölünmeýändigine garamazdan, tassyklanylýar.

Böleklere bölünmeýän zada mysal: *بِرْ كِجِي طُورْدِي أُوْزِي bir kiji turdy özi* «bir kişiniň özi turdy». Bölünýän zada mysal: *بِرْ أُوْتْمَاكْ يَادِمْ بَارْجَاسَنِي bir ötmek ýedim barçasyny* «men ähli (tutuş) çöregi iýdim». *بَارْشَاسَنُ barçasyn* görnüşi hem ulanylýar. Bu dilde, ýagny türkmen dilinde arap dilinde edilişi ýaly, nygtamany nygtalýan sözden soň getirip bolmaýar.

Ornuny çalşyryjy at aýyrgyjy¹

Ornuny çalşyryjy at aýyrgyjynyň birnäçe görnüşi bardyr. Olaryň biri - bitin (tutuş) zadyň bitin zat bilen çalşyrylmagydyr. Meselem: *بِرْ قَارْدَاشِنُكْ بِي طُورْدِي gardaşyň biý turdy* «seniň doganyň beg turdy». Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Ornuny çalşyryjy at aýyrgyçlarynyň beýleki görnüşleri türkmen dilinde ýokdur².

Çekimsizleriň sazlaşygy (meñzeşleşmesi)

Çekimsizleriň sazlaşygy (meñzeşleşmesi) sözlerde we sözlemlerde duşýar. Ol sözlemlerde seýrek duşýar. *گُولَارْ قولْ لاز gullar* «gullar», *يَاصِي يَاصِي yassy* «ýasy», *أَطْ تَا atdan* «atdan» diýilýär. Has dogrusyny Allatagala bilýär!

¹ Ornuny çalşyryjy at aýyrgyjy diýmek, munuň özi - badalun - esasy (mantyky) basymyň birinji söze däl-de, onuň yzyndan gelýän söze düşýän ýagdaýydyr. Meselem: men ýarty çörek iýdim diýen sözlemde ýarty sözi ornuny çalşyryjy at çalyşmasydyr, ýagny badalundyr, sebäbi arap dilinde ýarty sözi çörek sözünden soň gelýär. Çünki esasy basym ýarty çöregiň iýilendigine düşýär.

² Golýazmada sahypanyň gyrasynda: «Arap dilinde ornuny çalşyryjy at aýyrgyjynyň birnäçe görnüşi bolup, olar bitin (tutuş) zady bölek zat bilen çalyşmakdyr. Goşulan mazmunly ornuny çalşyryjy at aýyrgyjy ýaly görnüşleri-de bardyr. Bitin zat bölek zat bilen çalşyrylanda: *بِرْ أُوْتْمَاكْ يَادِمْ بُوْجُوكْ بِي bir ötmek ýedim buçukuny* «men bir çöregiň ýarysyny iýdim» diýilýär. Goşulan mazmunly ornuny çalşyryjy at aýyrgyjy: 1) çalşyrylýan ada mahsus bolan hili ýa-da häsiýeti; 2) çalşyrylýan ada degişli ýa-da onuň bilen aýrylmaz baglanyşykly zady aňladýar.

Ýüzlenilýän adam hakynda

Sözlem baş agza bilen başlanýan bolsa, bu sözlemleriň iň gowy görnüşidir.

Sözlemiň baş agzasy anyk aňladylan at bolanda: *بِي نَاجِكْ تِرْ biý neçikdir* «begin ýagdaýy nähili?», görkezme çalyşmasy bolanda: *بُو نَاجِكْ تِرْ bu neçikdir* «munuň ýagdaýy nähili?», *اُولْ ol neçikdir* «onuň ýagdaýy nähili?», at çalyşmasy bolanda: *نَاجِكْ سَئِكْ neçik seň* «seniň ýagdaýyň nähili?»; *نَاجِكْ سِزْ neçik siz* «siziň ýagdaýyňyz nähili?» diýilýär. Şeýle-de: *بِي نَاجِكْ biý neçik biý* «begin ýagdaýy nähili?», *بُو نَاجِكْ bu neçik bu* «munuň ýagdaýy nähili?», *اُولْ نَاجِكْ ol neçik ol* «onuň ýagdaýy nähili?», *سَئِكْ نَاجِكْ seň neçik* «seniň ýagdaýyň nähili?», *سِزْ نَاجِكْ siz neçik* «siziň ýagdaýyňyz nähili?» diýmek hem mümkindir. Emma birinji mysalda görkezilenler iň gowy görnüşleridir. Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Beýan etme¹

قَارَدَاشْنُكْ اَلَيْتِي بِي يَاطْمَشْ تِرْ gardaşyň aýytdy biý ýatmyşdyr «seniň doganyň beg ýatyr diýdi» diýilýär. Häzirki zamanda *قَارَدَاشِيمْ اَلَيْتِرْ gardaşym aýdyr* «meniň doganym aýdýar» bolýar.

Käbir şiwelerde öten zamanda-da, häzirki zamanda-da başgaça aýdylýar. Öten zaman üçin: *دَدِي dedi we دَدِي didi* «ol diýdi». Häzirki-geljek zaman üçin: *قَارَدَاشْنُكْ دَايُورْ gardaşyň deyür* ýa-da *دَيُورْ diyür* ýa-da *اَيْتَادِرْ aýydadyr* «seniň doganyň aýdýar».

بِي مَآ گَالْدِي biý maa geldi «beg meniň ýanyma geldi». Soragda: *بُو كِمْ دُرْ bu kimdir* «bu kim?», *كِمْ دُرْ kimdir bu* «kim bu?» diýilýär. Ýeňiş düşümde *بِيْنِي گُورْدُومْ biýni gördüm* «men begi gördüm» diýilýär. Çykyş düşümde *بِي دَا كَاشْتِمْ وَا أَشْتِمْ biýden*

¹ Arap dilinde beýan etme başganyň sözlerini «an» baglaýjy kömekçisi arkaly gürrüň edilýän pursatynda ulanylýan zamandaky ýaly edip, başganyň sözi görnüşinde berýär.

geşdim we aşdym «men begden öňe geçdim» bolýar. Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Harplaryň düşürilmegi

Bu ýagdaý örän seýrek duşýar. Ol hemişelik ýagdaý dälidir. Türkmenler käbir ýagdaýlarda *d* harpyny düşürýär. Meselem: *اچر* *içir* «içirmek», onuň ilkibaşky görnüşi *اچ دَر* *içdir*. *قاشير* *gaşyr* «gaçmaga mejbur etmek» sözünde-de *d* harpy düşürilendir, onuň ilkibaşky görnüşi *قاش دَر* *gaşdyr*.¹

Şeýle-de, olar *b* harpyny düşürýärler. *اكار* *eger* diýen arap sözüne gabat gelýän «eger» sözünüň ilkibaşky görnüşi *اَبكار* *eb-ger* bolupdyr.

Şeýle-de, *r* harpy hem düşürilýär. *برلا* *birle* «bilen, bile» sözünüň ýerine *بىلا* *bile* sözünü ulanýarlar.

Duýduryşy aňladýan hamza, ýagny *اَوْج* *oç* sözündäki *o* düşürilýär. Meselem: *اَوچ اَمْدِي* *oç imdi* diýmegiň ýerine *اَمْدِي* *şimdi* «indi, ine indi» diýilýär.

Şeýle-de, *k* harpy hem düşürilýär. *صِشْكَان* *syşkan* diýmegiň ýerine *صِجَان* *syçan* «syçan», *طاشْغاري* *daşgary* diýmegiň ýerine *طاشاري* *daşary* «daşary» diýilýär.

Şeýle-de, *k* harpy hem düşürilýär. *اِشْكَاري* *işkeri* diýmegiň ýerine *اِشْاري* *işeri* «içeri», *باشْغَار* *başkar* diýmegiň ýerine *باشار* *başar* «ýöret, it, dolandyr» diýilýär.

Ýokluk galybynda birinji ýöňkemedä *أَلْمَان* *alman* bolýar, onuň ilkibaşky görnüşi *أَلْمَانْ مَان* *almaz men-dir* «men almaryn».

Şeýle-de, *z* harpy hem düşürilýär. Meselem: köplük sanda ikinji ýöňkemedä: *أَلْيَنْز* *alyňyz* diýmegiň ýerine *أَلْن* *alyn* «alyň» diýilýär. Bu gysgaltma-da öňküler ýalydyr. Has dogrusyny Allatagala bilýär!

¹ Bu sözlem golýazmada sahypanyň gyrasynda ýazylandyr.

Işligiň atlardan ýasalyşy

Bu bölüm örän uludyr. Emma biz gysgaça gürrüň bereris.

Söz köki — bu düýp (asyl) sözi ikinji derejeli böleklerden bölüp aýyrmakdyr.

Söz üýtgediji goşulmalar arkaly söz ýasamak munuň tersi-nedir, sebäbi bu ýerde ikinji derejeli bölekler düýp (asyl) söz-den bölünýärler.

Mysallar: اَلْ ak «ak» - اَغَارْدِي agardy «agardy», قَارَا gara «gara» - قَارَارْدِي garardy «garaldy», سَارِي sary «sary» - سَارَارْدِي sarardy we سَارْغَادِي sargardy «saraldy», قَرْل gyzyly «gyzyl» - قَرَارْدِي gyzardy «gyzardy», كُوك gök «gök» - كُوكَارْدِي gögerdi «gögerdi», يَاشِل ýaşyl «ýaşyl» - يَاشَارْدِي ýaşardy «ýaşardy», قَايْغِي gaýgy «gam-gussa, gaýgy, gynanç» - قَايْغَارْدِي gaýgyrdy «gaýgy-landy, gynandy», اَوْسُرُوك osruk «osluk» - اَوْسُورْدِي osurdy «osurdy», تُوْكُورُوك tükürük «tüykülik» - تُوْكُورْدِي tükürdi «tüykü-rdi», سُوْمُكُورُوك sümükürük¹ «gusmak» - قُوسُوتِي gusdy «gusdy», سُوْمُكُورُوك sümükürük «sümük» - سُوْمُكُورْدِي sümükürdi «sümgürindi», سِيْدِيK sidik «siýdik» - سِيْدِي sidi «buşugdy», بَايْ bay «bagtly» - بَايْD baydy «bagtly boldy», كَسَك kesek «kesindi, gyýkyndy», كَسْتِي kести «kesdi», دَارَاق darak «darak» - دَارَادِي darady «saçyny darady», بِيْچِن biçin «orma, orak orma» - بِيْچِي biçdi «ol iki bölege böl-di», گُيْسْغَا gysga «gysga» - گُيْسْغَارْدِي gysardy «gysgaldy», اُوْزُون uzun «uzyn» - اُوْزَانْدِي uzandy «uzaldy», سَاتُو satu «satmak» - سَاتِي satdy «satdy», اَلُو alu «satyn almak» - اَلْدِي aldy «satyn aldy», اِسْكِ esgi «köne» - اِسْكِR esgirdi «ol könel-di», سَاسْكِ sasyk «porsy» - سَاسْكِD sasydy «porsy ys ýaýratdy», دِيْلَگ dileg «dileg, isleg» - دِيْلَگِي diledi «diledi», گَادِيK gädik «gädilen, gädik, belgi» - گَادِيD gädildi «gädildi», تَايَاق tayak «taýak, direg» - تَايَانْدِي daýandy «ol daýandy», يَامَاW ýamaw «ýa-ma» - يَامَادِي ýamady «ýamady», بُوْيَاW boýaw «boýag, reňk» -

¹ Golýazmada قُوسُوتِي gusdy - قُوسُوتِي gusak sözleri sahypanyň gyrasynda ýazylypdyr.

boýady «boýady, reňkledi», يَاشَاش *yáš* «gök; ýaş» - *yášardy* «ýaşyl öwürdi», تَارَ *der* «der» - *derledi* «derledi», دِيرِي *diri* «diri» - *dirildi* «direldi», دُشَک *düşek* «düşek, ýorgan-düşek» - *düşedi* «düşedi»¹, أَوْرُوق *awruk* «agyry, kesel» - *awurdy* «keselledi», اُورُو *uru* «urmak, ýençmek» - *uwurdy* «ýençdi», اِک *ik* «ik» - *iyirdi* «ol egirdi», اِک *eg* «eg» - *iyildi* «egildi», اَز *az* «az» - *azardy* «azaldy», يَارَاق *ýarag* «ýarag» - *ýaraglady* «ýaraglandyrdy», اَوْت *öt* «geç» - *ötledi* «geçdi», اَوْلَاق *awlak* «aw» - *awlady* «aw awlady», يَوْمُشَاق *yumşak* «ýumşak» - *yumşady* «ýumşady», گَمرِشَک *gemirşek* «gemirşek» - *gemirdi* «gemirdi», شِشِک *şişik* «çiş» - *şişdi* «çişdi», اَوْلُوم *ölüm* «ölüm» - *öldi* «öldi», يَم *yem* «nahar, iýmit» - *yedi* «iýdi», اِچِم *içim* «içgi» - *içdi* «içdi», اِنچِکِرِک *ynçykyryk* «ses, gykylyk» - *ynçygyrdy* «gygyrdy», طَالَاو *talaw* «talamak» - *talady* «talady», اَطْلَام *ätlem* «ädim» - *ätledi* «ätledi», بَتِک *bitik* «hat» - *bitdi* «ýazdy». Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Yüzlenme

Yüzlenmäniň üç ownuk bölek: çagyryş üçin *-a*, meselem: اَکِجِي *a kiji* «eý, kişi!», geň galmagy aňlatmak üçin اَبَاو *-abaw*, «baý-bow» gaýgy-gamy aňlatmak üçin اَبُو *-abu* ownuk bölegi bardyr. Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Geň galmagy aňlatmak

Geň galma täsin wakany (hadysany) synlamakda ýa-da bu hadysanyň näme sebäpli bolandygy mälim däl ýagdaýynda ýüze çykýar. Ol iki sözden مَا أَفْعَلُهُ *we* sözlerinden ýasal-

¹ Golýazmada bu at işligiň önünde دَشَک *deşek*-*yášady* görnüşinde ýazylypdyr.

ýar. Şonuň bilen birlikde arap dilinde birnäçe şert goýulýar: işlik üç harpdan; düýp dereje görnüşinde bolmalydyr, hiliň hemişelikdigini aňlatmalydyr, ulalmanyň ýa-da kiçelmäniň görkezijilerini kabul etmäge ukyply bolmalydyr.

Birinji şerte mysal: بِى نَا اُوزْدَانْ كِجى *biý ne özden kijidir* «bu beg nähili gowy adam».

Emma أَفْعَلُ بِهِ şekili mydama buýruk şekilinde ulanylýar, emma habar manysyny berýär. Meselem: بِى كُورُوكْلِي بُولْدِي *biý görükli boldy* «beg owadanlaşdy ýa-da beg owadanlyga eýe boldy».

Geň galmagy aňladýan işlik hereketiň netijesini gymyldy-hereketiň birnäçe doldurgyjyna geçiriji däldir. Ol ýokarda bel-lenilişi ýaly, gymyldy-hereketiň diňe bir doldurgyjyna sözöňüsiz geçýär.

Gymyldy-hereket doldurgyja sözöňüli, ýagny düşüm goşulmalary arkaly geçende, بِى قُولُونْغَا نَا اُورُوجِي دُورُ *biý gulunga ne urujydyr* «beg guluny, gör, nähili köp urýar» diýilýär.

Arap dilinde reňk, çaşy gözlülük we körlük bilen baglanyşykly geň galma aňladylmaýar, ýagny bu häsiýetleri aňladýan sypatlardan geň galmany aňladýan sözleri ýasap bolmaýar. Türkmen dilinde şeýle aňlatma üçin hem söz ýasamak mümkin. Meselem: نَا اَقْ دِرْ بُو *ne akdyr bu* «bu nähili ak», نَا قِرْلْ دِرْ *ne gyzyldyr bu* «bu nähili gyzyly», نَا قَارَادِرْ بُو *ne garadyr bu* «bu nähili gara».

Arap dilindäki ýaly, geň galma aňladylanda, sypatlaryň artyklyk derejesini ýasamak mümkindir. Meselem: نَا اَبَاقْ دِرْ بُو *ne appakdyr bu* «bu zat nähili ap-akja», نَا قَبْ قِرْلْ دِرْ بُو *ne gyp-gyzyldyr bu* «bu zat nähili gyp-gyzyly», نَا قَبْ قَارَا دِرْ بُو *ne gap-garadyr bu* «bu zat nähili gap-gara», نَا سُوْقُورْدِرْ بُو *ne sokurdyr bu* «bu adam nähili sokurdyr», نَا شَابْرَاصْ دِرْ بُو *ne şaprasdyr bu* «bu adamyň gözi nähili çap-çaşy». Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Öwgi we ýazgarma

نِعْم we بِيْس diýen arap sözleri öwgüni we ýazgarmany aňlatmak üçin ulanylýar. Meselem: بِي يَاقْشِي كِجِي *biý ýagşy kiji* «beg gowy kişi», يَامَان قَوْل دُور بُو *yaman guldur bu* «bu ýaman gul».

Şeýle-de, öwgüni aňlatmak üçin magta sözi ulanylýar. Ol zamanda üýtgeýär. Öten zamanda: مَاقْطَادِي *magtady* «ol öwdi», häzirki zamanda: مَاقْطَار *magtar* «ol öwýär», geljek zamanda: مَاقْطَاغَاي *magtagay* «ol öwer» bolýar. Başga bir dilde häzirki zamanda مَاقْطَاي دُر *magtaydyr* diýilýär.

Ýazgarmany aňlatmak üçin أَزَارْ لَا *azarla* sözi ulanylýar. Ol hem مَاقْطَار *magtar* sözi ýaly üýtgeýär.

Baglanyşykly utgaşmada ulanylanda: بِيْن قَوْلِي يَاقْشِي كِجِي دُر *biýnin guly ýagşy kijidir* «beğni guly gowy adam»; اِيْجِيْن اَرِي *ijin ari* «bu aýalyň äri ýaramaz adam».

Eýelik düşümde: اَوِيْدَاكِْن قَوْلِي يَاقْشِي كِجِي *öydäkinin guly ýagşy kiji* «öydäki adamyň guly gowy kişi», بَاَزَارْ دَاغِيْن قَوْلِي يَامَان كِجِي *bazardagynyn guly ýaman kijidir* «bazardaky adamyň guly ýaramaz kişi».

Eger, sözlemiň düzüminde orun ahwalaty bar bolsa: قَاطِنْدَاغِي *gatyndagy ýagşy kijidir* «seniň ýanyňdaky adam gowy kişidir», ikinji ýöňkemedä: قَاطِنْدَاغِيْن قَوْلِي يَامَان كِجِي دُر *gatyndagynyn guly ýaman kijidir* «seniň ýanyňda duran adamyň guly ýaramaz adam». Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Kömege çagyrmak

Kömege çagyryş diňe bir usul: اَا كِجِي لَارْ مَا بُولُوشُونُكُورْ *a kijiler maa: buluşuňuz* «eý, kişiler, maňa kömek beriň», مَا *maa: مَا مَا دَا دَا اِيْلَانِكُورْ* *maa: buluş eýleňiz*, ýa-da اِيْلَانِكُورْ *maa: buluş eýleňiz*, ýa-da اِيْلَانِكُورْ *maa: buluş eýleňiz*.

madad eýleňiz «maňa kömek beriň ýa-da meni goldaň» diýen sözler bilen aňladylýar.

Jemleýji at sözleri

الأس بولاس *il gün* we أولوس *il ulus* «il-gün, il-ulus», صاغم *alas bulas* «uzakdan garalyp görünýän; gara sudur», ساغم *sagym* «salgym» كيك *kiýik* «keýik sürüsi», يلقي *yylky* «at sürüsi», طوارلار *dowarlar* «dowar», اوزغوق *urguk* we قاصارلار *gasarlar* «it sürüsi», ااشلق *aşlyk* «iýmit; gök-önüm», يامش *yemiş* «ir-iýmiş», شاز *şerez* «süýji zatlar», قوم قوش *gum guş* «guş sürüsi», قول قوطان *gul gutan* «hyzmatkärler, hyzmatkär aýallar, gullar». Has dogrusyny Allatagala bilýär!

Gysgaldylan şerti ýasaýan ownuk bölekler

Olar diňe işliklere mahsusdyr. Arap dilinde işligi gysgaldylan şertde getirýän ownuk bölekleriň iki görnüşi bardyr. Olar diňe bir işligi gysgaldylan şertde getirýän ownuk böleklerdir (olara gysgaldylan şertiň ownuk bölekleri diýilýär). Olar birbada iki işligi gysgaldylanda emele getirilýän ownuk böleklerdir. Olara işligiň şert şekiliniň ownuk bölekleri diýilýär. Olar hakyndaky kadalar ýokarda beýan edildi.

Arap dilinde gysgaldylan şerti emele getirýän dört sany ownuk bölek bar. Olar: لا, لَئِمَّا, لَمْ.

Öten zaman işliginde ýoklugy görkezýän ownuk bölek - لَمْ, türkmen dilinde طورماي *turmaydyr* «ol turmaýar», قولوم *gulum urmaydyr men* «men öz gulumy urmaýaryn»¹ ýaly görnüşde berilýär.

¹ Ýazar bu ýerde ýoklugy görkezýän ownuk bölegiň öten zaman işliklerine goşulýandygyny belleýär. Bu arap diliniň grammatikasynyň nukdaýnazaryndan dogrudyr. Emma bu ýerde getirilen mysallar häzirki zaman işligine degişlidir (bu barada golýazmanyň 53b-54a-nji sahypalaryna seret). Öten zaman işligi üçin

öten zaman işligine birleşýär we «haçan» diýen manyny berýär, meselem: *بي كالكاش biý gelgeş* «beg gelende», *قول كاتكاش gul getgeş* «gul gidende».

Ownuk bölek häzirki-geljek zaman işligine goşulyp, onuň öten zaman işligine şaýatlyk edýär. Meselem: *بي طورمائي در biý turmaydyr*.¹

Arap dilindäki buýrugy we çagyryşy görkezýän *ل* ownuk bölegi türkmen dilinde gaýdym derejesindäki işlige -syn,-sin ownuk bölegini goşmak arkaly berilýär, şonuň bilen birlikde gymyldy-hereketi ýerine ýetirýäniň ady mälum bolman galýar. Meselem: *أرؤلسون urulsun* «urulsyn», *كألسن gelsin* «gelsin», *كأتسين getsin* «gitsin».

Eger habar birinji, üçünji ýöňkemelerdäki at çalyşmalary bilen utgaşýan işlik bolsa, gymyldy-hereketi ýerine ýetirýäniň ady anyk görkezilmelidir. Meselem: birinji ýöňkeme üçin: *توراييم turayym* «men turaýyn-la»; üçünji ýöňkeme üçin: *تورسون tursun* «goý, ol tursun».

Şeýle-de, *سن -syn,-sin* buýrugyň we isleg-arzuwyň görkezijisidir.

Arap dilindäki ýokluk aňladýan *لا* ownuk böleginiň türkmen dilindäki taýy *ما -ma,-me-dir*. Meselem: *تورما turma* «turma», *كأتما getme* «gitme», *كألما gelme* «gelme». Has dogrusyny Allatagala bilýär!

ش ş - görkezijiniň köp manysy bardyr. Olaryň köpüsi ýokarda getirilendir.³ Olaryň birisi şariklik manysydyr. Mese-

başga görkeziji *مائي -may', -mey'* hem bar. *Gelmeýdir*, ýagny arapça ma: ja'a «ol gelmedi» diýilýär. Arap dilindäki ma: ýaji'u «ol gelmeýär» ýaly, bu görkeziji hem ýoklugy aňladýar.

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda okamasy kyn 6 setir ýazgy bar. Bu ýerde arap dilindäki ýoklugy görkezýän ma: we lamma ownuk bölekleriniň arasyndaky tapawut hakynda aýdylýar we arap dilinde mysallar getirilýär.

² Golýazmada *أرؤلسون urulsun* arap diline «geliň uralyň» diýlip terjime edilipdir.

³ Ýazar -ş goşulmasyny, köplenç -daş, -deş görnüşinde berýär.

lem: قازداش *gardaş* «dogan», قارن داش *garyndaş* «garyndaşlar, erkek we aýal doganlar», خوشداش *hoşdaş* «synpdaş, bile okan okuwçy», يولداش *yoldaş* «ýoldaş», اوينداش *öýdeş* «bir jaýda ýaşayan goňsular», ويناش *waynaş* «oýunçy ýoldaş», يارداش *ýerdeş* «ildeş», ايمك داش *emikdeş* «emşen erkek dogan», كوك داش *kökdeş* «garyndaş», بوي داش *boydaş* «boýdaş; ýaşdaş». Beýlekilerem şeýle usulda ýasalyrlar.

Bölümçe. Baglaýjy at aýyrgygy hakyndaky bölüminde اۇ -nyň يوغسا *yogsa* «ýa-da» gabat gelyändigini hakynda aýdylypdy. *yogsa* -nyň sözlemdäki ýene-de bir manysy düşnüksizligiň ýa-da şübähiniň görkezijisi bolup hyzmat etmegidir. Meselem: بي توردي يوغسا گولي *biý turdy yogsa guly* «beg ýa-da onuň guly turdy». Diýmek, *yogsa* arap dilindäki اۇ -a we أم -ýe laýyk gelýär. Eger, gürleýän kimiň turandygyny bilýän, ýöne bu barada aýtmaýan bolsa, يوغسا *yogsa* düşnüksizligiň görkezijisi bolup hyzmat edýär. Eger gürleýän hakykatdanam, kimiň turýandygyny bilmeýän bolsa, şübähiniň görkezijisi bolup hyzmat edýär.

Onuň ýene-de bir manysy saýlamagy ýa-da hereketiň doly erkinligini aňlatmagydyr.¹

Saýlamagy aňladanda: ابط بَر اَط بَر يوغسا قاطر *bir at ber yogsa gatur* «bir at ýogsa-da gatur ber» diýilýär.

Hereketiň doly erkinligini aňladanda: بَر قَرْنَق سَاطِ اَل يوغسا بَر *bir gyrynak satyn al yogsa bir gul* «bir gyrynak ýogsa-da gul satyn al» diýilýär.

Arap dilindäki اِمَّا ownuk bölegi hem şu manyda ulanylýar.

Has dogrusyny Allatagala bilýär!

¹ Golýazmada sahypasynyň gyrasynda: «Saýlamak bilen hereketiň doly erkinliginiň arasynda tapawut bar, sebäbi hereketiň doly erkinliginde hereketleriň utgaşmasyna, birleşmesine rugsat berilýär, saýlamakda bolsa rugsat berilmeýär» diýlip ýazylypdyr.

Çalyşmalary we söz ýasaýşyň ähli görkezijilerini jemleýji bölüm

Aýratyn ulanylýan at çalyşmalary birlik sanda, birinji ýöňkemedede: işliklerde مَن -*men* «men», köplük sanda: بَر -*biz* «biz», atlarda: مَر -*miz* «biz»; birlik sanda, ikinji ýöňkeme üçin: سَن -*sen* «sen», köplük sanda سَر -*siz* «siz» we نَر -*ňyz, -ňiz*, birlik sanda üçünji ýöňkeme üçin: اَوَر -*özi*, كَنَسِي *kensi*, كَنَدِي *kendi* «onuň özi», köplük sanda olara لَر -*lar, -ler* köplük san goşulmasy hem goşulýar.

Säkinlenen مَم -*mim* öten zamanyň birinji ýöňkemesinde birlik sana degişli at çalyşmalaryň görkezijisidir, köplük sanda قَاف -*k* ýa-da كاف -*k-dyr*. Öten we häzirki-geljek zamanlarda لَاف -*lyk*, لَاف -*lik* ýa-da لَم -*lim*-dir. Ikinji ýöňkemedede birlik san üçin نَك -*ň*, köplük sanda نَر -*ňyz*, ýagny -*ňyz, -ňiz*; üçünji ýöňkemedede birlik sanda اَوْنَك -*uň, -üň* we اَوْنَكْ *aň*, اَوْنَكْ *aňar* «oň», مَوَار -*muwar* «şuň», köplük sanda üçünji ýöňkemäniň sanalyp geçilen görkezijilerine köplük sanyň لَر -*lar, -ler* görkezijisi goşulýar.

Işligiň ähli zamanlarynda astyn bilen çekimlilendirilen نون -*nun*, ýagny نِي -*ny, -ni* ýeňiş düşümiň görkezijisidir. Görkezmäniň ýakyn ýerdäki zat üçin: بُو -*bu* «bu», مُونُو -*munu* «bu, şu», uzakdaky zat üçin: اُول -*ol* «ol»; köplük sanda: بُولَار -*bular* «bular», مُولَار -*mular* «bular», اَلَار -*allar* «olar» görkezijileri bolup ulanylýarlar.

Arap dilindäki هُنَا «bu ýerde» sözünüň taýy مُونْدَا *munda*, هُنَاك «ol ýerde» - اُنْدَا *anda* we تِكْتَا *tikta* sözleridir.

Türkmen dilindäki اَوُج -*oç* sözi arap dilindäki görkezme atlaryna we beýleki atlara baglanýan, duýduryşy aňladýan هَا «ine» ownuk bölegine gabat gelýär.

Üstün bilen çekimlilendirilen س -*sin* -*sa, -se* şertliligiň görkezijisidir.

gy, -gi, -ky, -ki ýa-da kim degişlilik çalyşmanyň görkezijileridir.

gyna, -kyna, -kine, -gine, -çuk, -çük, -جوك, -جوك, -gaz, -kaz, -kez, -جاق, -çak, -çek, -ça, -çe, -rak, -rek ownuk bölekleri hem degişlidir.

gan, -kan, -ken, -gen, -b, -myş, -miş, -k, قاف, -k we goşalandyrylan قافين, -k gymyldy-herekti ýerine ýetirýäniň ady aňladýan ortak işligiň düýp derejesiniň görkezijisidir.

k, قاف -k ortak işligiň gaýdym derejesiniň görkezijisidir.

Säkinlenen lam, ýagny -l işligiň ähli zamanlarynda gaýdym derejesiniň görkezijisidir.

Ahyrky harpy üstün bilen çekimlilendirilen işliklere goşulýan çak ýa-da -çek ýeriň adyny görkezijidir.

k, قاف -k guralyň adynyň görkezijisidir.

ş ýagdaýy aňladýan görkezijidir.

mak, -mek gymyldy-hereketiň adynyň görkezijisidir.

lyk, -lik gymyldy-hereketiň adyna meňzeş atlardan ýasalan sözleriň görkezijisidir.

Säkin buýruk şekiliniň görkezijisidir.

gyn, -kyn, -kin, -gin güýçlendiriji manyly ikinji ýöňkeme üçin buýruk şertiniň görkezijisidir.

Üstün bilen çekimlilendirilen mim ýagny -ma, -me gadagan etmäniň görkezijisidir.

Üstün bilen çekimlilendirilen mim we zeýn, ýagny -maz, -mez ýoklugyň görkezijisidir.

Käbir ýagdaýlarda zeýn -z, sin -s, ýa -ý, ba -b harplary ýa-da ýyr, -ýir we myş, -miş bilen çalşyrylýar.

Birinji ýöňkemäniň birlik sanynda ähli görkezijiler ulanylýar. Meselem: gelmen we getmen.

Türkmen dilindäki سىز -syz, -siz, يوق *yok*, نا *ne* arap dilindäki ýoklugy görkezýän لا ownuk bölege gabat gelýär.

Barlyk galybynda hal-ýagdaý ahwalaty hökmünde ulanylyan sözlerde, dogry işlikleriň ahyrky harpynyň hereketi üstündir, ýokluk galybynda يا -ý goşulýar.

Çekimli harplara gutarýan işlikleriň barlyk we ýokluk galyplarynda säkinlenen يا -ý ulanylýar.

Dymyk aýdylyan sözlerdäki غاش *-gaş*, قاش *-kaş* we açyk aýdylyan sözlerdäki كاش *-keş*, -geş hal-ýagdaý ahwalatynyň görkezijileridir. Şeýle-de, اوق *ok* we گن *-gen*, -ken hem bu manyda ulanylýar.

Türkmenler şonuň bilen birlikde لاین *-laýyn*, -leyin goşulmasyny hem ulanýarlar.

Säkinlenen ر *r* ähtimallyk hal-ýagdaý ahwalatynyň görkezijisidir.

Dymyk aýdylyan sözlerde غای *-gay*, فای *-kay*, açyk aýdylyan sözlerde گای *-key*, -geý ýa-da astyn سي *-sy*, -si bilen çekimlilen-dirilen س *sin* geljek zamanyň görkezijisidir. Türkmenler şonuň bilen birlikde جاق *-jak*, جاك *-jek* goşulmasyny ulanýarlar.

تیر *r* راء *t* we تاء *t* -dur, -dür, -dur, -dir, -dyr, -dir راء *r* we دال *d* -tyr, -tir, -tür, -tür¹, تاء *t* we راء *r* -yrt, -irt, كاف *k* we زاي *z* -kar, -kyr, گار *g* we راء *r* -küz, -küz, گار *g* we راء *r* -ker, -ker, زاي *z*, غین *g* تاء *t* hereketiň netijesini geçirijiligiň görkezijileridir.

راف *-rak*, راک *-rek* artyk derejesiniň görkezijisi bolup hyzmat edýär.

Astynly م *mim* -my, -mi bilen: ناهیک *neçik* «nähili, nädip?», نالیک *nelik* «näme üçin?», ناکا *nege* «näme üçin? haýsy sebäbe görä?», ناداتا *neden* «haýsy sebäbe görä? näme üçin?» sorag görkezijisidir.

¹ Golýazmada تیر *-tyr*, -tir, تیر *-tur*, -tür görkezijiler iki gezek ýazylypdyr.

Säkinlenen نُون *nun* gymyldy-hereketi ýerine ýetirýäni gaý-
dym derejesindäki işlikde eýäniň çalşyryandygyny görkezýär.

شِين *šin* gymyldy-hereketiň adyny görkezijidir.

Sany görkeziji köp sözünden başlanýar.

يَاءُ *y* degişlilik adyň görkezijisidir.

Astyn لِي *-ly, -li* bilen çekimlilendirilen lam sypatyň we degişlilik görkezijisidir.

جِم *jim* -çy, -çi gymyldy-hereketi ýerine ýetirýäniň adyny görkezýär.

إِنْ, لَوْ we «eger» ownuk böleklerine üstünli س *sin -sa, -se* gabat gelýär.

حَسَبَ, عَهِدَ *käşkä* «ah, eger-de», اِدَى *idi* «boldy», صَانَدَى *saandy* «hasaplady, çak etdi», بُولَدَى *boldy* «kimdir biri boldy», يَزَدَى *yazdy* «tas», بِلَدَى *bildi* «bildi», اُورُلَدَى *orunlady* «pikir etdi, çak etdi» manysynda ulanylýar.

كَمْ *kim* at sözleminde اَنْ, لَكِي sözleriniň we degişlilik çalyşmasynyň taýydyr. كَمْ *kim* şonuň bilen bir hatarda kim manysynda-da ulanylýar.

Astynly سِي *sin -sy, -si* buýrugyň we gadagan etmäniň لِي görkezijisine laýyk gelýär.

Ownuk bölekleriň manysynda: دَان *-dan, -den* -in ýerine مِّن *-in* «dan, -den», اِلَى *-nyň* ýerine غَا *-ga, -ge*, كَا *-ka*, كِي *-ke*, «üçin», دَاغِي *-kinçe*, كُنْجَا *-kynça*, قِنْجَا *-ginçe*, غِنْجَا *-gynça* -nyň ýerine حَتَّى *-nyň* ýerine دَا *-da, -de* -niň ýerine فِي *-niň* ýerine اَوْسْت *-da, -de* «-da, -de», اَوْسْت *-nyň* ýerine عَلَى *-nyň* ýerine بِلَا *-bile* «bilen, bile» ulanylýar.

بُولَاي *bolay* sözi بُولَاي *bolay* işliklerine بُولَاي *bolay* we رَبْ *bolup* Türkmenler بُولْغَاي *bolgay* «bolup biler, mümkin, ähtimal» diýýärler.

Degişligiň we eýeligiň لِي görkezijisine غَا *-ga*, كَا *-ka*, فَ *-ge, -ke* laýyk gelýär.

oşar deňeşdirmäniň görkezijisi bolup hyzmat edýär. Türkmenler اوشار *ogşar*, مائزار *menzär*, تانك *den* diýýärler. Ýakyndaky zat bilen deňeşdirmek üçin كى *kibi*, daşdaky zat bilen deňeşdirmek üçin كىك *kibik* ulanylýar.

Türkmenler سينكار *-siñer* we چلاين *-çylayyn* «meñzeş» görkezijilerini ulanýarlar.

أَجَلٌ	أَوْجُونُ	üçün	üçin
شَأْنٌ	أَوْتَرِي	ötri	ötri, üçin
يَمِينٌ	أَأَنْتُ	ant	kasam, ant
بَعْضٌ	بِرْ أُنْجَا وَ بِرْ أَزْ	bir ança türkmenler «bir az» hem diýýärler	käbir, bölek, biraz
عِنْدَ	قَاطُ وَ نِنَاكُ	<i>gat</i> eýelik düşüminiň ornunda gelýän baglaýjy goşulma we -nyň, -niň	ýanynda, golaýynda, gapdalynda
مَتَى	قَاجَانُ	kaçan	haçan ¹
مَتَى مَا	قَاجَانُ كِي	kaçan ki	haçan... bolsa-da
مَهْمَا	نَاكِي	neki	nähili... bolsa-da, näme... bolsa-da
مَصِيرٌ	قَاجَانُ سَا	kaçansa ²	haçan bolsa-da
أَيُّ	قَائِيسِي	kaýsy	haýsy
أَيُّمَا	قَائِيسِي كِي	kaýsy ki, «kan-gy» hem diýilýär	nähili... bolsa-da
أَيُّمَا مَن	نَاكِمُ	ne kim	kim... bolsa-da

¹ Golýazmada sahypanyň gyrasynda: «Ol, ýagny قَاجَان *kaçan* sözi arap dilindäki هَاچَان *haçan*, ondan soňra sözüne gabat gelýär» diýlip ýazylypdyr.

² Golýazmadaky bu türkmen sözün terjimesi «haçan bolsa-da» diýen manyda, emma arap sözünün «terjimesi ykbal, täleý» diýen manydadyr.

حَيْثُ	نَا يَارْدَا	ne yerde	nirede
حَيْثُ مَا	نَا يَارْدَاكِي	ne yerde ki	ol yerde, nirede
أَيْنَ	قَائِدَا	kaýda	nirede, haýsy yerde, haýsy ýer
أَيْنَمَا	قَائِدَاكِي	kaýda ki	nirede... bolsa-da, nirä... bolsa-da
كَيْفَ	نَاچُكْ	neçik	niçik, nähili
كَيْفَ مَا	نَاچُكْ كِي	neçik ki	nähili... bolsa-da
أَيُّ شَيْءٍ	نَا	ne	näme
أَيُّ شَيْءٍ	نَاكِي وَ نَاكِمُ	ne ki, ne kim	näme... bolsa-da, kim... bolsa-da
كُلَّمَا	نَاشَا كِي	neşe ki	näçe bolsa-da, ähli zat, hemme zat
لَمَّا	جُونُ كِي	çünki	çünki, sebäbi
مَا لَمْ	مَايُنْجَا	maýynça	entek...; eger...
أَيْنَ	قَانِي	kany	hany, nirede
فِي أَيْنَ	قَائِي دَا	kaýda	nirede, haýsy yerde, haýsy ýer
مِمَّا	نَادَا	neden	nämeden
أَيْنَمَا	قَائِدَاكِي	kaýda ki	nirede... bolsa-da
إِلَى أَيْنَ	قَائَا	kaýa	nirä ¹

Ýer hakynda gürrüň gidende: قَائِدَاسَا *kaýdasa* «haýsy yerde?, nirede?, nirä?» diýilýär; «hiç ýere gitme» diýmek üçin قَائِدَاسَا *kaýdasa getme* diýilýär.

أَمَّا - أَيْ	أَمَّا	emma	emma
أَمَّا مَا	قَائِدَاسَاكِي	kaýdasa ki	nirä... bolsa-da

¹ Bu sözler setirleriň arasynda ýazylypdyr.

غَيْرُ	أَوْزْكَ وَاأَيْرُوقُ وَاأَيْرِي وَاأَيْرُكُ وَابَاشَقَا	özge, aýruk, aý- ry, eýrik, başga	özge, başga, aýry, beýleki
--------	--	--------------------------------------	-------------------------------

manysynda, «ýa-da» sözi أَوْ we «däl» sözi yokluk görkezýän مَا ownuk böleginiň manysynda: يُوَقُ yok «ýok, däl» sözi عَدَم we لَا ownuk böleginiň manysynda ulanylýar.

Türkmenler أَوَات ewet we أَرَايْنَا ereýne «hawa» sözlerini نَعَمْ sözünüň manysynda ulanýarlar.

إِمَّا	يَا	ýa	ýa, ýa-da
نَوْعُ	ثَوْرُ	dür	görnüş
عَادَةٌ	ثَوْرًا	töre	töre, adat, dăp
عَمْدًا	تَوَيَّانَا	tuýana	bilgeşleýin, bilkastlaýyn
كَمَا	يَانْ وَكَانَا وَ تَانْكَلَا	ýene, kene we teňle	ene, deň, edil şonuň ýaly
قَدَرُ	جَا	-ça, -çe	söz ýasaýjy goşulma
عَلَامَةٌ	نِشَانُ	nyşan	nyşan
عُذْرُ	بَاهَانَا وَ صِلْطَامَاقُ وَ شَارَا	bahana tatar şiwesinde: syltamak, türk- menler: «şara» ¹ hem diýýärler	bahana, özüňi aklamak;
شَيْءُ	نَامَا وَ نَاسَنَّا وَ نَالَارُ وَ نَاسَنَنَالَارُ	neme, nesne; köplükde: neler, nesneler	năme, nesne, zat; neme

¹ شَارَا şara sözi sahypanyň gyrasynda ýazylypdyr.

مَا لَكَ السَّيِّئُ	أَيَا وَ أَيْسِي	<i>iýe</i> baglaýjy goşulmada « <i>sin</i> », ýagny iýesi	oňa degişli, eýe; eýesi
أَخَذَهُ	أَلْمِشِي	almyşy	ol ony aldy
إِلَى الْآنَ	هَانَا	henez	heniz, şu wagta çenli
أَمَّا	أَلَاقْ	alak	emma, barada aýdylanda

Habar bermede we beýleki ýagdaýlarda أَلَاقْ *alak* güýçlendirmäni aňladýar. Habar bermede كُوزِي شِشِيْبَرِ أَلَاقْ *gözi şişipdir* *alak* «onuň gözleri gaty çişipdir» diýilýär. Beýleki ýagdaýlarda أَلَاقْ تَاشَانْ مَانْ *başyň daşar men alak* «başyňy daş bilen uraryn» diýilýär.

أَوْقْ *ok* sözi birnäçe manyda ulanylýar. Olaryň biri onuň ahwalatlar bilen ulanylmagydyr. Meselem: إِمْدِي أَوْقْ *imdi ok* «indi bolsa, häzir bolsa», أُنْدَا أَوْقْ *anda ok* «ol ýerde», beýleki manysy nygtamadyr: بَارْغِنْ أَوْقْ *bargyn ok* «hökman bar» diýilýär.

جِدَّةٌ	بَارْ	bar	barlyk
عَدَمٌ	يُوقْ	ýok	ýokluk
مَيْلٌ	أَمْرَاقْ	amrak	meýil, arzuw, höwes
نَفْعٌ	أَصُو	asu	peýda, bähbit
لَا تَرْجِعْ	أَيْرُوقْ	aýruk	dolanmaýar, gaýtmaýar
فِي جِيْنِه	نَا زَانِي	nezeni	öz wagtynda
لَزُومٌ	تِيْيِشْلِي	tiýişli	zerurlyk

لَا غَيْرَ	أَنْجَاقٌ	anjak	başgaça дәл, başga дәл. Şeýle-de bu söz (başga-da, diňe, diňe bir, ýeke-täk, ýalňyz) sözleriniň manysynda ulanylýar
حِينَئِذٍ	أَلَيْسَا	eleýse	eýle bolsa, diýmek; bu ýagdaýda; şeýlelikde
إِذَا	أَلَيْسَا	eleýse	eýle bolsa, diýmek; bu ýagdaýda; şeýlelikde
إِلَّا	بَاسَا	basa	eger... дәл bolsa; başga-da
يَحْتَاجُ	كَارَاكَ	gerek	gerek, zerur
لَا شَيْءَ	هَيْشَ	hiş	hiç
كُلُّ شَيْءٍ	هَازُ نَامَا وَ هَازُ نَاسُنَا وَ تِمَا	her neme, her nesne, time	ähli zat, ählisi; her näme
الْكُلُّ	بَارِشَا	barşa	barça, ählisi
خَصْلَةٌ	هُونَارُ	hunar	áýratynlyk, özboluşlylyk
تَارَةً	كَاهَ	gäh	gäh, käte
غَفْلَةٌ	كَانَاتْلَا وَ كَانَاتَا	kenetele şeýle-de, ol -la goşulmasyz, kenete görnüşinde hem ulanylýar	geleňsizlik, aladasyzlyk, ünssüzlik

قَرَّتْ عَيْنُكَ	كُوزُونُكَ أَأَيْدِيكَ	gözün aýdyň	gözün aýdyň
مَعَهَا	بِرْكََا	birge	bile
مَهْلًا	أَقْرُنْ	akryn	haýal, ýuwaş
لَابَاسٌ	بُوشْمَاسٌ	buşmas	zyýany ýok, zeledi ýok, aýby ýok
نَدَمٌ	بُوشْمَانُ يَامَاكَ	puşman ýemek	puşman etmek, ökünmek
رَوِيدًا	كَانِنْجَا وَ إِرْكِنْجَا	keninçe, irkinçe	ýuwaş, ýuwaşja
خُلُقٌ	قَلْعِي وَ دَارْدُ	gylgy, dert	gylyk, ahlak, häsiýet
خَطْوَةٌ	يَاوْلَاقُ	ýawlak	ýalňyzlyk, ýekelik
إِخْتِيَارٌ	أَرْكَ	erk	erk, azatlyk; saýlamak
تَقْدِيرٌ	شَاقْلِي وَ تَانْكِلي	şakly türkmenler «deňli» hem diýýärler	çäkli, çakly; şunça; ölçeg, möçber
ثَارٌ	أَوْجُ	öç	öç, ar
كَذَا كَذَا يَوْمٌ	بِرْ نَاشَا كُونُ	bir neşe gün	birnäçe gün
مِنْ تَقَاوِيمِ السِّنِينَ	مُونْجَا يِلْدَا بَارِي	munça ýyldan bäri	munça ýyldan soňra
بُخْلٌ	أَيَامَاقُ	aýamak	aýamak, gysgançlyk, husytlyk
تَوَعَّدُ	يَايْدِي	ýanydy	ýanady

إِبْرَانِير *ibranir* sözi «imriner, lezzet alar» we «rahatlanar» manylarynda ulanylýar.

Barça zat Allanyň emri bilendir! Allanyň merhemetli wekiliň öýi abat bolsun, onuň maşgalasyny, kowum-garyndaşlaryny we egindeşlerini Alla ýalkasyn, işlerini rowaç etsin!

Kitabyň soňy

ASYRLARYŇ JÜMMÜŞINDEN IBERILEN «SOWGAT»

*Garaşsyzlyk türkmen dilini ýasamalykdan,
dar galypdan halas etdi. Garaşsyzlyk diňe
bir türkmen halkyna däl, eýsem türkmen
diline-de azatlyk berdi.*

Beýik Saparmyrat TÜRKMENBAŞY.

Türkmen milleti baş müň ýyllyk geçmişiniň ähli pursatlarynda özüniň ene dilini Ýuwaş ummandan Atlantik ummanyna çenli bolan aralykda guran döwletlerinde ösdürip, kämilleşdirip, ýaşadyp gelipdir. Häzirki Mongolystanyň, Gündogar Türküstantanyň, Sibiriň uç-gyraksyz sähralarynda, tokaýlarynda ýaşan türkmenler dünýäde deňi-taýy bolmadyk eserler döredip, geljekki nesillere miras goýup gidipdirler. Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň Mukaddes Ruhnamasynda: «Eý, oguz-türkmen begleri, millet, eşidiň; ýokarda gök çökmese, aşakda ýer dilynme, türkmen milletiňi, ilini, kanunyňy kim bozup biler!»¹ diýlip ýatlanyp geçilýän Göktürkmen ýazuw ýadygärlikleri asyrlaryň jümmüşinden, ýagny 1300 ýyl bäri türkmen halkynyň buýsanjyna öwrülip, dünýä alymlarynyň ünsüni özüne çekip gelýär. Günbatar türkmen ili hasap edilýän Balkanlary, ýagny, öňki Ýugoslawiýanyň topraklaryny, Müsüri, Anadolyny, Eýrany, Şamy-Siriýany, Yragy, Kawkazy, Gündogar

¹ Saparmyrat Türkmenbaşy. Ruhnama. – Aşgabat, 2001, 217 sah.

Ýewropany, Sibiri, Türküstany, Orta Aziýany, Owganystany, Hindistany golastynda saklan türkmenler bilen düşünişip bilmek zerurlygy ýüze çykan döwürlerinde bu dili öwrenmäge mejbur bolanlara ýol görkeziji kitaplaryň ilkinjileri Gündogar-da ýazylypdyr.

Hawa, şeýle eserleriň ilkinjilerinden biri tas on asyr mundan öň Garahanly türkmen döwletiniň dilinde ýazylan «Diwany lugatyt türk» kitabydyr.

IX – X asyrlarda türkmenleriň musulman dünýäsiniň esasy goragçysyna öwrülip, Kiçi Aziýanyň, Demirgazyk Afrikanyň, Müsüriň topraklaryny hemaýatyna almagy bu ýerlerde-de türkmen dilini öwrenmäge bagyşlanan eserleriň ýüze çykmagyna getiripdir.

Siriýada, Palestinada, Müsürde türkmenler kuwwatly döwletler gurup, milli mentalitetiň esasy sütünini – dilini arap dilinden goramagyň we kämilleşdirmegiň wajypdygyna çuňňur düşünişdirler. Eýýäm şol döwürde döwlet dili hökmünde türkmen dili örboýuna galypdyr. Goşun doly diýen ýaly türkmenlerden ybarat bolupdyr we aragatnaşyk serişdesi hökmünde türkmen dili ulanylypdyr. Şol sebäpli araplar türkmen dilini öwrenmäge höwes bildirýärler. Şeýle eserleriň arasynda siziň eliňize, ýagny hak mirasdüşerine, hut öz ene dilimizde ilkinji gezek ýetirilmäge edilen synanyşygyň netijesi bolan «Türkmen diline nepis sowgat» kitabydyr.

Orta asyrlarda türkmen diline bagyşlanyp ýazylan eserlere Zamahşarynyň «Mukaddymatyl edep», Abu Haýýanyň «Kitaby l idrak li lisanyl etrak», Jemaleddin Türkmeniň «Bulgatyl muştak fil et-Türk wel gypjak», şeýle hem ýazarlary bize näbelli bolup galýan «Terjimany türki we ajamy we mogoly», «Et tuhfet-üz-zekiýe fil-lugat et-türkiýe», «Ed-dürrel mudiýa

fil-lugaty türkiýe», «Terjimany Sahyh», «Al-kowanynyl külliýe» ýaly çeşmeler girýärler¹.

Bularyň arasynda XIV asyra degişli, Ýer ýüzünde 90 warakdan (180 sah.) ybarat ýeke-täk nusgasy Stambulyň Baýezit kitaphanasynyň Welieddin Ependi bölüminde, 3092 belgide saklanýan «Türkmen diline nepis sowgat» ýazuw ýadygärligi özüniň oguz-türkmen dil maglumatlary bilen ünsi çekýär.

Ilkinji gezek bu eser bilen ylym älemini türk alymy professor Fuat Köprülü tanyşdyrýar².

Türk alymlary H.T.Daglyoglynyň we A.S.Lewendiň berýän maglumatlarynda «Türkmen diline nepis sowgat» kitaby XX asyryň başlarynda meşhur sözlükçi Şemsetdin Samy tarapyndan terjime edilendigi aýdylýar³. Bu barada Besim Atalaý «Sowgada» ýazan girişinde «Mundan sekiz ýyl öň [1935/36-njy ýyllar – R.G.] Türk dil guramasy tarapyndan Şemseddin Samynyň oglundan bu terjime barada soralandy hiç hili jogap alynmady»⁴ diýýär.

Polýak gündogarşynasy A.Zaýonçowskiýniň «Mamluklaryň dolandyran döwründe ýazylan arap-gypjak sözlüklerine käbir garaýyşlar»⁵ makalasynda hem bu eser hakynda käbir pikirler aýdylýar.

¹ З.Б.Мухаммедова. Исследования по истории туркменского языка XI–XIV в.в. – Ашгабат, 1973.

² M.F.Köprülü. Körösi Csoma Archivum. Zeitschrift für türkische Philologie und verwandte Gebiete, Kölet 7, Budapest, 1922.

³ H.T.Daglyogly. Şemsetdin Samy. Haýaty we eserleri. – Stambul, 1934, 58 sah. A.S.Lewent. Şemsetdin Samy. – Ankara, 1969, 98 sah.

⁴ B.Atalaý, Ettuhfet-üz-zekiyye fil-lugat-it-Türkiyye. – Ankara, 1945, 11 sah.

⁵ A.Zajačkowski. Note complementari sulla lexicografia arabo-turco nell' epoca dello Stato Memelucco. In: Annali, Napoli, N.S., Bd. I (Seritti in onore di Luigi Bonelli), Roma, 1940, 149–162 sah.

1942-nji ýylda meşhur gündogarşynas T.Halasy Kun bu golýazmanyň surat nusgasyny neşir edýär¹.

1945-nji ýylda B.Atalaý «Sowgada» «Giriş» ýazyp, eseriň ýazylan döwrüniň taryhyny beýan edýär. Şeýle hem eseriň sözlüginä Türkiýe türkçesiniň elipbiý tertibine görä düzüp, beýleki gadymy ugurdaş eserlerde gabat gelýän sözler bilen deňeşdirýär we görkezgiç berýär. Kitabyň yzyna bolsa golýazmanyň surat nusgasyny goşýar.

Bu kitaby S.Mutallybow hem özbek diline terjime edipdir². Onuň terjimesinde görkezgiç berilmeýär we beýleki gadymy ugurdaş eserlerde geçýän sözler bilen deňeşdirilmeýär. Bu terjime hakynda E.I.Fazyłow we M.T.Ziýaýewa şeýle diýýärler: «Özbekçe terjimede taşlanyp gidilen ýerlere we ýalňyşlyklara duş gelmek bolýar»³.

E.T.Fazyłow we M.T.Ziýaýewa 1978-nji ýylda «Sowgady» rus diline terjime edýärler we bu eseriň hertaraply derňewini berýärler.

Bu ýazuw ýadygärliginiň ýazylan ýeri barada ylym dünýäsinde dürli garaýyşlar bardyr. Olardan B.Atalaý, S.M.Mutallybow «Sowgadyň» Müsürde ýazylandygy baradaky pikiri öňe sürýän bolsalar, A.Zaýonçkowskiý, T.Halasy Kun onuň Şamda ýazylandygyna ynanýarlar. E.T.Fazyłow bilen M.T.Ziýaýewa «Sowgat» Müsürde ýazylan hem bolsa onuň ýazarynyň Orta Aziýadandygy we köp wagtlap Siriýada ýaşandygy⁴ baradaky pikiri öňe sürýärler.

¹ T.Halasi – Kun. La langue des Kiptchaks d'apres un manuscrit arabe d'Istanboul, Partie II, Reproduction Phototypgue, Körösü Csomó Archivum, Budapest, 1942.

² С.М.Муталлибов. Аттухфатуз закияту филлугатит туркия. – Тошкент, 1968.

³ Э.И.Фазылов. М.Т.Зияева. Изысканный дар тюркскому языку. – Ташкент, 1978, стр. 8.

⁴ Э.И.Фазылов. М.Т.Зияева, şol eser, 11 sah.

«Sowgadyň» ahyrynda arapça ýazylan maglumatlar, onuň ýazylan ýeriniň Müsürdedigini has ynamly kabul etmäge itergi berýär. Bu ýerde Eşrep Haýytbaýyň ogly soltan Nasyr Muhammet Haýytbaýyň hijri ýyl hasaby boýunça 904-nji ýylyň 3-nji Rebigilowwal aýynyň 15-ine (1498) öldürilendigi barada maglumat berilýär.

Soňky sahypada arap dilinde dikligine ýazylan «Pakyr Muhammet Omaryllanyň kitaphanalaryndan 985-nji (hijri ýyl hasaby) ýyl» ýazgydan kitabyň Muhammet Omarylla diýen birine degişlidigi mälim bolýar. Bu ýerde görkezilen sene XV asyra degişli bolsa-da golýazmadaky dil aýratynlyklary onuň XIV asyrdaky ýazylandygyna şaýatlyk edýär.

«Sowgadyň» başynda ýazar döwrüniň meşhur dilşynasy Abu Haýýanyň adyny ýatlap: «Andalusly ussat halypa, meşhur alym Şerepeddin Abu Haýýan Muhammet ibn Ýusup ibn Aly ibn Haýýan – Alla oňa rehmet etsin! – özüniň türkmen diline bagyşlap ýazan kitaplarynda bular barada ýörite ýazypdyr» diýýär¹.

Onuň Abu Haýýany (1256–1345) öz halypasy hökmünde ykrar etmegi bu kitaby ýazanyň Abu Haýýan bilen döwürdeş ýa-da ondan az-kem soňrak ýaşap geçendigine şaýatlyk edýär.

Ýazar kitabyň başynda bu kitaby türkmen diline bagyşlap ýazandygyny belläp: «Biliň, dil ynsanlaryň özara gatnaşygy üçin aňrybaş zerur serişde we guraldyr. Türkmen dili barada ençeme kitap ýazyldy. Men hem özümden öň geçenleriň däbine eýermek isledim. Bu kitaby ýazmagymy isleýän dostlarymyň haýyşyny kabul edip, Allatagaladan özüme kömek we ýardam diledim. Men Allanyň hemaýat we ýardam bermegi bilen bu kitaby känbir kynçylyk çekmän ýazyp gutardym. Kitaby birnäçe bölüme böldüm. Adyna «Türkmen diline nepis sow-

¹ Ettuhfet-üz-zekiyye fil-lugat-it-Türkiyye. – Stambul, Baýezit kitaphanasy, Welieddin Ependi: N3092, 1b-2a warak.

gat» diýip at goýdum» diýýär¹. Ýazaryň: «Kitaby ýazanymda men gypjak šiwesine daýandym... Diňe zerur ýagdaýynda türkmen diline salgylandym» diýmegine esaslanyp, käbir gündogarşynaslar eseri oguz-türkmen dil ýazuw ýadygärligi diýmekden gaça durup, «ýorgany öz üstlerine çekmäge çalyşýarlar». Ýöne türk diller adalgasy saýasyna bukulyp, başga hili pikiri öňe sürýänlere «badak berýänlere» bolsa haýsydyrbir ýazuw ýadygärliginiň dili hakynda netije çykarylanda, şol ýazuw ýadygärligi bilen onuň mirasdüşeri hasap ediljek bolunýan diliň ses, morfologik gurluşynyň we söz baýlygynyň ýakynlygynyň göz önünde tutulmalydygyny ýatladasymyz gelýär.

«Sowgadyň» türkmen diline degişlidigini subut edýän in esasy subutnama ilkinji uzynlygyň bardygydyr. Ýazar bu gadymy türkmen dil hadysasyny sözün başynda iki elip bilen tapawutlandyrýar. Bu sözleriň köpüsine Göktürkmen ýazuw ýadygärliklerinde, şeýle hem M.Kaşgarlynyň «Diwanü lügat-it Türk» eserinde gabat gelýäris.

Gadymy türkmen dilindäki ilkinji uzynlyk häzirkizaman türkmen dilinde saklanyp galypdyr. Bu barada meşhur türk alymy Talat Tekin özüniň «Türk dillerinde Birincil uzun ünlüler» («Türk dillerinde ilkinji uzyn çekimliler») diýen işinde: «Ene türkçedäki ilkinji uzyn çekimliler häzirkizaman Ýakut we Türkmen dilinde saklanyp galypdyr»² diýýär.

Şeýle hem häzirkizaman türkmen dilinde duş gelýän ilkinji uzynlygy Göktürkmen ýazuw ýadygärliklerinde, M.Kaşgarlynyň «Diwanü lügat-it Türk» eserinde we gürrüni edilýän «Sowgatda» görmek bolýar: a:b (GÝÝ), a:w (Trkm, MK, «Sowgat»); a:ç (Trkm, GÝÝ, MK, «Sowgat»); a:k (Trkm, GÝÝ, MK, «Sowgat»); a:l (Trkm, GÝÝ, MK, «Sowgat»), a:t (Trkm, GÝÝ, MK, «Sowgat»); a:ra (Trkm, GÝÝ, MK, «Sowgat»), a:y

¹ Şol ýerde, 2a-2b.

² Talat Tekin. Türk Dillerinde Birincil uzun ünlüler. – Ankara, 1995, 38 sah.

(Trkm, GÝÝ, MK, «Sowgat»); ba:g (Trkm, GÝÝ, MK, «Sowgat»), a:z (Trkm, GÝÝ, MK, «Sowgat»); a:zmak (Trkm, GÝÝ, MK, «Sowgat»); ba:r (Trkm, GÝÝ, MK, «Sowgat»); ba:y (Trkm, GÝÝ, MK, «Sowgat»); da:g (Trkm, GÝÝ, MK, «Sowgat»); ýa:ş (Trkm, GÝÝ, MK, «Sowgat»); ýa:şyl (Trkm, GÝÝ, MK, «Sowgat») we beýlekiler.

Bulardan başga-da «Sowgatda» duş gelýän *ň* sesi häzirkizaman türkmen dilinde-de bardyr: meň, maňlaý, aňly, öň, ýaňy, daň we beýlekiler.

«Sowgat» bilen «Kitabyly idrak li-lisanyly el-etrak» kitabynda türkmen diliniň gurluşynyň we ýazuw kadalarynyň düşündirişlerinde örän ýakynlyk bolup, käbir jümleleriň mazmuny doly gabat gelýär.

«Sowgadyň» ýazarynyň M.Kaşgarlynyň «Diwany» we Ýusup Balasagunlynyň «Bilimnamasy» («Kutadu bilig») bilen tanyş bolup-bolmadygy barada kesgitli bir zat aýdaýmak kyn. Çünki ol barada «Sowgadyň» ýazary kitabynda hiçhili maglumat bermeýär. Ýöne has atlaryň arasynda «Bilimnamanyň» meşhur gahrymany Gündogdynyň ady ýatlanýlar.

«Sowgadyň» harplary we dürs ýazuwy hakynda aýdylanda, ýazar türkmen sözlerini ýazmak üçin 23 harp¹ ulanandygyny ýazsa-da şol ýerde 22 harp berýär.

Ýazar *b* we *p*, *j* we *ç*, *k* we *g*, *n* we *ň* çekimsizlerini köplenc ýörite adalgalar ulanmak bilen biri-birinden ýörite tapawutlandyrýar: el-ba el-maşuba bil - fa – *b* bilen *f* gatyşan, ýagny *p*; el-jim el-maşuba biş-şin – *j* bilen *ş* gatyşan, ýagny *ç*; en-nun el-haýşumyýa – burun *n* sesi, ýagny *ň*; al-kaf al magkuda baglanan *k*, ýagny *g*.

Edil şular ýaly tapawutlandyrmalara «Diwanü lügat-it Türk», «Kitabyly idrak li-lisanyly etrak», «El-kawanyly külli-

¹ Ettuhfet-üz-zekiyye fil-lugat-it-Türkiyye. – Stambul, Baýezit kitaphanasy, Welieddin Ependi: N3092, 2a warak.

ýe», «Bulgatyl muştak», «Terjimany türki we araby we mogoly» ýaly gadymy türkmen diline bagyşlanyp ýazylan ýazuw ýadygärliklerinde-de duş gelmek bolýar. Golýazmanyň käbir ýerinde asyl sözlere söz ýasaýjy we üýtgediji goşulmalar goşulanda çekimli sesleriň sazlaşygy bozulýar we ýogyn çekimlili goşulmanyň ýerine inçe çekimlili ýa-da tersine goşulýar. Gylyçjök قلع جوك, gönilemak كوني لا ماق.

Şeýle ses hadysalary «Bulgatyl muştak», «Hysrow we Şirin», «Nehjil feradis», Horezminiň «Muhabbetnama» we Seýfi Saraýynyň «Gülüstany bit-türki» ýaly ýazuw ýadygärliklerinde duş gelmek bolýar.

Käbir sözleriň hem dürli ýazylan görnüşlerine duş gelmek bolýar:

sart سارت, صارت, سارط;
 çörek شرک, شوراك;
 ten تن, تان.

«Sowgada» mahsus bolan ses hadysalary hökmünde şu aşakdakylary görkezmek bolar:

1. Sözüň başyndaky uzyn çekimliniň iki elip harpy bilen ýazylmagy we birinji elibiň üstüne hemze we üstün belgileriniň goýulmagy: a:zyk أَلَزَقْ (23a 6) a:ý أَى (21a 6);

2. Çekimli we çekimsiz sesleriň çalşygy:

a) Sözüň başynda:

e – i: emmek – immek (17b 6);
i – e: iýirmek (27a 13) – egirmek (27b Ç¹);
m – b: mu (42a 7) – bu (82b 13); münmek (17a 13) – binmek (33a 10); muýuz (29b 2) – boýnuz (29b Ç);
t – d: tiş – diş (18b 11); tüýp (29b 5); düýp (29b Ç);
k – h: hoja (43a 10) – koja (45b 4); kany (28a 4) – hany (28a Ç);

¹ Ç – bu sözüň golýazmanyň çetinde ýa-da setirleriň arasynda ýazylandygyny aňladýar.

ş – ç: şaşamak – çaşmak (8a 12);

b) Sözüň ortasynda:

e – i: ýelken – ýilken (29b 3);

ö – ü: bölek (12a 1) – bölüg (12a Ç); örümjük (25a 13) – örümjek (25a Ç) «düşdüş»;

i – ü: biýik – büýük (25b 2) «beýik»; kirpiç – kürpüç (23b 11-12) «kerpiç»;

ö – i: böz (21a 2) – bi:z (21a Ç);

a – y: ýalyň aýak (12b 9-10) – ýalaň aýak (12b Ç);

a – u: gonak (23a 9) – gonuk (23a Ç) «myhman»;

w – g: ýüwürmek – ýügürmek; (12a 6-7); öwüt – ögüt (17a 5);

w – g: bowun – bogun (32b 7); bowaz (12b 5) – bogaz (12b Ç); sawru (7b 7) – sagry (7b Ç); ýowun (26b 11) – ýogyn (26b 11-12); gowurdak (19a 6) – gogurdak (19a Ç);

wu – gy: bawur – bagyr (30b 9);

g – k: bygyn (14a 5) – bykyn (14a Ç);

z – w: syzamak – suwamak (32a 11);

y – a: syrymsyk (10b 13) – sarymsak (10b Ç);

y – u: syzamak – suwamak (32a 11);

ý – w: söýünmek (20a 11) – sewinmek (20a Ç) «begenmek» (deňeşdir: söýünç);

ý – g: eýilmek – egilmek (35b 11-12); iýirmek (27a 13) – egirmek (26b Ç); öýütleme (25b 8) – ögütlemek (25b Ç) gara syýyr (11b 7) – gara sygyr (11b Ç); syýynmak (17b 8) – sygynmak (17b Ç); baýlamak – baglamak (17b 2); deýişmek – degişmek (30a 13 – 30b 1), «çalyşmak»;

n – m: dyrnamak (15a 2) – dyrmamak (15a Ç);

o – a: gowun – gawun (7b 12); sowurmak (16a 8) – sawarmak (16a Ç);

t – r: gatylnak (6b 13) – garylnak (6b Ç);
ç – ş, ş – ç: eçek (46b 3) – eşek (46b 7); akça (41a 12)
– akşa (52b 3) «pul»; barça (82a 5) – barşa (82a 4).

ç) Sözüň soňunda:

e – i, i – e: geme (19a 7) – gämi (19a Ç); sipirgi (34a 7) – sipirge (34a Ç) «süpürge»;
r – k: duşar (20b 12) – duşak (20b Ç);
w – k: gyşlaw (35a 8) – gyşlak (35a Ç);
ýaýlaw (35a 8) – ýaýlak (35a Ç);
w – g: ýaw (15b 1) – ýag (15b 1);
y – u: tamy – tamu (11a 8); artyk – artuk (18a 6);
t – d: ö:t – ö:d (32b 8);
ş – ç: a:ş – a:ç (11b 13);
h – k: yşyh – yşyk (20b Ç);

3. Sesleriň düşmegi we döremegi:

a) Sözüň başynda:

y: ýüleştirmek (28a 11) – üleşdirmek (28a Ç);

b) Sözüň ortasynda:

e: kölege (24a 10) – kölgä (24a Ç);
y: sürütmek (35b 13) – sürtmek (35b Ç); boýun (16b 7) – boýn (16b Ç);
g: ine (4b 12) – igne (4b Ç) «iňňe»; irenmek (30a 4) – igrenmek (30a 4) «ýigrenmek»; örenmek – ögrenmek (9a 13) «öwrenmek»; ilgik (25a 5) – ilik (25a Ç);
d: içdirmek – içirmek (83a 3-4); gaçdyrmak (82b 4) – gaçyrmak (82b Ç);
y: garyn – garn (7a 5); jykyrak – jykrak (15b 7) «jykyryk»;
g: başgarmak (16a 6) – başarmak (16a Ç); ogşamak (44b 9) –

o: şamak (44b 8); «meñzeş bolmak, ogşamak»; syşgan (83a 7) – syçan (83a 8); daşgary (83a 8) – daşary (83a 9); içgeri (83a 9) – içeri (83a 10);

l: getirmek – getirmek (12a 8); olturmak – oturmak (29b 12);

r: birle – bile (83a 6); gurtulmak – gutulmak (37a 13);

ç) Sözüň soňunda:

g: bo:mak – bogmak (15a 3);

k: iri (14b 8) – irik (14b Ç); ördek (7b 3) – örde (7b Ç).

Golýazmanyň sözlük bölümi 29 baba bölünipdir. Atlar we işlikler aýry-aýrylykda berilýär: ilki – atlar, soňra – öten zaman işlikler. İşlikler arap sözlükçilik däbi boýunça öten zaman işliginiň birliginiň III ýöňkemesinde getirilýär.

Türkmen diliniň sözlük düzümi üç söz toparyna bölünipdir: atlar, işlikler we ownuk bölekler. Atlar söz toparyna sypatlary, sanlary, çalyşmalary, hallary we ortak işlikleri girizýär hem-de bu söz toparlarynyň her birini doly derňeýär.

Ýazar derňewi arap diliniň grammatiki gurluşyna laýyklykda alyp baran hem bolsa, arap diline mahsus bolmadyk türkmen diliniň dil aýratynlyklaryny arap okyjysyna düşnükli bolar ýaly edip beýan edýär. Ýazaryň beýan ediş ýoly we usuly onuň türkmen dilini örän çuňňur bilendigine şaýatlyk edýär.

Eseriň grammatikasy 64 baba bölünip, türkmen diliniň grammatikasy ählitaraplaýyn beýan edilýär.

«Sowgadyň» sözlük bölümi arap elipbiý tertibi boýunça bolup, ilki arap, soňra bolsa türkmen dilindäki manysy berilýär. Ýöne arapça sözleriň içki elipbiý tertibiniň bozulýan ýerlerine hem duş gelmek bolýar.

Abu Haýýanyň we M.Kaşgarlynyň oguzça diýip bellik eden: aşak (MK, I 97; «Sowgat», 73b 11), ekin (MK, I, 107;

«Sowgat», 18a 1); kim (MK, I, 325; «Sowgat», 65a 11); ýerdeş «obadaş» (MK, III, 47; «Sowgat», 86b 9); ýazmak (MK, III, 47; «Sowgat», 31a 12); baýram (MK, III, 191; «Sowgat», 26a 2); gurşun (AH, 70; «Sowgat», 17a 1) we beýleki birnäçe sözleri «Sowgatda» belliksiz berlipdir.

«Sowgada» 3500-e golaý türkmen sözleri girizilipdir. Olardan 160-a golaýy türkmençe diýlip, ýörite bellendirilipdir: agyr, akja «pul», agu «awy», alajak, esremek, ewet «hawa», ewlenmek «öýlenmek», egilmek, bagyr, baglanmak, boýlawuç «palçykdan gap», bäbek «bäbenek», begenmek «geň galmak», päki, bekli, bilewüz «çalgy, çalgy daşy», bir ugurda, külçe, koburçuk «gapyrjak», küsmek «gaharlanmak», ogluk «rubab», çatal «haçja», Çulpan «Zöhre» we beýlekiler.

«Sowgadyň» ýazary arap sözlerini ýazanda arap sözleriniň hereketleriniň ählisini goýmandyr. Bu eser neşire taýýarlananda arapça we köne türkmen dilinde ýazylan sözleriň hereketleri elimizde bar bolan tehniki mümkinçilikleriň çäklerinde goýuldy. Işň sözlük bölümi dört sütünde berlip, birinji sütünde arap sözleri, ikinji sütünde, şol sözüň golýazmada ýazylan türkmençe nusgasy, üçünji sütünde şol sözüň häzirkizaman türkmen elipbiýinde okalyşy, dördünji sütünde bolsa, onuň häzirkizaman türkmen dilinde aňladýan manysy ýazyldy.

Biz bu ýerde türkmen diliniň geçmişini, häzirki döwrüni ses, morfologik, sözbaýlygy taýdan deňeşdirip öwrenmegi maksat edinmedik. Türkmeniň Beýik Mugallymy Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň atalyk aladasy, gönüden-göni goldawy bilen neşir edilýän bu kitap türkmen dilşynaslary üçin gymmatly sowgat bolar diýen umydymyz bar.

Orta asyr dilşynasy tarapyndan türkmen diline bagyşlanyp ýazylan bu eser Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy eýýamynda, hut onuň Özüniň tagallasy bilen dörän mirasy öwreniş mekdebi tarapyndan neşire taýýarlandy. Bu eser Mukaddes Ruhnama-

nyň dil taglymatlarynyň esasynda häzirkizaman türkmen dilini orta asyr türkmen dili bilen deňeşdirip öwrenmekde maglumat çeşmesi bolup hyzmat eder.

Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň Mukaddes Ruhnama-synda: «Beýik Allatagaladan dilegim, türkmeni aslyna gaýdyp getir! Oguz handan başlap orta asyrlaryň ahyryna çenli agzy-birligi, batyrlygy, watansöýüjiligi, halallygy, geçirimliligi, dini, dili, medeniýeti – Beýik Ruhy bilen tanalan halk hökmünde ýañadan XXI asyrdan milletimiziň dowamatyny ber, ýeke-täk Beýik Taňrym!»¹ diýip ýazyşy ýaly, eziz halkymyzyň aslyna, diline, medeniýetine degişli bu gymmatly kitabyň Altyn asyrdan halkymyzyň ruhuny-medeniýetini ýene bir gez beýgeltjekdigine ynanyars.

Rejepmuhammet GELDIÝEW,
*Türkmenbaşy adyndaky Türkmenistan Milli
golýazmalar institutynyň
Türkmen diliniň çeşmeleri
bölüminiň müdiri,
dil-edebiyat ylmlarynyň kandidaty*

Guwanç ÇARYÝEW,
*Türkmenbaşy adyndaky Türkmenistan Milli
golýazmalar institutynyň
Türkmen diliniň çeşmeleri
bölüminiň uly ylmy işgäri*

¹ Saparmyrat Türkmenbaşy. Ruhnama. – Aşgabat, 2001, 45 sah.

MAZMUNY

Ýazaryň girişi.....	9
Türkmen diline nepis sowgat.....	13
<i>Rejepmuhammet Geldiýew, Guwanç Çaryýew.</i>	
Asyrlaryň jümmüşinden iberilen «sowgat»	282

Türkmen diline nepis sowgat

Tehredaktor S.Abaýew
Çeperçilik redaktory A.Muhammedow
Korrektor B.Bäşimow

Çap etmäge rugsat edildi 14.12.2005 ý.

Ölçeği 60x84 $\frac{1}{16}$.

Çap kagyzy 18,5.

Ofset kagyzy.

Ofset çap usuly.

Nusgasy 5 000 sany.

Bahasy ylalaşyk boýunça.

Sargyt №0000.

A-21610

Türkmenistanyň milli medeniýet «Miras» merkezi,
744000, Aşgabat, Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy şaýoly, 18.

Türkmen döwlet neşirýät gullugy,
744004, Aşgabat, 1995-nji (öňki Galkynyş) köçesi, 20.

Türkmenistanyň Metbugat merkezinde çap edildi.